

valóság

A TARTALOMBÓL

Ankerl Géza: A másfélmilliárdos arab-muszlim civilizációs szféra leigázhatatlansága és a vele való dialógus ellehetetlenítése

Szegedi László: Szaporodási verseny (II. rész)

Árva László – Mádi László: Milyen okai vannak a kelet-közép-európai országokban a fiatalok pesszimizmusának?

Bolla Emőke: A mesehősök a jó döntés nagykövetei

Harmati Róbert: Szitás János regénybe illő esete(i)

Merényi-Metzger Gábor: A „rulettkirály” születése és halála, avagy Gály Lajos anyakönyvi bejegyzései

Kapronczay Károly: Szerb és orosz menekültek magyar földön a második világháború éveiben

N. Szabó József: A „fordulat” hatása a kisgazdapárti kultúrdiplomáciai elképzelésekre (1946 ősze – 1948)

Kapronczay Katalin: A merénylettől a hadüzenetig – „A boldog békeidő” utolsó hónapja Magyarországon

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
1
5

6

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2015. június; LVIII. évfolyam 6. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1428 Budapest, Pf. 51
Telefon: 327-8965
Fax: 327-8969
E-mail: valosag@mail.datanet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
iPress Center Hungary Zrt.
Felelős vezető
Lakatos Imre
vezérigazgató

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatónk:

Nemzeti Tehetség Program
Nemzeti Kulturális Alap

 **Nemzeti
Tehetség Program**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tardy János
Tellér Gyula
Zoltán Zoltán

Főszerkesztő
Tőkéczki László

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter
Kucsra Tamás Gergely

Szerkesztőségi irodavezető
Horváth Krisztina

Előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: 06-80-444-444, hirlapelofizetes@posta.hu,
illetve a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnál: 327-8965, titlap@telc.hu.
Árusításban megvásárolható a Lapker Rt. árusítóhelyein.

A másfélmilliárdos arab-muszlim civilizációs szféra leigázhatatlansága és a vele való dialógus ellehetetlenítése

(*A Nyugatnak¹ az arab-muszlim világhoz való viszonya alapvető kérdés*) Mióta az angol világbirodalom 1858-ban véget vetett a több mint három évszázados mogul szuverenitásnak az indiai szubkontinensen, és vele párhuzamosan a franciák, a hollandok, németek, olaszok – az ottomán birodalmon még kívül maradt – muszlim többségű országokat egymás közt darabokban mint gyarmatokat felosztották, Európa az arab-muszlim geopolitikai szférával a „legösszeakadtabb” viszonyban maradt. Ha ugyanis összevetjük a két létező civilizációs állammal², Kínával és Indiával való viszonyunkat – az általános közlekedési és távközlési globalizáció előrehaladottsága ellenére – nem tapasztalunk ugyanolyan elválaszthatatlansági, összenőttési kényszervizonyt. A „távol-keleti” Kínát a végeláthatatlan szibériai sztyepp választja el tőlünk – s a pacifikus partnerség divatos hangoztatása ellenére, északatlanti angolszász társunktól a Csendes-óceán magánya. India eléréséhez pedig az arab-muszlim civilizációhoz tartozó államokon kell „átrepülni”, ha elállnák szárazföldi útjainkat.

Jóllehet a II. világháborút követően az Egyesült Nemzetek Szervezete formálisan elismerte a népek önrendelkezési jogát, Európa továbbra is igyekezett – most már az Egyesült Államokkal karöltve – az arab-muszlim szférát befolyása alatt tartani, már Izraelnek e zónába való hathatós beékelődése miatt is.

Még ha a politikai ösztön igazat is ad Obama elnöknek, hogy a távol-keleti góliáttal, Kínával való foglalkozás mindennél fontosabb, a Nyugatnak az arab-muszlim világgal való viszonyának rendezése „pragmatikus” elsőbbséget élvez.

Egy geopolitikai viszony mindig alá- vagy mellérendelést jelenthet. Az ottomán birodalom szétesése és a dekolonizáció óta a Nyugat, bár új stratégiákkal, az alárendelési viszony fenntartásán dolgozott. Alig-alig elismerve az arab-muszlim kultúrkör önálló azonosságát, továbbra is utánzására szólítja fel azt. Felmerül a kérdés, hogy a mai geopolitikai helyzetben – az arab-muszlim újraébredés óta – a NATO–EU számára az izraeli–palesztin viszony mintájára szabott út, amelyet Barroso 2007-ben és 2014 szeptemberében birodalmi útnak nevezett, még járható-e.³ Nem kíván-e ennek erőltetése túl sok hasztalan erőfeszítést, biztonságunk érdekében tett lemondást, sőt véráldozatot? Nem lenne-e célszerűbb az arab-muszlim kultúrkör ügyeire vonatkozólag a meghódoltatási kísérletek helyett a be-nem-avatkozás „ázsiai” elvét alkalmazni?⁴ Vizsgálódásunk geopolitikai érdekkörökre vonatkozik, s nem eszmetörténeti jellegű. Nem foglalkozik az izraelita, keresztény és mohamedán vallás teológiai összeegyeztetésével, hanem avval, hogy a kereszténységből felnőtt nyugati államok és a muszlim többségűek ma milyen egymáshoz való, kölcsönösen hasznos kapcsolatot teremthetnek.

A mai különböző civilizációkhoz tartozó társadalmakat tekintve tehát nem fogadjuk el mint általános előfeltevést azt a kijelentést, amely szerint a nyugati világ megvalósította az *univerzális* modellként javasolt értéksemleges államot, amelynek a saját létében megnyilvánuló tolerancia a fő dogmája.⁵ A jelentős európai muszlim bevándorlás egyébként különösen próbára teszi a nyugati államrendszer egyetemesnek deklarált érvényességét és értékrend-semlegességét.

A politikai közszféra a világ semelyik kultúrkörében sem teljesen tabumentes és értéksemleges. Az Európai Unióban az állam valóban nem részesíti többé előnyben a keresztény értékrendet, és az üdvtörténeti tabuk megsértésének büntettsége meg is szűnt, de ez nem biztosítja még az állam értéksemlegességét, így például a holokauszt történelmi viszonylagosságának felvetése is büntetendő. Úgyszintén az ún. szabad társadalomban manapság a törvény védte emberi-jogi normának számítanak főleg a nemi „orientáltságra” vagy a homoszexuális viszonyoknak házasság által való intézményesítésére vonatkozó újdonsült megfellebbezhetetlen európai értéktételek⁶.

Zárjuk le az ún. szabad világ és az iszlám köztársaságok közti rövid összehasonlítást azzal, hogy a törvénykezesek egyikben sem értéksemlegesek, és ha az utóbbi nyíltan tiltja (egyébként) az összes vallás szent szimbólumai elleni – vagy az ősök elleni – kegyelet-sértést, gyalázkodást, addig a nyugati államrendekben a kivételezett értékek preferenciája és a tabuk sokkal bűjtatottabb formában vannak jelen.⁷

(Az arab-muszlim geopolitikai szféra alapjai) Ha a kínai vagy akár a *bharati* (indiai) geopolitikai szféráról értekeznénk, aligha lenne valaki számára probléma annak azonosítása. Az arab-muszlim szférával más a helyzet. Nem létezik jelenleg e kultúrkört átfogó civilizációs-állam, viszont egy másfélmilliárd lelket felölelő világmozgalom. Mohamed próféta milliárdnyi híve közül az az igazi, aki a *halakhah*-hoz hasonlítható arab írású szent könyvből, a Koránból levezetett *saria* előírásait, ajánlásait és tilalmait valamelyik jogi iskola (*madzsahib*) magyarázatai szerint követi. Naponta ötször az arabiai Mekka felé fordulva imádkozik, s életében egyszer el is zarándokol oda (*haddzs*). Ha ezen előírások megosztása a szentírás arab nyelvével való összetartozás érzését teremti, és a Dar-al Islam-ban való élés vágyát ébreszti, az arab-muszlim geopolitikai szféra megalkotásához erőteljesen hozzájárul az a követelmény, hogy a muszlim hívőtől elvárják, hogy személyét képező összes – származási-társadalmi – jellemző közül muszlimsága élvezzen *elsőbbséget*⁸, amely a muszlim közösségiségben, az *umma*-ban ölt testet.

Főleg szervezett egyház hiányában ne képzeljük el, hogy Mohamednek valamelyik „örököse”, utódja, helytartója, a kalifa a másfélmilliárdos muszlim világközösségben ugyanannyi dzsihadista felett rendelkezik, még ha mindjárt azt is tisztázzuk, hogy a nyugati propagandisták kedvelt kifejezése, a dzsihadista nem jelent arabul szentháború katonáját, hanem általában nemes ügyért való erőfeszítést, geopolitikai értelemben pedig a muszlim többségű területeknek, „országoknak” a külföld befolyása ellen való (hon)védelmét vagy felszabadítását.⁹

Az iszlám inspirálta világ azonban évtizedek óta kétségtelenül erősödik. A muszlimok száma nő. Arányuk is a világ lakosságában. S a vallás gyakorlóinak száma szintén. (1926-ban például 90 000 volt a mekkai zarándokok száma, míg 1979-ben már több mint kétmillió.)¹⁰ Ennek szellemében például a török kormány éppen elrendelte, hogy a felekezeti iskolákban a Korán arabjára alapozott, az Ottomán Birodalomban használt török írást is tanítsák – természetesen az 1928-ban Musztafa Kemal (Atatürk) elrendelte és általánosságban használt latin betűs török írás mellett. S vallási alapon számos volt szovjet köztársaságban is az arab írás reneszánszát éli.

A muszlim többségű országokban a dekolonializáció nyomán az utóbbi évtizedekben újfent fellángolt forradalmi megmozdulásoknak a nyugati elemzők zöme önkényesen leszűkített értelmezést adott. Mivel lelkük mélyén tagadják az arab-muszlim civilizáció önálló létét, a megmozdulásokat, amiket a nyugati média nevezett el arab – és nem muszlim – tavasznak, olyan perspektívába igyekeznek helyezni, mintha azok egyszerűen – a Nyugat támogatta szófogadó muszlim autokratákkal szemben – a szovjet megszállotta ke-

let-európai országok mintájára kizárólag egyéni jogok (és szekularizált állam) megteremtésére törekednének. Az elkötelezett nyugati szakértők e párhuzammal két legyet ütöttek egy csapásra: a lakosság muszlim azonosságát „kilúgozták”. S betemették a forradalmaknak, szabadságharcoknak (!) azt a követelését is, hogy a kioktató, hívatlanul interferáló nyugati befolyást muszlim politikai önállóság váltsa fel.

A muszlim többségű országok demokratikus választásai, amennyiben megvalósulhattak – minden nyugati remény ellenére – olyan pártoknak adtak többséget, amelyek iszlamisták, vagyis a közéletben, az alkotmányozásban és törvényhozásban az iszlám értékrendet kellő tisztelettel akarják kezelni. Félrevezető az a sokszor hallgatólagosan elterjedt tétel, mintha az iszlamizmus – valamiféle szovjet típusú – egypártrendszer lenne. Létezik a muszlim állam-konfekción (dawla) belül is politikai pluralizmus, mind a kitűzött célokat, mind a megengedett „harc” eszközöket illetően. A nyugati agytrösztök – szándékkal vagy tudatlanságból – előszeretettel mosták össze a nem demokrata „integrista” mozgalmakkal az 1928-ban Hasszán el-Banna által Egyiptomban alapított, de ma világméretű Muszlim Testvériségi Társaságot (MTT) is. Ez a leegyszerűsítés lehetővé teszi a nyugati médiának és politikusoknak, hogy a terrorista gyűjtőfogalom alá vonjanak össze minden iszlamistát, Mohamed Morszi megválasztott egyiptomi elnöktől Abou Omar al Baghdadi-ig, az ISIS önkikiáltotta kalifájáig.

Általában a politikai iszlám a muszlim közvéleményben népszerű gondolat. A végcél mellett vannak exkluzivista térítő iszlamista mozgalmak, de mások is. Ezekben a Dar al-Islamban, vagyis a muszlim többségű országokban természetesen a hatalom gyakorlása elsősorban a megválasztott többség dolga, de az a nem-muszlim felekezeteknek, egyházaknak is képviselőt biztosít, s belügyeit illetően pedig autonómiát. (E kérdéskörre nem térünk itt ki részletesen, mert nem akarjuk megismételni nemrég megjelent tanulmányunk¹¹ tartalmát.)

Főleg a kereszténység belháborúinak rendezése érdekében Európában a vallás magánügy lett. A muzulmán vallásnak a magánszférába való szorítása a Nyugat álma. Ez a szekularizmus¹² azonban az egész embert átható, „lefoglaló” muzulmán világfelfogástól idegen: megengedi a Könyv többi monoteista népeinek – zsidóknak, keresztényeknek, sőt más felekezeteknek vallásuk akár közösségi gyakorlását, de ezek az önkormányzott közösségek a nyilvános életben azonosítva lesznek.

Bármilyen paradoxnak hangzik is, ahogy a Korán jellege jól összevethető a Halakhah-éval, úgy az iszlamista államkonfekción körüli vitát jól megvilágítja a különböző cionisták közt Izrael identitásáról folyó vita. Analogikus magyarázatot keresve térünk ki a belső cionista vitára. Mivel pedig az izraeliták több mint fele továbbra is Izraelen kívül él, természetes, hogy ez a vita Amerikában is lezajlik. Mint 2014. december 5-én a Brookings Institution-nek a médiamogul, Haim Saban pénzelte centrumában. E megbeszélésekből kiderül, hogy egyesek szerint Izrael állam zsidó jellegének kinyilatkoztatása alapvető, míg a cionizmus ún. liberális szárnya, amely a szórványban többségben van, ezt ellenzi. Egyes cionista mozgalmak konceptuális problémája nagyobb, mint az iszlamistáké, mert a ciszjordániai területek meghódítása révén olyan zsidó államot akarnak létrehozni, ahol nem is lennének többségben. A vita tárgya: Izrael identitását mint a zsidóság államát (állampolgársági privilégiummal) meghatározni, vagy kereken: a zsidó államot meghatározni, vagy éppen csak esetleg a héber nyelvre és a Tórából és a Talmudból leszármazott kultúrára alapozni. Egyes álláspontok mögött nyilvánvalóan arab területeken való további terjeszkedés, expanzionizmus okozta demokrácia-problémák megoldása húzódik meg, míg más pozíciók „old-fashioned Zionism”-t fejeznek ki. A megszállott arab területek bekebelezése felveti ugyanis a többségre alapuló demokratikus döntésnek az állam zsidó

voltával való ellentmondását. Alkotmány hiányában legtöbbször az állam azonosságát illetően a „hasznos kétértelműséget”¹³ akarják fenntartani.

Az arab-muszlim geopolitikai szférában az utóbbi években lezajlott felkelések nagyrészt a gyarmatosításból megmaradt – javarészt etnikailag és vallásfelekezetiileg is – messzterseges, ún. nemzetállamok határain belül zajlottak le és a nyugati érdekeknek alárendelt autokraták uralmának megdöntését és a muszlim többségre alapuló demokratikus politikai rendszert céloztak meg. A Nyugat igyekszik a mozgalmakat e „nacionalista” keretekben tartani, és elhomályosítani azt, hogy a Korán követői „hítsorsosaikkal” határokon átnyúló szolidaritást éreznek¹⁴, s e megmozdulásokon nemcsak a népakarat érvényesülésért harcolnak, hanem a megválasztott iszlamista pártok révén az arab-muszlim geopolitikai szféra önállóságának elismeréséért is.

Az ottomán kalifátus 1924-es megszűnése óta az arab-muszlim geopolitikai szféra (re)konstrukciójának számos változata merült fel. A pániszlam politikai törekvések a ma létező több mint félszáz muszlim állam laza együttműködésétől (OIC) az országhatárokon átnyúló testvérpártok mozgalmán (MTT) át egészen a 2014-ben szuverén területi igényekkel fellépő ISIS (szíriai és iraki iszlám állam) vagy más néven Iszlám Állam mozgalomig vezet. Az Európai Unióhoz hasonló jellegű – sőt 1996-ban a NATO „leutánzását” is meglebegtető – arab-muszlim társulási tervekkel, s az Iszlám Együttműködés Szervezetével (OIC) részletesen foglalkoztunk a fentebb már idézett, a Valóságban (2013/7) megjelent tanulmányunkban. Hasszán el-Banna 1928-ban alapított és azóta az egész muszlim világot behálózó al-Ikhwan al-Muslimun (MTT) pártjával, Mohamed Morszi pártjával, majd Egyiptomban, az arab kulcsállamban 2013 óta lezajlott eseményekkel a továbbiakban fogunk foglalkozni.

A mai arab-muszlim geopolitikai szféra hátterében áll a 19. századi pániszlamista megmozdulás, amely éppen azért született, hogy a muszlim világot úgy megreformálja (aggiornameto), hogy a Nyugatnak egyenértékű partnere lehessen. Az elképzelés egyik alapító képviselője a perzsa származású afgán Jamal Eddin El-Afgani (1833–1897), aki beutazta az egész muszlim világot. Afgáni a parlamentáris demokrácia híve volt, s a Nyugat beültette báb-uralkodók, zsarnokok ellen harcolt.¹⁵ A pániszlamizmus lényegéhez tartozik, hogy az iszlám szellemében a hívek faji és minden más azonosságot zárójelbe rakó egyenlősítése folytán az összetartozás a szent arab írás megőrzése mellett nemcsak a Nyugatról behozott nacionalizmusokon szárnyal túl, hanem magán az arabizmuson (és más helyi tribalizmusokon) is. Főleg az 1967-es hatnapos arab–izraeli háború után erősödött meg a pániszlam szemlélet. A Muszlim Testvériség is fokozatosan átalált a nacionalista szemléletről az egyetemes muszlimra, és ki tudta terjeszteni befolyását Indonéziára, Malájföldre is.

Az arab-muszlim geopolitikai szféra összeállásának érdekes intermezzója a szent arab nyelv népeit egyesíteni szándékozó pánarabizmus. A mozgalom alapítása a 20. század elejére nyúlik vissza, Jurji Zaydan Nahda (Revival) mozgalmára, amely éppen azon szorgoskodott, hogy a Korán arab nyelvének modernizált formája legyen hivatalosan az egész világban használva a helyi nyelvjárásokkal szemben. A pánarabizmus újabb, a 20. század közepén jelentkező Nasser-i és arab Ba'ath (reneszánsz) párti változatai marxista-szocialista jellegűek voltak. A pártot 1947-ben az alawi felekezeti Zaki al-Aarsuzi, a szunnita Salah al-Dion al-Bitar és a (!) keresztény Michel Aflaq alapította. Egyiptomot, Szíriát és Irakot igyekeztek egy arab unióba hozni. Azonban az iszlámot, mint kovászt kihagyva sütetjükből, az egység nem kötődött meg. Az iszlamizmust kikerülő szekularizált, szétzilált mozgalomnak végső dőfést adott 1967-ben a hatnapos háború. Egyiptom 1973-ban formálisan is feladta az Egyesült Arab Köztársaság elnevezést, s áttért az Egyiptomi Arab Köztársaság névre.

A pániszlamizmus kijátszása érdekében az új típusú, de posztkoloniális befolyást védő nyugati politika igyekezett tehát a népi megmozdulásokat – ha már elkerülhetetlenek – ideológiailag a tarka-barka, ún. nemzetállamok kereteiben tartani. Ebben a nacionalista perspektívában igyekszik az újdonsült egyiptomi báb-diktátor, Sziszi generális Morszi elnököt elítéltetni avval a váddal, hogy a gázai hitsorsosaival való együttműködése hazaárulás volt.

A gyarmatosító osztozkodás kirajzolta országhatárok jó részének – eredetük és történelmi újdonságuk alapján – a muszlim lakosság körében alig van visszhangja. Az ISIS mozgalomnak abban teljesen igaza van, hogy az angolok és franciák által „jövahagyott” szíriai–iraki határ a muszlim lakosságnak semmit sem jelent. Mint írtuk, ha külső hatalmak a muzulmánosság megosztása érdekében honossági differenciálódást akarnak eszközölni, akkor már a különböző muszlim jogi iskolák inspirálta hangsúlykülönbségek teremtette felekezetek körzetei – mint a különböző szunnita és a síita iskolák hívei – több sovinizmust ébreszthetnek.

Valóban, míg a Nyugat az általa korábban meghúzott országhatárok védelmére kelt, az e kérdésben még közelebből érdekelt Izraelben a riválisok meggyöngyítésére vonatkozólag sokkal merészebb tervek láttak napvilágot. Nem lehetne-e megkísérelni a közel-keleti (nemzet)államokat a bennük létező, sokszor etnikai színezetű muszlim felekezeti¹⁶ mozaikok alapján egymással vetélkedő antagonisztikus mini-államokra széttörölni, s az ellenlábasokat így eltörpíteni? A legismertebb tervet a volt külügyi főtisztviselő, Oded Yinon 1982-ben hozta nyilvánosságra, pár hónappal az izraeli–libanoni háború vége után.

Anélkül, hogy részletekbe mennénk, Yinon terve szerint „Libanonnak öt tartományra való szétesése például szolgálna az egész arab világ számára”.¹⁷ Azon kell dolgozni, hogy Izrael ellenlábas, Szíria egy part menti síita alawi államra, egy Aleppó székhelyű szunnitára és északon pedig egy drúz törpeállamra oszródjon. (Yinon bánata, hogy az utóbbinak a ma Izrael által bekebelezett Golán-fennsík is logikusan része lenne.) Irak egyszerűen felosztódna a már három volt ottomán tartományra, Basrára, Bagdadra, Moszulra, továbbá Kurdisztánra. Líbia pedig Tripolitaniára (Tripoli), Cyrenaicára (Benghazi) és az olajban gazdag Fezzanra (Sabha) esne szét. A geopolitikai környezet ilyen balkanizálása a Közel-Keleten egyedül nukleáris fegyverrel rendelkező Izraelnek regionális hegemóniát biztosítana.

E terv nem üres spekuláció. Ma Szudán felosztása és Dél-Szudán függetlenségének 2011-es elismerése óta, s Irak és Szíria *de facto* folyó szétesési folyamata alapján különösen időszerű érdeklődést ébreszt. Annál is inkább, mert – szemben a realista külpolitikai iskolával – egy magát neokonzervatívnak nevező, az amerikai Kongresszusban többséggel rendelkező csoport Izrael alapelképzelését, arab szomszédainak elgyengítését vagy alárendelését aktívan támogatja. A neokonzervatív amerikai agytrösztök e célt szolgáló más, többé-kevésbé realisztikus stratégiai elképzelésekkel¹⁸ együtt napirenden tartják a tervet.

Irak és Szíria szétzilálása után 2012-ben Izraelnek három potenciális regionális ellenlábas maradt: Törökország, Irán és Egyiptom. Törökországot NATO-tagsága „megbénítja” e vetélkedésben. Irán viszont mint atomhatalom komoly vetélytárs lehet. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a nukleáris fegyverkezés terjedését megelőző szerződése nyomán tartott 1995-ös – a szerződés időtartamát kiterjesztő – konferencia, valamint a 2010-es akció-terv előirányozta, többek között a Közel-Keleten egy WMD (tömegpusztító fegyverektől mentes övezet) létrehozását. Ez elejét venné Irán nukleáris felfegyverkezésének, amelyet Izrael harcisan – *casus belli* emlegetésével – reklamál. Elég azonban megtekinteni a táblázatot, amely mutatja melyik közel-keleti állam írta alá a tömegpusztító fegyverek non-prolifерációjára vonatkozó egyezményt (NPT), hogy a helyzetet megértsük. Az egyezményt a zónának *mind* a 18 muszlim többségű állama ratifikálta,

Egyiptomot, Iránt is beleértve. Egyedül Izrael nem tette. *Sapientia sat*. Világos tehát, hogy miért nincs egyesség. Ha Izrael lemondana a nukleáris erőre alapozott hegemoniájáról, az ún. „iráni fenyegetés” ezen egyességgel megoldódna. Ismételjük meg tehát: itt nem Izrael nemzetközileg elismert határainak biztonságáról van szó, hanem terjeszkedését lehetővé tevő regionális fölényének fenntartásáról.

(*A muzulmánosság új keletű önrendelkezési törekvései: Egyiptom, a kulcsállam „példás” esete*) Az 1970-es években elindult egy általános folyamat, amely az arab-muszlim geopolitikai szférában élő népeknek a Nyugattól független önmeghatározását lendítette fel. Történelmileg ezt két esemény jelezte: az OPEC-nek a Nyugatot érintő olajembargója és az iráni forradalom. Az olajembargót az 1973-as yom kippur-i háborúban Izraelnek nyújtott amerikai segítség elleni tiltakozás váltotta ki. 1979-ben pedig a Ruhollah Khomeinít követő népmegmozdulás kiűzte Iránból Reza Shah Pahlavít, akit a demokratikusan megválasztott Mossadegh-kormány ellen az UK és USA titkos részvételével¹⁹ végrehajtott államcsinnyel ültettek 1953-ban trónra. A muszlim világ önállósodását kereste 1991-ben választás útján az algír nép is, amikor a választások első fordulóján többségében az Iszlám Felszabadítási Frontra, a FIS-re szavazott. De az algériai népakarat érvényesülése a Nyugat hallgatólagoos beleegyezésével a választás második fordulójának felfüggesztésével lehetetlenné vált.

Akkor derült ki az a tény, hogy korunkban az arab-muszlim országokban lezajló szabad demokratikus választások nagy valószínűséggel iszlamista pártot juttatnak hatalomra.²⁰ Ez a Nyugat lelkesedését az arab-muszlim geopolitikai szférában lefolytatandó demokratizálást illetően lelohasztotta, mert zavarta volna azt a nyugati stratégiai elvet, hogy a muszlim érdekszféra politikailag mindig csak a Nyugatnak alárendelt segédcsoport maradjon, mint az főleg az arab-muszlim világba beavatkozó, USA-toborozta *Coalition of the willing*²¹-ben is megmutatkozott és megmutatkozik.

Mindazonáltal 2010 és 2011 év fordulójától az arab-muszlim szféra demokratizálódásának újabb hulláma indult el. Ezúttal az Algéria térszomszédságában lévő volt francia protektorátuson, Tunéziában, ahol francia támogatással kétes körülmények között hatalomra jutott Zine El Abidine Ben Ali gyakorolt negyedszázada egyeduralmat. A tunéziai felkelést követően fontos szerep jutott az iszlamista Ennahdha (reneszánsz) mozgalomnak, amelynek vezéralakja Rachid Ghannouchi, aki közel áll a Muszlim Testvériséghez (de a síita Khomeinivel is volt kapcsolata). Érdemes lenne erre részletesebben kitérni azért is, mert jól jellemzi az iszlamizmuson belüli politikai pluralizmust. Szemben az Al Nour szalafista párttal, az MTT mintájára az Ennahdha csak békés demokratikus úton keresi a hatalmat, s a pánarabizmust csak a pániszlamizmus keretében tudja elképzelni. Egyébként Tunéziában 2014-ben nyugati segédlettel részleges restauráció zajlott le.²²

Ha egy önkényuralmi államberendezést a népi erők megdöntenek, annak mindig van geopolitikai dimenziója is. Sohasem szabad elképzelni, hogy annak kimenetele egyedül belső szereplők működésének eredője. Mindig köbbé-kevésbé nyílt külföldi – főleg nagyhatalmi – beavatkozások lehetőségét is meg kell fontolni.

A tunéziai események geopolitikai jelentősége abban áll, hogy előjátékot adott az arab világ kulcsállamában, Egyiptomban 2011 és 2013 között lezajló eseményekhez, amely döntően rányomja bélyegét a Nyugat és a muszlim világ viszonyának jelenlegi és jövőbeli alakulására. Feltesszük a kérdést: hogyan és miért úgy zajlottak le az egyiptomi felkelés eseményei, amelyeknek keretében első alkalommal lett Egyiptom elnöke – méghozzá egy civil személyében – demokratikusan megválasztva, s annak eredményeképpen az arab világban először egy iszlamista politikus, Mohamed Morszi elnök? Majd milyen okokból

lett egy év után saját kormányának hadügyminisztere révén erőszakkal megdöntve – s mondjuk ki mindjárt –, gyakorlatilag visszaállítva a felkelés előtti önkényuralmat?

Talán meglepő a 2011 és 2013 közt lezajlott egyiptomi történések értelmezését az amerikai elnöknek 2009. június 4-én a kairói egyetemen tartott „Új kezdet” című beszédével bevezetni, mégis megteesszük. Minden ember tényleges cselekvésének két alapvető összetevője van. A saját élettörténete nyomán kialakult szándéka és a befolyás mértéke, ami felett tényleg rendelkezik. Kétségtelenül megállapítható, hogy Barack Hussein Obama II származása és életpályája kivételesen alkalmassá teszi őt egyrészt a szunnyadó amerikai rasszizmus hatásának enyhítésére, másrészt a Nyugatnak a muszlim világgal való kibékülésének elérésére. Ami személyi adottságait illeti, nem lehet e feladatokra alkalmasabb amerikai politikust találni. Kevert származása mellett családi körülményei és korai iskolai tanulmányai, amelyek részben a legnagyobb muszlim államban, Indonéziában zajlottak le, páratlan betekintést és empátiát adhattak neki az említett feladatok megvalósításához. Mi a kettő közül csak az utóbbi kérdéssel foglalkozunk.

Obama kezdettől fogva tudta, hogy az amerikai csapatoknak a muszlim országokból való visszavonása és a ciszjordániai újabb zsidó betelepülések befagyasztása nélkül nem juthat olyan megegyezésre az arab-muszlim világgal, amely elfogadható nemcsak a Nyugatnak alárendelt – főleg perzsa-öbölbeli – autokrata arab-muszlim államoknak, hanem a Dar al-Islamban elhallgatott, muszlim közvélemény számára is, amely demokratizálódás esetén iszlamista pártot választ. (Egyébként akárcsak ahogy Izraelben a többség teszi, valamilyen cionista pártot választva!) Obama azonban mint sikeres politikus azt is tudta, hogy az amerikai kongresszusban a jól szervezett pro-izraeli befolyás miatt nem érhet el többséget ahhoz, hogy Izrael diplomáciai és – több mint évi hárommilliárdos – hadászati támogatását a ciszjordániai zsidó betelepítések leállításától *tegye függővé*. Obama alig két héttel kairói beszéde előtt találkozott Netanyahuval, aki kerek perec viszszautasította a ciszjordániai betelepülések leállítását, s Obama saját ellenvetése ellenére sem merte – és tudta – Izrael további támogatását valamennyire (!) is megszorítani, feltételekhez kötni. Obama tehát tudta, hogy üres kézzel megy Kairóba a beszédét megtartani. Irak és Afganisztán amerikai kiűritése a napirenden volt, de Palesztinának Izrael alá való rendelését illetően hallgatag maradt. Mohamed Habib, az MTT alelnöke és más független muszlim politikusok a beszédet üres retorikának nevezték.

Az egyiptomi nép 2011. január 25-én, a tunéziai egyeduralkodót elsöprő felkelést követően megmozdult, ami a harminc éve uralkodó Hoszni Mubarak 2001. február 11-i kényszerű lemondását eredményezte.

Morszi egyéves uralmát a nyugati kincstári történetírás dióhéjban így írja le:

Morszit ugyan demokratikusan megválasztották, de elszigetelte magát s egyeduralkodóként gyakorolt. Politikája nem elégítette ki a nép mindennapi igényeit, ezért a köztereken megnyilvánuló elégedetlenség miatt a népből származó hadsereg egyszerűen megdöntötte a demokratikusan megválasztott kormányzatot.

Nézzük most meg, valójában mi ment végbe – s azt is, hogyan kísérte *a patronáló külföld* az egyiptomi eseményeket.

Az egyiptomi hadsereg az Izraellel kötött különbéke óta több mint egymilliárd dollárnyi évi támogatást kap az USA-tól. Az amerikai kormány így jelentős befolyást élvez. S Egyiptom vezérkari tisztjeit is Amerikában képezték ki, mióta az ország szakított a Szovjetunióval. Maga a puccsista Abd el-Fattah esz-Szisi hadügyminiszter is hazai tanulmányai után a pennsylvaniai Carlisle-i U.S. Army War College-ben végzett. (Szisi nem hiába volt rendszeres telefon-összeköttetésben a 2013-as katonai államcsíny időszakában Hagellel, az akkori amerikai hadügyminiszterrel és a hadsereg főparancsnokával is.)

Az USA befolyásának vannak más, láthatatlanabb szálai is.

A Kaliforniai Egyetem Berkeley campusán – hozzáférhető hivatalos dokumentumok alapján – az Investigative Reporting Program leírja, hogy az amerikai külügyminisztérium egy egész piramist alkotó, részben kvázi-állami civil szervezeteken (GNGO=governmental non-governmental organization, vagyis olyan főleg államilag finanszírozott szervezetek, amelyek megjátsszák azt, hogy civil szervezetek) keresztül pénzt juttatott a Morszi-kormány felforgatásában résztvevő tüntetőknek. Sőt részletekbe menő tanácsokat²³ is adtak az eljárásokat illetően. Az összehangoló szervezet a National Endowment for Democracy volt, amelynek csatornája befolyt az Bureau for Democracy, US Agency for International Development (USAID), a National Democratic Institute és a Freedom House is. A – Rockefeller Testvérek Alapítvány támogatta – Project on Middle East Democracy igazgatója, Stephen McInerey szerint az USAID általánosan évente vagy másfélmilliárd dollárt költ a közel-keleti államok belpolitikájának befolyásolására. Jellemzően magas pénzügyi támogatásban részesült az el-Baradei, az ENSZ nukleáris lefegyverzéssel foglalkozó ügynökségének (IAEA) volt igazgatója vezette antiiszlamista párt, a Hizb el-Dostour is. El-Baradei támogatta alelnökként a katonai puccsot – majd átköltözött ausztriai villájába, s jelenleg az USA-ban, Medfordban él. Dokumentum tanúsítja, hogy a Hizb el-Dostour párthoz tartozott az alkotmány ellen hadjáratot folytató Esraa Asbdel-Fata is, aki 2012 óta kapott amerikai pénzbeli támogatást, s 2013. június 30-án kijelentette, hogy már csak pár nap van hátra a katonai hatalomátvitelig.

Megállapítható, hogy általában minden arab-muszlim államba való nyugati közvetlen vagy közvetett beavatkozás az iszlamista pártok befolyásának minden áron való gyengítését célozza, mert azok csökkenthetik az ország politikájának nyugati manipulálhatóságát. S taktikájuk az, hogy egyrészt megpróbálják „megcsillogtatni” – a posztkoloniális országok – nem-muszlim ún. „nemzeti érdekeiket” az átfogó „islamic identity”-vel szemben, másrészt igyekeznek a demokratikus iszlamista pártokat, mint az MTT-t az erőszakos eszközöket használó szervezetekkel egy kalap alá venni, s így a – potenciális – terroristák hírébe hozni. A nagyon befolyásos pro-izraeli Washington Institute for Near East Policy (WINEP) által ajánlott *általános* stratégia a demokrata iszlamista szervezeteknek az MTT kompromittálása, lejáratása. Ezt a fortélyt alkalmazták Tunéziára vonatkozólag is. Mint jeleztük, a Nyugat támogatta azt, hogy a megdöntött diktátor, Zine el-Abidine Ben Ali bizalmasát, a 88 éves Beji Caid Essebsit válasszák elnöknek. Ugyanis pártjának (Nidaa Tounes [Kíáltás Tunéziáért]) fő erénye, hogy « anti-islamist »²⁴. Ugyanezt a vonalat követették 2011–12-ben Egyiptomban és követik ma Líbiában²⁵ is.

Egyiptomban a több párt alkotta 100 tagú Alkotmányozó Tanács egy, az iszlám értékrendet figyelembe vevő alkotmányt írt. Mikor a Nyugat pártfogolta nem-iszlámista pártok látták, hogy kisebbségbe kerültek, bojkottálni kezdték általában a politikai intézményeket, s az Alkotmányozó Tanácsot is. Ez egy illojális eljárás, amely megkísérli magát az államberendezést deligitimálni. De e csalárdságok ellenére, az Egyiptomban 2011. március 19-én nagy részvétellel megtartott népszavazás az új alkotmányt 77,27% többséggel elfogadta. A következő parlamenti választások során pedig a MTT több mint 50%-ot kapott, a szalafista muszlimok mozgalma pedig a szavazatok egynegyedét.

A választások *mindegyikét* tehát az MTT megnyerte, majd 2011 júniusában jelöltjét, Morszit elnökké választják, aki egyébként egy koptot vesz maga mellé alelnökként. Mindez nem ment nehézségek nélkül, mert a Nyugat, mint megirtuk, iszlamista kormányt még muszlim többségű országban sem tűr meg. S Egyiptomban még hozzá az említett amerikai civil és – az amerikai pártok és állam pénzelte – para-civil szervezetek mesterkedéseinek és az amerikai gazdasági befolyáson túl az államapparátus a régi Mubarak-gárda

kezében maradt. Így a forradalmi átmenet során különösen a politikai folyamatok „legalitását”, sőt alkotmányosságát megítélő bíróságoknak jutott nagy manipulatív szerep. A 2012 januárjában megválasztott országgyűlésben a Muszlim Testvériség jutott többséghez, s ha a másik iszlamista pártot hozzáadjuk, az iszlamistáknak kétharmados többségük volt. A Mubarak-kinevezte alkotmánybíróság azonban az országgyűlést 2012. június 12-én egyszerűen feloszlatta.

A párhuzamosan folyó elnökválasztási folyamatba a Mubarak-adminisztráció újra *deus ex-machina* beavatkozott. Az MTT eredeti karizmatikus jelöltjét, Khairat el-Shatert a Legfelsőbb Katonai Tanács egy régi, Mubarak idejéből származó elítélés alapján diszkvalifikálta. Így lett az MTT jelöltje az uralomra egyáltalán nem éhes mérnök, Mohamed Morszi, a jelölt, akit 2012 júniusában kétfordulós választáson meg is választottak. Ugyanakkor az alkotmánybíróság által feloszlalt országgyűlés révén Morszi akaratlanul „egyeduralkodóvá” vált. A Mubarak-bíróságok és a Legfelsőbb Katonai Tanács tehát „lekopasztotta” a politikai intézményrendszert, s így azt a látszatot igyekezett kelteni, hogy mint Mubarak idején, újra – most egy megválasztott – egyeduralkodó van hatalmon. Semmi sem volt ennyire távol Morszi világszemléletétől! Ezt elkerülendő, július 9-én ideiglenes státusban összehívta a megválasztott és feloszlalt országgyűlést. Ezt igyekeztek az elenyésző kisebbséget alkotó²⁶ ún. „liberális pártok” bojkottal illegimálni. E kisebbségi erők aztán a szociális médiák felkorebácsolta utcai hangoskodással iparkodtak a választásokkor megnyilvánuló gyengeségüket kiegyensúlyozni.

Ekkor Morszi „végzetes” lépésre határozta el magát. 2012. augusztus 12-én Mubarak a katonai titkosszolgálatának volt vezetőjét, Abd el-Fattah esz-Szisi-t hadügyminiszterré nevezte ki. S az ismételt tüntetésekre hivatkozva a Morszi által generálissá is előléptetett Sziszi vezetésével a hadsereg 2013. július 3-án államcsínyt hajtott végre. Börtönbe vetették Morszit, a demokratikusan megválasztott államelnököt és vagy 40 000 polgárt. Heteken keresztül sortűzekkel terrorizálták a tiltakozó lakosságot. Egyébként válogatás nélkül aztán a szabadelvű mozgalmat követő csalódott kozmopoliták is börtönbe kerültek.²⁷ Abd el-Fattah esz-Szisi egész eddigi működése Mubarak diktatúrájának jámbor színezetet ad. Egyébként 2015-ben Mubarakot és egész udvarát a Sziszi-rezsim teljesen rehabilitálta.

Az Amerika Egyesült Államok, a világ demokratizálásának kinyilatkoztatott bajnoka, óriási egyiptomi gazdasági és katonai befolyása ellenére nem tagadta meg a puccsista kormány elismerését. Hiába minősítette a török miniszterelnök, Erdogan Sziszit illegitim zsarnoknak, az USA külügyminisztériuma²⁸ 2013. július 5-én cinikus szofizmussal azt nyilatkozta, hogy Sziszi hatalomátvételét az USA nem köteles államcsínynek minősíteni. Ugyanis tudta, hogy az esetben a Kongresszusnak meg kellett volna tagadnia az évi másfélmilliárdos segély további folyósítását. Anélkül, hogy szükségtelen részletekbe mennének, William Burns helyettes külügyminiszter július 15-i kairói látogatása a puccsista kormány *de facto* elismerését jelentette, mint ahogy az a tény is, hogy már 2013. július 11-én az USA leszállította a puccs-kormánynak az F-16-os harci repülőket, jelezve hogy az államcsíny ellenére minden rendben van. Pedig az amerikai kormány el nem ismerése az államcsíny csődjét jelentette volna!

Mielőtt az arab demokráciának ilyen flagrns semmibevételének súlyos, mondhatni történelmi következményeivel foglalkoznánk, igyekszünk azt a politikai háttérrel megtaglalni, amely az USA-t e politika folytatására készítette.

(*A Morszi-ellenes államcsíny okozati háttere és a MEMRI*) Morszinak, Egyiptom első demokratikusan megválasztott civil elnökének katonai államcsínnel való eltávolítása – és börtönbe vetése – nem Kairóban dőlt el 2013. július 3-án.

Mikor 2012 júliusában Morszit beiktatták, Egyiptomnak az arab világbeli központi helyzete és Izrael biztonságát illető szerepe miatt az Amerikában befolyásos körök beállítottát tüzetes vizsgálat alá vetették. Következtetések természetesen nem maradtak az ottani eseményekre hatás nélkül, hiszen az országot az USA több mint egymilliárdnyi évi hadisegélyben részesíti, mióta Egyiptom aláírta Izraellel a különbéke-szerződést. S mint megírtuk, az ország legfontosabb intézménye, a hadsereg jelenlegi vezérkarának derékhadát Amerikában – és Angliában – képezték ki.

Morszi életpályáját tekintve egy részben amerikai egyetemi karrierrel is rendelkező, általános mérnökről van szó, aki egyben egy autentikus, hithű muzulmán politikus, s aki komolyan veszi az élet minden területére kiterjedő hitét, de meggyőződéses demokrataként védi a többi vallás követőinek szabad gyakorlását is. (S mint említettük, politikai szinten, mindjárt elnöksége kezdetén egy kopt alelnököt vett maga mellé.) Morszi nem hatalomra vágyó. A Muszlim Testvériség alakította Szabadság és Igazság Párt szellemében kizárólag demokratikus választások útján elért hatalmat fogad el. A szalafista mozgalom egyes szárnyainak erőszakosságra is hajló politikája tőle idegen. Morszi révén – mint azt a török kormány különösen aláhúzta – olyan elnöke lett Egyiptomnak, amely ideális a nyugati és az arab-muszlim geopolitikai szféra közti, egyenlőségen alapuló érdekegyeztető dialógus lefolytatására.

A politikusok életrajzát azonban egyes, főleg ún. neokonzervatív amerikai körök nem enciklopédiákból veszik, hanem saját „káderezési” intézményeik révén igyekeznek megállapítani, hogy a szóban forgó politikus hatalma hogyan érinti politikai érdekeik érvényesülését. Egy ilyen átvilágítási kulcsintézmény a Middle East Media Research Institute (MEMRI). Ezt az intézetet Washingtonban Yigal Carman, volt izraeli Moszad ezredes 1998-ban alapította. Eredetileg célját így határozta meg: az intézet a cionizmusnak a zsidó nép és Izrael állam számára való további alkalmazhatóságára teszi a hangsúlyt. („The institute puts emphasis on the continuing relevance of Zionism to the Jewish people and to the state of Israel.”) De 2001 szeptemberében e kinyilvánított célt a MEMRI kiradírozta és egyszerűen muzulmán médiaszövegek tárgyilagos fordítójának mutatja be magát („bridging the language gap”).²⁹ Az amerikai Political Research Association (PRA) azonban félrevezetőnek tarja az intézet mostani önleírását. A Közel-Kelet és a Nyugat közti „nyelvi hiátus áthidalása” nem fedi az intézet igazi célját, mert publikációiban „stridently pro-Israeli and anti-Arab political bias” észlelhető. Tanácsadó és igazgatótanácsának összetétele³⁰ szintén mutatja, hogy tárgyilagosság szempontjából „kecskére bízták a káposztát”. A PRA-tanulmány hozzáfűzi, hogy az Intézet közel áll az izraeli Likud párt agresszív szélsőséges szárnyához. Egyébként Thomas L. Friedman, a New York Times egyik vezércikkírója szívesen idézi a MEMRI-t, mint forrást.

A 2012/13 évek fordulójánál, vagyis jó fél évvel a tüntetések kísérte kairói állampuccs előtt (!), 2013. január 16-án (és 17-én újra) a New York Times³¹ a MEMRI-re hivatkozva megállapítja, hogy az a 2008–2009-es izraeli gázai invázió alkalmával – amely egyébként 1400 palesztin áldozatot követelt – Morszi nem csak antiizraeli és anticionista kijelentéseket tett, hanem „echoed historic anti-Semitic themes”. A MEMRI jelentésének 2012 decemberére időzített nyilvánosságra hozatala és a New York Times-ben arra való hivatkozás jelzést adott a szóban forgó amerikai köröknek Morszi megbuktatásának előkészítésére.

Ezután a New York Times 2013 első felében rendszeresen és módszeresen igyekszik – újra gyakran az MEMRI-re mint forrásra hivatkozva – a cikkeiben Morszi elnökségének demokratikus alapjait aláásni, amikor például lekicsinyli Morszinak a többség demokratikus elve alapján való megválasztásának jelentőségét („old majoritarian politics”), jóllehet az egész nyugati parlamenti rendszer demokratikus legitimitása is a többségi döntés

elvére épül. A New York Times a megválasztott képviseleti testületeknek a Mubaraktól örökölt bíróságok által való felfüggesztése után, e demokratikus intézmények hiányában – annak örve alatt – Morszit igyekszik az egyeduralkodó Mubarakhoz hasonlítani³².

A Morszit amerikai proxy-kon keresztül aláásó izraeli politika gyökerei mélyre nyúlnak. Izrael ugyanis egyértelműen felismerte, hogy – bár Morszi nem mondta fel az egyiptomi–izraeli békeszerződést, de – hatalmon maradása esetén nem fog tudni egész Palesztinán (Gázán, Ciszjordánián) zavartalanul uralkodni. Nyilvánvalóan Morszi igyekszik majd különösen Gáza³³ embertelen elszigetelésének véget vetni, az azt sújtó és kiszolgáltatottságot adó izraeli vesztegzárat feloldani, mint azt a törökök a tenger felől 2010 júliusában sikertelenül megkísérelték. Egyébként az izraeli–török együttműködés azóta van befagyaszthatva.

Morszi hatalomra jutásának és így megbuktatásának széleskörű geopolitikai következményei vannak: ugyanis Morszi politikája nem egyszerűen egyiptomi érdekeket tartott szem előtt, de mind a célok, mind a mozgósítandó erők szempontjából az arab-muszlim civilizációs szféra érdekeinek egészében gondolkodott. Ezért látogatta meg rövid elnöksége alatt az *umma*, a muszlim összehangolás szellemében módszeresen a nem arab muszlim államokat is, mint Törökország, Irán és Pakisztán. Ezért engedett át a Szezi-csatornán évek óta először iráni hadihajókat.

Az Amerikai Egyesült Államokhoz NATO-tagsága révén egyik legközelebb álló muszlim állam, Törökország kormányja elhitte, hogy Obama a demokratikus arab-muszlim államokkal való együttműködésre komolyan törekszik, még ha majd esetleg a szabad választások iszlamista többséget is eredményeznek. Erdogan természetesen a 2013-as kairói katonai államcsínyt mindjárt illegitim katonai puccsnak nevezte.³⁴ A pozitív válasz azonban Washingtonból, mint tudjuk, váratott magára. Az amerikai kormány az erőszakos katonai hatalomátvételt még puccsnak se minősítette. Az USA rögvést elfogadta a *de facto* kairói hatalmat. Ugyanis ez megfelelt a Washingtonban uralkodó politikai erőviszonyok kívánalmainak. S a török–amerikai viszony az izraeli–török *mintájára* elhidegült.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Sziszi tábornok diktatúrája az izraelit követő amerikai érdekeket – és az egyiptomi sovíniszta hadseregét – jobban (ki)szolgálja, mint Morszi demokratikusan választott rendszere tette volna. Viszont egyáltalában nem mondható liberálisabbnak, mint Morszi rendszere volt. Egyiptom közben az iszlamistaellenes izraeli–amerikai geopolitika centrumává, hídfőjévé válik. Az „új Egyiptomot” például az USA arra is felhasználja, hogy Líbiában a 2014-ben beültetett – Tripoliból Tobruk/Bayda-ba menekült – Abdallah asz-Száni-féle nyugatbarát ellenkormány – az amerikai állampolgárságú Khalifa Hifter vezette – hadseregét, egyelőre titokban, fegyverrel lássa el.

(Az egyiptomi demokrácia megfojtásának nem várt következményei) A fontosabb történésekből a hatalom megszerzésével és annak gyakorlásához szükséges stabilizálással foglalkozó politikai mozgalmak bizonyos következtetéseket vonnak le, így – mint a hadsereg a csatákból – többek között az eseményekben kipróbált eszközök, eljárásmodok hathatóságát illetően is.

A 2012–13-as egyiptomi események azt bizonyították, hogy a világhelyzet erőviszonyai és a nemzetközi jogrend – a kormányok elismerése – egyáltalában nem kedvez annak, hogy autokratikus muszlim rendszereket választások útján demokratikusak váltsanak le. A kizárólag demokratikus úton hatalomra törekvő Muszlim Testvériség Társaságának politikai pártjával szemben azok az iszlamista mozgalmak, amelyek az arab-muszlim szféra geopolitikai önállóságáért való harcukban kezdettől fogva szkeptikusak voltak a békés választási eljárás hatékonyságát illetően, a Nyugat elfogadta kairói államcsíny

révén teljességgel igazolva látták erőszakra építő harcos álláspontjukat. Így a részben összefüggő területi egységben, részben diaszpórában élő másfélmilliárdnyi muszlimság a Nyugat elleni, főleg szalafista dzsihád mozgalomnak termékeny talajává vált, amely kiszámíthatatlan elszóródású véres akcióknak adhat színteret.

Az 1966-ban Egyiptomban kivégzett bölcsele, Sayyid Qutb és az indiai szubkontinensen Sayyid Abu'l-A'la Mawdudi világosan kifejezte a muzulmánok számára az erőszak *ultima ratio* jellegét. Mawdudi azt írta: a gyarmatosítók megtartják maguknak a kizárólagos jogot, hogy fegyverrel és lőszerral harcoljanak, míg nekünk csak tollal és szóban szabad.³⁵ Bizony, a muszlim közvéleménnyel, sőt egy tárgyilagos megfigyelővel nehéz elfogadtatni, hogy egy céltudatos merénylet (lásd Charlie Hebdo) „halálos bűn”, míg civilek ezreinek gázai agyonbombázása csak „stratégiai” megértést érdemlő, önvédelmi „bocsánatos bűn”.

Az erőszaknak különböző formái vannak, súlyossága és elkövetője szerint – állam vagy más ágens – lehet osztályozni. Az elkövető talpraesettsége szerint lehet szemérmesen – a civil áldozatokat mellékhatásként elkönyvelve – vagy látványosan alkalmazni, de a hatalmi harc más civilizáltabb formáinak kizárása esetén a politika szerszámládájának fenekén mint *ultima ratio* mindig megmarad a kényszerítés. A jogosultság alapvető társadalombölcseleti kérdését itt nem tárgyaljuk. Mindenesetre nehéz egyöntetűen elfogadtatni a világgal azt, hogy a nemzetközi élet egyes szereplői önbíráskodásuk döntéseit erőszakkal kivitelezhetik, míg másoknak ahhoz, hogy az Iszlám békeszerető vallásnak tűnhesen, le kell fegyverkeznie és lépten-nyomon bizonygatnia azt, hogy követőiknek egyoldalúan idegen hatalmak akaratának erőszakkal való megvalósítását ellenállás nélkül eltűrjük, elfogadják.

Politológusként pragmatikusan közelítjük meg az erőszak alkalmazásának mai elburjánzását, hogy jobban megértsük. Vajon a muszlim világ iszlamista többségének befolyását a Nyugat katonai és más erőszakrendszerének erősítése révén el tudja-e nyomni, miután annak demokratikus úton való érvényesülés előtt az utat mindenütt módszeresen eltorlaszolták? Elég-e egyszerűen a politikai iszlám, az iszlamizmus minden megnyilvánulását terroristának nevezni? Elég-e az USA összetákolt, meghatározatlan körvonalú *Coalition of the willing* – amelynek muszlimellenességét néhány autokrata muszlim állam részvétele palástolja – az iszlamizmusnak drónok és bombázók távharcával való legyőzéséhez? S vajon az iszlamista szörvány kordában tartása egyszerűen a biztonsági költségvetés nagyságának kérdése? Vagy vég nélküli hadiállapotnak nézünk elébe?

Ugyanis 2013. július 3-a óta – mivel a Nyugat szemérmesen asszisztált az arab közvélemény egyetlen demokratikusan megválasztott képviselőjének, Morszi egyiptomi elnök megbuktatásához, börtönbe vetéséhez – a Nyugatnak csak ellenfele van, de nincs többé hiteles partnere egy békés kiegyezéshez. Jegyezzük meg, hogy a két megmaradt, megválasztott iszlamista kormány, amelyekkel a Nyugat mint partner tárgyalhat, nevezetesen Törökország és Irán, nem arab ország. S még hozzá, e tárgyalási partnerek kormányának megdöntésének gondolata is megfordult már hangadó nyugati agytrösztök fejében!

(Az erőszak szalafista apologetikája. *ISIS, al-Kaida*) Miután a karizmatikus Bin Ladent az amerikai speciális különítmény kalandori ügyességgel 2011-ben Pakisztánban megölte, s a holttestét az óceánba vetette, majd Egyiptomban nyugati közreműködéssel katonai államcsíny döntötte meg a demokratikusan megválasztott iszlamista elnököt, s mindenfelé máshol a nem a Nyugat felügyelte arab politikai hatalom, mint Szíriában, szétzilálódott, 2013–14-ben feltűnt az al-Kaidától elkülönült, eredetileg Irakra, majd Szíriára kiterjedő – s a szíriai Rakka és az iraki Moszul vidékén területi fölséget is elérő – mozgalom, amely

Islám Államnak nevezte el magát. E jelenségek első látásra szétszórtak és összefüggéstelenek, ha nem vagyunk hajlandók felismerni, hogy az arab-muszlim geopolitikai érdekkör szerteágazó mozgásáról van szó. S miután az arab-muszlim népek önrendelkezéséhez – *volens-nolens* az iszlám pártok többségén át vezető – demokratikus utat eltorlasztották, vezetőit börtönbe vetették vagy másként: diszkvalifikálták, a muzulmán tömegek fejtelenségükben az erőszakosság göröngyös útjára terelődtek.

Grosso modo mondható, hogy miután az MTT-t számos muszlim országban a politikai hatalomnak demokratikus úton való elérésével kecsegtették, majd a demokratikus győzelem eredményét a Nyugat támogatásával mindenütt különféle mesterkedésekkel mégis elsöpörték (Algériától Egyiptomig, a Maghrebtől a Mashrekig), az eddig sokszor elszigetelt szalafista mozgalom szélsőséges dzsihadista szárnya meggyőzőbben tudja igazolni erőszakos eljárását.

A szíriai Rakka központtal feltűnt szíriai-iraki iszlám-állam mozgalom, más néven ISIS (angol rövidítés), az ortodox iszlám haza megteremtésére törekszik. Vali R. Nasr, a Johns Hopkins Egyetem nemzetközi tanulmányok karának dékánja³⁶ szerint az amerikai szövetséges, autokratikus államberendezkedésű Szaúd-Arábia népe egyre inkább rokonszenvez az ún. Iszlám Állam célkitűzéseivel. Jegyezzük meg mindjárt hangsúlyosan, hogy e felmérés a demokratikusan megválasztott iszlamista egyiptomi elnök puccsal való megdöntése után lett kivitelezve.

A szalafista ideológia csávjában látott napvilágot 2013-ban az éppen említett, magát al-Dawla al-Islamiya fil Iraq wal al-Chaam³⁷-nak nevező, a jelenleg részben Irakot és Szíriát átfogó felségterülettel rendelkező Iszlám Állam (*ad-Dawlah al-'Islāmiyyah* – IÁ). Abou Omar al Bahgdadi, családfájára is hivatkozva Ibrahim néven magát kalifává nyilvánította ki, államát pedig emirátusnak. Az Iszlám Állam mozgalom elődje a jordániai Abou Mous'ab al Zarqawi alapította Twhid wal Jihad (Egység és Dzsihad) volt. A mezopotámiai két folyóról – Tigris és Eufrátesz – elnevezett mozgalom eredetileg az al-Ka'ida-hoz fűződött. Zarqawit, a dzsihadizmus fő ideológusa, a palesztin-jordániai Mohammad al Magdisi inspirálta. Zarqawit 2006. június 7-én az amerikaiak megölték, majd rövidebb interregnumok után jelent meg az « új kalifa », Abou Omar al Baghdadi, s Iszlám Állama (IÁ). Ahogy Izrael minden zsidó hazájának kiáltja ki magát, Baghdadi az IÁ-t az összes muzulmánénak.

A mauritániai Mahmoud Ould, az Al-Ka'ida-kérdések szakértője³⁸ legújabb, idézett cikkében kifejti, hogy az IÁ iraki gyökerű, azonban Bin Laden szellemében nem esett az iraki nacionalizmus „hálójába” (*wataniya*), s nem is követi a Sunni Sahwa (ébredés) vonalát, amely törzsi alapon síitaellenes harcot szít. Az IÁ tehát pániszlamista maradt.

Az egyetlen más állam által el nem ismert IÁ igyekszik az állami funkcióik gyakorlásával magát „felismertetni”, elismertetni: új muszlim területeket von adminisztratív vezetése alá. De sokkal kalandorosabb az államhatalom elismertetésének az a görbe útja, ahogy kémnek nyilvánított nyugati hírszerzőket, újságírókat – akiket sokszor túsok mintájára pénzbüntetésért, váltságdíjért ki lehet váltani³⁹ – halálra ítélt, s aztán nagy nyilvánossága előtt, a világ szeme láttára karddal vagy nyaktilóval lefejez. E látványos kivégzések paradox módon éppen ellenfeleiknek játszanak a kezére, mert kegyetlen kárörvendőséget ír az iszlám számlájára. Az Iszlám Állam elnevezés így muszlimellenes körökben is szívesen látott, mert legalábbis a világ nem-muszlim közvéleménye előtt azt lejárátja.⁴⁰

A Nyugat elhárítása – s általában a zavaros körvonalú Coalition of the willing – azonban téved, amikor abban a hitben él, hogy az arab-muszlim világból pár lázadó, rakoncátlan gáz kigyomlál, s evvel a nyugati világhegemónia helyreállítható. A demokratikus iszlamista mozgalom, mint az MTT, elnyomása óta nem csak bizonyos kiépített szalafista

hálózatok akadályozzák a Pax Americana helyreállítását. A jelenlegi nyugati rendtartásban az arab-muszlim világ közvéleménye politikailag el van hallgattatva. De valójában a választott népképviselőt megfojtása – mint Egyiptomban – vagy semmibe vétele óta a Nyugattal, a Coalition-nal szövethetett autokrata arab sejksegeken ún. grassroots megmozdulások bármilyen alkalommal felüthetik fejüket (pl. Mohamed-gyalázás). S e szerelvénnyre bárki bármikor beszállhat. Általában a spontán megmozdulások nem idegenek az egyes szalafista tanoktól sem, amelyek a (szak)tekintélyt jelentő muszlim bölcsék tanácsával, az ulamá-val szemben a muszlim hivatást, a szent tanítás egyéni magyarázására biztatja.⁴¹

Ezen összefüggésben fontos pontosítást kell emlékeztetőnek beiktatnunk. Minden tanulmányunkban gondosan megkülönböztettünk két alapvetően eltérő kérdést, amelyet a muszlimellenességet népszerűsítő irodalom nem tesz; nevezetesen (1) a muzulmánoknak és a keresztényeknek (a) egy keresztény vagy (b) egy muszlim többségű országon *belüli* együttélése – akár csak más vallások esetében, mint például a többségi buddhistáknak a hindukkal és muszlimokkal Sri Lankában – alapvetően egy *interkulturális* kérdés, amely többnyire bevándorlással, bevándorlási politikával kapcsolatos, míg (2) a muszlim többségű *dar al-Iszlam* államoknak a nyugati államokkal való békés együttélése *geopolitikai* kérdés. Mi e tanulmányban az utóbbival foglalkozunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy hitsorsosoknak külföldön való toborzása a két kérdéskör áthatását szorgalmazza. Anélkül, hogy részletekbe mennénk, állapítsuk meg, hogy a Nyugat retteg attól, hogy a muszlim geopolitikai szférából kiindulva toboroznak a muszlim szórványban harcosokat a szalafista mozgalom számára. Ez viszont egy újabb emberi jogi problémára irányítja a figyelmet. A franciaországi Lunel városka Al Baraka mecsetének elnökét, Lahoucine Goumri-t elbocsátották, mert azt mondta: „a lunel-i dzsihád toborzásáért a francia kormány a felelős, mert, amikor Izrael francia állampolgárokat toborzott arra, hogy Gázában palesztin csecsemőket öljenek meg, nem tiltakozott.” E megjegyzés világosan arra a tényre utal, hogy az izraeli hadsereg (Tzahal) az ún. IDF's Lone Soldiers Program keretében a világban – így Franciaországban is – önkénteseket verbuvál. Ez a légió mindig legalább 3000 önkéntesből áll, és több mint fele külföldi.⁴²

Mióta a Muszlim Testvériség Társasága demokratikus pártjai hiába tettek szert választások útján többségre a muszlim országok jó részében, mivel katonai puccsal és más manőverekkel a Nyugat hatalomra jutásukat vagy maradásukat elgáncsolta, szemmel láthatóan a világ muszlim közvéleményében a radikális szalafisták nyernek teret. Húzzuk itt újra alá, hogy a Nyugat „arab demokráciát építő programja” két elemet tartalmazott: (1) igyekszik retorikájában összemosni a demokratikus⁴³ és a nem-demokratikus eljárásokhoz folyamodó iszlamista politikai mozgalmakat egymással, hogy mindegyikükre rá tudja ütni a terrorista szervezet kizárólagos bélyegét; (2) majd a helyzet ilyen leírása után „természetesen” minden antiiszlamista mozgalmat nyíltan vagy titkosszolgálatilag támogat⁴⁴. Dennis B. Ross, a Washington Institute for Near East Institute (WINEP) jelenlegi munkatársa, az izraeli-palesztin béketárgyalgatások egyik kovácsa az *Islamists are not our friends*⁴⁵ című cikkében tömören, de mindenre kiterjedően megfogalmazza azon stratégia lényegét, amely világosan és elsősorban a demokrata iszlamista MTT mozgalom lejáratására irányul.

A Muszlim Testvériség Társasága választotta népképviselői politikának nyugati félretolása nyomán a szalafista mozgalom az erőszak alkalmazásának szükségességére irányította a figyelmet. Az IÁ látványos kivégzéseinek a médiába való kisugárzásának cinikussága a világközvéleménynek nevezett nyugati közvéleményben általános felháborodást váltott ki, míg a hallgatag muszlim körökben sokszor csak taktikai-stratégiai megfontolások függvényében lett megítélve.

Egy állam alapítása és fenntartása (mint például a milliárdos kínai állam) a társadalom civilizációs fejlődésének csúcsát jelzi, mert – a törvényes keret – különböző érdekek békés összeegyeztetését ígéri. Az államnak egyben az egyénnel és csoportosulásaival szemben a kényszerítés, az erőszak kizárólagos alkalmazásának joga jutott osztályrészül. Bármennyire is jámbor a világmépünk, meg kell állapítani, hogy az összes vallás bizonyos körülmények között megengedi az erőszak alkalmazását, sőt a halálos kimenetelűt is. Különböző nem látnánk fegyverek, ágyúk és hadseregek megáldását. A zsarnokság elleni lázadás legitimitása is része a vallások kanonikus tanának. Ebben az összefüggésben kerülhet megítélésre egyrészt a II. világháborúban a Szövetségeseknek Drezdára alkalmazott szőnyegbombázása, másrészt pedig a terrorizmus, amihez ma Nyugaton a jámbor olvasó hallgatólágoosan hozzágondolja a muszlim jelzöt. (Ne felejtjük el, hogy a terror szó első használata a Nagy Francia Forradalom nyomán létrejött 1793–94-es rezsime vonatkozott!)

A mai világban uralkodó felfegyverzési és hatalmi helyzetben az életet kioltó erőszak fő eszköze számszerűleg a légierő, a szőnyegbombázás és a drónok távolsági használata. A Gázában és másutt ma alkalmazott tömegbombázások, ha nem is akarja feltétlenül elsősorban a polgári lakosságot látványosan megfélemlíteni, de a „mellékhatás” kifejezés jól érzékelteti az ártatlan lakosság sorsa iránti képmutató közömbösséget. (2015 telén a szíriai Kobáninak az IÁ-tól való visszafoglalása a városnak 700 bombatámadással való lerombolásába került.) *Per definitionem* az államok⁴⁶ gyakorolta kényszer könnyebben talál igazolást, mint a más eszközzel nem rendelkező kiszolgáltatottak önvédelmében elkövetett erőszaka. E munka azonban nem akar az erőszak alkalmazásához etikai kódot kidolgozni, valamilyen világvallás normái szerint, csak az esetek megítéléséhez figyelembe veendő tényezőket igyekszik kihámozni.

Nem lenne teljes fejtegetésünk, ha nem érintenénk legalább áttekintőleg azt, hogy a tömegközlésnek milyen szerep jut a Nyugat és az arab-muszlim geopolitikai szféra közti egyre ádagabb összetűzésben, sőt annak felfokozásában. Köztudott, hogy az események sorrendbeli és más, szelektív bemutatásával (képpel való kiemeléssel vagy éppen elhallgatással vagy egy adott feszült helyzet érzelmi aláfestésével) – a haditudósítás mintájára – a médiumok nemcsak informálnak, de mozgósítanak is. Az ilyen prezentáción rajtakaphatók nemcsak a felkelők internetes „zugadói”, hanem a közönséges polgár mindennapi rendjébe beiktatott tv-hírek is.

Az adott geopolitikai konfliktusban nagyjából három hírforráscsoport jön számításba: 1. A nagy költségvetésű nyugati hírforrásokra és nyugati szerkesztőkre támaszkodó médiumok, mint a CNN, BBC, Euronews, s a különböző NATO-államokból kisugárzott állami vagy magán tv/rádió-adók, illetve a tekintélyesebb napi- és hetilapok. 2. Új szereplőként jelentek meg az Arab-öböl autokrata sejkjei pénzelt arab – de angolul is beszélő – adók, mint az Al Jazeera és az Al Arab. 3. S csak az utóbbi időben, az internet használatának jóvoltából léptek fel alternatív informális (underground) adók, amelyek egy része a modern muszlim népességhez szól.

Ami a nyugati média politikai elkötelezettségét illeti, még az erről szóló irodalom felsorolása is szétfeszítené tanulmányunk kereteit.⁴⁷ A civilizációs pluralizmus hívei nagy reményeket fűztek a katarai Dohában 1996-ban alapított Al Jazeera TV, majd 2011-ben a bahreini Manamából kisugárzott szaúd-arábiai alapítású Al Arab TV megjelenéséhez. Az Al Jazeera azonban a sejkiség befolyása alatt áll, és a volt USA-alelnök, Al Gore Current TV-je révén elért amerikai piacra való betörésének is ára volt. S a szaúdi Al Arab TV olyan országból akar „független” műsort kisugározni, amelyet – a siita többségű lakosságot leverve – 2011 óta gyakorlatilag megszáll.

Jellegetesen az első adást már cenzúrázták, s az adót a tulajdonos elhallgattatta, mert ellenzéki siíta politikusnak, Khalil al-Marzoug-nak adott volna szót.⁴⁸

A muszlim és a – sokszor önkényesen – világgözüleménynek nevezett nyugati nyilvánosság meggyőzéséért folyó médiaharc az „iszlamizmus” ellen kikiáltott világháború színtere. A szociális közlés és média területe különösen fontos a muszlim *grassroot*-mozgalmak szempontjából is. E területen a különböző politikai pozíciók apologetikáját színesebb hadszíntéren kell ma megvívni. Ugyanis a különféle ún. pluralista nyugati médiumok mellett megjelentek a szociális kommunikáció területén az iszlamista politikát direkt védő „internet-újságok”, s ezért a Nyugat nem számíthat többé arra, hogy a különböző iszlamista álláspontokat és híreket a muszlim közönség kizárólag a fő nyugati médiumokból, vagy azoknak a sejksek által „fertőtlenített” formájában érik el. Azok az idők lejártak, amikor a muszlim publikum is kizárólagosan a SITE és a Camera által (át)fordítva ismeri meg a véres valóságot. Az internetes generáció minden további nélkül közvetlenül hozzáférhet nemcsak az Iszlám Állam híreihez, kommentárjaihoz, „magyarázkodásaihoz”, hanem még azt is észreveheti, hogy az iszlamista álláspontokon belül is van *pluralizmus*.

Egy egész informális muszlim média-világ alakult ki. A nyugati elhárítás és lehallgatás – állami és úgynevezett „nonprofit” – szervezetei sokszor egyszerűen egy leleplezésre váró összeesküvő-hálózat meghatározott címre szóló titkos, kódolt utasításait leadó és felvevő hálózatot keresnek mögötte.

A poszt-Morszi világhelyzetben a többdimenziós harc érdekében az erőszaktól sem visszariadó iszlamista mozgalmak új szalafista retorikán alapuló sokszínű alternatív modern médiahálózatot építettek ki. E szociális médiahálózatok, mint a Global Islamic Media Front⁴⁹, személyeknek szóló üzengetés helyett – vagy esetleg mellett – főképpen a potenciális szimpatizánsok széles tömegbázisát szólítják meg névtelenül, hogy e mozgalmak akcióit igazolják, s a rokonszenvező muszlim hallgatónak újabb akciókra ötleteket, céltáblákat javasoljanak. A szimpatizánsok, és mások is, tehát mindezt foghatják az internetről közvetlenül arabul anélkül, hogy a hírek, hírmagyarázatok átmennének nyugati „szűrőkön”.

Egy drót nélküli névtelen összehangolás átfogja az Af-Pak-ot (Afganisztán–Pakisztán) és a Syriak-ot (Syrie-Iraq, azaz Szíria–Irak). Egyik az arabiai Al-Kaida hangján beszél, a másik az afgán–pakisztán-i Tehrik-i-Taliban hangján, megint másik a magrebi iszlámén, egy pedig a kelet-afrikai, somáliai Shabab-én.⁵⁰ De a nyugati muszlim szórványhoz is nagyrészt a Korán közös szent arab nyelvének szíréhangján szól.

A szerteágazó, de összehangzó, kardoskodó muszlim mozgólódásból spontán jellege miatt se hadsereg se rendőrség nem tudja a szelet kifogni. Se nem elejét venni vagy annak végét vetni, akármilyen többletkiadásokat is fordítanak a „biztonságra”. Csak a kiváltó politikai okok megszüntetése révén lehet a civilizációs szférával megbékélni. Mint kifejtettük, a 2011-es arab-muszlim népfelkeléseket követően a Nyugatnak módja nyílt arra, hogy az autokrata bábkormányok helyett arab-muszlim népképviselői kormányokkal egyezkedjen. De a Nyugat elvárásának nem felelt meg, hogy demokratikus választások útján a neki alá nem rendelt iszlamista kerültek hatalomra, s elgáncsolták azok működését. S itt újra elsősorban a kulcsállamra, Egyiptom esetére kell emlékeztetnünk.

Mármost tekintsük röviden át egy paradigmátikus eset kapcsán azt a megbékélést, együttműködést, amit a Nyugat, éppen Egyiptom térszomszédságában egy az arab-muszlim világgal való konfliktus gyújtópontjában lévő helyzetben javasolt.

(A Nyugat javasolta kiegyezés: az izraeli–palesztin « békefolyamat » mint iskolapélda)
Minden tárgyalás, amely megállapodáshoz, békéhez és együttműködéshez vezet, az vagy

egyenlő felek közti alkudozás eredménye vagy a felek befolyása közti áthidalhatatlan egyenlőtlenségre számító, kierőszakolt diktátum.

Nem akarjunk most az újkorban a Nyugatot az arab-muszlim geopolitikai szférával való szembenállás epicentrumában elhelyezkedő izraeli–palesztin konfliktust és « békefolyamatát » a maga meddő hosszadalmasságában részletesen tárgyalni. Csak azt akarjuk kifejtetni, miért tartjuk e folyamatot példaértékűnek a Nyugatnak az arab-muszlim világgal való viszonyának megértéséhez⁵¹.

A Nyugat ugyanis az arab-muszlim geopolitikai szféra súlyát módszeresen lebecsüli, sőt magát a részeinek összehangolt létét tagadja. S míg saját maga tömbként szeret megjelenni (NATO), a tárgyalási feleket elszigeteltségükben szereti „megszólítani”. Ennek az eleve *egyenlőtlenséget* képző keretnek a megteremtése tipikusan megjelenik a nevezett izraeli–palesztin békefolyamatban.

A cionista alapítású Izrael az Egyesült Nemzetek Szervezetének tagja. Nemzetközileg egyértelműen elismert állam. Míg az ún. Palesztin Hatóság ENSZ-tagságát az USA módszeresen megakadályozza. (Az Izraelt patronáló Amerikai Egyesült Államok „eltűrhetetlennek” tartja ugyanis, hogy a 2006. január 25-i választáson a megszállt palesztin terület lakossága többségében a Hamasz nevű iszlamista pártra szavazott.) Hiába ismer-te el az ENSZ Közgyűlésének 138:9 arányú túlnyomó többsége 2012. november 29-én Palesztina államiságát, az USA-nak a Biztonsági Tanácsban számtalanszor megismételt vétója annak ENSZ-felvételét megakadályozza. S ez csak az egyenlőtlenség jogi oldala! Az egyenlőtlenség ugyanis alapvetően politikai és katonai: a ciszjordániai ún. Palesztin Állam fél évszázada megszállt, lefegyverzett terület, amely teljes elszigeteltségben és Izraelről való teljes függésben él. E két fél között zajlik le a tragikomikus béketárgyalás. E folyamat vég nélküli elhúzódásának magának megvan a politikai értelme: befagyasztani a palesztin hatóságnak minden nemzetközi elismerését, s közben időt adni az izraelieknek Ciszjordániába és Kelet-Jeruzsálembe való betelepedésével új kész helyzet teremtesére.

A „békefolyamat” fő közvetítője az USA. Hozzá asszisztál 2002 óta mint csendes társ az Európai Unió, Oroszország és az ENSZ. Egyébként arab-muszlim állam nem kapott meghívást a közvetítő ún. Madrid-kvartettbe. E csoport fő funkciója a tűzoltás: mihelyt palesztin részről az elégedetlenség lángra lobban, tevékenységük megélénkül.

Ha az izraeli „transznacionális penetrációtól”⁵² eltekintünk, a kulcsszereplő az USA kormánya. E politikai folyamat háttere pedig az, hogy Amerika egyben biztosítja Izraelnek, hogy minden közel-keleti államnál korszerűbben legyen felfegyverezve. Sőt közismert titok az is, hogy az Amerikai Egyesült Államok módszeresen „lenyirbálja” (Netanyahu kifejezésével élve) azon muszlim államok erősödését, amelyek esetleg Izrael atomfegyver-monopóliumára épülő regionális egyeduralmát megkérdőjelezhetnék. Így érte Irakot két támadás és megszállás, ezért lett Szíria sterilizálva. S most bontakozik ki az amerikai Kongresszusban az a kampány, amelynek az a célja, hogy az Iránnal való tárgyalás ne megegyezéshez, hanem csődhez, illetve katonai beavatkozáshoz vezessen.

Az izraeli–palesztin békefolyamat egyoldalúságának és kilátástalanságának ismertetése után – amely csak a palesztinok nem létező fegyvereinek letételével végződhetik – felvetődik egy utolsó kérdés: a realista nemzetközi iskolához tartozó Harvard-professzor, Stephen M. Walt veti fel: mi mindebben az USA érdeke⁵³? Vajon az amerikaiak világhatalmát nem segítené elő jobban az arab-muszlim világ hitelt érdemlő „népszerű” képviselőivel való megállapodás és aztán az amerikai–kínai viszonyra való koncentráció? S itt lép újra előtérbe a *Deus ex machina*. Az Amerikai Egyesült Államok jelenlegi elnöke is kifejezetten ellenzi a ciszjordániai izraeli betelepülést, azonban idestova fél évszázada (1967) az Izraelnek jutottott évi hárommilliárdos katonai segítséget *nem tudja feltételek-*

hez kötni, mert az amerikai képviselőházban a 70-es évek óta a pro-izraeli lobbi olyan befolyásra tett szert, hogy az ezt lehetetlenné teszi.⁵⁴ S mint jeleztük, közben a „békefolyamat” lassúsága megengedi, hogy a Ciszjordániába és Kelet-Jeruzsálembe betelepülő izraeliek száma nemsokára elérje a félmilliót. (Jegyezzük meg, hogy a 2013-as egyiptomi katonai puccsnak egyébként egyik fő mozgatója volt Morszi elnök Izrael szempontjából való „megbízhatatlansága”.)

(*A zsákutca*) Az utóbbi évtizedekben – s különösen a 2011-es arab-muszlim felkelések nyomán kialakult helyzetben – a demokrata iszlamista pártok, amelyek jó része a Muszlim Testvériség Társaságából került ki, választás útján hatalomra jutottak.

A népképviselőt adta, demokratikus legitimitású új iszlamista államhatalmakat (Egyiptom) a Nyugat azonban elgáncsolta, aláasta, elsöpörte, és az Izrael körüli, tőle független arab államokat szétzilálta. Az arab-muszlim felszabadítási mozgalom méhreja szétesett, s most a másfélmilliárd muszlimból származó aktivisták agresszívebb, szalafista része lett hangadó. Itt is, ott is egyre inkább felüti fejét a rögtönzött politikai erőszak.

Mármost megválasztott legitim, önálló partner hiányában a Nyugatnak az arab-muszlim geopolitikai szférával való érintkezésében, a Coalition of the willing keretében a népképviselői mandátummal nem rendelkező öbölbeli autokraták vagy katonai diktátorok (Sziszi) válnak kiválasztott bajtársává. A Nyugat az arab-muszlim geopolitikai szférával ugyanis csak abból az elfogadhatatlan alárendelő pozícióból hajlandó szóba állni, ami az izraeli–palesztin „párbeszédet” jellemzi.

A hiteles megválasztott tárgyalási partnereket a Nyugat felszámolta, s így nincs egyezési lehetőség. A helyzet kész arra, hogy a neokonzervatív hatalmi konglomerátum elfogadtassa a köztudattal, hogy a zsákutcából nincs más kiút, csak a karhatalmi és katonai erőszak növelése, tömören egy – egyetemes, de kilátástalan és öngyilkos – „istentelen keresztes hadjárat” kihívása.

JEGYZETEK

- 1 Edward W. Said könyvének (*Covering Islam. How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. Pantheon Books, New York, 1981, 32. és 186.) az *Islam and the West* című fejezetében a Nyugatot egyszerűen Európával és az Amerikai Egyesült Államokkal azonosítja. Mi ezen geopolitikai tanulmány keretében az angol–Amerika vezette, NATO-ban testet öltött civilizációs csoportosulást értjük a Nyugat szó alatt.
- 2 Ankerl G.: *Coexisting Contemporary Civilizations: Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western*. INU Societal Research Series. Inu Press, Genf, 2000.
- 3 Barroso: „néha az Európai Uniót egy birodalom felépítéséhez szeretem hasonlítani”. Loránt Károly: Barroso birodalma. *Magyar Nemzet*, 2014. október 20.
- 4 Ankerl G. *Valóság*, 2014/6., 14. Obama második nemzetbiztonsági jelentésében 100-szor (!) használja a *leadership*, *lead* szavakat. *International New York Times [INYT]*, 2015.2.8.
- 5 E. Shakman Hurd E.: Secularism and international relations theory. In: Snyder J. (szerk.): *Religions and International Relation Theory*. Columbia UP, New York, 2011, 60–90.
- 6 Ankerl G.: A globalista utópia I–II.: A homo globalis és a multinacionális részvénytársaságok szabad világrendje. *Valóság*, 2007/7. és 8.
- 7 A Maléziában 2014 novemberében elfogadott Sedition Act bünteti az iszlám és más vallásokat érintő kezeletést (sanctuity). Valójában e muszlim többségű ország csak „felmelegítette” azt az 1948-ban hozott angol gyarmati törvényt, amely az országot a kommunista propagandától védte. (*INYT*, 2014.11.28.)

Mohammed Badie, a Muszlim Testvériség Sziszi tábornok által bebörtönzött egyiptomi vezére kijelentette (*INYT*, 2010. szept. 18.), hogy „the West had imposed law against those who deny or express dissident view on the Holocaust or question the number of Jews killed, a topic which is purely historical, not sacred doctrine.” Badie vi-

- szont szükségesnek tartja: „criminalizing assaults on the sanctities of *all* heavenly religions.”
- Érdemes arra is utalni, hogy a vallási körülmetélési vitában Németországban a legfelsőbb bíróságnak a vallásgyakorlási szabadságot, a szülők jogait és az egyének a testi épségéhez való joga követelményeit kellett összemérnie, „relativizálni”. (IHT 2012.9.18.)
- A francia köztársaság laicizmusra vonatkozó 1905-ös törvényét a képviselő és volt miniszter Beoit Apparu az aktuális Charlie Hebdo ügygel kapcsolatban „szekularista totalitarianizmus”-nak nevezte. (S. Erlanger: In secular France, are all faiths equal? *INYT*, 2015.2.6, 1.)
- 8 Cook Michael: *The Koran, a very Short Introduction*. Oxford UP, Oxford, 2000, 43.
 - 9 A dzsihád nemes ügyért bevett erőfeszítést jelent. Ebben benne foglaltatik a *jihad bi'l sayf* (szabad fordításban „kardoskodó” harc) a Dar al-Islam védelmében. Euben R. L. és M. Qasim Zaman (szerk.): *Princeton Readings in Islamist Thought*. Princeton UP, Princeton, 2009, 321–3., 407–8.
 - 10 Kepel G.: *Jihad: On the Trial of Political Islam*. Harvard UP, Cambridge, 2002, 75.
 - 11 A. G.: A jelenlegi világhelyzet arab-muszlim geopolitikai szempontból. *Válóság*, 2013/7. Yves Thoraval *Dictionnaire de civilisation musulmane* című művében (Larousse, 2001, 139.) az arra feltejt „költői” kérdésre, hogy változtatna-e valamit az iszlamisták hatalomra jutása, azt feleli, hogy attól félni lehet. Természetesen azt elfelejti, hogy a demokrata iszlamista mozgalmak csak muszlim többségű országokban akarnak hatalomra jutni (Dar al-Islam), s nem Nyugaton.
 - 12 Snyder J. (szerk.): i. m. 25–6.
 - 13 Kai Bird: Israel, a Jewish Republic? (*INYT*, 2014.12.26.) J. Horowitz: Quandary for liberal Zionists. (*INYT*, 2014.12.24.) Avraham Burg Izraelt a „zsídók állama”-nak nevezte.
 - 14 Az arab-muszlim világon belül dúló testvérháborúk mutatják, hogy a Korán követői számára még a különböző iszlám felekezetek – mint a szunnita vagy siita – uralta területek közti választóvonal is döntőbb, mint az európai gyarmatosítás kijelölté ún. nemzetállami határok. Az Iszlám Államnak fontosabb az a tény, hogy 762-ben egyszerűen a kalifátus székhelyét Damaszkuszról az új városba, Bagdadba helyezték át. A 12. században Damaszkuszt meghódító Szaladin szultán Tikritben született, amely ma Irakhoz tartozik. Irak maga három volt ottomán tartományból – Baszrából, Bagdadból és Moszulból – lett összetákolva.
 - 15 Nikki R. Keddie: *Sayyid Jamal ad-Din “al-Afghani”: A political biography*. U.P. of California, Berkeley, 1972.
 - 16 Mint ismeretes, a legalapvetőbb megosztás a siiták és a szunniták közt áll fenn, de mindkettő, mint a keresztény protestánság, további iskolákra osztódik. A négy szunnita iskola közül a szaúd-arábiai wahhabisták a hanbalizmust követik, a malekita a Maghrebben népszerű, s Egyiptomban is. A safeiti pedig Jemenben.
 - 17 Yinon tervét kifejti Israel Shahak (Strategie pour Israel dans les années 80. *Orientations [Kivnim]*, no 14. 1982.2.) Lásd még Mahdi Darius Nazemroaya: Yinon’s revenge? A panoramic of chaos in the Arab World. *Strategic Culture Foundation*. 2013.8.25.
 - A New York Times vezércikkirója, Thomas L. Friedman erről így okoskodik (*IHT*, 2013.6.24): “While the partition might be actually the most stable and humanitarian long-term option – breaking Syria into smaller units capable of self-governance – getting there would be ugly, and the Sunni Muslim chunk could easily end up dominated by jihadists, not our guys.” Gondoljunk most az ISIS létrejöttére.
 - 18 Richard Perle akkori helyettes hadügyminiszter társaival írta 1998-ban *A Clean Break: A New Strategy for Securing the Realm*“(1) című tanulmányt Netanyahu számára. (Institute for Advanced Strategic and Political Studies [IASPS]. 2000. július). A rövid ún. „Clean break” nevű írás visszatér Yinon elképzelésére is. De számos, ma mosolyt keltő neokonzervatív álmod is tartalmaz. Az IASPS tkp. egy izraeli intézet washingtoni irodával.
 - 19 Obama híres 2009. június 4-i muszlim világhoz intézett kairói beszédében ezt be is vallotta.
 - 20 Charles A. Kupchan, a washingtoni Georgetown egyetem tanára is megerősíti ezt a tételt (Be careful what you wish for. *INYT*, 2011.2.25): „the more democratic the Middle East becomes, the greater the role that Islam ... will play in its politics. ...it is simply a reality in a part of the world where politics and religion are intertwined.”
 - 21 A 2003-ban Irakot megtámadó Bush elnök használta először a *Coalition of the willing* kifejezést, mert az Egyesült Nemzetek nem támogatta a hadjáratát. Scott Althaus, az Illinois Egyetem tanára szerint egy szántszándékkal ködösítő kifejezésről van szó. Az állítólag résztvevő 40 vagy 48 állam listája állandóan változik, s csak arra szolgál, hogy az amerikai akciót főleg a perzsa öbölbeli muszlim államoknak sokszor csak verbális részvételével a közvélemény előtt átminősíthessék nemzetközivé.
 - 22 2014-ben Obama találkozott Ghannouchi-val és eltanácsolta attól, hogy elnökjelölt legyen. 2014. december óta a régi rendszer volt belügyminisztere, az „anti-iszlamista” Beji Caid Essebsi az államelnök. Azóta a szélsőséges szalafista Ansar al Shariah mozgalom újra merényleteket követ el. („Bloodshed in Tunisia. *INYT*, 2015.3.21). Lásd még Tamimi S. Azzam: *Rachid Ghannouchi: A Democrat within Islamism*. Oxford UP, Oxford, 2001.
 - 23 E tanácsok szerint például pálmafák útra döntése s benzintöltő-állomások felgyújtása megakadályoz-

- hatja azt, hogy a Morszi elnököt támogató vidéki tömeg Kairót elérhesse; az alapvető élelmiszerek és a benzin-ellátásnak a kereskedelmi hálózatban való szabotálása elégedetlenséget kelthet. Az ellátás a puccs másnapján csodálatosan helyreállt! Egyébként a kairói Tahir téren terjesztették Sharp könyvét, amely a felforgatás forgatókönyve. (Gene Sharp: *From Dictatorship to Democracy*. Einstein Institute, Boston, 1994; e könyvet Sharp Robert Helvey kémelhárító ezredessel együtt írta. Lásd még: *Sharp's Dictionary of Power and Struggle. Language of Civil Resistance in Conflicts*. Oxford UP, Oxford, 2012.) Az amerikai bomlasztás már mindenféle rendszert célba vett: tekintélyelvű diktatúrát, de demokratikusan megválasztott kormányt is, amely nem követi az amerikai ukázokat. Említettük Mossadegh kormányát Iránban. Az USA-nak meg nem hajló államrendszerek felforgatását illetően lásd még Litwak Robert átfogó tanulmányát (*Outier States: American Strategies to Change, Contain, or Engage Regimes*. Johns Hopkins UP, Baltimore, 2012).
- 24 Az *INYT* vezércikke 2014.12.27–28, 8.
- 25 "The West will hinder by all means that the Arab-Muslim peoples express its wishes. In Libya, for example, an election system was adopted after the war to prevent islamist parties from dominating the system." (D. Vandewille: *Libya's Unexpected Strength*. *NYT*, 2014. május 14.) Lásd még Dennis B. Ross idézett írását (*Islamists are not our friends*. *NYT*, 2014. szeptember 12.).
- 26 Egyiptomban a Nyugatot másolni készülő Liberális Blokk a szavazatok 7%-át kapta. 35 képviselőt 508-ból. Rugh A. William: *Egyptian Politics and American Diplomacy*. In: *Middle East Policy*. (XIX.2) 2012. nyár, 36–48.
- 27 Eltahawy M.: Egypt's war on atheism. (*INYT*, 2015.1.25, 7.) Kirkpatrick D. D.: Egypt again shows its hand to dissident. (*INYT*, 2015.2.24). Turning back the clock (Vezércikk; *INYT*, 2014.12.3).
- 28 Jen Psaki, az amerikai külügyminisztérium szóvivője azt mondta: „The law does not require us to make a formal determination... as to whether a coup took place, and it is not in our national interest to make such a determination.”
- 29 Anélkül, hogy fő témánktól eltérnénk, jegyezzük meg, hogy létezik több olyan *semleges elnevezésű* nonprofit monitoring szervezet, amely a világban a különböző politikai megnyilvánulásokat Izrael érdeke szempontjából vizsgálja, nevezetesen az 1982-ben Bostonban Winfield Meiselman alapította Committee for Accuracy in Middle East Reporting (CAMERA), valamint a Rita Katz létrehozta SITE (Search for International Terrorist Entities), amely az arab-muszlim megnyilvánulásokat pro-izraeli szempontból válogatva fordítja le a Nyugat számára, s igyekeznek exkluzív forrás lenni. Ezek mind kapcsolatban vannak a Moszaddal, az izraeli hírszerző szervezettel.
- 30 Az igazgató-tanács tagjai többek között Ehud Barak, Norman Podhoretz, John Bolton, Nathan Sharansky, Elliott Abrams, Paul Bremer, Edgar Brofman, Mort Zuckerman.
- 31 A *NYT* 2013. január 17-i vezércikkének címe: The Egyptian leader's destructive bigotry. Ezt előzte meg 16-án David D. Kirkpatrick cikke: Morsi's video slurs create dilemma: Anti-Semitic remarks in 2010 put Egypt's leader in political bind.
- 32 Thomas L. Friedman: Egypt's perilous drift. *NYT*, 2013.6.17.
- 33 Hogy a puccsistákat mennyire az Izrael ingerlő gázai kérdés foglalkoztatta különösen, kiderül abból is, hogy a bebörtönzése utáni, 2013. december 18-i vádirat szerint Sziszi államügyésze Morszinak azt vetette szemére, hogy az iszlamista Hamasznak kémkedett, amelyet a 2006-os demokratikus választások hatalomra juttattak.
- 34 Az akkori török miniszterelnök – ma államelnök –, Recep Tayyip Erdogan kijelentette: „No matter where they are... coups are bad. Coups are clearly enemies of democracy. Those who rely on the guns in their hands, those who rely on the power of the media cannot build democracy... Democracy can only be built at ballot box.” Bírálta a Nyugatot, mert nem nevezte Sziszi tábornok akcióját államcsínynek. „The West has failed the sincerity test. No offence, but democracy does not accept double standards.” Az akkori külügyminiszter – ma miniszterelnök –, Ahmet Davutoglu azt mondta: „The toppling of a government that came into office through democratic elections, through methods that are not legal – and what is worse, through a military coup – is unacceptable, no matter what the reasons.” S az Igazság és Fejlődés Párt szóvivője, Hüseyin Celik azzal vádolt meg nem nevezett nyugati hatalmakat, hogy támogatták Morszi megbuktatását. Hozzáfűzte: „Some Western countries have not accepted Muslim Brotherhood's rise to power. They have mobilized the streets, then issued a memorandum, and are now staging the coup.”
- 35 Mawdudi Sayyid: *Jihad in Islam*. Lahore, 1948, 1–3. *Princeton Readings* i. m. 40.
- 36 Vali R. Nasr: To leave the Mideast, unite it. (*INYT*, 2014.12.19.)
- 37 Aymenn Jawad Al-Tamimi szakértő ezt az arabul Deash-nek, ill. Da'isch-nek rövidíti le.
- 38 Mohammad Ould: *Understanding Al Qaeda - Changing War and Global Politics*. Macmillan, London, 2011.
- 39 Az IÁ logikájának legújabb iskolapéldája a japán újságíró esete: 200 millió dollár sarcért kiváltható lett volna, mert Japán éppen 200 milliót adott az IÁ-t bombázó amerikaiak vezette koalíciónak. Mivel Japán se nem fizetett, se ígéretet nem tett arra, hogy a Coalition of the willing-et nem fogja többé támogatni, 2015 januárjában Goto Kendzsit társával együtt lefejezték. (*Korán* 47. súra 4. vers.)
- 40 Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou

- (Mauritania): *ISIS and the Deceptive Rebound of All Qaeda*. GCSP Policy Paper 2014/5, Genf, 2014. augusztus. Az amerikai külügyminisztérium az ISIL elnevezést használja a romantikusabban hangzó akronim ISIS helyett. Az utóbbi ugyanis Szíria helyett a Levant-ra (Sham) hivatkozik.
- D. Bilefsky: A linguistic front opens on radicals: Alternative spring up to discredit group calling itself the Islamic State. *INVT*, 2014.10.14. ISIS or ISIL? The Debate Over What to Call Iraq's Terror Group. *Washington Post*, 2014.6.18. Baghdadi számára egy kalifa vezette emirátusról van szó.
- 41 Lásd a pakisztáni Sayyid Abu'l-Hasan 'Ali Nadwi, in *Islam and the World*. UK Islamic Academy, Leincester, 2005. *Princeton Reading*, i. m. 20. és 114. (Y. Thoraval: i. m. 238.) Robin Wright: *The Islamists are Commig*. US Institute of Peace Press, Washington, 2012. R. W.: The Wing Salafi Crescent. *INVT*, 2012.4.20.
- 42 Lásd Kenneth Lassonnak a Baltimore-i Egyetem jogprofesszorának megjegyzését (Volunteers who serve in Israel), valamint D. Bilefsky cikkét (French arrest 5 in hometown of Jihad recruits. *INVT*, 2015.1.28 1–3. és 7.)
- 43 Jellegetesen lekezelte a demokrata iszlamistaát David D. Kirckpartick, „puccs-specialista” újságíró az INVT-ban (2015.1.27, 1.) mikor egyszerűen kárörvendően „election-minded (!) Islamists ...are on the run”-ról beszél.
- 44 A Nyugat számára minden párt vagy mozgalom annyiban „értékes”, amennyiben az az önálló iszlamista politikai hatalmat leszorítja. D. Vandewelle fentebb idézett cikkében leírja, hogy Líbiában az új alkotmányt kifejezetten úgy alakították ki, hogy az ne tegyen lehetővé a parlamentben egy iszlamista többséget.
2015. január 22-én, mikor az antiiszlamista Khalifa Hifter tábornok csapatai elfoglalták a líbiai Nemzeti Bank bengázi épületét, a New York Times elkötelezett újságírója, David D. Kirkpatrick nem ebben az önkényes aktusban magában látja a veszélyt, hanem abban, hogy a tripoli iszlamista kormány ugyanazt teheti majd viszontlépésként a tripoli épülettel. (*INVT*, 2015.1.23, 5. és január 28.)
- 45 *IHT* 2014. szeptember 12. Lásd még S. M. Walt: *Taming American Power*. Norton, New York, 2005.
- 46 Egy területnek ésszerű, tartós kormányzásán kívül a rendszabályok betartását biztosító – és az ország területi épségét védő – karhatalmi kényszer gyakorlása is szükséges része az államiságnak. J. Scott: *Power*. Polity Press, Cambridge, Mass. 2001, 13.
- 47 Lásd mégis mint újdonságot a Frankfurter Allgemeine Zeitung disszidens szerkesztőjének vallomását. Ude Ulfkotte: *Gekaufte Journaisten: Wie Politiker, Geheimdienste und Hochfinanz Deutschland's Massmedia lenken*. Kopp, Rotenberg a. N., 2014.
- 48 Ben Hubbard: Gulf news channel is quickly silenced. *INVT*, 2015.2.3.
- 49 Elődje a Yahoo-n 2001 júniusában megjelent Global Islamic Media Group, amely még meghatározott hálózatként működött. 2004-ben hálózatból website lett, amelyhez mindenki hozzáférhet.
- 50 Az IÁ mindennap vagy 90 000 üzenetet küld a Twitter-en keresztül. Az USA külügyminisztériumának Strategic Counterterrorism Communications központja arab, urdu, pandzsábi és szomáli nyelven szintén a Twitter-en kisugárzott ellenpropagandával igyekszik az IÁ adásaira visszavágni. A központ új igazgatója egy amerikai muzulmán, Rashid Hussein, Obama bizalmasa, aki eddig Genfben az OIC szervezetről képviselte az USA-t.
- 51 Ankerl G.: *Hungarian analyst points out need, chance for conciliation of West, Arab world*. BBC Monitoring International Reports. 2011.4.2.
- 52 „Transnational Penetration in Practice: The U.S.-Israel 'Strategic Partnership'”. Walt: i. m. 2005, I. 200–210.
- 53 Stephen Walt Harvard professzor már 2010-ben a Los Angeles Times-nek adott interjújában kijelentette, hogy elfoglaltsága miatt Dennis Ross külügyminisztériumi diplomata, az Izrael–palesztin tárgyalás amerikai közvetítője olyan tanácsokat adhat Obamának, amelyek nem felelnek meg amerikai érdekeknek. (*Cronicles of Higher Education*. 2013.11.27.)
- 54 Mearsheimer J. J. – S. M. Walt: *The Israel Lobby and the U.S. Foreign Policy*. Penguin Book, London, 2008, 7. A két – a chicagói egyetemen, illetve a Harvardon oktató – szerző a Los Angeles Times-ben 2008.1.6-án írt cikke szerint a képviselők, szenátorok Izraelt feltétlenül támogató többsége azért teszi ezt, mert a választási kampány finanszírozása megköti őket („pandering”).

Szaporodási verseny (II. rész)

A történelem mibenlétét különféleképpen fogalmazzák meg. Mivel a történelmet emberek alkotják és alakítják, a legegyszerűbb meghatározás az lehetne, hogy a történelem nem más, mint egyszerű szaporodási verseny. Vagyis a történelem győztesei azok lesznek, akik többen vannak. Ez így meglehetősen leegyszerűsített meghatározás volna, hiszen ennek alapján a történelem győztesei a legnagyobb mostani népszaporulattal rendelkező afrikaiak lennének. Ez azonban mégis így (bár hosszú távon lehetséges a bekövetkezése). Egy ország és nép tehát csak akkor lehet a történelem győztese, ha további feltételeknek is megfelel, amelyek közül legalább háromnak-négynek egyidejűleg kell teljesülnie ahhoz, hogy erős országról és a történelemben győztes népről beszélhessünk:

1. megfelelő nagyságú (szuverén) terület
2. erős hadsereg
3. erős gazdaság
4. fejlett (iránymutató) kultúra
5. nagy népességszám

Három részben ezt a témát kísérreljük meg felvázolni. Az I. részben a szaporodási verseny történeti háttérével foglalkoztunk, a II. részben a versenyt befolyásoló (elősegítő és akadályozó) tényezőket érintjük, a III. részben pedig magának a népesedésnek a kérdését, annak jelentőségét vázoljuk fel. Mindezen részekben belül foglalkozunk az egyes témakörök releváns területi, hadügyi, gazdasági, kulturális és népességi vetületeivel is, valamint azt is megvizsgáljuk, hogy Magyarország hogyan teljesített ebben a versenyben (hol siklottak félre a folyamatok és mit lehetne tenni a jövőben).

Gazdaság

A gazdaságnak szempontunkból két vetülete bír jelentőséggel. Egyrészt előállítja a nemzeti jövedelmet, másrészt az ipari, mezőgazdasági és szellemi termékek révén olyan ikonokkal látja el a nemzetet, amelyekre az adott nemzet tagja büszke lehet. (Emellett persze a gazdaságot a fentiek értelmében fegyverként is fel lehet használni, de ezt a lehetőséget a középkor végéig nem ismerték fel. Colbertig – akinek gazdaságpolitikája Franciaországot Európa vezető hatalmává tette – nem volt állami gazdaságpolitika, kivéve persze a pénzrontás és pénzjavítás ciklusait, hiszen a vámok, adók és egyéb jövedelmek begyűjtését helyi bérlők és testületek végezték.)

Ami a nemzeti jövedelem előállítását illeti, ez elsősorban abból a szempontból fontos, hogy a volumene kijelöli a gazdag és szegény országok kategóriáját. Ha egy ország egy főre vetítve nagy nemzeti jövedelemmel rendelkezik, nagyobbak lesznek a katonai és kulturális lehetőségei is.

Ma már Kína és India, tehát a világ két legnagyobb népességű országa, is kezd egyre meghatározóbb gazdasági tényezővé is válni (ők tehát gazdasági teret nyertek), noha az egy főre jutó nemzeti jövedelem tekintetében még messze a fejlett országok mögött állnak. Ez a gazdasági térnyerés pusztán a népességi adatokon (a nagyobb piacon és az olcsó munkaerőn) alapul, nem a termelés színvonalán vagy az egy főre eső arányán. A népességszám tehát ezt a hiányosságot is bőven ki tudja küszöbölni. Ennek jele, hogy mára már mindkét ország tagja a G20-as csoportnak, a világ húsz legnagyobb (bár nemcsak

a legfejlettebb) gazdaságát tömörítő közösségnek. A nagy népességszám pedig mindig nagyobb nemzeti jövedelmet jelent, ami megnöveli ezen viszonylag elmaradott országok lehetőségeit, amit jelez pl. a kínai űrprogram, a kínai bankok külföldi tőkekihelyezése is (bár lehetséges, hogy a kínai egy gyermek, újabban a két gyermek program hamarosan vissza fog ütni). Törökország többek között a népessége erőteljes növekedésének is köszönheti, hogy mára a világ 15. legnagyobb gazdaságával rendelkezik (miközben a lakossága alapján a 18., a területe alapján pedig csak a 36. a világon). A több jövedelem nagyobb mennyiségű pénzt eredményez a hadsereg, a kultúra és a gazdaság, a beruházások, a fogyasztás, az export stb., a dömping, a gazdasági, katonai, kulturális gőzhenger számára, azaz nagyobb politikai hatalmat jelent.

Európa elsősorban azért kezd hátrányba kerülni a feltörekvő ázsiai országokkal szemben, mert hiányzik a hatalmi, gazdasági és kulturális tényezők alapja, a népesség növekedése (ami azonban még mindig megvan az olyan fejlett országokban is, mint Japán vagy Dél-Korea). Dél-Korea, amelynek lakossága mintegy 50 éve még a mély ázsiai nyomorban élt, mára már ugyancsak a G20-ak tagja. A kezdeteknél rendelkeztek azonban egy kihasználatlan potenciállal, amivel sikerült jól gazdálkodniuk, az 50 milliós népességükkel (miközben a területük szinte pontosan megfelel Magyarország területének), amely a koreai rezsim elhatározásából (a „feszített cél” kijelölése által), a koreai emberek (kulturális alapú) eltökéltségével, kitartásával és önfeláldozásával párosodva (Japánhoz hasonlóan, amely szintén hasonló utat járt be, és Kína is erre az útra lépett), a belső felvevőpiacra támaszkodva, képes volt a gazdasági függetlenséget, majd hatalmat is megszerezni. Mára már vannak jól ismert és bevezetett dél-koreai világmárkák, 2 vagy 3 autógyár, elektronikai termékek stb. Mindennek előfeltétele azonban pusztán csak a kultúrával párosult nagy népességszám volt (valamint a koreai emberek önfeláldozó munkaerkölce, ami ugyancsak a kultúra része).

Ami a gazdasággal kapcsolatos nemzeti büszkeség kérdését illeti, egy ország gazdasági, katonai, hadügyi, területi stb. állapotának szintje egyszerű fogalmakban érhető tetten az azt lakó emberek tudatában. A gazdaság kulturális jellegzetessége a termelési kultúra, saját gazdasági meghatározója pedig a termelési szint. Ez egy „becsületes” német munka, ez egy „becsületes” német autó, mondják a németek. Az olyan ipari termékek, mint egy csúcsmínőségű autó, okostelefon, számítógép stb. olyan ikonok, melyek megteremtik a nemzet tagjainak a büszkeségét, ha azokat az egész világra exportálják és a külföldi termékekkel szemben ezeket használják a viszonyítási alapnak.

A termelésnek tehát van egy kulturális vetülete is (a munkaerkölcs, a munkamorál, a termelési hagyományok, az előállított javak fajtája és minősége stb.), de pusztán gazdasági szempontból ennél fontosabb a termelés volumene, a gazdaság mérete. A termelési kultúra és a termékek minősége az önbecsülést adja az adott népességnek, a termelési volumen pedig a politikai befolyást. A németek pl. joggal lehetnek büszkéek a német autókra, a német precizításra, a német termékek minőségére. Joggal mondhatják azt, igaz, hogy elvesztettünk két világháborút, de mi vagyunk a gazdaság győztesei. Angliában viszont eluralkodott egy olyan hangulat, hogy az országban ma már „semmit sem termelnek”. Lényegében megszűnt az angol autógyártás, repülőgépgyártás, hajógyártás stb. A világ egykor legerősebb gazdasági hatalma tehát a helyét keresi a világban, úgy érzi, hogy az a pozíció, amely kijárna neki, elveszett, hogy csak „az árnyéka egykori önmagának”. (Ezt a kijelentést szó szerint is hallottam az angol emberek szájából.) A franciák ezt a tévesztést az ún. „kukurikú magatartással” hiperkompenzálják, tehát harsányan hirdetik a francia mérnöki zsenialitást, a francia kultúra minőségét stb., általában minden dolog zsenialitását és magasabb rendűségét, ami francia.

Angliában, mely egykor iránymutató volt a gazdaság, a tudomány, a kultúra területén, megfigyelhető az általános térvésztes miatti frusztráltság, amit azzal fejeznek ki, hogy az ország túlságosan is „lassú”. Ezt a beszélgetéseink során egy volt angol katona mondta nekem, aki egy németországi brit támaszponton szolgált. Ő úgy látta, igaz, hogy Angliában is bevezették a szelektív hulladékgyűjtést, de Németországban már tíz évvel korábban bevezették; igaz, hogy az angolok megnyerték az 1966-os labdarúgó világbajnokságot, de a németek közben már háromszor (sőt azóta már négyszer) is megnyerték. A frusztrációt tehát ebben az esetben a lassúság idézi elő, vagyis az, hogy emiatt veszítenek teret a gazdaságban, az autógyártásban, a sportban, a labdarúgásban stb., hiszen a lassúságuk miatt már nem ők alkalmazzák a legkorszerűbb módszereket ezen területeken, ezért tehát nem is lehetnek az első helyen. Más népeknél ennek valami más fogalom felel meg. A magyaroknál talán a „de jó volna”, ami egykor volt, a németeknél talán az elmulasztott lehetőség, a cseheknél a „mi meg hol vagyunk” (ezt is személyesen hallottam), mivel sehol sem vagyunk (noha még ma is gyártanak autókat, igaz, hogy kisebb mértékben és részben a Volkswagen konszern részeként, a fejlesztés azonban így is Csehországban maradt; egykor azonban gyártottak sugárhajtású repülőgépeket, helikoptereket, atomerőművek berendezéseit stb. is).

A fenti ötponos feltételrendszer szempontjából Magyarország számára tehát adott a feladat. Emelkedő ország nem lehetséges erős gazdaság nélkül. Ezért is üdvöztető az, hogy a konzervatív oldalon megszületett annak felismerése, hogy szükség van egy nemzeti alapú magyar nagytőkére. A nemzeti nagytőke ugyanis az, amely a területhez köti egy ország gazdaságát, az adózást, a külföldön megtermelt tőke behozatalát stb. A nagytőke ott, ahol ilyen kezdetben nincs, mindig megtalálja a maga ösvényeit ahhoz, hogy törvényes (a lehetőségek kihasználása, egy jó ötlet megvalósítása, előrejutás kemény munka és önfeláldozás árán stb.) vagy törvénytelen, erkölcstelen módon (korrupció, klientúra, a versenytársak gátlástalan kiiktatása stb.) kihasználja a megnyíló gazdasági lehetőségeket (nyersanyagokat, piacot, kapcsolatrendszereket, az új iparágak megszületését). Amerikában ilyen volt a nagyvállalkozók első nemzedéke, mint pl. a gátlástalan módon terjeszkedő John D. Rockefeller (1839–1937), vagy a félműveltnek sem nevezhető Henry Frick (1849–1919).

A Szovjetunió felbomlása előtt a Gorbacsov által meghirdetett reformmozgalom, a peresztrojka kezdetén az ún. Komszomol-gazdaság kialakulása volt az egyik alapvető fejlemény. Ez az új nőmenklatúra számára lehetővé tette, hogy a tagjai üzleti vállalkozásba fogjanak. A Komszomol égisze alatt 1987–88-ban létrehozott „tudományos-technikai vállalkozói centrumok” voltak az első üzleti struktúrák a Szovjetunióban. A centrumok kezdetben csak arra kaptak felhatalmazást, hogy a legtöbb szovjet vállalat bankszámlájáról érkező csekket beválthassák. Az efféle egyszerű műveletekből a centrumok 18–33% közti jutalékot kaptak, mint az állami vállalatok és a magánszemélyek közötti közvetítők. Általában a részesedés 5%-át fizették ki a „felügyelőknek”, a pártkasszáknak.

Ebben az extranyereséget hozó tevékenységben csak a nőmenklatúra tagjai és az ő gyermekeik vehettek részt. A Komszomol funkcionáriusai behatoltak a szórakoztatóiparba, a nemzetközi turizmusba, a bankszektorba, az építkezési vállalatokba és az ingatlanügynökségekbe, és ellenőrzés alatt tartották az export–import operációkat is. Mindnyájan 30 év alatti fiatalok voltak. Vagyonuk nagy részét a tömeges privatizáció idején szerezték. Egyes vállalatokat a szovjet külkereskedelmi minisztérium hozott létre, másokban az állami hivatalnokok saját gazdasági érdekeik kielégítésére kereskedelmi struktúrákat alakítottak ki. Egyes állami intézmények a kereskedelmi jogokat általában fiatal káderekre, a saját embereikre ruházták át. Az állami vagyon így ment át fokozatosan magánszemélyek

kezébe. Ez a fajta privatizáció jellemezte többek között Szlovákiát is, a Mečiar-kormány ún. „vadprivatizációs” korszakában (1993–1998).

Az „új oligarchia” gazdasági hatalma Oroszországban közvetlen politikai befolyást is hozott számukra. Míg 1987-ben a Komszomol funkcionáriusainak 38%-a vett részt az üzleti életben, addig 1992-ben már 62%-uk. Oroszországban a nagyvállalatok képviselőket juttattak a hatalmi struktúra minden szintjére. 2001-ben a Duma képviselőinek 17,3%-a, a kabinet 4,2%-a, a kormányzósági hivatalok 8,1%-a és az elnöki belső kör 15%-a az ő emberük volt.¹

Amikor Gorbacsov 1986 novemberében legalizálta a gazdasági magánkezdeményezéseket, a kisvállalkozásokat (az egyéni munkatevékenységről szóló törvény), a feketepiacon és a szürkegazdaságban működők előtt, akik között sok bűnözői elem is volt, hirtelen megnyíltak a lehetőségek, a gazdasági bűncselekményekért elítéltek pedig amnesztiát kaptak. 1987–88-ban kezdtek kialakulni az első nagy magánvagyonok. A vállalkozásokról (szövetkezetekről) szóló törvény lehetőséget teremtett a nagyobb vállalkozások létrejöttéhez is. A szövetkezetek által lehetővé vált a fizetésképtelen vállalatok többmilliárd rubel értékű vagyontárgyainak átváltása készpénzre, főként a Komszomol struktúráin keresztül, ahol az első kereskedelmi bankok és részvénybörzék létrejöttek, és a külkereskedelmi nyereség is rajtuk keresztül realizálódott. A Komszomol-gazdaságot a kommunista ifjúsági szervezet 1990-es feloszlata sem törte meg, és a peresztrojka alatt szinte semmilyen korlátozás nem állt a vagyonfelhalmozás előtt, beleértve a piramisjátékokat is (amit a korrupciós lehetőségek is erősítettek).

A mai orosz üzletemberek nagy része ekkor szerezte a vagyonát. Sokan közülük úgy nyilatkoztak, hogy könnyebb volt számukra dolgozni Gorbacsov idején (1988–89-ben), mint Jelcin alatt (1991–1999-ben). Az időközben meggyilkolt Ivan Kivilidi könnyen tudott otthon rubelért alumíniumot venni, majd ezt külföldön dollárért eladta, és számítógépeket, faxgépeket vett érte. A kezdeti 500 dolláros befektetése három vagy négy hónap alatt 50 ezer dollárt ért el. Több ezren jártak Magyarországra és Lengyelországba, ahol számítógépeket, ruhákat, kozmetikumokat vásároltak. Ebben az időben tehát a tőkét néhány hónap alatt akár a százszorosára is lehetett növelni. A brókerek még több pénzt tudtak csinálni, mert egyáltalán nem voltak versenytársaik, de rendelkeztek a megfelelő kapcsolatokkal. Jelcin elnök 1991. december 29-én írta alá azt a privatizációs rendeletet, melyet Csubajsz és Gajdar dolgozott ki, és a sajtóban a vagyoni viszonyok legnagyobb átrendeződésének nevezték a világtörténelemben. Az Állami Vagyonfelügyelő Bizottságban 1991–92-ben több hely is megüresedett, amelyeket Csubajsz a saját barátaival és ismerőseivel töltött fel, főként Szentpétervárról. A kereskedelmi tevékenységben kezdetben a külföldiek is részt vettek, de amikor sor került a nyersanyagok (olaj, fémek, faanyag, prémek, vegyi anyagok) nagyszabású külkereskedelmére, nem a külföldiek, hanem az oroszok játszották a főszerepet, mert nekik voltak megfelelő pozícióik az országon belül és olyan kapcsolataik, amelyek segítségével meg tudták szerezni a szükséges jogosítványokat és engedélyeket.²

Ennek a korrupciós folyamatnak a nyomán bukkantak fel a semmiből az olyan fiatal milliárdosok és egyben kétes alakok, mint Hodorkovszkij, Berezovszkij, Abramovics stb., akik csakis azért lehettek sikeresek, mert valakinek a rokonai voltak és jókor voltak jó helyen. Ezzel persze nem hajtottak végre semmilyen kimagasló teljesítményt, hiszen ugyanarra bármely hasonló intelligenciájú ember képes lett volna.

Magyarországon a rendszerváltás után nem került sor pl. a kohászat korrupcióra és kétes privatizációjára épülő magánosítására (mint Szlovákiában), ezért nem is volt lehetőség arra, hogy az ügyeskedő figurák ezen a téren (dollár)milliárdossá váljanak és megmarad-

jon a nemzeti alapú kohászati ipar. Ukrajnában pontosan az ilyen kétes erkölcsű és hiányos műveltségű, de agilis és vállalkozó szellemű, tehát egyáltalán nem ostoba alakok váltak milliárdossá, ami nemcsak az ukrán kohászati ipar fennmaradását tette lehetővé, hanem külföldi terjeszkedését is (pl. Magyarországra), valamint ennek más kulturális alapú hozadékait is, mint pl. a futballklubok (és más sportegyesületek) felvásárlása Donyeckben és más ukrán városokban, elsőrangú stadionok építése és élvonalbeli játékosok igazolása, ami a rendelkezésre álló pénztömeg miatt egy jóval magasabb színvonalú ukrán klub- és válogatott futballt és futball-önbizalmat is eredményez (amivel mi még mindig csak egyre birkózunk), ami pedig javítja a közember közérzetét, és olyan kulturális ikonokat teremt, amelyekre mindenki büszkén gondolhat. Eközben nálunk állami pénzből kezdetben csak a francia másodosztály szintjén álló stadionok épültek, **ami előre vetítette, hogy a labdarúgásunk ilyen feltételek mellett legfeljebb újra csak erre a szintre juthat el.**

Az 50-es években még világelső futballcsapatunk volt, de aztán elaludtunk a babérjainkon és a 80-as évekre már labdába sem rúgtunk. Az eredményeinket pedig ügyesebb emberek fejlesztették tovább, mint a hollandok és a németek. A hollandok, akik sohasem tudtak igazán futballozni – már ami a futball művészetét jelenti – (és ezért a megérdemelt módon, de óvatlanul le is néztük őket), viszont mindig is (már a középkor óta) ügyes mesteremberek voltak, kielemezték a módszereinket, kiaknázták az erősségeinket és ellenünk fordították a gyengeségeinket. Ugyanez érvényes a spanyol és a francia kézilabdára. A franciák, akik az 1984-es labdarúgó Európa-bajnokságig (kivéve talán az olimpiai vívóversenyeket) egyetlen csapatsportágban sem nyertek semmilyen bajnoki címet (hasonlóan a spanyolokhoz, ahol a barcelonai olimpiáig a teljes spanyol sport lényegében csak néhány futballklubból, elsősorban a Real Madridból és a kosárlabdából állt), de ráhajtottak a kézilabda fejlesztésére, és azóta a semmiből a világ élvonalába kerültek, sorra nyerik a világbajnokságokat, olimpiákat, noha nem rendelkeztek semmilyen komoly kézilabda-hagyománnyal. Ezzel szemben Magyarország, ahol a férfi kézilabda mindig is nagy hagyományokkal rendelkezett, folyamatosan a világ élvonalába tartozik ugyan, de mindmáig csak egy világbajnoki ezüstöt tud felmutatni. Egy kis hirtelen megnyilvánuló ügyességgel, a gondolkodás megújulásával, egy „feszített céllal” tehát a hagyományokat – ezen országokhoz hasonlóan – valódi erővé lehetne alakítani, és ellenkezőleg, ügyességgel hagyományok hiányában is erőt lehet teremteni, és ez az élet minden területére érvényes, nemcsak a sportra.

Ha tehát első osztályú sportot, gazdaságot és országot akarunk létrehozni, mindenből a legjobbal kell rendelkezoznünk. A nagytőkére azért is szükség van, mert nem marad meg a gazdaság területén, hanem előbb vagy utóbb megjelenik a kultúrában (mint pl. Carnegie az opera világában, Abramovics a sportban) és a tudományban is (Branson az űrkutatásban).

Igaz, hogy az ilyen nagytőke első, esetleg második nemzedéke általában még meglehetősen ormóttan és kétesek az erkölcsi alapjai, sőt gyakorta émelyítő a pusztító létezése is, de a létrejötté (törvényes vagy törvénytelen módon) mindenképpen szükséges ahhoz, hogy legyen egy nemzeti érzelmű gazdasági réteg. A gazdaságnak mindig elengedhetetlenül szüksége van egy szűk vagy tágabb réteget alkotó nemzeti nagytőkére, különben ennek helyét egy idegen ország nagytőkéje veszi át és külföldről diktálja számunkra a feltételeket, ami veszélyezteti a területi, katonai és a kulturális feltételrendszert is. Itt megint csak a magyar gondolkodásmód azon hiányosságáról van szó, amely ezen a területen sem eléggé agresszív. Ha van egy nagyvállalatunk, úgy gondolkodunk: „de jó, nekünk ilyen is van” (mint pl. a CBA), az egészséges módon agresszív külföldi nagyvállalkozó pedig ezt gondolja: „van egy nagyvállalatom, külföldre megyek és ott is mindenkit lesöpörök a pályáról” (mint pl. a Tesco).

A mai konzervatív politika egyik markáns (és nagyon helyes) eleme egy erős magyar nemzeti ipar, és bankrendszer megteremtése is (amit ez ebben ellenérdekelte külföldi politika, a saját nagytőkéjével a háta mögött nacionalizmusként bélyegez meg), valamint a második világháború után kialakult jóléti (segély alapú) gazdaság helyett a munka alapú gazdaság megteremtése, hiszen (nagyobb) nemzeti jövedelem, több adóbevétel, azaz erősebb Magyarország csak nagyobb foglalkoztatási aránnyal, és több munkával érhető el a jelenlegi népességi viszonyok mellett is. Egy ilyen réteg létezése elemi érdekünk. (Ebben az esetben tehát a nagytőke létrejöttének esetleges erkölcstelen térfele a nemzeti érdekek mögé szorul, az erkölcsösen gazdagodókat pedig inkább meg kellene becsülni, mint elvágni őket a lehetőségektől.)

Ha Magyarországnak nem lesznek erős magyar székhelyű multinacionális vállalatai és világmárkái (mint amilyenek pl. Dél-Koreában is léteznek, valamint a területileg és lakosságilag kisebb Ausztriában és Svájcban ilyenek ma tucatszámra vannak, s amilyenek még a II. világháború előtt is voltak Magyarországon: Orion, Tungsram, Weiss-művek, Ganz, majd Ikarusz stb.), gazdaságilag és politikailag sem tudunk előre lépni (ezt azonban a nagy népességű belső piaccal, a belső fogyasztással is meg kell erősíteni). Az a mai állapot, hogy az aszfaltkeverőtől a gyógyszergyárig minden külföldi kézben vagy legalábbis külföldi többségi tulajdonban van, egyáltalán nem egészséges.

A tömegkort napjainkban fokozatosan fogja felváltani az információs kor és kultúra. Ez az innovatív új termelési ágak bevezetését teszi szükségessé. Ha nincs erős magyar nemzeti gazdaság és bankrendszer, a magyar ipar pusztán az összeszerelésre lesz kárhoztatva, a fejlesztések az ország területén kívül maradnak, azt pedig, amit máshol kigondolnak, mi egyszerűen csak össze fogjuk szerelni, ami statisztikailag növeli ugyan az exportot, de a belőle származó pénz túlnyomó többsége elhagyja az országot (növekszik a GDP, de csökken a GNI) és itt csak a munkabérekbeli származó morzsák maradnak. Ha azonban ezen vállalatok magyarországi székhelyűek lesznek, a pénz és a bevétel is ide fog áramlani és itt is marad, amit az ország a saját javára tud fordítani.

Magyarországnak tehát az új információs korban élen kellene járnia azon (tudásalapú) folyamatokban, melyek az új információs kort fogják jellemezni: a tömegtermeléssel szemben a tömeges személyre **szabásban, a robottechnikában (amely fel fogja váltani a fizikai munkát és részben akár ki is küszöbölheti egy ország népességi hátrányát másokkal szemben), a biotechnikában, a nanotechnikában, az informatikában stb.** – annál is inkább, mivel ezt a korszakváltást (tömegkor – információs kor) még sehol sem ismerték fel egyértelműen. Magyarországnak tehát olyan gazdaságra van szüksége, ahol a fejlesztések az ország területén összpontosulnak, amelyek színvonala élen jár a világban, sőt irányt mutat a többi gazdaság számára is. (Ahhoz azonban, hogy ez a gazdaság ki tudjon bontakozni, szükség van egy népes, nagy fogyasztású belső piacra.) Továbbá Magyarországnak aktívan be kellene kapcsolódnia az űrkutatásba. Ezenkívül tárgyalások útján egy lakatlan területen legalább egy tengeri kikötőt is szereznie kellene Európában vagy azon kívül, területcserével vagy vétellel, és jó volna megvetni a lábunkat az Antarktiszon is.

Szükség van a falvak revitalizálására is. A falu azért haldoklik, mert nem tudja betölteni a régi funkcióit, azt, hogy megélhetést biztosítson a lakóinak. A falu ma teljesen el van szigetelve a földtől, az egykori fő megélhetési forrásától. **Közvetlenül a falu szélső háza** in túl elterülő földek ma már nem az önkormányzat, a falu közösségének a tulajdonában vannak, hanem néhány monolitikus családi gazdaság és mezőgazdasági vállalkozás sajátítja ki. Hogyan is tudna így fennmaradni a falu lakossága, ha nincs semmilyen eszköze, sem lehetősége ahhoz, hogy munkát adjon a lakóinak? Nincsenek gyárjai, és ma már földjei, erdői, legelői sem. A falu lakosságának elsődleges funkciója az lenne, hogy a földmű-

velésből éljen meg, ezért egy falusi önkormányzatot a véleményem szerint csak úgy volna szabad létrehozni, hogy a falu mellett közvetlenül elterülő, megfelelő nagyságú földeket, szigorúan a falu önkormányzatának kellene birtokolnia és csak egy ilyen védőzónán túl kaphatnának teret a kis munkaerőt foglalkoztató családi gazdaságok és mezőgazdasági vállalkozások. Ezen falusi területek feladata tehát az lenne, hogy munkát adjon a falu lakóinak. Itt lehetne mezőgazdasági termelést folytatni, üvegházakat létesíteni, ahol télen is folyhatna a termelés, innen lehetne jó minőségű, helyi jellegű kézműves termékekkel ellátni a környező piacot és a közeli városokat stb. (Újabbban egy ehhez hasonló programmal állt elő a Lehet Más a Politika [LMP] is.) Itt lehetne továbbá létrehozni a falusi turizmus színtereit is, mint pl. lovastanyákat, skanzenfarmokat, parasztudvarokat, kézműves látványműhelyeket, kulturális programhelyeket, melyek a faluba vonzanák a látogatókat.

Az oktatási intézményekben azt tanítják, hogy a termőföld az egyetlen olyan ingatlanforma, amelynek a területe nem szaporítható, tehát csak annyi földterülettel bírunk, amennyi a természetben rendelkezésre áll. Ha azonban alkalmazunk egy forradalmian új megoldást, már ez sem teljesen helytálló. Ha növelni akarjuk a népességszámot és élelmiszerekből önellátók akarunk maradni, újfajta módszereket is alkalmaznunk kell. Arra gondolok, hogy a növénytermesztést lehetne zárt épületekben is folytatni. Ez nem egy új gondolat, mert egyes intézményekben, mint pl. néhány angol állatkertben növényeket már ma is természetnek épületekben a saját szükségleteik kielégítésére. Ha tehát emelünk egy olyan épületet, amelyiknek az alapterülete egy hektár, és 200 emelet magas, akkor egy hektár beépített területen 200 hektár (vagy még több) mezőgazdasági területet nyerhetünk. Ha létrehozunk 32 500 ilyen épületet (emeletenként egy szinttel számolva), Magyarország teljes mezőgazdasági területét megkétszerezhetjük.

Egy ilyen épületben lehetne élelmiszernövényeket, zöldségeket, takarmánynövényeket, energianövényeket, virágokat, gyógynövényeket, trópusi növényeket termesztetni, és a megfelelő oxigén-széndioxid arány érdekében a növények között baromfikat is tenyészteni. A világításhoz (esténként) kizárólag olyan fénycsöveket lehetne használni, amelyet a növények a fotoszintézishez használnak. A termelés nem lenne évszakhoz kötött, hanem egész éven át folyhatna. A tetőn össze lehetne gyűjteni az esővizet, melyet ezt követően egy zárt vízciklus keretében újra és újra hasznosítani lehetne, s a lefelé folyó víz gravitációs erejét több lépcsőben energiatermelésre is fel lehetne használni. A tetőn és az épület oldalain napkollektorokat és széltribinákat is el lehetne helyezni. Az épületen belül, a négy sarokban, illetve az oldalak mentén többszörösen is, kéményszerű berendezéseket lehetne elhelyezni. Egy-egy ilyen 350-400 méter magas építmény a nyomáskülönbség miatt erős kéményhatást, felfelé tartó légáramot keltene, ezért a kéményen belül több kisebb légturbinát is el lehetne helyezni. A nyári időszakban az üvegházhatás miatti hőtübbetet nagy víztartályokban lehetne tárolni. A földszinten a vizet alkotó részeire lehetne bontani, így a hidrogén magától felszállhatna a legfelső emeletre, ahol energiatermelés mellett újra vízzé lehetne alakítani.

Így tehát az épület energetikailag is önellátó lehetne, a terményeket pedig nem kellene nagy távolságokra szállítani, mert a nagyvárosokban is lehetne mezőgazdasági termelést folytatni. (Egyébként ilyen energiatermelő kéményeket minden kisebb szabad területen is létre lehetne hozni, amelyek a széltribinákkal ellentétben folyamatosan termelik az áramot, tehát függetleníteni tudnánk magunkat a földgáztól és az olajtól is.) A termelést ilyen feltételek mellett nagyrészt automatizálni lehetne (nem lenne hozzá szükség nehézségekre), valamint be lehetne állítani a tetszőleges klímát is. Mivel zárt, tehát ellenőrzött térről van szó, nem lenne szükség gyomirtókra és a rovarok elleni védekezésre sem.

A családoknak, illetve nemzetségeknek (a mezőgazdasági, ipari, szolgáltatási területen egyaránt) vérségi alapon termelői egységgé kell válniuk (ennek kulturális vetületét lásd

alább), amivel azok egyúttal szociális egységekké is válnak. Az állam így megszabadulhat a számára legnagyobb teherként jelentő szociális kiadásoktól (mivel ezek a családok, nemzetségek hatáskörébe mennek át), amit más, az állam számára produktívabb területekre, mint pl. tudományra, ipari kutatásokra, úrkutatásra (a jövő iparágára és az országrangsor meghatározójára), oktatásra, infrastruktúrára stb. lehetne fordítani.

A mai gazdaságot elsősorban egy liberális dogma, a korlátlan szabadkereskedelem, a kereskedelmi akadályok lebontása, a vámok eltörlése, a piacok megnyitása, a tőke szabad áramlása stb. veszélyezteti. Nem nehéz belátni, hogy ez a rendszer elsősorban a maroknyi nagyvállalkozónak és nagybanknak előnyös, akik képesek világszerte fellépni, a befektetett tőke nyereségét globálisan learatni, vagyis jól megtömní a zsebeiket. Ez a rendszer hozta létre a legfelső 300-400 család mai gazdasági világuralmát. Az egyszerű emberek milliárdjai számára azonban hátrányos. Pontosan az ellenkezőjét kellene tehát csinálni annak, mint amit a neoliberális gazdaságpolitika hirdet: vámokkal kellene védeni a belső piacokat, a termelést és a bankrendszert, mégpedig olyan mértékben, amely kiegyenlíti a fejlett világ munkavállalóinak a hátrányát a fejletlen világ munkavállalóival szemben, ami nemcsak az alacsonyabb munkabérekéből és energiaárakból adódik, hanem abból is, hogy az ottani vállalkozóknak nem kell szociális járulékokat fizetniük. Mindenhol (a szocialista és konzervatív oldalon is) azt mondják, hogy a szegénység legfőbb oka ma a liberális gazdaságpolitika. Ennek megfelelően a megoldás is egyszerű, meg kell szüntetni ezt a politikát.

A globalizált szabadkereskedelmi rendszer a legfőbb oka az európai munkanélküliségnek, egész iparágak leépülésének (acélgyártás, hajógyártás, könnyűipar: ruházat, cipő stb.), a silány minőségű, de olcsó import dömpingjének, a munka kihelyezésének a harmadik világba, a harmadik világban a munkaerő kizsákmányolásának (beleértve a gyermekmunkát is), a termelési költségek egyre lejjebbre szorításának a fejlett világ részéről, a harmadik világ piacainak elárasztása a kiselejtezett európai termékekkel (pl. a végtelenségig kifacsart, majd feldolgozott tojótúkok kivitele Afrikába), az egészségtelen, sőt halálos munkakörülményeknek a harmadik világban, a súlyos és korlátok nélküli környezetszennyezésnek stb., amelyek az ipari forradalom idején Európában tapasztalt viszonyoknál talán tízszer is rosszabb körülményeket jelentenek.

A Norvégiában kifogott halat pl. lefagyasztják, majd tízezer kilométerrel távolabbra, Vietnamba és más indokínai országokba szállítják, ahol azt az olcsó munkaerő filléréért feldolgozza, majd visszahozzák Európába. Ezekben a fejlődő országokban ismeretlen fogalmak az olyan szociális, jóléti és munkavédelmi intézmények (a politikai jogokról már nem is beszélve), mint a minimálbér, a minimális órabér, a leghosszabb lehetséges napi és heti munkaidő (emellett eltűrik a gyermekmunkát is), a szabadság, a betegszabadság, a nyugdíj, a rokkantsági nyugdíj, a szülési szabadság, a GYES stb., ami az európai munkavállalók és vállalkozók versenyképességét teljesen tönkre teszi. Az olyan európai nagykereskedők, mint pl. a Deichmann, a kínai gyártónak egy pár cipőért négy eurónál nem hajlandók többet fizetni (majd pedig 20 euróért adják), ami azt eredményezi, hogy a gyártónak nincs lehetősége arra, hogy fejlessze a termelést, hogy ügyeljen a környezetvédelmi szempontokra, ami miatt növekszik a munkaidő, csökkennek a bérek, a munkások az egészségüket súlyosan károsító környezetben dolgoznak és csak ritkán érik meg a nem is létező nyugdíjkorhatárt, a vidékről tömegével érkezők pedig a munkahelyükhöz közeli tömegszállításokon, egyszerű priccseken alszanak, amelyekhez képest az európai hajléktalanszállók valóságos üdülőközpontok.

Aki tehát legközelebb rácsodálkozik az indiai gazdasági fejlődés ütemére vagy a kínai felhőharcolók csillogására, a gyorsvasutakra stb., annak emögött meg kell látnia azt is, hogy mennyi (kínai és európai) emberi nyomorúság tette ezt lehetővé. Mert miből épültek

az annyira csodált kínai felhőkarcoló, gyorsvasutak (amelyek Európában is lehetnének)? Az európai fogyasztók pénzéből. Ezeket mind mi ajándékoztuk a kínaiaknak, amikor megfizettük a silány minőségű, de olcsó kínai tömegtermékeket, amelyek tönkre tették az európai gazdaságot és kizsákmányolásba taszították a kínai munkavállalókat.

Európa azért hanyatlak, csökken a versenyképessége, lanyhul a termelés színvonala és ezzel együtt az európai tudomány is, azért jöhet el egy esetleges ázsiai hegemonia korszaka, mert a szabadkereskedelemmel teret adtunk át a riválisainknak ott, ahol korábban mi magunk helyezkedtünk el. És mit kaptunk érte? Netalán ugyanannyi piacot, termelési volument, tökenyereséget, üzleti megbízást, jobb minőségű termékeket, a védjegyeink jobb védelmét stb., mint azok, akiknek átadtuk a teret és megadtuk számukra a lehetőséget? Egyiket sem. India gazdasága néhány évtized alatt a harmadával növekedett, Kína a kereskedelem volumenében megelőzte az Egyesült Államokat és az első helyre került, Európa növekedése meg stagnál és alig tud kimászni a recesszióból, mert nincs tömegtermelés, tehát nincs munka és fogyasztás. A versenyhátrányunk (elsősorban az olcsó munkaerő) miatt mindenhol a háttérbe szorultunk. Mindennek legfőbb oka a piacok korlátlan megnyitása, amivel csak a kevés importőr és nagybank nyert, de a tömegek veszítettek.

A belső (európai) piacot ennek megfelelően újra vámokkal kellene védeni, amivel a helyére kerülne az összes termelési feltétel is: a magas bér magas színvonalú termékeket eredményezne, ami magasabb igényeket támasztana a tudás szintje iránt, ez erősítené a kultúrát, a tudományt, kiküszöbölne a szociális feszültségeket, növelné az általános élet-színvonalat stb.

Az államnak a bérek rendezésén kívül annyi munkahelyet kell teremtenie, amennyi a munkavállalók száma. A munkanélküliségből előnyt kell kovácsolni, nem hátrányt, mégpedig úgy, hogy a munkanélkülieknek valamilyen termelői vállalkozásban kellene munkát biztosítani. Fel kell tehát hagyni azzal a szocialista eredetű liberális téveszmével, hogy a társadalmi szolidaritás jegyében mindenkinek biztosítani kell a megélhetést munkavégzés nélkül is, szociális segélyek útján, ami csak a jól ismert jóléti függőséghez vezet. Az állam tehát munkavállalókat helyezhetne ki a vállalkozásokba, és a magukat munkanélküliként regisztrálók bérét is az állam fizetné. Ezt a bért a személyi jövedelemadóból lehetne fedezni. A jövedelemadó elsődleges funkciója tehát a munkahelyek biztosítása lenne. Ha tehát a munkanélküliség 10 százalékos, ezeket a munkahelyeket a 90 százaléknyi munkavállaló személyi jövedelemadója fedezné. Ez növelhetné az adott vállalkozás versenyelőnyét is, mert anélkül tudná növelni a termelékenységét (tehát a versenyképességét), hogy az külön bérteherrel járna, hiszen az ingyenes munkaerő is a rendelkezésére állna. Az ilyen ingyenes munkaerőt oda is lehetne koncentrálni (elsősorban a magyar tulajdonú vállalkozásokba), ahol versenyelőnyt akarunk magunknak biztosítani, mint pl. a kis- és középvállalatokba, az építőiparba, gépiparba, cipőiparba, ruhaiparba stb., ami jelentős exportelőnyt is hozhatna. Mivel a munkanélküliek valódi munkát végeznének és valódi munkabért, nem egy minimális összegű segélyt kapnának, ez növelné a fogyasztást, ami pedig nagyobb ipari termelést is eredményezne, s nem utolsósorban növelné a munkavállalók kulturális színvonalát és önbizalmát is.

Ahelyett tehát, hogy állandóan az Olcsó Jánost játszanánk és mindenhol a legalacsonyabb árat keresnénk, valamint a mcdonaldizáció szellemében egyre jobban „racionalizálnánk” (csökkentenénk) a termelési költségeket (elsősorban a munkabéreket), inkább a magas bérek politikáját kellene folytatnunk (az ipari forradalom első stádiumában Henry Ford is pontosan ezt tette), hogy az emberek mindenből a legjobb termékeket tudják megvásárolni, ahol a magas termelési költségek miatt az árak is magasak lennének. A kommunizmus egyik leghátrányosabb „vívmánya” az alacsony munkabér volt (pedig az

egyenlőséget a magas a munkabérek elvének talaján is létre lehetett volna hozni), különösen azért, mert a kommunizmust Oroszország ültette át a gyakorlatba, ahol mindig is az ázsiai nyomorhoz igazították az ázsiai béreket. A tömegkor emellett – a racionalizálás szellemében – mindenhol a filléres megoldásokat keresi, a gazdaságban és a politikában egyaránt. A filléres pártok egyaránt megtalálhatók a konzervatív és a szocialista, valamint a liberális (és újabban a zöld) oldalon is, de a szocialista eszme különösen tehetséges a filléres dolgok imádatában. Mindent a költségek szempontjából vizsgálnak, folytonosan azon aggódva, hogy „mibe fog ez nekünk kerülni?” Mindig az a fő szempont, hogy mennyibe kerül az ünnepi tűzijáték, mennyibe kerül a stadionok építése, stb. Mindennek a célja az, hogy minden a lehető legkevesebbe kerüljön, ami által azonban – a jobbik esetben – egy átlagos terméket kapunk (de sohasem a lehető legjobbat), pedig a helyes megoldás az volna, ha mindig a legjobb terméket szereznénk be, amely valószínűleg a legtöbb pénzbe is kerül, de egyúttal a minősége is a legjobb, valamint a legtöbb pénzforgalmat is generálja, tehát a legtöbb munkaerőigényt támasztja, a legtöbb vásárlóerőt gerjeszti, a legtöbb adóbetételt eredményezi, és így tovább, és ahol a közember is a legmagasabb igényt támasztja önmagával szemben.

A hősi erényen alapuló tömegkor előtti korszakokban pontosan ez a minőség iránti igény jelentkezett, a céhes termeléstől (mely a termelés történetének legmagasabb szintű minőségellenőrzési rendszerét alkalmazta) a nemesség fogyasztásáig. Így például amikor 1389-ben három francia lovag Saint Inglevertben lovagi tornát szervezett, a király a torna előtt így szólt hozzájuk: „Vigyázzatok jól a királyság és tenmagatok becsületére! Ne sajnáljátok a pompát és a fényűzést, hiszen nem kell a szomszédba mennünk tízezer frankért vagy akármennyiért”.

Németországnak (és más európai országoknak) azért volt erős polgársága, mert erős volt a nemessége. A feudális széttagoltság, ami Németországban mintegy 300 önálló fejedelemséget eredményezett, azt is jelentette, hogy az országon belül volt 300 olyan uralkodói udvar, amely a magas társadalmi állásánál fogva a kultúra és a gazdaság egy-egy erős központja is volt (Wolfenbütteltől Weimarig), amely egy magas szintű erkölcsi és magatartási normát képezett, valamint folyamatos igényt támasztott a luxuscikkek iránt is. Ennek volt az eredménye az is, hogy az udvart kiszolgáló erős polgári és művészi réteg jöhetett létre (kőfaragók, építészek, szabók, cipészek, festők, zenészek stb.), amelynek saját magának is a legmagasabb színvonalon kellett állnia, hiszen a legmagasabb szintű igényeknek kellett megfelelnie, ami támogatta az urbanizációt, a tudomány, az egyetemi és oktatási infrastruktúra, a művészet stb. fejlődését. Ez a minőség iránti igény azonban nemcsak a legfelső udvari körökre volt jellemző, hanem a provincionálisabb területekre is kisugárzott, tehát érvényesült a másodlagos, harmadlagos, stb. hatása is.

A (külföldi) történetírás azon városokat, melyek egykor jelentős nemesi családok vagy uralkodócsaládok székhelyei voltak, *rezidenciális* városoknak nevezi. A hivatalnoki réteg ezekben a városokban intenzívebb módon látta el a közigazgatás feladatait. A nemesi családok támogatták a mesterségeket és a kereskedelmet, itt költötték el a birtokok jövedelmeinek nagy részét, itt vettek fel hiteleket a polgároktól, és az előjáróság fokozottabb módon ügyelt ezen városok arculatának a rendezettségére. A rezidenciális város a luxuscikkek előállításának és behozatalának a központja is volt, és a régebbi időkben itt volt a regionális politikai élet központja. A polgárság bizonyos csoportjai ennek hatására fejlődtek tehetős társadalmi réteggé. A nagyszámú nemesi és főpapi réteg a mecenatúra rendszere által a rezidenciális városokba és a fővárosokba új kulturális hatásokat szivároztatott be. A kutatások szerint még a nem túlságosan gazdag bárók és lovagok kis székhelyei is hasonló jellegű funkciót töltöttek be, mint a jelentős rezidenciális városok.

Így pl. még a kisebb csehországi falvak sem maradtak meg közönséges településeknek, ha az előjáróság központjának szerepét látták el.³ A 18. század elején ezekben a központokban összpontosultak a kézművesek, akiknek a szolgáltatásai magasabb színvonalat értek el, mint máshol. Például a szabónál a ruhaanyagoknak az összes színben rendelkezésre kellett állniuk, a cipőnek nyolc nap alatt, és a lakáj új libériájának tizennégy nap alatt készen kellett lennie, amikor a helyi lovag meglátogatta a testvérét. A kovácsnak, az asztalosnak az igényesebb megrendelések miatt magasabb szinten kellett művelnie a mesterségét. A helyi nemesi udvarok és előjáróságok az új divatirányzatok és az új ismeretek terjesztésében is jelentős szerepet játszottak.

Kultúra

Ide nemcsak a szűkebb értelemben vett kultúra tartozik, hanem az állam összes kulturális vetülete: a művészetek, a tudomány, a termelési kultúra, az oktatás, a nevelés, az iskolarendszer, a szociális ellátás, az egészségügyi rendszer, a sport, a nyelv, a társadalom, a közigazgatás, a civil szektor, a jogrendszer, az államberendezkedés, a nemzeti lelkület, az életforma, az uralkodó elit és az uralkodó személye stb. Egy ország erejének alapját a nagy népességszám jelenti, mely megteremti az erős gazdaság lehetőségét. Ennek valódi jellegét azonban a kultúra képezi (a munkaerőkölcs, az egyének attitűdjei, az oktatási, közigazgatási, törvénykezési kultúra, a vezetők megfelelő műveltsége, akik nemcsak a saját javukra tekintenek stb.). Egy országnak tehát lehet megfelelően nagy népessége (mint megannyi mai fejlődő országnak), ha azonban ez nem társul megfelelő kultúrával, erős gazdaság (a magas egy főre számított nemzeti jövedelem) sem jöhet létre.

A kultúra az öt felsorolt feltétel közül tehát a (második) legfontosabb. Ha egy népnek van megfelelő színvonalú kultúrája, elsősorban egy bizonyos kultúrával rendelkező értelmiségi rétege (nemesség, polgárság), amely definiálni tudja az adott népet a többi más néphez képest (pl. nyelvi, uralmi, történeti, népességi, kulturális, közigazgatási, területi, politikai, szociális, néprajzi, vallási stb. alapon), és képes propagandát kifejteni, valamint az adott etnikum egy bizonyos területen többségben van, akkor egy ilyen népben benne van a lehetőség, hogy területet szerez magának akkor is, ha ezzel még soha sem rendelkezett (mint pl. a szlovákok vagy több egykori gyarmati ország), vagy visszaszerezheti a területet, ha azt korábban részben vagy teljesen elveszítette (mint pl. a lengyelek, és több gyarmati ország). Ha pedig egy nép területet szerez magának, egyben automatikusan saját gazdaságot, esetleg hadsereget is nyer, a népesség (nyelvi vagy kulturális alapon) és a kultúra pedig eleve adott.

A baszkok rendelkeznek ilyen céltudatos értelmiségi réteggel, ezért kimondható, hogy a területet is meg fogják szerezni. A walesiek helyzete bizonytalan (van saját parlamentjük és nacionalista pártjuk), de inkább a teljes (nyelvi) beolvasás felé tartanak, akárcsak az okcitanok, ladinok, szorbok, akik a teljes felmorzsolódás előtt, céltudatos értelmiségi réteg híján, legfeljebb a mai skanzenszerű turistalátványossági státuszukat lesznek képesek megtartani. A grönlandi eszkimók talán képesek lennének önállósodni Dániával szemben, ha lenne egy ilyen értelmiségi rétegük, de ennek megfelelő gazdaság nélkül nem volna sok értelme, mert az ilyen függetlenség gazdasági szintje a jelenlegi természeti viszonyok mellett legfeljebb az eszkimók vadászó életmódjának megfelelő társadalmi szintet tenné lehetővé, noha ma már az emberek kényelmi igénye a grönlandi kunyhókban is elektromosságot, importált élelmiszereket, szociális és orvosi ellátást követel meg. Ezért eddig nem is törekedtek komolyan a függetlenségre. (Újabban azonban vannak olyan hangok, hogy a jégtakaró olvadása miatt felszínre került nyersanyag-lelőhelyek talán lehetővé tennék az önálló grönlandi gazdaság létrejöttét és a függetlenséget Dániától.)

A kultúra tehát a népességszám mellett az erős állam legfontosabb jellegzetessége. Ha egy helyi népesség a fenti öt közül rendelkezik három feltétellel (terület, nagyobb helyi népesség, és megfelelő színvonalú [értelmiségi] kultúra), a területet akkor is meg tudja tartani, ha egy külső (szomszédos) népességnek erősebb hadserege és gazdasága van, mint a helyi népességnek. Talleyrand 1815-ben Lengyelország végső felosztása után azt javasolta a lengyeleknek, hogy tartsák meg büszkén nyelvüket, műveltségüket, Európához való tartozásukat (azaz kultúrájukat), és akkor a nagyhatalmi helyzet szerencsés alakulása folytán újra lehetőség lesz egy szabad Lengyelország megteremtésére. Amikor egy népnek több ezer évig nincs saját állama, azaz területe (mint a zsidóknak) vagy több száz évig (mint a görögöknek, szerbeknek, bolgároknak stb.), csak a kultúrája (és a népszaporulata) által tudja megtartani a saját identitását és fennmaradását.

A kultúrát egy adott nép életében elsősorban az életforma és az azzal kapcsolatos *hágyományok* képviselik. Amikor a II. világháborúban Anglia hadat üzent Németországnak, Churchill ezt többek között azzal indokolta, hogy a németek veszélyeztetik a brit életformát és nem fogják megengedni, hogy a németek mondják meg, hogy az angolok hogyan éljenek.

A kultúrák (tehát az életformák) között állandó harc folyik, ami békeidőben is folyamatosan tart. Egy életforma általában megegyezik azon ország területével, ahol egy adott kultúra fennáll. A békeidőben is folyó kultúrharc azt jelenti, hogy az egyik (az erősebb, nagyobb gazdasági, népességi háttérrel, tekintéllyel rendelkező) kultúra célzottan vagy fokozatosan beszivárogva lép a fennálló kultúra helyébe vagy igyekszik azt az adott területről kiszorítani. Ebben az esetben tehát nem a terület katonai, hanem kulturális meghódításáról van szó. Ez a beszivárgás a tömegkommunikációs eszközök világsszintű birtoklásával, a követendő mintáknak ezen hálózatokban történő elhelyezésével, vagy ideológiai alapon (vallási szinten: kereszténység, iszlám; politikailag: liberalizmus, konzervativizmus stb.) emberről **em**berre, családról családra, generációról generációra terjedve történik.

A kultúrának szüksége van a fentebb már említett egészséges fokú agresszivitásra is (az önvédelem képességére) az azt hordozó népesség tagjainak a részéről, hogy fenn tudjon maradni.

Egy adott társadalom kultúráját békeidőben a kívülről beszivárgó hatások mellett elsősorban a migráció veszélyezteti. Ez a külső kulturális hatás lehet fokozatos, ami természetes folyamat, hiszen a kultúra folyamatos átalakuláson megy át, és lehet erőszakos jellegű, ami egy külső életforma rákényszerítését jelenti az adott életforma képviselőire viszonylag rövid idő alatt, ami elsősorban a migrációval, egy adott életformát hordozó népesség számarányának (azaz befolyásának) a folyamatos erősödésével jár együtt. Ha egy országban az idegen kultúra (pl. vallás, nyelv, etnikum, kulturális klikk, szubkultúra) hordozóinak a száma eléri egy bizonyos kritikus értéket, majd a kultúrahordozók nagyobb népszaporulata miatt ez még inkább növekszik és kívülről is állandó népességi utánpótlást kap, folyamatos lesz a többségi és kisebbségi kultúra (életforma) közti vetélkedés vagy harc, ami éles ellentétek esetén súlyos kultúrharcokhoz és valós összetűzésekhez vezethet.

Ennek a harcnak a saját javukra történően ma csak a fejlődő világban igyekeznek tudatosan gátat vetni (ahol még léteznek az alacsony kényelmi szintű és ezért **összetartó** **al**só néptömegek). Ha pl. valaki a szabadságát a Maldív-szigeteken tölti, a beutazásnál nem jelent gondot, ha a nyakában olyan lánc van, amelyen egy kis kereszt függ. A nagyobb, térítésre alkalmas keresztiek bevitelét azonban már nem engedik meg. Ezen kis szigetek kormánya tehát boldogan elfogadja a pénzünket, ha ott akarunk nyaralni, de nem kéri az ideológiánkból, az életformájukat veszélyeztető idegen hatásokból. Ez az eljárás az adott kultúra egészséges önvédelmi képességét és életrevalóságát szemlélteti, és ebből a szem-

pontból egy nagyon helyes stratégia. Ők tehát még az olyan banális és jelentéktelen dolgok tekintetében is a saját maguk védelmére kelnek, mint egy jelkép bevitele, mi viszont még a legsúlyosabb atrocitások tekintetében sem mutatjuk az önvédelem, vagy akár csak az önvizsgálat jelét sem (mivel mi már a középső kényelmi szintű és ezért egoista, nem összetartó néptömeghez tartozunk; lásd a III. részben). Nem firtatjuk például, hogy egy bevándorló kulturálisan kompatibilis-e Európával, nem fog-e esetleg az ő integrációja problémát jelenteni, hiszen mi (normális esetben) a saját kultúránkat szeretnénk megtartani és nem egy másikat magunkra erőltetni. A saját kultúránk (életformánk) védelmében tehát nekünk is valami olyasmit kellene tennünk, mint amit a Maldív-szigeteken tesznek, amivel többek között az olyan belső kulturális ellentéteket, kultúrharcokat és súlyos zavargásokat is el tudnánk kerülni, mint amilyenek 2011-ben zajlottak Londonban a bevándorlók által lakott külső kerületekben.

Miközben Európa a világ minden tájáról származó menekülteket (helyesebben migránsokat) szinte korlátozás nélkül befogadja, Amerika megválogatja a saját bevándorlóit, a fejlett országok közül pedig Japán, Dél-Korea, Oroszország, a Perzsa-öböl menti gazdag arab országok egyáltalán nem fogadnak be menekülteket, hanem naponta utasítják ki őket. Noha egyes Öböl-menti országok a saját kényelmük miatt akár a saját lakosságukat is meghaladó vendégmunkás-létszámmal rendelkeznek, ők mégsem menekültek, hanem rendes munkavállalók, akiknek a munkaszerződésük letelte után el kell hagyniuk az országot. (Sőt még kollektív büntetést is alkalmaznak. Ha pl. valakivel probléma adódik, ugyanabból a nációból akár több tucat embert is kiutasítanak.) Izrael sem fogad be menekülteket máshonnan, csakis zsidó vallású embereket, mert Izrael területét a zsidó kultúra számára akarják fenntartani (noha ott is súlyos ellentétek vannak a helyi zsidó lakosság és az Etiópiából a 80-as években bevándoroltatott zsidók között; akik külön-külön gettóban élnek, ott sem alkotnak egy eszményi multikulturális egyveleget). (A 2014-es EP-választás kampányában Orbán Viktor kijelentette, hogy nem akarunk tömeges bevándorlást Európába, sem Magyarországra, és a kampányidőszakban több más európai politikus is hasonló szellemben nyilatkozott.)

Felmerül a kérdés, miért lenne éppen Európa feladata, hogy a világ összes menekültjének a gyűjtőhelye legyen? Európa a kontinensek közül a legkisebb (és még ennek a fele is egy félig ázsiai államhoz, Oroszországhoz tartozik), melynek feladata elsősorban az európai kultúra fenntartása lenne. Ha azonban a mostani bevándorlási gyakorlat tovább folytatódik, ami a liberális politika idealizmusának az idiotizmusát testesíti meg, százötven év múlva az európai kultúrát már aligha lehet többé európainak nevezni. Adódik a kérdés, a liberális politikai szervezetek és egyesületek miért nem tiltakoznak olyan vehemensen Dél-Korea, Japán vagy a gazdag arab országok befogadási politikája ellen, mint akkor, ha azt Európában teszik, ha pl. egy *kényelmi menekültet* a hatóságok vissza akarnak toloncolni, ha valakit nem akarnak automatikusan befogadni, ha Franciaországban be akarják tiltani a burka és a fejkendő viselését? Csak azért tiltakoznak, hogy mindenki, akinek kedve tartja, Európában élhessen, és olyan módon, ahogy csak akar? Ha Ausztráliába évente egymillió „menekült” érkezne, a mai 23 milliós lakossága mellett, tíz év múlva már aligha lenne ugyanaz az ország. Ezért az ausztrálok nem is ülnek ölbe tett kézzel, hanem már a gyökerénél igyekeznek megoldani a problémát, ami olyan radikálisnak tűnő intézkedéseket is jelent, mint az embercsempészek hajóinak lefoglalása és elégetése (ami újabban az európai bürokrátáknak is eszébe jutott). Az ausztrál liberális szervezetek természetesen ez ellen a politika ellen is vehemensen tiltakoznak.

Kadhafi, egykori líbiai diktátor nyilatkozott olyan szellemben, hogy Európát nem szükséges iszlamizálni, mert a bevándorlók nagyobb népszaporulata ezt önmagában is

meg fogja valósítani. (A Római Birodalom is azért bukott el, mert nem tudott mit kezdeni a határain túl gyülekező, majd a határ menti tartományokban letelepített idegen népelemekkel.) Fel kellene tehát hagyni az együgyű és közveszélyes liberális bevándorlási politikával, és újra kellene gondolni a kulturális stratégiánkat. A mai migránsok ugyanis valójában és nyilvánvaló módon nem politikai, hanem „*kényelmi menekültek*”. A céljuk az, hogy a hazai nyomortól megszabaduljanak és egy modernebb ország fejlettebb szociális, gazdasági viszonyai között kényelmesebb életet biztosítsanak maguknak (ahelyett, hogy otthon teremtenék meg maguknak ugyanezen feltételeket és elűznék a saját korrump politikusait, akik az országuk összes erőforrását csak saját maguknak harácsolják össze, és ezzel megakadályozzák az *össztársadalom fejlődését*). A céljuk megvalósítására pedig csak egyetlen lehetőségük van, Európa. Eszükbe sem jut például Kínába vagy Latin-Amerikába „menekülni”, noha a „menekültek” befogadásából ezek az országok is kivehetnék a részüket. Ebből is nyilvánvaló, hogy a „menekültek” nem az életüket féltik, hanem a kényelmi szintjüket akarják növelni. Márpedig véleményem szerint Európa feladata nem az, hogy mindenkinek lehetővé tegye azt a kényelmi szintet, amelyre vágyik.

Felmerülhet a kérdés, az iszlám országokból származó „menekültek” miért nem a saját szférájukhoz tartozó gazdag arab országokba tartanak, ahol még vallásilag és kulturálisan is kompatibilisek lennének? Azért, mert tudják, hogy már a határt sem léphetnék át, azonnal visszafordítanák őket, hiszen ezen országokban – szemben Európával – nem kérnek a migránsok által okozott társadalmi és kulturális problémákból, kultúrharcokból. Szaúd-Arábiában pl. azon menekülteket, akik bejutnak az országba, szó szerint elzárják a menekülttáborokban, melyeket soha egy pillanatra sem hagyhatnak el és nem is telefonálhatnak onnan, nem használhatják az internetet sem. Egészen addig tartják őket ilyen körülmények között, amíg ezt meg nem unják és önként el nem hagyják az országot (ahonnan Európába vagy Amerikába mennek tovább), ami akár 5-10 évnyi tényleges fogságot is jelenthet. (Ezzel szemben az európai liberális politika miatt, az itteni migránsok nem vehetők őrizetbe, gyakorlatilag oda mehetnek, ahova akarnak, és könnyen eltűnhetnek az állami szervek elől.)

Így aztán a menekültek számára, ha akarnák sem maradna más lehetőség, mint a liberalizmussal megáldott Európa, noha közülük sokan szó szerint megvetik az európai életformát és egyenesen irtóznak attól, amit az is igazol, hogy Európában is ragaszkodnak a saját kultúrájukhoz, ezért nem is asszimilálódnak, nem idomulnak az európai életformához, és ezért igyekeznek a saját kultúrájukat az európai életformára ráerőltetni, sőt ezért igyekeznek az európai kultúrát megsemmisíteni, ezért válnak belső kulturális ellenséggé Európában, ezért láznak egységesen fellépve a legkisebb vélt vagy valós velük szembeni sérelem láttán is, és ezért gyűlölik a mi kultúránk egyszerű közemberét, ezen kultúra megtestesítőjét is, amikor a terrortámadásaikkal nem a fontos, számukra elérhetetlen embereket, hanem az egyszerű embereket gyilkolják meg, vagy amikor még a másod-, harmadgenerációs bevándorlók is elmennek harcolni a dzsihád zavaros ideológiája nevében, egy háborús konfliktustól sújtott (iszlám) országba.

Ez az ő saját kulturális védelmi képességük egészséges voltát testesíti meg. Rólunk ugyanez nem mondható el. Mi nem lépünk fel ilyen egységes módon, ha bennünket ér atrocitás (a terrorista támadástól a szóbeli inzultusig) valamilyen idegen kultúra részéről. Ha Európában egy dán újságíró (az európai liberalizmus, kultúra, életforma és hagyomány szellemében) él a szólás és a vélemény szabadságával és (helytelen módon) azt tartja a kedve, hogy Mohamed prófétát kifigurázza, rögtön kirobban a tömeghisztéria, hatalmas tömegtüntetésekre, a keresztny templomok felgyújtására, halálos fenyegetésekre és gyilkosságokra kerül sor. Mi ezt a saját életformánk védelmében soha nem

tesszük meg, még akkor sem, ha az iszlám terroristák a mi életformánkat támadják (pl. terrortámadásokat időzítenek karácsonyra) és embereket (a mi távoli vérrokonainkat) gyilkolnak. A liberális politikai szervezetek és egyesületek miért nem tiltakoznak ez ellen olyan vehemensen? Nem hiszem tehát, hogy a korlátlan migráció lehetővé tételével nekünk is egy ilyen életformát kellene lehetővé tennünk Európában. Ha valami ennyire ellenséges velünk szemben, eleve nem is lenne szabad ide engednünk – már csak a józan ész szempontjából sem, aminek a liberális politikai szervezetek és egyesületek láthatóan a hiányában vannak.

2015. április 16-án az olasz hatóságok 15 illegális muzulmán „menekültet” vettek őrizetbe Szicilián, aki a velük utazó keresztényeket a menekülthajóról a tengerbe dobta. Hogyan lesznek európai értelemben vallásilag és kulturálisan toleránsak az efféle emberek az elvileg keresztény Európában, ha erre már akkor sem képesek, amikor még csak idefelé tartanak? Európában majd a hídról fogják ledobálni a keresztényeket? (2014 áprilisában a francia rendőrség egy algériait tartóztatott le, aki arcátlan és vakmerő módon templomokat akart felrobbantani. Ő már bizonyára annyira otthon érzi magát Franciaországban, hogy úgy látja, eljött az ideje az európai kereszténység felszámolásának.) Láthatólag nem tartanak attól, hogy Európában majd a keresztények bosszújának lesznek kitéve, amit ellentétes esetben mi már szinte természetesnek veszünk. Hány ehhez hasonló bűnözői elem juthatott be eddig a határokon, mindenféle ellenőrzés nélkül, a liberális törvényeknek és multikulturális ábrándoknak köszönhetően? Ez a 15 ember nyilvánvalóan csak annak a bizonyos jéghegynek a csúcsa.

Felmerül a kérdés, egyáltalán milyen céllal érkeznek Európába az efféle „menekültek”? Bizonyára nem azért jönnek ide, mert annyira el lennének ragadtatva az európai kultúrától és társadalomtól. Az egyetlen céljuk az európai kényelem elnyerése, saját javukra fordítása, anélkül, hogy a saját kulturális adottságaikat, emberi attitűdjeiket feladnák (amire az európai liberalizmus szellemében senki nem is kényszeríti őket, ellentétben a keresztények erőszakos muszlimizálásával egyes afrikai és ázsiai országokban). Nyilvánvalóvá vált az is, hogy a „menekültek” között számos vallási fanatikus is meghúzza magát, akik ideológiai célokkal érkeznek ide, mégpedig az európai kultúra megsemmisítésének és a sajátjuk uralomra juttatásának a céljával. Az efféle „menekültek” tehát mégsem annyira szerencsétlen emberek, nem annyira kiszolgáltatottak, szánsalomra méltók, segítségre szorulóak, mint amilyenek ők mondják magukat és amilyenek a liberális prókátoraik feltűntetik őket. A céljuk inkább az európai kényelem megszerzése, de a saját gondolkodásmódjuk megtartásával és másokra történő rákényszerítésével együtt. A céljuk nem a kulturális alkalmazkodás, hanem a kulturális hegemonia. Inkább tehát az európai kultúra ellenségeivé, mint a részeseivé akarnak válni (ami konkrétan is megtestesül a 2-3. generációs bevándorló fiatalok gondolkodásmódjában és tetteiben, az általuk elkövetett terrorcselekményekben), akkor pedig azt kérdezhetjük, mit keresnek itt és miért engedjük be őket? (És Európának végre már ki kellene nyilvánítania, hogy maga is keresztény. [Az Iszlám Állam talán még ezt is képes lesz elérni.] Be kellene látnunk, hogy az állam és az egyház szétválasztásának kísérlete, amit többek között Franciaországban oly harsányan hirdetnek, zsákutcába juttatott bennünket.)

A liberálisok erre azt fogják mondani, hogy mindez általánosítás. Én azonban inkább az ő eljárásukat tartom annak. A fenti gondolatmenet ugyanis csak annyit állít, hogy minden kultúrának (nemcsak az Európának, de annak is) joga van az önazonosságra és az önvédelemre, és mindenkinek ott kell megteremtene a saját kényelmi igényeit, ahol él. (Dél-Korea is saját magát húzta ki az ázsiai nyomorból, amire az oktatás fejlesztésével és korrupció-vezetők nélkül, akik az országuk összes erőforrását saját maguknak sajátítják ki, az afrikaiak

is képesek lehetnének.) Ebben Európára nézve semmi veszély nincs. Az a liberális dogma viszont, hogy bárkit, aki megjelenik Európa határain, automatikusan segítségre szorulóknak tekintenek és úgy gondolják, hogy be kell engedni, már a legdurvább általánosítás és szélsőségeség, amely Európára nézve számos veszéllyel jár. A migránsok között – már csak a nagy számok törvénye miatt is – nyilvánvalóan vannak olyanok, akik nem szorulnak segítségre, akiket otthon egyáltalán nem üldöznek, ennél azonban sokkal fontosabb körülmény az, hogy köztük szinte biztosan vannak olyanok is, akiket terrorcselekmények végrehajtására és ideológiai célzattal küldenek ide, lesznek tehát olyan emberek, akik ezen terrorcselekmények, végső soron az általánosító (szélsőséges) liberális tolerancia nézetei miatt fognak meghalni. A hidegháború idején a Nyugat nem késlekedett szembeszállni a kommunista ideológia terjedésével, azonban ezzel egy időben és még manapság sem teszi meg ugyanezt a(z) ideológiai alapú) kulturális beszivárgással és hódítással szemben (noha az utóbbi talán még veszélyesebb is, mint az előző) pusztán azért, mert úgy véli, hogy a modern társadalomnak egy multikulturális liberalista „kotyvaléknak” kell lennie.

A múltban az európai kultúra önvédelmi képessége még létezett, hiszen ezrével mentek misszionáriusok Afrikába, Ázsiába és Amerikába, az európai nyelvek összekötő nyelvvé váltak a törzsi társadalmak fölötti szinten, és a nemzetké formálódás is a gyarmati határon belül indult meg (Afrikában, Amerikában és Ázsiában), az európai ideológiák és az európai kultúra mentén (nacionalizmus, emberi jogok, liberalizmus, szocializmus, marxizmus, racionalizmus, jogrendszer, kormányzati és közigazgatási rendszerek, nap-tárrendszer, írásmód, öltözködés, építészet stb.).

Miért nevezem ezeket a migránsokat „*kényelmi menekülteknek*”? Ha valakinek veszélyben forog az élete, az első dolga, hogy a legközelebbi biztonságos országba menekül, ami általában egy szomszédos ország. Így pl. a mai szíriai polgárháborúban a tényleges menekültek milliói, vállalva a kényelmetlenséget, a szomszédos Törökország menekült táboraiiban élnek, míg a néhány tízezer kényelmi menekült Európa felé veszi az útját. Ugyanez volt a helyzet az 1956-os menekültekkel is, akiknek az első úticélja Ausztria volt, ahol biztonságban tudhatták magukat. A nyugati demokráciák ezt követően, a helyzetet látva egymás között megegyeztek, hogy közülük ki mennyi menekültet hajlandó befogadni. Ha ezt nem tették volna meg, elvileg mindenkinek Ausztriában kellett volna maradnia. Ők tehát valódi politikai menekültek voltak és a saját kultúrájukat, életformájukat képviselő országokba mentek tovább, ahol sikeresen integrálódtak. Eszükbe sem jutott egy másik életformájú kultúrkörbe kivándorolni. Azzal azonban, hogy mi már készen kapjuk a menekülteket, akkor is, ha nem kérünk belőlük, valami nincs rendben. A kényelmi menekültek végcélja ugyanis nem egy biztonságos szomszédos ország, ahol megvalósulhat az elsődleges céljuk, az életük megmentése, hanem *Európa*, ahol megvalósíthatják a kényelmi céljaikat, a kényelmes életet, ahol van elektromos áram, ivóvíz, szociális segély. Az ilyesfajta kényelmi szempontok kielégítésére azonban véleményem szerint nem a menekültügyi politika, a migránsok korlátlan befogadása a megoldás.

Az, aki nem egy szomszédos országba menekül, hanem képes egy egész kontinenst, sivatagot, tengereket átszelni és az embercsempészek szolgálataiért súlyos összeget fizetni, megsemmisíteni az összes dokumentumát, hogy ne tudjuk őt azonosítani, már eleve nem nyilvánítható politikai menekültnek. Az ilyen személy készen kapott menekült, kényelmi migráns. Ha tehát az európai bevándorlási hatóságok azt tapasztalják, hogy valaki eleve nem egy szomszédos biztonságos országba menekült, hanem egyenesen Európába jött, automatikusan kényelmi menekültnek kell nyilvánítani és vissza kell utasítani, mert illegális eszközökhöz folyamodott, sőt az útja során az alvilág szolgálatait is igénybe vette, noha lehetősége lett volna több biztonságos országban is maradni.

Ha valaki egy nyugati országban élő migránssal beszélget, szinte az ember arcába röhög, hogy mi milyen ostobák vagyunk, és mi mindent el nem hiszünk. Azok, akik egészen Európáig eljutnak sok esetben maguk azok, akik ki tudják használni a kínálókozó alkalmat, akiknek vannak kapcsolataik a hatóságoknál, a minisztériumokban, az alvilági körökben; sok esetben ők maguk azok, akik az elnyomók közül kerülnek ki, akik előidéztek a konfliktust, vagy akiket a terrrorszervezetek küldenek hozzánk, hogy alvó ügynökök legyenek. Nem hiszem, hogy Európának ilyen kényelmi migránsokra lenne szüksége.

Az sem teljesen érthető számomra, hogy a menekültek befogadása miért szól örök időkre. Amint az adott országban a helyzet rendeződik és ott újra biztonságossá válik az élet, a véleményem szerint nincs semmilyen ok arra, hogy a menekült miért ne térhetne haza. A menekültstátuszra tehát csak bizonyos időre kellene szólnia és a visszatelepülést anyagilag is támogatni lehetne. Annak pedig, hogy a (nagyobb népszaporulattal rendelkező és állandó utánpótlást kapó) menekültek idővel megkapják az állampolgárságot, hosszú távon csakis egyféle kimenetele lehet, az, hogy egy nemzet nem tudja megvédeni a saját kultúráját, területét, gazdaságát, érdekeit, és kiszorítja a saját hazájából.

Ha a mai ostoba liberális migrációs politika nem változik meg, Európának egyre több és több menekülttel kell számolnia, amiről előre megjósolható, hogy idővel elviselhetlenné válik. (Az észak-afrikai Ceuta spanyol enklávét szinte havonta ostromolja meg a „menekültek” több száz fős hada, és még attól sem riadnak vissza, hogy egy több méter magas kerítést is meg kell mászniuk. Ez kézzel foghatóan demonstrálja Európa mai etnikai ostromát.) Ha tehát valakiről megállapítják, hogy kényelmi migráns, mert útközben több biztonságos országot is elhagyott, azonnal vissza kellene őt toloncolni az első ilyen országba, és a kérelmét, hogy náluk maradhat-e, annak az országnak kellene elbírálni. Az Európai Uniónak minden egyes konfliktus kitörésekor azonnal ki kellene jelölnie azon biztonságos szomszédos országokat, amelyeknek a menekülteket be kell fogadniuk és ahova az Európába érkezőket vissza fogják toloncolni. Szakítani kell azzal a gyakorlattal, hogy ha valahol a világban kitör egy konfliktus, az automatikusan ennyi és ennyi menekültet jelent Európa számára és semmit Japán, Kína, Dél-Amerika, az öbölmenti országok stb. számára.

Ha a migránsok szembesülni fognak egy ilyen eljárással, eleve nem is fogják megkísérelni azt, hogy útra keljenek. Az ilyen biztonságos szomszédos országokkal (vagy egyes tartományaikkal) a migránsok befogadásáról az Európai Uniónak kétoldalú megállapodást kell kötnie, és vállalnia kell ennek anyagi terheit is. Ha erre a megállapodásra egy ilyen ország nem hajlandó, gazdasági szankciókat kell ellene bevezetni, majd katonai blokád alá kell venni. Ha ellenben hajlandó a menekültek befogadására, kilátásba kell helyezni a legnagyobb kereskedelmi kedvezmények megadását és a gazdasága felhozatalát a fejlett gazdaságok szintjére (amit aztán valóban meg is kell valósítani, első lépésben a kötelező, ingyenes általános iskolai oktatás kiépítésével, ami a legtöbb „*fejlődő*” országban még a 21. század elején sem magától értetődő dolog), amivel egyrészt érdekeltté tesszük ezen országokat az együttműködésben, másrészt egy-egy olyan helyi fejlett gazdasági gócpontot hozunk létre, amely Európa helyett a menekültek egyik célpontjává válik (mint Afrikában a Dél-Afrikai Köztársaság).

Ha egy ilyen politika nem valósul meg, a migráció problémája egyre csak súlyosabb és súlyosabb lesz, és beláthatatlan következményekkel jár. A brüsszeli bürokraták a mai menekültáradatot látva természetesen ezt is másként gondolják. Szerintük Európában egyenletesen kellene elosztani a menekülteket, és a józan ésszel teljesen ellenkező módon – mivel nagyon sok a menekült – még többet kellene befogadnunk (bizonyára azért, hogy még többen kapjanak kedvet az útrakerülésre). A kérdés, hogy mennyit? Évi egymilliót, tízmilliót, vagy Afrika és Ázsia teljes népességét? Ha ugyanis mindenkit befogadunk,

akik képesek kimondani azt a két szót, hogy „menedéket kérek”, akkor a liberális elvek értelmében máris kvalifikálják **magukat az európai határok átlépésére**. A mai szabályozás pedig egyetlen afrikait vagy ázsiait sem tart vissza attól, hogy megjelenjen a határon. De hova vezet mindez? (Ha ez az európai bevándorlási politika nem változik meg, Magyarországnak talán fontolóra kell vennie a kilépést az Európai Unióból.)

Még jobb volna azonban azt a megoldást választani, hogy a konfliktust okozó országot katonailag is meg kellene szállni és rendet kellene ott teremteni, miként azt Amerika is teszi a saját érdekei védelmében, amely katonai szempontból még nem lépett be az elpuhulás stádiumába.

Arnold Toynbee szerint (*A Study of History*, 1961) a nagy civilizációk fejlődése öt stádiumra osztható: **genézis, növekedés, a konfliktusok korszaka, univerzális állam és dezintegráció**. Ibn Khaldún (1332–1406), arab történetíró szerint pedig az államalakulatok fejlődésében három fázis figyelhető meg. Az elsőben a sivatagban szegényes körülmények között élő harcedzett és elszánt törzsekben a szoros vérségi kötelékek hatására kialakul a szolidaritás (*al-aszabijja*) érzete. A második fázisban, miután lerohanták a mezőgazdaságból élő jómódú és elpuhult törzseket, az uralmaváltást követő első harcias nemzedéket felváltja a második, mely már érdeklődést mutat a kultúra és a tudományok iránt. A harmadik, jómódban felnőtt nemzedék elkényelmesedik és elpuhul, elfordul a fegyverektől és meggyengül bennük az összetartó erő, az aszabijja érzete, ezért végül egy újabb harcias törzs támadását követően az állam is elpusztul. A mai iszlám kultúra az aszabijja állapotában van, a római birodalom a bukása előtt a dekadencia miatt volt az elpuhulás fázisában, mi pedig a liberalizmus dekadenciája miatt vagyunk ugyanott. Innen csak két lehetőség van: vagy visszatérünk a vérségi szolidaritáshoz és a régi harciassághoz, vagy belépünk a harmadik stádiumba és átadjuk a terepet egy másik kultúrának, mert abban a jelek szerint nem bízhatunk, hogy a migránsok második, harmadik generációja belép az elpuhulás stádiumába.

Az európai liberalizmus pontosan azt a helyzetet hozta létre, amelyet Toynbee az univerzális állam fogalmával fejez ki, ahol egy domináns kisebbség (esetünkben a liberális szervezetek és a bürokratikus apparátus), valamint a belső proletariátus alakítja az eseményeket (esetünkben a nagy szaporaságú elégedetlen másod-, harmadgenerációs bevándorlók; ezt a szerepet a marxista ideológiában szociális alapon még a rendszerellenes munkásosztály töltötte be, amit végül a jóléti társadalom küszöbölt ki; a két proletariátus között a különbség az, hogy az előbbi szociális alapon már nem pacifikálható, csak kulturális alapon, ami pedig csak az európai kultúra feladását jelenthetné), s amelyet már csak a dezintegráció stádiuma követhet.

Toynbee szerint egy civilizáció végső jellege akkor szűnik meg, ha a domináns kisebbség létrehozza az univerzális államot (ami megfelel a liberálisok és bürokraták Európai Egyesült Államok elképzelésének). Ez a kisebbség első lépésben – minden jog- és ésszerűség ellenében – igyekszik erővel is fenntartani a privilégiumok rendszerét (esetünkben a liberális politikát és a bürokratikus gépezetet), melyet ő maga már nem érdemelt ki (ellentétben a genézis fázisának kreatív kisebbségével). A domináns kisebbség létrehozza az univerzális államot, a belső proletariátus az univerzális egyházat, a külső proletariátus pedig a barbár háborús bandák seregét, ami a dezintegráció stádiumát eredményezi. (Ezek közül mindegyik Toynbee terminológiája, nem az enyém.) Korunkban mind a három feltétel adott ahhoz, hogy civilizációnk a dezintegráció, a szétesés stádiumába lépjen: egyaránt létezik a domináns kisebbség, a belső proletariátus és a külső proletariátus barbár háborús bandái is. Másrészt Toynbee szerint egy civilizáció csak akkor tud fejlődni, ha egy másik civilizáció kihívás elé állítja. Innen tehát nemcsak a dezintegráció, hanem a növekedés stádiuma felé is megnyílhat az út, de csak akkor, ha civilizációnk valódi kultúráját újra tudjuk éleszteni.

Észre kellene már végre vennünk azt is, hogy 2001. szeptember 11-én elkezdődött a harmadik világháború, mely hetven évig fog tartani (s napjainkban is folyik Ázsiában és Afrikában). Sőt, a külső proletariátus fentebb említett háborús bandái, karöltve az iszlám belső proletariátussal már a célt is kijelölte magának (és erről több nyilatkozat is létezik), ami nem más, mint Európa meghódítása (külső katonai hódítással vagy belső etnikai iszlamizálással). Mi pedig eddig még észre sem vettük, hogy mi folyik, hogy ténylegesen is (kulturális, katonai, népességi) háborúban állunk, és mindegyik legfeljebb csak legyintünk (mondván, hogy ez úgysem lehetséges [az oláhok is esélytelenek voltak a középkori magyarokkal szemben, mégis bekövetkezett a lehetetlen]), miközben még mindig az elavult liberális dogmáinkhoz, a harmonikus multikulturális társadalom elvéhez ragaszkodunk, ahelyett, hogy nyíltan odacsapnánk, és ezzel kifejeznénk, hogy felismertük a helyzetet és elfogadtuk a kihívást. (Amivel megszüntetjük a cikk I. részében említett helyzetet is, amikor nem nekünk kell alkalmazkodnunk a másik fél politikájához. Mindig az van ugyanis hátrányban és visszavonulóban, aki megengedi, hogy az ellenfele kezdeményezhessen vele szemben, hogy ő irányíthassa az eseményeket.) Kultúránk védelmében nincs más lehetőség: erőt kell gyakorolni, nemcsak kergetőzni kell a terroristákkal, különben ez a háború valóban 70 évig fog tartani.

A multikulturalizmus pozitív hatásának liberális elképzelése tehát csak egy pusztán fikció, sőt egy kártékony dogma. A 2012-es londoni olimpia záróünnepségén büszkén hirdették, hogy Londonba a világ minden tájáról érkeztek az emberek, akik *gazdag és harmonikus* kulturális egyveleget képeznek, noha egy évvel korábban éppen Londonban voltak súlyos zavargások. Croydonban például a bevándorlók (s nem az angolok) egész lakótömböket gyújtottak fel. Az angolok, akik az életformájuk védelmében korábban hajlandók voltak háborúba lépni Németország ellen, ma már ezt, és a korábban oly nagyra tartott hagyományaitak ugyanolyan könnyen dobják sutba, a liberális eredetű multikulturális társadalom oltárán.

A multikulturalizmus melletti (egyedüli) érvként általában a **különféle konyhák jelenlétét** szokták szajkózni, mintha ez olyan jelentős tényező volna. Ha külföldi ételt akarok enni, nem szükséges hozzá a külföldi szakácsot is importálni, elég az étel receptjét meg tanulni. Ehelyett inkább a borbélyüzletek és a szatócsboltok expanziójáról kellene beszélni. A londoni kerületek ugyanis egyenesen versengenek a bevándorlókért és mintegy negyvenezer font támogatást nyújtanak nekik (azok pedig, akik több gyermekkel érkeznek, házat is kapnak). Ezért is található az összes külvárosban olyan temérdek szatócsbolt és borbélyüzlet, melyeket szinte kivétel nélkül a bevándorlók üzemeltetnek. Ezek aztán maguk is táplálják a feketemunkát és megkönnyítik az illegális bevándorlók helyzetét, további bevándorlási hullámokat generálva. Az igazat megvallva a bevándorlóknak nincs is más választása, mint a (kényszer)vállalkozás, mert a társadalomban meglevő rejtett rasszizmus miatt, amely ezen a téren a gyakorlatban is a felszínre kerül, sehol sem kapnak munkát. És ez tükrözi a lakosság valós hozzáállását a bevándorlással kapcsolatban, nem az önámító liberális idealizmus, mely szerint mindenkinek joga van ott élni, ahol akar. Meddig fogják azonban még csukva tartani a szemüket a statisztikai adatok láttán? Netán arra várnak, hogy majdcsak lesz valami?

A „menekültek” maguk szoktak úgy nyilatkozni, hogy igaz, hogy Európában rasszizmus van, de azt „kibírjuk”. Őket tehát valami más ösztönzi arra, hogy ide jöjjenek, nem a szabadság vágya és földje, ami még azt is ellensúlyozza számukra, hogy itt rasszista megnyilvánulásoknak lesznek kitéve. Ez az ösztönző erő pedig nem más, mint a kényelmi szempont, vagyis az, hogy itt jobb az élet, mint otthon, ahol esetleg szabadabban, a rokonaik körében és rasszizmustól mentesen (de nyomorban) élhetnének. Ezt a kényelmi vágyat tükrözik azok

a felvételek is, amikor azt látjuk a televízióban, hogy a tengerből kimentett menekült térdre borul és imádkozni kezd, amint a szárazföldre tette a lábát, de nyilvánvalóan nem azért, mert megmenekült (ezt már nyilván megtette akkor, amikor kimentették), hanem azért, mert meghódította magának ezt a földet, bejutott a kényelem földjére, még akkor is, ha ezen a földön hátrányos megkülönböztetésben lesz része. Az emberek számára tehát a szabadságnál (a liberálisok Liberté fogalmánál) fontosabb a kényelem.

A harmonikus multikulturális társadalom liberális elképzelése tehát csak egy ábránd. A liberalizmus hajtóereje persze az idealizmus és az illúzió, de ideális világ nem létezik. Kennedy elnök mondta: „Idealista vagyok illúziók nélkül.” A liberalizmus eleve mindenről és mindenkiről a legjobbat feltételezi, noha az volna a helyesebb, ha a már kiérdemelt megbecsülést minősítenénk, semmint a megelőlegezett bizalmi tőke erodálódásához állítanánk fel egyre alacsonyabb bizalmi szinteket. Ez az idealizmus azt is jelenti, hogy ugyanazt feltételezem másról, mint magamról, és ezért neki is mindent meg akarok adni, ami a számomra is elérhető. Ebben az attitűdben azonban a kedvezményezett előbb vagy utóbb meglátja a lehetőséget, a nyereség esélyét, azt, hogy a maga javára fordíthassa a helyzetet és kiaknázza a lehetőségeket, majd a háttérbe szorítsa és kiküszöbölje a kedvezményezőt. Ez a fajta idealista nagylelkűség tehát nem vezet sehova, legfeljebb saját magunk kiiktatásához. Ugyanarról van itt szó, mint amit az amerikai diplomácia alapelveként fogalmaz meg (mely egyébként egy tömegkori, machiavellista elv, a[z udvari] diplomácia művészetének korábbi elvével szemben), mely szerint a diplomácia annak művészete, hogy másoknak megengedjük azon nézet kinyilvánítását, mely megfelel nekünk.

A multikulturalizmus pusztán az első stádiuma annak, hogy a megelőző monokulturalizmussal szemben egy újabb monokulturalizmus alakuljon ki, amire számos történelmi példa létezik (a kereszténység államvallássá emelkedése, a spanyolországi zsidók és muzulmánok középkori kiűzése stb.). Ez a monokulturalizmus megvalósulhat a két kultúra szintézisével (békés módon) vagy úgy, hogy az egyik teljesen (esetlegesen erőszakos módon) kiszorítja a másikat. Mivel a történelem egy szaporodási verseny, ma az utóbbi forgatókönyvnek nagyobb a valószínűsége. Kérdés persze, hogy szükségünk van-e egy ilyen átalakulásra, és hogy az esetleges új monokulturalizmus előre- vagy hátralépést jelent-e a társadalom és az emberiség fejlődésében? (Nagyobb valószínűsége inkább a második lehetőségnek van. A fundamentalista dzsihadisták megsemmisítik az ókori kulturális emlékeket, gyűlölik a nyugati értékeket, elveket, ugyanakkor a nyugaton előállított és nyugati ismeretek által létrehozott mobiltelefonokon kommunikálnak és a nyugaton feltalált és gyártott autókön közlekednek, mert a galambpostát, meg a gyaloglást már nem tartják annyira kényelmesnek. Ha átvinnék a hatalmat, a világ újra a kőkorszakba süllyedne, hiszen ezek a barbarizmusban tobzódó alakok még egy gombostű legyártására alkalmas ipart sem lennének képesek összehozni, vagy nem is tartanák azt szükségesnek.)

A realitás a multikulturalizmussal szemben az, hogy a közemberek többsége nem szívesen él együtt a számára idegen kultúra, egy másféle életforma képviselőivel (és maguk az idegen kultúra tagjai sem a többséggel). Ezért alakulnak ki a bevándorlók által lakott gettók a külvárosokban, ami már önmagában is egyértelműen igazolja az előbbi megállapítást, hiszen hol van itt a multikulturalizmus? Abban, hogy az emberek ugyanazon az utcán járnak? Vagy az egymástól elszigetelt gettók között? Vagy netán a gettókból delegált, kiküldött „kulturális követek” idilli módon alkotnak egy képzelt vagy kényszeredett multikulturális egyveleget, amikor nem létező módon találkoznak egymással, hogy aztán erre lehessen ráfogni, hogy ez a multikulturalizmus? Merthogy ezen gettókon belül csak a monokulturalizmus létezik, és például az ottani bűnözői bandák még erősen védik meg az ennek a monokulturalizmusnak a területét azokkal szemben, akik mit sem sejtve kívül-

ről tévednek oda (Jamaicában és máshol tilos az egymással ellenséges nyomornegyedek határainak az átlépése, hacsak valaki nem akar öngyilkos lenni, és ezeket az állapotokat a bevándorlók Európában is könnyen meg tudják honosítani), és ezért erősödnek egyre jobban a szélsőséges pártok is.

2011-ben Angliában bizonyos ideig vita folyt arról a közéletben és a televízióban, hogy egyes bevándorlók szervezetei az iszlám házassági jog elismerését kérték az angol kormánytól, arra hivatkozva, hogy Anglia egy multikulturális ország. Ezt akkor egy televíziós beszélgetésben azzal ütötték el, hogy Anglia valóban multikulturális, de nem multijogú állam. Úgy tűnik azonban, hogy az angol „multikulturalizmusnak” is vannak határai. 2013 novemberében David Cameron miniszterelnök jelentette be, hogy korlátozni fogják a kelet-európai munkavállalók szociális juttatásait. A többi, Európán kívüli bevándorlóról azonban egyáltalán nem volt szó, és aki élt már Angliában néhány évig, az pontosan tudja ennek az okát is. A politikusok ugyanis ezzel rengeteg Európán kívüli bevándorló szavazatát veszítenék el (mivel a bevándorlás tovább folytatódik és a népszaporulatuk is nagyobb, egyre inkább tőlük fog függeni a hatalmuk és egyre inkább bevándorlóbarát politikát kell majd folytatniuk). Az Egyesült Királyságban eltűlozzák a rasszizmus elleni harcot is, olyannyira, hogy teljesen átesnek a ló túlsó oldalára. Így aztán ha egy Európán kívüli bevándorló a munkavégzése során nem nyújtja ugyanazt a teljesítményt, csak lődörög, arrogáns, sértő másokkal szemben, a főnöke nem mer vele szemben fellépni, mert könnyen vádolhatnák meg rasszizmussal. Ha egy labdarúgó a játék hevében valamilyen sértő megjegyzést tesz a **játékosársára (mint John Terry 2011-ben)** a szövetség képes hónapokig tartó vizsgálatot folytatni, a sajtó erről cikkezni, sőt a kamerafelvételek vizsgálatára szájrólolvasókat alkalmaznak, hogy mi is hangzott el tulajdonképpen. Az angolok (és megannyi nyugat-európai ország) számára tehát ebből a nézőpontból fontosabb a zsebre menő szociális kiadások kérdése, mint a saját kultúrájuk védelme.

Nem tudom tehát belátni, miért kellene Európának egy második Amerikává válnia? Európa elsősorban az európai népek és az európai kultúra otthona, nem egy multikulturális mintaállam. Miért kellene egy ország lakosságának a 10, 20, majd 60, 80, 100 százalékát az idegen kultúrákat hordozó elemeknek kitennie? Az ő kultúrájuknak megvan a saját területe (amelyet területileg és kulturálisan senki sem veszélyeztet), és talán mi is azt szeretnénk, ha a miénknek is megvolna és ne alakulna valamiféle kétes kulturális egyveleggé. Ezt a területet azonban az előbbtől eltérően komolyan veszélyeztetik a külső kulturális hatások, kényszerhelyzetek.

A svédek, angolok, franciák, hollandok stb. a saját túlzó liberalizmusuk, alacsony népszaporulatuk és délibábos nosztalgiájuk, gyarmati romantikájuk miatt („igaz, hogy elvesztettük a gyarmati területeinket, de ide hoztuk a gyarmati népességünk egy részét, amivel megmutatjuk mindenkinek, hogy miénk voltak a gyarmatok”) már régen halálra ítélték a saját nemzetüket. Amikor még megvoltak a gyarmatok, érdekes módon onnan nem volt szinte semmilyen bevándorlás az anyaországokba, csak miután a gyarmatok elvesztek. A legutóbbi statisztikai kimutatások szerint Londonban kisebbségbe kerültek az angolok. Londonban én laktam egy olyan kerületben, ahol a szomszédos pakisztáni családban 8 gyermeket neveltek, annyit, amennyi 4,5 átlagos angol családban születik. Érdekes módon ezt arrafelé egyáltalán nem tekintik nemzetstratégiai kérdésnek. Feltehetjük magunknak a kérdést, ezek a bevándorlók majd átlagos, eszményi vagy vulgáris angolok lesznek? Minden bizonnyal nem. A népszaporulatuk miatt egy olyan kulturális, gazdasági, fogyasztási, nyelvi stb. közösséget tudnak maguknak megteremteni, ahol a saját kultúrájuk szerint ünneplik meg az esküvőket, saját helyi gazdaságot hoznak létre, ahol a saját embereiknek adnak munkát, ahol a saját nyelvüket beszélhetik, a saját kultúrá-

jukat tarthatják fenn (családi, közösségi szokások), ahol a közösségükön belül találhatnak párt, a saját vallásukat gyakorolhatják, ahol képesek saját lakónegyedeket létrehozni a városokon belül, majd képesek ezeket tovább terjeszteni (ha ezt a további népszaporulat és/vagy a migráció is támogatja) és így tovább.

A liberális európai gondolkodás **tálcán kínálja fel az idegen elemeknek, hogy ők lehessenek a történelem győztesei.** Ebből a szempontból a mai liberalizmust és a liberálisokat az európai kultúra ellenségének **kell neveznünk. A cselekményeik káros hatásának leleplezésével és nyílt kimondásával meg kell tehát őket fosztanunk kedvenc játékszerüktől, a kioktatástól, attól, hogy minden úgy történjen a társadalomban (kereskedelem, gazdaság, bevándorlás, jogrendszer, erkölcsök, nevelés, oktatás stb.), ahogyan ők akarják** (noha a választásokon a liberális pártok legfeljebb csak marginális szerepet töltenek be, tehát a stabil kisebbséget alkotják, szinte mindenhol Európában, mégis az ő diktátumuk jut uralomra). Ugyanis a világon nemcsak a szabad kereskedelem, a szabad piac, a szabad bevándorlás, a szabad erkölcsök, a szabad nevelés stb. az egyedüli alternatíva, hanem létezik az ugyanolyan módon demokratikus és legitim felelős kereskedelem, felelős erkölcsiség, felelős nevelés, felelős minisztérium stb. is, amely a felelősség szempontjából a következményeket is megvizsgálja, nemcsak mindent megad, azonnal és ész nélkül, a következmények figyelembe vétele nélkül. A harmadik lehetőség a diktatórikus, teokratikus, irracionális erkölcsiség, jogrendszer, gazdaság stb. bevezetése, amelyet a harmadik világ túlnyomó többségén a kisebbség erőltet rá a többségre (a paternalizmus a nőkre, a fundamentalista papság a hívőkre, az irracionalizmus a közgondolkodásra, stb.). Azzal, hogy a liberálisok egész tömegek bevándorlását teszik lehetővé, az európai kultúrának esélye sem lehet arra, hogy a tömbökben élők között lábra kapjon és idővel túlsúlyra kerüljön köztük. Sőt a nagyobb népszaporulatuk még ezen kultúrák hosszú távú uralomra jutását is lehetővé teszi. Európa ugyanis háromszorosan is hátrányban van a bevándorlókkal szemben: az európai népszaporulat kisebb, a bevándorlók népszaporulata nagyobb és a bevándorlók folyamatos utánpótlást kapnak, szemben az európaiakkal, akiknek mindezt egyedül a saját alacsony népszaporulatukkal kellene ellensúlyozniuk. Az európai liberálisok tehát ennek a folyamatnak a székértelői, az európai kultúra megsemmisítésének az előkészítői. De legalább közben a multikulturalizmus jegyében bárgyú módon azt mondhatják, „milyen jó, hogy ebben a városban is van egy kis Pakisztán, abban a városban is van egy kis Kolumbia” (mint pl. Chelmsfordban, ahol ők irányítják a kábítószer-kereskedelmet).

A liberalizmustól sújtott társadalmakban az embereknek és a politikusoknak paradox módon öncenzúrát kell gyakorolniuk és jól meg kell válogatniuk a szavaikat. Nyugaton tehát már szinte nem is léteznek valódi szélsőséges pártok, mert már őket is korlátozzák a közbeszéd elfogadott formái, azok a határok, amelyeken még ők sem léphetnek túl. Angliában vannak megélhetési liberálisok is, akik egészen jól elboldogulnak az életben azzal, ha a standardizált témákról a megfelelő módon beszélve lépnek fel. Ugyanúgy, miként a kommunizmusban is megvoltak azok a valóságtól elrugaszkodó szófordulatok, melyeket egy jó elvtársnak a közbeszédben használnia kellett, noha józanul gondolkodva nem hitt bennük, a liberalizmusban is megvannak. Ennek megfelelően a bevándorlás kérdése szinte tabunak számít ezekben az országokban. Mindez pedig egyre nagyobb teret enged a valóban szélsőséges politikai pártoknak.

A liberalizmus ideológiájának egyik legkártékonyabb vonása, hogy a szabadság eszménye miatt nem törődik a következményekkel, miközben a konzervativizmus mindent a felelősség szempontjából vizsgál. A korai liberalizmus korszakában a liberálisok még a szabad vállalkozást korlátozó ésszerű intézkedéseket is hevesen elleneztek. Herbert Spencer (1820–1903), a korlátlan szabadpiac egyik szószólója 1884-ben hosszú listát

állított össze a liberálisok által támogatott „korlátozó tényekről”, akik az állítása szerint elárulták a liberális elveket. A listán olyan törvények szerepeltek, amelyek büntették a 12 évesnél fiatalabb, iskolába járó és írni-olvasni nem tudó fiúk alkalmazását a bányákban, lehetővé tették a szegényügyi gyámoknak, hogy kényszerítsék az embereket a kötelező védőoltások megszerzésére, törvénytelennek minősítették az egyetlen aknával rendelkező szénbányákat, kiterjesztették a védőoltásokat Skóciára és Írországra, felügyelőket neveztek ki az ételek kellő tápértékének biztosítására, szabályozták a kéményseprést, hogy megakadályozzák a túl szűk járatok tisztítására alkalmazott gyermekek sérülését és halálos baleseteit, stb. Spencer szerint ezek mind a szabad piac akadályát képezték. Nem az emberek voltak tehát számára a fontosak, hanem valamiféle elvont Szabadság.

Amerikában szó szerint irtóznak mindenféle központi társadalmi beavatkozástól. Így aztán nincs semmilyen intézkedés, sem társadalmi igény az államnnyelv védelmére sem. Egyes déli államokban vannak olyan nagyvárosok (San Diego, Los Angeles, Miami stb.), ahol egész negyedekben élnek a mexikói, illetve kubai bevándorlók, akik egyáltalán nem beszélnek angolul. Bármely ott tartózkodó illegális bevándorló képes legálisan vezetői engedélyhez és munkához jutni. Vannak spanyol nyelvű bevásárlóközpontok, fogorvosok stb., sőt latin Grammy-díjak. Az idegen kultúra tehát fokozatosan kezd behatolni az eredeti kultúrába, aminek egyedüli alapja a spanyol nyelvű lakosság magasabb népszaporulata és a migránsok folyamatos utánpótlása a mexikói és latin-amerikai területekről. Lassan tehát realitássá fog válni az is, hogy azon területek, melyeket Mexikó az amerikaiakkal folytatott 19. századi háborúban elvesztett, a mexikói illegális bevándorlók nagyobb népszaporulata és folyamatos külföldi utánpótlása miatt újra egységes spanyol nyelvterületet fognak képezni. Ebben az esetben egy kultúra katonailag véghezvitt területi hódítását egy kulturális ellenhódítás fogja semmissé tenni.

Egy kultúrát persze nemcsak a migráció veszélyeztetheti, hanem a saját belső fejlődésének a hanyatlása is. Ha a két folyamat egyszerre van jelen, a hatásuk is fokozatosan érvényesül (ami különösen igaz a mai modern, liberális társadalmakra). Az *ancien régime* kultúrájához képest, Európa kulturális színvonala is nagyon lehanyatlott (miként azt Taine is oly szemléletesen kifejtette az *Essais de critique et d'histoire* [1858] című művében). A nemesség kultúráját először a polgárság vette át, majd ezt a másodlagos kultúrát a tömegkor tömegembere is elsajátította, és a saját alacsony kulturális elemeivel kiegészülve így jött létre a mai harmadlagos európai tömegkultúra. A liberális nevelési elvek „vívmányainak” köszönhetően a „fejlett” nyugati országokban a szülők ma már annak is örülhetnek, ha a csemetéjük megtanul írni és olvasni és nem kerül börtönbe, vagy nem lesz egy iskolai lövöldözés áldozata. Az, hogy drogoznak, már az élet természetes velejárója.

Ahhoz azonban, hogy valaki valóban kulturált lehessen, szükség van a vagyonra és a társadalmi státuszra is. A nemesség még mindkettőnek a birtokában volt, a polgárságnak azonban már csak vagyona volt, a tömegember pedig egyikkel sem rendelkezik. A francia forradalom szabaddá tette az egyszerű embereket, de vagyon, státusz és kultúra nélkül, a fogyasztói társadalom jólétet biztosított nekik, de megint csak vagyon, státusz és kultúra nélkül, ezért a modern információs (nemesi) társadalom egyik feladata lesz az embereket a szabadság mellett a vagyonnal, státusszal és a kultúrával is felruházni.

Ha e cikk első részében említett kisebb Magyarország monarchia lesz, lehetőség nyílik arra, hogy az állam az arra érdemeseket megneemesítse. (Ami lehet akár egy becsületes életvitel és a becsületes munkavégzés jutalma is). A státusz birtokában, és a *Noblesse oblige* szellemében pedig már társadalmi szinten is meg lehet határozni a kulturális és erkölcsi mintákat, követelményeket, és lehetővé válik az egyén számára az is, hogy eljátszhassa a hős szerepét, vagyis azt, hogy értelmet kapjon az élete, szemben a mai tömeg-

ember lelkületével, aki a különféle irodalmi, szociológiai, filozófiai, művészeti megállapítások alapján a társadalmi agyba j tüneteit mutatja, s inkább érzi magát egy „elveszett”, meg nem értett nemzedék tagjának, a társadalomtól *elidegenültnek*, amit a filozófiában az egzisztencializmus, a „művészetben” a plasztináció képvisel.

Egy eszményi társadalomban tehát a társadalom és a kultúra érdekében mindenkit meg kell nemesíteni, amivel elérnénk, hogy a közember is megfelelő *státusz*hoz juthasson. (Egyébként ugyanezt javasolta korábban Apáczai Csere János, talán Hajnóczy József és Hamvas Béla, Lengyelországban pedig 1790-ben egy ismeretlen szerző és Maurycy Mochnacki.) A rokoni csoportokból családi és nemzeti együtteseket kell létrehozni. Ezeket baronátusokká vagy más főnemesi címmel járó szervezetekké kellene alakítani. Ezeket a baronátusokat pedig az államnak megfelelő nagyságú (több tízmillió eurós) vagyonnal kellene ellátnia. Ezzel megvalósulhatna a kultúremler létrejöttének második feltétele is, a *vagyon*. Egy jóléti állam akkor lesz valóban jóléti és egyúttal kulturált, nagy tudáslapú, fejlődési potenciállal rendelkező, bűnözéstől mentes stb. ország, ha az állam végre a közember számára is biztosítja a (státusszal együtt járó) vagyont. A vagyon aztán újabb vagyonokat termelne, ami az állam számára is egy rendkívül kívánatos jelenség. Ezáltal az állam a szociális kiadásoktól is meg tudna szabadulni és mellékesen még egy nagyon erős gazdaságot is nyerne. Az állam persze nem tud mindenkinek tíz vagy húszmillió eurót adni. Ezért van szükség a nagyobb vérségi szerveződésekre, a baronátusokra (nemzetiségekre), amelyen keresztül az egyének rendelkezésére áll a vagyon és a státusz, persze csak akkor, ha ehhez a maga részéről a megfelelő színvonalú kultúrát is hozzáteszi. Az államnak a baronátus területén (fényes) nemzeti kastélyt kell építenie, amely a nemzeti fő, a báró székhelyéül szolgál, a nemzeti fényt képviseli a külvilág felé, és befelé, a nemzeti tagok számára. A bárói, nemzeti fői címet mindig az kapná, akinek több a gyermeke.

Nemcsak a bankokat és a vállalatokat kell tehát feltökésíteni, hanem a családokat is. Amit nyerünk, az összetartozás (ha úgy tetszik, az *aszabijja*) érzete, a kultúra-alapú társadalom, a küszöbön álló információs kor emberanyaga, az, hogy az emberek egy magasabb szintről indulnak az életben a családi kultúra, a társadalmi státusz, a párválasztás, a vállalkozás, a gazdaság, a tudomány stb. terén. Az az ország, amely elsőként éri el az emberek magasfokú tudásszintjét és kultúráját, az eljövendő információs korban ugyanolyan hatalmas előnyre fog szert tenni, mint annak idején (a tömegtársadalom eljövetelkor) Anglia az iparosítással az ipari forradalom idején. Akkoriban ehhez még a rendelkezésre álló műveletlen tömegek kétkézi munkaereje volt szükség, amire bárki alkalmas volt, tudás és kultúra nélkül is. Az információs korban egy ilyen emberanyag viszont már hátrányt fog jelenteni.

Klebensberg Kuno „kultúrfölény” elvében felismerte, hogy a válságból való kitörésre csak a kultúra, a tudás erejével van lehetőség, mert „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.”⁷⁴ „Meg kell mutatnunk a nagy nemzeteknek, a világ közvéleményének, hogy nagyobb a magyar nemzet belső értéke, mint a bennünket környező és a mi rovásunkra naggyá tett népeké. Ennek pedig a művelt nyugat szemében a fokmérője a műveltség.”⁷⁵ A kultúrfölény elve a 19. század második felében bontakozott ki, melyet Wlassics Gyula fogalmazott meg a legvilágosabban. Nála a magyar állam és a magyar politikai nemzet összetartó ereje a magyar kultúra, melyet ezen kultúra szupremációja övez. Az egészséges egyensúlyt az egyetemes értékek és a magyar nemzeti értékek összefonódása teremti meg.⁷⁶

Az efféle elvont elképzelésekkel, a közember számára nehezen megfogható nemzeti érdekek szemben, a valódi kultúrfölényt a hétköznapi érdekek teremtettk meg. Így

pl. az az osztrák nő, aki egy őrsegi kisnemesi családba ment férjhez, kötelességének érezte, hogy megtanulja a magyar nyelvet és asszimilálódjon a magyar kultúrához, mert ezáltal az ő saját társadalmi státusza is emelkedett. Ha tehát azt tesszük, amit fentebb javasoltam, és az általános nemesítésekkel magasabb rangú státuszokat és az ezzel járó vagyont, társadalmi tekintélyt is megteremtjük, a kultúrfölény automatikusan kialakul. (Ez az egyéni kultúrfölény nyilvánult meg akkor is, amikor Buda, Pest és megannyi más német többségű város nagyrészt magyarra vált a 20. század elejére. És ugyanez a kulturális visszavonulás figyelhető meg azok részéről, akiknek a saját kultúrfölény-érzete meggyengült, amikor a Felvidéken és Erdélyben szlovák, illetve román iskolákba íratják a gyermekeiket, talán azt remélve, hogy majd tömegesen belőlük lesznek a magyar származású államfők, miniszterelnökök, meg gyárigazgatók. A valóságban egy ilyen lépéssel azonban a gyermekek csak a középosztály alsó rajtvonalán sorakoznak fel.) A felsőbb kulturális színvonalat tehát nem a külföld felé kell bizonyítanunk, hanem a saját magunk részére kell megteremtünk.

Klebensberg szerint a kultúra nemcsak együttműködés, hanem harc, amelyben egy ország el is tűnhet a térképről, ha elbukik. Ezért nem lehet lemaradni, a második vonalba szorulni. A kultúrfölény ezért nála azt jelentette, hogy „Magyarország Európa e részének kimagaslóan a legműveltebb állama legyen.” Ezt azonban véleményem szerint elsősorban nem az államérdekkel, tehát az oktatás, a kultúra, a hozzáértés, a szakképzettség, a munkára, alkotásra, teremtésre serkentő nemzettudat, az önismeret, az önbecsülés stb. központi fejlesztésével, a kulturális intézményrendszer fejlesztésével lehet elérni, miként azt Klebensberg kívánta (bár ennek ez is az elengedhetetlen feltétele), hanem az egyéni érdek messzemenő kielégítésével, aminek a kultúrát közvetítő csatornája az általános nemesi státusz és a vagyoni erő. Klebensberg jól látta ennek a kérdésnek a gazdasági vetületét is: „...a magyar nacionalizmusnak teljes erővel a szociális fejlődés mellé kell állnia, mert a nemzet jelenlegi szociális alkata és vagyonmegosztása egyáltalán nem egészséges, sőt a szellemi javak sincsenek a nemzet tagjai között normálisan és igazságosan szétgyengítve.”⁷ A vagyon és a szellemi javak igazságosabb elosztását azonban nem a nacionalizmusból eredő kultúrfölény, hanem a kulturált közember érdekében kell elérnünk. (Mindezt persze sokkal egyszerűbbé és egyúttal visszavonhatatlanabbá teszi, ha egy nép rendelkezik a nagy népességszámmal, mert akkor automatikusan nagy kultúrája is van.)

Emellett még mindig adósai vagyunk gróf Széchenyi István víziójának is, melyet a *Hitel* (1830) című könyve utolsó sorában írt le: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: – lesz!”

JEGYZETEK

1 Kryshtanovskaya, O.: <i>Young oligarchs</i>. NGO News 21., Spring/Summer 2002. 9–10. (a Freedom House negyedéves folyóirata) 2 Roy Medvedev: <i>Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era</i>. Columbia University Press. New York, 2002. Part 1:5. [oldalszámozás nélkül] 3 Horská, Pavla – Maur, Eduard – Musil, Jiří: <i>Zrod velkoměsta</i>. Prága, 2002. 92–93. (A nagyváros születése)	4 Gróf Klebensberg beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1925. Budapest, 1927. 604–608. 5 Gróf Klebensberg Kuno: <i>Neonacionalizmus</i>. Budapest, é. n. [1928] 20–26. 6 Wlassics Gyula: <i>Kultúrpolitika és társadalomkritika</i>. In: <i>Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából</i>. Szerk.: Mann Miklós. Budapest, 1987. 138. 7 Klebensberg, 1927. 53–54.

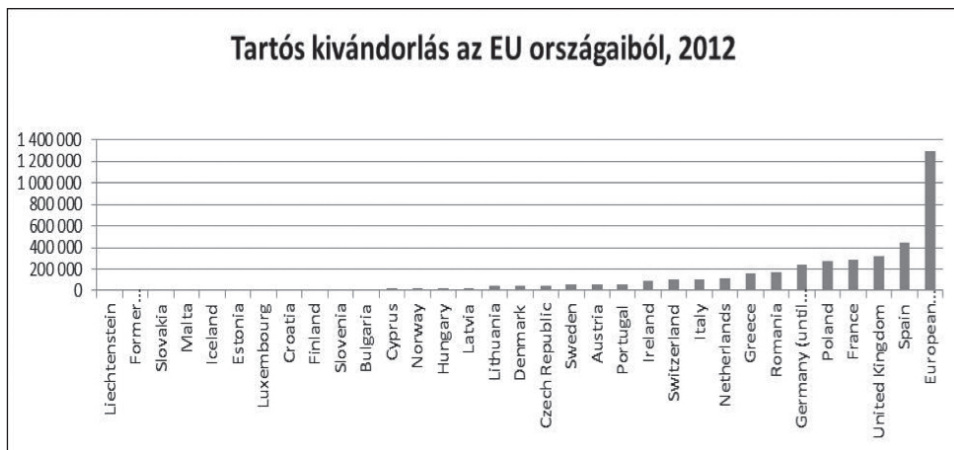
Milyen okai vannak a kelet-közép-európai országokban a fiatalok pesszimizmusának?

(Milyen jelei vannak a pesszimizmusnak?) Mindenekelőtt a térségben élő fiatalok közt a megelégedettségükre vonatkozó felmérések, de ezek a felmérések nagyon szubjektívak. S bár a 2009-es PEW Research felmérése nem tekinthető frissnek, de az azonos módszertannal végzett kutatás mégis alkalmas a nemzetközi összehasonlításra, mind a volt szocialista országok közötti összevetésben, mind pedig az egyes országok közérzetének megítélésékor (PEW, 2009).¹

Abban sajnos konzisztencia van, hogy a magyar adatok a különböző kérdésekre adott válaszoknál még a régióon belül is rendre a legrosszabbak közé tartoznak. A rendszerváltás kudarcát tárja elénk az a statisztika, hogy 2009-ben a gazdasági helyzetet hazánkban 9-szer (!) annyian említik rosszabbnak a szocializmushoz képest, mint amennyien jobbnak (72% vs. 8%). Ráadásul azt is kétszer annyian állították 2009-ben Magyarországon, hogy „Az emberek jobban járnak a szocializmussal, mint a szabadpiaccal”, mint ahányan ennek az ellenkezőjét.

Az elégedettséget vagy elégedetlenséget mutatják a kivándorlási adatok is. Nagyon fontos, hogy a kivándorlás vizsgálatokor megkülönböztessünk három „rokon” adottságot, illetve motivációt. Egyrészt fontos az anyagi-fejlettségbeli helyzet². (Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy nemcsak a statikus mutató az érdekes, hanem a dinamikus is, hiszen ahhoz, hogy elhagyják a hazájukat a munkavállalók, nem elég, hogy most rosszul élnek, hanem az is fontos, hogy a jövőt illetően sem reménykednek, azaz nem látják, hogy a helyzetük, lehetőségeik a belátható időn belül lényegesen javulhatnak.) Másrészt a várakozásaikkal együttesen figyelembe veendő, hogy a „fundamentális helyzetükkel” mennyire elégedettek/elégedetlenek. De ez azonban még csak a passzív érzület. Ahhoz, hogy váltsanak, ahhoz „kalandvágy”, illetve olyan információk is kellenek, hogy van megfelelő hely a közelben, ahol nagy eséllyel jobban boldogulhatnak. Az anyagi relatív (korábbiakhoz képest, illetve a vizsgált személyek környezetéhez képest) állapot mellett fontos tehát a személyiség, a várakozások, illetve harmadrészt hangsúlyozandó a szociokulturális háttér³, s a hagyományok szerepe. Hipotézisként megfogalmazható, hogy Magyarország kivándorlási hullámának „késlekedése” talán éppen ezen kulturális sajátosságok miatt állt elő... Ennek a kérdésnek a pontos megválaszolása viszont még további vizsgálatokat igényel.

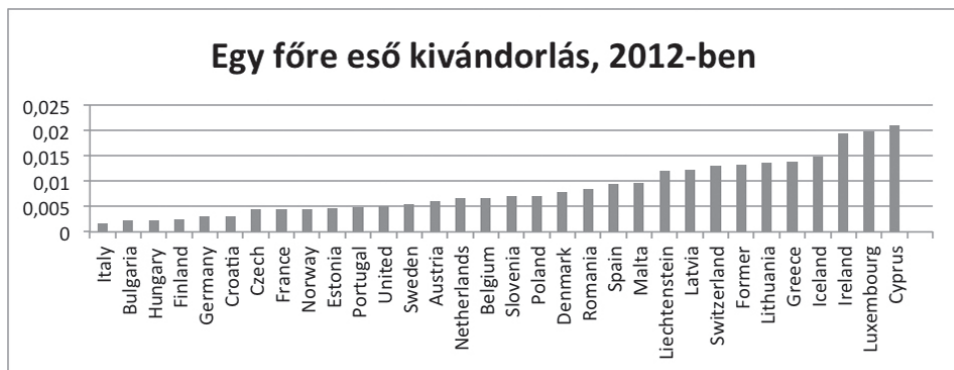
A kilencvenes évek közepétől kezdetben főként Lengyelországból, majd Romániából és Moldovából, valamint a Baltikumból, és végül Magyarországról is tömegével indultak el a fiatalok Nyugat-Európa felé a jobb élet reményében. Sajnos a rendelkezésre álló statisztikák nagyon megbízhatatlanok e téren, mert a hosszabb-rövidebb időre Nyugat-Európába elvándorló emberekről nincsenek megbízható adatok a kelet-közép-európai térségben. Így például Románia esetében a kormányzat sem tudja, hogy ténylegesen hányan, hol vannak az állampolgárai, és mikor hagyták el munkakeresés céljából az országot.⁴ A schengeni övezeten belül a kivándorlási statisztikák is csak azt mutatják, hogy mennyi azon személyeknek a száma egy adott évben, akik „hosszabb időszakra” akarnak kivándorolni az illető országból.⁵ Alaposabban megvizsgálva azonban ezeket a statisztikákat, látható, hogy még az innen nyert adatok sem használhatók túl jól.

Forrás: Eurostat

A legfrissebb elérhető EUROSTAT-számok szerint 2012-ben a legtöbb kivándorló Spanyolországot, az Egyesült Királyságot és Franciaországot, valamint a vizsgált térségből Lengyelországot, és Romániát hagyta el – de nyilván teljesen különböző okokból. Az Egyesült Királyság esetében egyértelműen a ködös, esős idő elő a Földközi-tenger térségébe menekülő nyugdíjasok⁶, Spanyolország és Románia esetében pedig vélhetően inkább a válság, illetve a szegénység elől menekülő (fiatalabb) emberek szerepelnek a statisztikában.

Nyilván az abszolút számok fontosak, de ezek a nagy országok rovására „csalnak”, ezért a relatív, egy főre eső mutatók legalább olyan fontosak. Ezeket is kiszámoltuk, de nem igazán mondanak sokkal többet, mint az abszolút adatok. Ez nem meglepő, hiszen ha az abszolút adatok nagyon megbízhatatlanok – és nem csak Romániában, de a többi kelet-közép-európai országban sem nagyon tudják, hányan dolgoznak hosszabb-rövidebb ideig külföldön – akkor nem vagyunk előrébb. Egy szám nem lesz attól még megbízhatóbb, ha elosztjuk a népességszámmal...

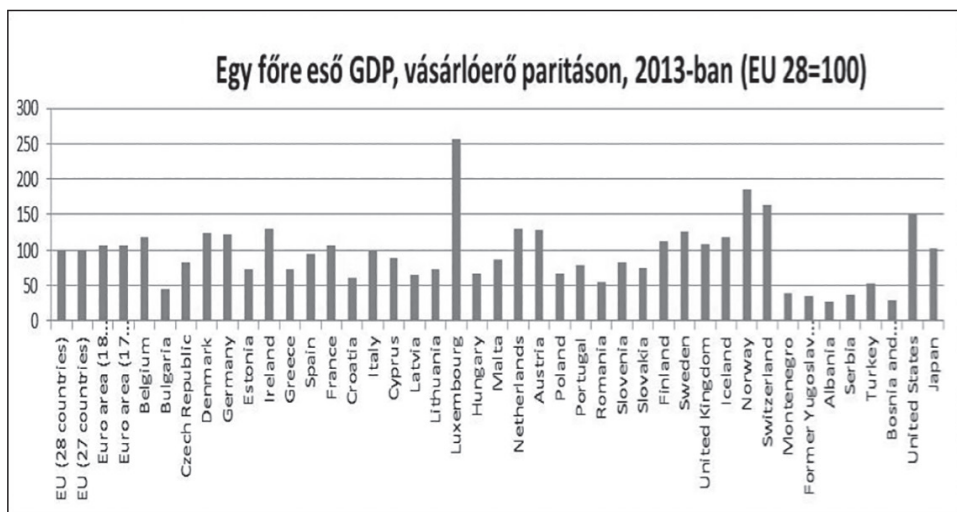

Forrás: Eurostat

(*Mik a kelet-közép-európai rossz közérzet legfontosabb okai?*) A rossz közérzet egyik legfontosabb oka nyilvánvalóan az, hogy az elmúlt 30 év során nem igazán sikerült a kelet-közép-európai országoknak csökkenteni gazdasági elmaradottságukat az európai centrumhoz (Németország, Ausztria és Franciaország) képest. Ezt az elmaradást több módon is be lehet mutatni, az egyik legegyszerűbb megoldás a vásárlóerő paritáson kifejezett egy főre eső GDP-értékek összehasonlítása. Erre látunk az alábbi táblázatban adatokat:

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Ausztria	10788,5	14924,31	19517,13	23737,38	29898,61	35553,46	40951,94	42812,75	43727,84	44402,09	45411,31
Cseh köztársaság	n/a	n/a	n/a	12875,14	15414,56	21322,79	26111,24	27071,15	27227,22	27346,98	28446,04
Németország	10843,06	14955,67	19934,3	24006,21	28458,45	32807,06	38852,46	41730,2	42755,6	43474,74	44741,03
Magyarország	6271,001	8918,073	10907,95	11070,72	14072,47	19624,41	21528,87	22381,04	22525,47	23236,44	24335,9
Lengyelország	4632,149	5327,797	6402,338	7944,838	11334,94	14855,81	20582,63	21750,62	22577,53	23272,8	24428,76
Románia	4754,486	6994,558	7296,159	7563,009	7973,485	12224,31	15410,16	16141,7	16560,09	17440,11	19397,34
Szlovákia	n/a	n/a	n/a	9479,175	12159,79	17348,1	23803,93	25156,05	26011,82	26615,81	27664,6
Szlovénia	n/a	n/a	n/a	13389,73	17975,29	23973,58	28043,42	28752,65	28422,67	28512,13	29358,63

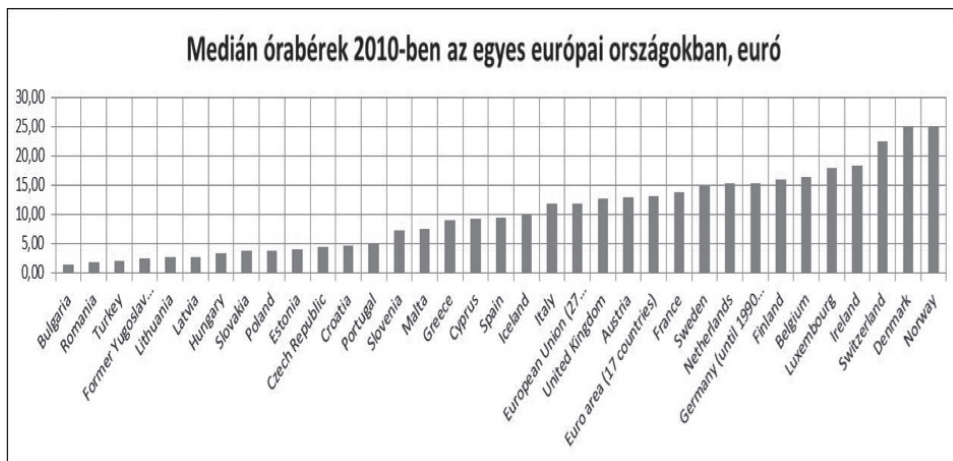
Egy főre eső GDP, USD, vásárlóerő paritáson, IMF Database, (IMF, 2015)

Forrás: Eurostat

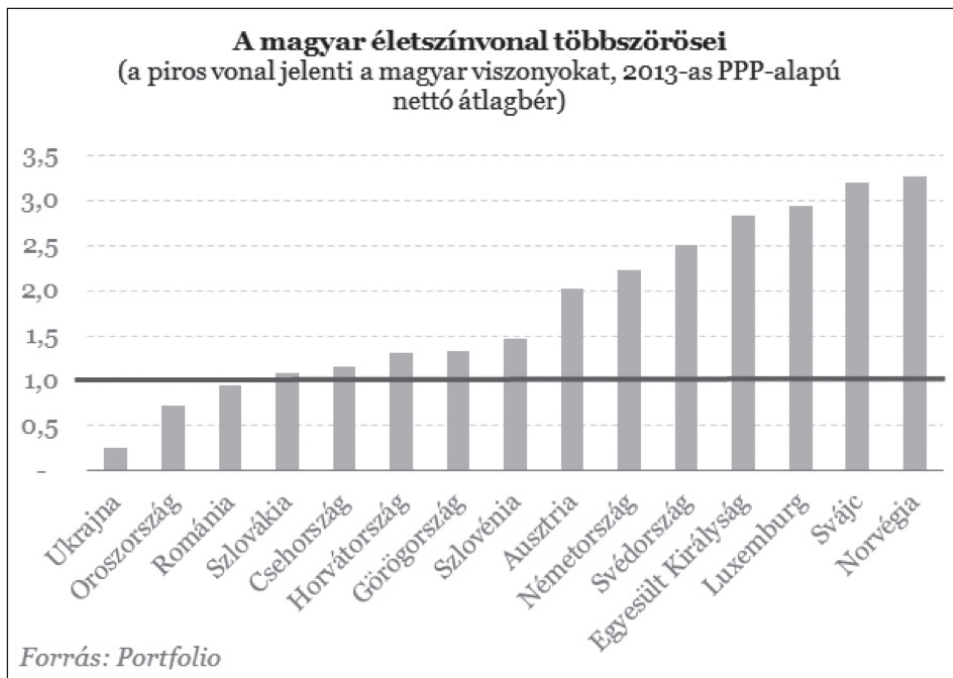
Az embereket végső soron azonban nem az egy főre jutó GDP, vagyis a „bruttó hazai termék” érdekli: ugyanis azt még korrigálni kell a „deviza-külföldiek” jövedelmeivel, ahhoz, hogy eljussunk a nemzeti jövedelem típusú mutatókhoz. Az emberek közérzetét és motivációit jobban megérthetjük, ha nem az egy főre eső GDP-ket, hanem a reálbéreket, illetve a „rendelkezésre álló, szabadon elkölthető” (disposable incomes) jövedelmeket hasonlítjuk össze. E téren még nagyobbak a különbségek a periféria és a centrum országok közt, mint a nemzeti jövedelem esetében.

Az EUROSTAT rendszeresen közöl olyan statisztikákat, amelyek az egyes országok órábéreinek mediánjait mutatják, ez már érdekesebb lehet, de ez még mindig nem veszi figyelembe az egyes országokban eltérő árszínvonalakat, tehát tartalmaz félrevezető elemeket.

Forrás: Eurostat

A korrigált nettó bérekkel kapcsolatban még ki kell emelni, hogy a Portfolio hírportál 2015. március 4-i számában egy érdekes összehasonlítást közölt a magyar és az európai bérekről. E szerint nemcsak az a baj, hogy a magyarok kevesebbek keresnek, hanem az is, hogy bérükért kevesebbet tudnak vásárolni.

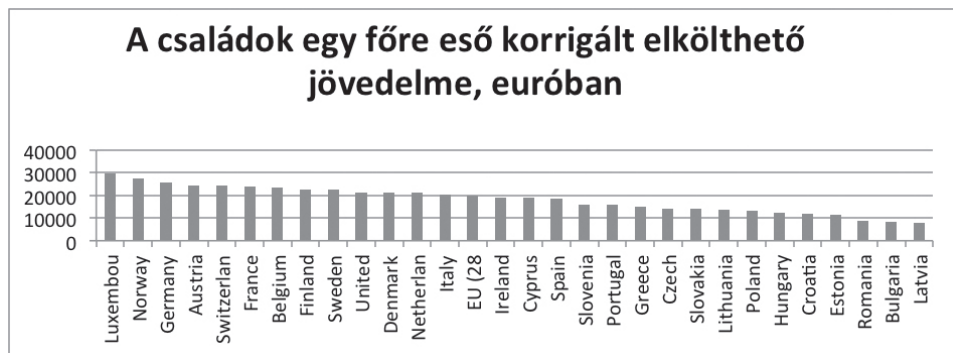
Forrás: Portfolio

Ahogy írják: „Az alacsony fizetések témája kis túlzással a kesergő magyarok egyik kedvence, ami feltehetően az olyan társadalmi jelenségeknek is táptalajt szolgáltat, mint a kivándorlás.” De természetesen a magasabb bérek mellett a magasabb árakat is figyelembe kell venni. „Az osztrákok átlagosan majdnem négyszer akkora nettó fizetést kapnak, mint a magyarok, de a drágább életszínvonal miatt csak kétszer élnek nálunk jobban.”

Mi is az igazság akkor, és melyik ország tekintendő összehasonlítási alapnak? Az nem igazán érdeklí a magyarokat, hogy Romániában, vagy pláne Ukrajnában mennyivel élnek rosszabbul az emberek, mert a magyaroknak az elmúlt pár száz év során mindig Ausztria, Németország és esetleg Észak-Olaszország volt a viszonyítási alap, azokkal mértük össze magunkat.

Ugyanakkor a vásárlóerő paritáson mért életszínvonal 2013 során még Szlovéniában, Horvátországban, Csehországban, valamint Szlovákiában is meghaladta a magyart. Az nem igazán vigasztaló, hogy ezzel szemben a vásárlóerő paritáson számolt életszínvonal Ukrajnában alig egyharmada a magyarnak.⁸ A Portfolio című hírportál elemzésében felteszi a kérdést, hogy mik az okai annak, hogy a magyar reálbérek alacsonyabbak, mint a környező – számunkra referenciának számító – országokban. Itt hivatkozik arra a vitára, amely több közgazdász közt folyt a kérdésben, és amelyben Pogátsa Zoltán (egyébként nagyrészt a francia Thomas Piketty nyomán) azt állítja, hogy a béreket elsősorban a szereplők piaci és politikai ereje határozza meg. Eszerint hazánkban azért alacsonyok a bérek, mert gyengék a szakszervezetek. A másik oldalon viszont arról beszélnek, hogy azért alacsonyabbak a magyar bérek, mert a munkatermelékenység alacsonyabb, mint másutt. A Portfolio hírportál írásában közölt cikk szerzője, András Bence nem tudja elfogadni Pogátsa Zoltán érvelését, mert úgy véli, hogy „normatív kijelentésekhez egészen egyszerűen nincs elegendő információnk ... nem tudjuk, hogy igazságtalanul alul van-e fizetve a magyar az osztrákhöz képest, mert nem ismerjük Magyarország termelési függvényét.” (Lásd: Portfolio, 2015 a, b, c.)

A jövedelmi különbségeket még a korrigált reálbéreknél is jobban tükrözik az „egy főre eső rendelkezésre álló jövedelem” (gross per capita disposable income) adatok, mert ekkor figyelembe veszik a mindenképpen elköltésre kerülő kiadásokat, mint például a rezsielköltségeket is.

Forrás: Eurostat

A családok egy főre eső korrigált elkölthető jövedelme, euróban⁹

Luxembourg	29847
Norvégia	27413
Németország	25906
Ausztria	24496
Svájc	24416
Franciaország	23893
Belgium	23389
Finnország	22817
Svédország	22800
Egyesült Királyság	21369
Dánia	21147
Hollandia	21122
Olaszország	20241
EU (28)	20085
Írország	19161
Ciprus	18844
Spanyolország	18436
Szlovénia	16118
Portugália	15824
Görögország	15172
Csehország	14361
Szlovákia	14229
Litvánia	13859
Lengyelország	13419
Magyarország	12328
Horvátország	11840
Észtország	11563
Románia	8665
Bulgária	8496
Lettország	7924

Forrás: Eurostat

Látható, hogy a kelet-közép-európai országok messze el vannak maradva e mutató esetében is a nyugati országoktól. Magyarország esetében pedig különösen nagy a lemaradás: csak Bulgária, Horvátország, Lettország, és Románia esetében találhattunk alacsonyabb értékeket.

(A kelet-közép-európai országokban tapasztalt kiábrándultság további okai) Egy ország fejlettségének talán a legjobb mutatója a fenti mutatók mellett a várható élettartam. A kelet-kö-

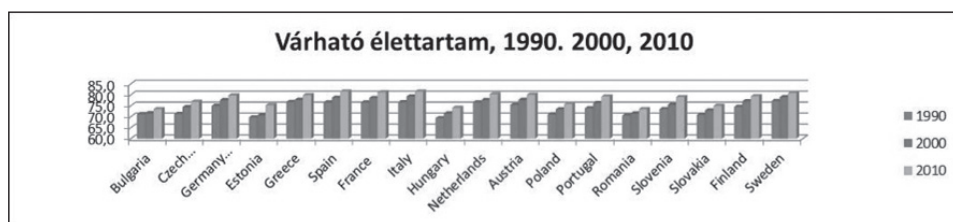
zép-európai térségben ugyan növekedett az 1990-es átmenetet követően a várható élettartam, de mivel ez a mutató növekedett a nyugati országokban is, ezért a különbség Európa centruma és periferiája közt gyakorlatilag ugyanakkora maradt. A remélt utolérés vagy felzárkózás tehát itt sem következett be.

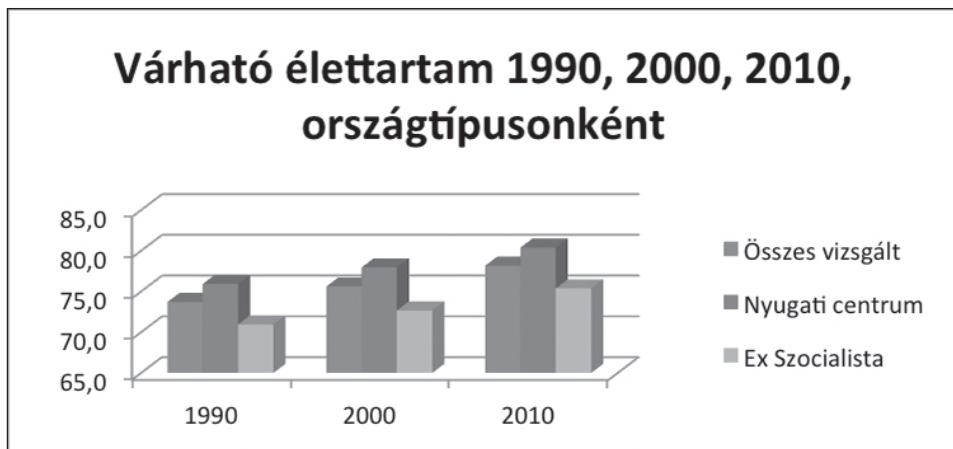
Hogy jobban lássuk a különbségeket a nyugati és a keleti országokban mért várható élettartamok közt, kiszámoltuk a „nyugati” és a „keleti” országokban a várható élettartamok átlagait. Mivel mindkét ország csoportban vannak kisebb és nagyobb országok egyaránt, nem súlyoztuk az átlagokat a népességgel, hanem egyszerű számtani átlagokat vettünk. És sajnos nem is állt minden országra rendelkezésre pontos adat a várható élettartamra vonatkozóan.

Várható élettartam alakulása a fontosabb európai országokban

GEO/TIME	1990	2000	2010
Bulgária	71,2	71,6	73,5
Csehország	71,3	74,4	76,9
Németország	75,0	77,6	79,8
Észtország	69,7	70,7	75,3
Görögország	76,8	77,7	79,9
Spanyolország	76,6	78,7	81,6
Franciaország	76,6	78,6	81,2
Olaszország	76,7	79,3	81,5
Magyarország	69,4	71,5	74,1
Hollandia	76,6	77,6	80,3
Ausztria	75,4	77,7	80,1
Lengyelország	71,1	73,4	75,8
Portugália	73,9	76,3	79,3
Románia	70,6	71,5	73,5
Szlovénia	73,5	75,5	79,0
Szlovákia	70,9	72,9	75,0
Finnország	74,5	77,1	79,4
Svédország	77,2	79,0	80,9
Összes	73,7	75,6	78,2
Nyugati centrum	75,9	77,9	80,4
Ex-szocialista	70,9	72,6	75,3

Forrás: Eurostat

Forrás: Eurostat

Látható, hogy míg a „Nyugati centrum országoknak” nevezett csoportban a várható élettartam 75,9 évről 80,4 évre nőtt 1990 és 2010 között, addig a kelet-közép-európai országokban 70,9 évről 75,3 évre.

Elvben érdekesebb lenne az egészségesen eltöltött évek száma, de ez módszertanilag kevésbé megbízható, viszonylag új mutató. Ugyanakkor fontos látni, hogy nyugaton és keleten teljesen mást gondolnak egészséges életnek: míg egy adott állapot betegség lehet Nyugat-Európában, az nem tekintik annak a kelet-közép-európai országokban.

(Mik a relatív elmaradás főbb okai? Miért nem sikerült felzárkózni a nyugati centrum országokhoz?) „Nulladik”, és így talán a legfontosabb megjegyzésként fontos leszögezni: ellentétben a sikeres Marshall-tervvel (amely a II. világháborút követően hatékonyan szolgálta a nyugat-európai országok látványos felzárkózását – egyúttal biztosította az Egyesült Államoknak, hogy lekösse a háború okán felhízalt kapacitásait, s a hazatérő katonák újrafoglalkoztatását is megoldja ilyenén módon), nem volt jelentős átmeneti pénzügyi vagy más típusú segítség a felzárkózáshoz, a tömeges munkanélküliség és megugró infláció kezeléséhez. Sőt, még a volt szovjet piacokat – melyek fizetőképessége gyenge lábakon állt – is részben átvették a tőkeerős nyugati cégek. Ráadásul nem hogy komolyabb segítség nem érkezett a közép-kelet-európai régióba, hanem az uniós csatlakozás jelentős késleltetése¹⁰ mellett fontos azt is megjegyezni, hogy a belépést követően relatíve kevesebb forrás állt a volt szocialista országok rendelkezésére a tömeges bővítés miatt, mint az előző bővítések alkalmával!¹¹

Az elmaradásnak ezen túlmenően az úgynevezett „zsákcúcs fejlődés” az oka. Ez jelen esetben azt jelenti, hogy az EU centrum-országaiból származó nemzetközi vállalatok zömében alacsony feldolgozottságú termékeket gyártó, olcsó bérű munkásokat igénylő összeszerelő üzemeket hoztak létre a volt szocialista térségben. Ezeket a beruházásokat a fogadó országok kormányai még adókedvezményekkel és egyéb támogatásokkal is igyekeztek előmozdítani: ez pedig az egyébként is komoly fiskális problémákkal küzdő országok költségvetési mozgásterét még tovább szűkítette.¹²

Másodsorban a koncepciótlan, a foglalkoztatást figyelembe nem vevő privatizációs gyakorlat is kiemelhető. (Persze hozzá kell tenni, hogy bizonyos országok –

Magyarország kifejezetten ilyen ország – annyira el voltak adósodva, hogy a privatizáció alapvetően alá volt rendelve az azonnali készpénzbevételi igénynek, míg más országoknál a gyors kormányváltások, pártátalakulások és a politikai stabilitás hiánya is jelentősen hátráltatta egy konzisztens és hosszú távú vállalkozásbarát politika megvalósulását. S ráadásul a nemzetközi tanácsadók sem ebbe az irányba befolyásolták a volt szocialista országok döntéshozóit...)

Ennyi év távlatában kijelenthető, hogy a közép-kelet-európai országoknak sosem volt olyan gazdaságpolitikája, mely az elmúlt két és fél évtizedben egy erős hazai vállalkozói réteg kialakulását eredményezte volna, így ebben a régióban – sok más ok mellett – ezért sem tudtak sem a foglalkoztatottságban, sem pedig a karrierpályában vonzó és sikeres lehetőséget biztosítani a hazai munkavállalók számára. Ha szándék vagy akarat volt is rá, de ez nem nyilvánult meg sikeres „termékek”-ben, melyek hatékonyan, s eredményesen lettek volna képesek vonzó modellt biztosítani ciklusokon átívelő módon. Már csak ezért sem alakult ki a vizsgált régióban egy erős középvállalkozói réteg. Ez a réteg pedig innovációban, exportban és foglalkoztatásban is kulcsfontosságú szereplő lehetett volna, illetve lehetne – nem csak a piacgazdaság, hanem a demokrácia szempontjából is. Se hitellehetőségek, se kedvezményes privatizációs technikák (csak mutatóban voltak ilyenek, de se hatókörben, sem utógondozással nem voltak megfelelően megsegítve), se kedvező és hosszútávon is működő tanácsadási szolgáltatás (elsősorban menedzsmentismeretekre, forrásbevonásra, exportpiacok elérésére vonatkozóan) nem állt rendelkezésre. Voltak persze elvéve ilyenek, de hatékonyságban, tartósságban, hozzáférésben nem érték el a kritikus szintet. Igény, tömeges igény pedig lett volna rá...

Nem valósult meg az a célkitűzés sem, hogy regionális multik jöjjenek létre ezekben az országokban, melyek először a volt szocialista régióban, később pedig onnan is kinőve európai vagy világszinten is megmutathatták volna magukat. Bár vannak erre is sikeres modellek és példák (a magyarok közül talán leginkább a MOL, az OTP, a Richter lehetne ilyen, s persze a keleti régióba kitekintve a Gazpromot lehetne mondani – bár ez utóbbi példa már nem teljesen az a modell, melyre kíváncsiak vagyunk), de számuk és súlyuk nem érte el azt a nagyságrendet, mellyel komolyabb tényezők vagy minták lehetnének. Pedig szerencsés esetben hazai menedzsmentű, döntéshozatalú, azaz hazai irányítású cégek kiterjedt nemzetközi hálózattal és beágyazottsággal komoly foglalkoztatási és karrierlehetőséget jelenthetnének a jól képzett, nyelveket és szakmai kompetenciákat képviselő feltörekvő társadalmi csoportok számára. A minta tehát létezik, de semmiképp nem mondhatjuk, hogy tömeges!

A koncepciótlan privatizáció, valamint a betelepülő külföldi beruházásoknak nyújtott túl nagylelkű adókedvezmények és támogatások nyomán ráadásul csökkentek a költségvetési bevételek, másrészt a kiadási oldal előre nem látott tételekkel bővült, és így nem maradt elég pénz a jóléti rendszerek működtetésére. (A nyugdíjak alacsonyok maradtak, az egészségügyi ellátás lepusztult, az orvosok keveset keresnek.) Ennek a helyzetnek egyenes következménye az, hogy ma már drámainak mondható az egészségügyi dolgozók (nemcsak orvosok, hanem ápolónők, asszisztensek) külföldre távozása. Ez az exodus először még csak régióon belül történt¹³, ám az elmúlt 5-10 évben a migráció már sokkal távolabbi célpontok felé irányult.

Az államra számos, de legalább három különböző, s ráadásul párhuzamosan ható bevételcsökkentő probléma nehezedett. Az első a középvállalkozói stabil és legális munkahelyek hiánya, a második a tömeges, de a közterheket nem, vagy csak részben fizető mikrovállalkozások megjelenése. (Itt nemcsak az a gond, hogy a minimálbért fizetik csak maguknak, így az állam lényegében csak a fogyasztási adóban részesedik megfelelő

módon – talán ez is volt az egyik motivációja a közelmúltban a magyar kormány forgalmi típusú adókra jelentősen támaszkodó gazdaságpolitikai gyakorlatának is –, hanem a tragikus helyzet majd akkor áll elő, amikor ezek a minimálbéres vállalkozók nyugdíjigogosultak lesznek, s a nyugdíjaik semmire nem lesznek elegendők.) A harmadik gond az „off shore”-cégek adókímélő gyakorlata, melyhez társult az a széles körben alkalmazott multicéges praktika, mely a belső árazásokkal, belső szolgáltatási eszközökkel minimalizálta, sok esetben „eltüntette” az állami adóbevételeket¹⁴. És akkor még nem is beszéltünk arról (csak előzőleg utaltunk rá), hogy az alapprobléma az alacsony hozzáadott értékű termelésben gyökerezik!

A harapófogó az államnál tehát igenis léteznek: kicsi bevétel, s nagy igények. (Az igények ráadásul a szocialista múlt miatt még nagyobbak is...) Ehhez társul a kiáramló fiatalság problémája, mely a korábbi évtizedek oktatási-szociális költségeit teszik pazarlónvá, miközben a jelenben a jövedelem megtermelése a kitelepülést követően egy idegen országban valósul meg. (Ugyanakkor legyünk méltányosak: ezen munkavállalók itthon valószínűleg nem kaptak, illetve kapnának munkát, így nem hogy jövedelmet nem termelnének, hanem inkább csak szociális igényük lenne – nem is beszélve a hazai gazdaság és társadalom szempontjából oly fontos hazautalt hiteltörlesztéseikről, illetve arról, hogy sokan közülük a hátramaradt családtagjaikat támogatják.)

Harmadsorban, ehhez járul még az az általános európai jelenség is – amelyről a hirtelen híressé vált francia közgazdász, Thomas Piketty számolt be –, hogy a fejlett országokban (és a periférián is) folyamatosan növekedett a tőke részesedése a munka rovására a nemzeti jövedelemben. Az elmúlt évtizedekben a monopolhelyzetbe került menedzserek egyre magasabb béreket és stock option-öket tudtak kizsarolni maguknak.¹⁵ A fiatalok számára Európán belül (de más térségekben is) a munkavállaláson keresztül történő felemelkedés útjai bezárulni látszottak, így a felemelkedéshez lényegében csak az öröklés vagy a korrupció maradt (ha az egészen durva bűnözést most kizárjuk). Ez egész Európa problémája, ezért is ellentmondásos, hogy a mi fiataljaink mégis elsősorban Nyugat-Európába mennek. Feltehetően azért, mert nem ismerik eléggé a nyugat-európai problémákat és a számukra ott kínálkozó szűkös lehetőségeket. Természetesen lehet, hogy azért is oda mennek, mert a sokszor az „óhazában” hagyott családtagjaikat így viszonylag könnyen meglátogathatják, valamint könnyebb az elhelyezkedésük is, mivel a helyi állampolgárok nem nagyon pályáznak ezekre az állásokra. Ezen túl – amint azt már korábban láttuk –, a bérkülönbségek olyan nagyok Közép-Kelet-Európa és Nyugat-Európa közt, hogy még az is reális lehetőségnek látszik, hogy kint tartózkodásuk idején szűkösebb élet mellett egy kis pénzt is félre tudnak tenni a hazajövetel utáni időkre, az esetleges újrakezdésre.

Piketty könyve pont a 2008-as nagy gazdasági válságot követően jelent meg, amikor az egyenlőtlenség kérdése, valamint a tőke és a munka közti osztozkodás problémája ismét nagyon érdekelni kezdte az embereket. Ezért nem meglepő, hogy azonnal a politikai viták homlokterében került. Az európai értékrendben ugyanis – különösen az felvilágosodás óta – hagyományosan nagy jelentősége van az egyenlőség témájának.

Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy míg a huszadik század hatvanas-hetvenes éveiben – elsősorban a jóléti állam modellek kialakulása és elterjedése nyomán – a jövedelmi különbségek lassú csökkenése volt megfigyelhető, de ahogy Piketty ezt jól bizonyítja, ez a tendencia megfordult a hetvenes évek „monetarista ellenforradalma”, illetve Margaret Thatcher és Ronald Reagan nyomán kibontakozott „konzervatív fordulat” nyomán. A csak kicsit is alternatív közgazdasági folyóiratok¹⁶, illetve az egyenlőtlenség iránt érzékeny neokeynesiánus közgazdászok¹⁷ gyakran hívták fel a figyelmet erre a jelenségre.

Addig azonban, amíg a gazdasági növekedéssel (legalábbis a fejlett országokban) nem voltak bajok, addig ez nem igazán érdekelte a nagyobb közönséget. A helyzet alapvetően megváltozott azonban a 2008-as nagy gazdasági válság nyomán, amikor már számos országban a korábbihoz képest akár 25-30%-os visszaesés történt, miközben a gazdagok (és különösen a szupergazdagok) tovább gazdagodtak.

Piketty igazából csak annyit tett, hogy a rendelkezésre álló legpontosabb hosszú távon statisztikák alapján az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, valamint Németország esetében kiszámolta ezeket az adatokat. Ilyen szempontból a hasonlóképpen méltán ismert és elismert Angus Maddison nyomaiba lépett.¹⁸ Természetesen Piketty nagyobb port vert fel könyvével, mint Maddison, hiszen az egyenlőtlenség politikailag sokkal érzékenyebb terület, mint a gazdasági növekedés sok esetben steril, és rendszerint csak a közgazdász és történész szakmát érdeklő megállapításai.

Ebben a helyzetben logikus ötlet a jelen közép-kelet-európai fiataljai számára, hogy ha már úgysem lehet felemelkedni, akkor legalább olyan országba költözzenek, illetve vállaltanak munkát, ahol az életkörülmények jobbak, a jövedelmek magasabbak. Ezekben az országokban talán össze lehet szedni annyi pénzt, amellyel már lehet kezdeni valamit otthon – éppen úgy, ahogy azt anno a Jugoszláv időkben a horvát tengerparton élő, és a turizmusba beruházni szándékozó Németországban dolgozó vendégmunkások tették.

Negyedszer említendő, hogy az EU egy szuboptimális monetáris zóna, ahol nagyon nagyok a tagok közti fejlettségi különbségek. További gond, hogy ezt a valutauniót úgy hozták létre, hogy nem volt az eurozóna-tagoknak közös költségvetési politikájuk. Az elmúlt évek során az eurózónában a kamatok mesterségesen alacsonyok voltak, és ezért a dél-európai országokban ingatlanbuborékok jöttek létre. Eközben a centrum országok egyre többet exportáltak a perifériákba, ahol az egyedüli tényleg exportképes termékek a centrum országokból érkezett vállalatok leányvállalatai által előállított termékek voltak. Ezért a helyi termelés szinte mindenütt összeomlott az EU-csatlakozást követően. Mindennek lett a következménye az ingatlanbuborék az EU déli részén, amit elég ostoba módon további megszorítások bevezetésével igyekeztek orvosolni. Ez végül is általános recesszióba lökte az egész európai gazdaságot, ami tovább fokozta a fiatalok kiábrándultságát...

(A tömegek kelet-közép-európai kivándorlásának következményei) A tömeges kivándorlás következményei ugyanakkor tragikusak a küldő országok szempontjából.

Egyfelől az agyfelszívás következtében ezek az országok képzett orvosok, mérnökök és tanárok nélkül maradnak, aminek nyomán a térség leszakadása csak fokozódik. Továbbá tény, hogy a fiatal diplomások elvándorlása révén valójában a kelet-közép-európai országok adóbevételeiből finanszírozzák a nyugati centrumban dolgozó magasan képzett szakemberek képzését.

Ilyen módon, ebben a modellben fenntarthatatlan a fejlődés, hosszabb távon pedig semmiképp. De mi lehet akkor a megoldás?¹⁹

Mindenképpen szükség lenne vagy az EU reformjára, vagy arra, hogy legalább a déli és kelet-közép-európai tagországok újragondolják és újraszabják az együttműködésüket a centrum országokkal. Ez a feladat persze nem könnyű, hiszen az EU centrum-országai a Strukturális és Kohéziós Alapok révén revolverezni tudják a renitens tagokat – mely forrásokat e térségben köztudomásúan nem költik el túl hatékonyan... Ezért kijelenthető, hogy a nettó felhasználó országok számára nem reális alternatíva a kilépés az említett alapokból. S bár – mint ahogy az eddigiekben is utaltunk rá – a kivándorlás az egész régiókat jellemzi, de miután a hazai viszonyokra összpontosítunk írásunkban, így az utolsó fejezetben a válaszlépéseknél is elsősorban a hazai teendőkre koncentrálnunk.

(Mi a teendő a kelet-közép-európai társadalmak közérzetének javítása érdekében?)

Mindenekelőtt a legfontosabb az lenne, hogy világos perspektívákat kellene nyújtani az embereknek. Ez véleményünk szerint leginkább a keresztény-szociális értékek²⁰ alapján lehetséges. Ez a fordulat megköveteli, hogy visszatérjünk a II. világháború után olyan-nyira sikeres, a nyugatnémet gazdasági csodát megalapozó „szociális piacgazdaság” alapelveihez, s annak aktualizálását – a saját képünkre, illetve a mai viszonyokra való adaptálását – célozzuk meg.

Mit jelent ez a gyakorlatban?

Mindenekelőtt szükséges lenne a munkaalapú társadalom mellett a tudásalapú társadalom jelszavának ismételt elővételére. Ez a két dolog ugyanis nem zárja ki egymást! A munkaalapú társadalom fontos abból a szempontból, hogy mindenkinek igyekezni kell munkát biztosítani. Ezt a célt többek közt a nagy nemzetközi vállalatok leányvállalatai segítségével, valamint a jelenleginél egy sokkal erősebb hazai közép vállalkozói réteg megerősödése révén, illetve értelmes közmunka programok működtetésével lehet elérni.

Másrészt fontos lenne azon high-tech startup kkv-k szisztematikusan, transzparens és hatékony fejlesztése és támogatása is, amelyek a tudásalapú társadalom részét képezhetik. Alapvető feltétele ennek a fordulatnak a szakképzésnek és a felsőoktatásnak az átalakítása – mely részben elkezdődött, ám az átalakítás kritikus mennyiségén még nem vagyunk túl –, ezeknek a képzéseknek a valós munkaerő-piaci igényekkel való folyamatos „szembe-sítése”, összekapcsolása. A Gazdasági Kamara helyzetbe hozása, illetve a hazai export- és innovációképes vállalatok bevonása mellett elengedhetetlen, hogy a Kormány gazdaság-diplomáciai eszközökkel az eddigieknél is hatásosabban támogassa, illetve elősegítse a multicégek fejlesztési részlegeinek Magyarországra történő telepítését.

A fentiek érdekében elő kellene segíteni a hazai kkv-k hálózatosodását, aminek az egyik legfontosabb feltétele a nagy sebességű és sávszélességű internethálózat kialakítása (optikai kábelek révén). Ezt magáncégek is elvégezhetik, de szükséges lehet hozzá állami támogatás is. Az informatika közvetlenül is fontos, de a vállalkozásaink fejlődésében (hatékonyság, transzparencia, ellenőrzöttség, információbázis kiszélesítése és prompt hozzáférése) a közvetett hatások legalább ennyire fontosak. A Kormány az online pénztárgépekkel, az autópálya-matrica rendszerrel, illetve a bevezetendő közúti szabálysértéseket regisztráló új szisztémával már maga is számos példát megmutatott.²¹ Az exportképességünk, illetve a már említett „start up”-világ további fejlődése szempontjából nézve is vitathatatlan az informatika kulcsszerepe. A jövő az okoseszközöké, s a digitális forradalom csak most teljesedik ki igazán. Ezért az ebben a drámai változásban betöltött szerepünk (legalább részben irányítói leszünk-e ennek vagy csupán beszállítók?) a most következő néhány évben dől el.

A kkv-k fejlesztése érdekében szükséges lenne további pénzügyi források biztosítása, illetve olyan jogi és adózási rendszer, amely ösztönzi a magánbefektetők közreműködését a kkv-k fejlesztésében (venture capital, seed money). Az EU Jeremy programja jó irány e téren, de korántsem elegendő.

Mindezekon túl fontos lenne a kkv-k érdekképviseletének erősítése a kormányzati munkán belül. Ez azt jelenti, hogy az összes jogszabályt²² értékelni kellene a tekintetben, hogy milyen hatásuk van a kkv-k számára (ezt nevezik más országokban „advocacy”-nak). A rendszerváltás óta eltelt időszak egyik legnagyobb hiányossága, illetve baklövése talán az volt, hogy nem létezett egy konszenzusos, hatékony és évtizedeken át szisztematikusan működtetett kkv-barát támogatási rendszer.²³ Meggyőződésünk, hogy sok esetben nem annyira a kisvállalkozásokra kell fókuszálni, hanem az innovációkban, exportban és foglalkoztatottságban kiemelkedő jelentőséggel bíró közép vállalkozásokra. Ezek a cégek „le-

felé” azért nem versenyképesek, mert egy méret felett már nem tudnak szürkén dolgozni, a zavarosban halászni, míg „felfelé”, a multicégek felé pedig azért, mert nem tudnak az erőfőlényükkel, illetve a nemzetközi vállaltcsoporton belüli számlázási-adócsökkentési lehetőségekkel ügyeskedni...

Az igazi fordulatnak azonban a fejekben kell lezajlania. Ebben pedig kulcskérdés, hogy az ellenségeskedés-irigység eddigi mentalitását mikor tudjuk átalakítani az együttműködés, a win-win játszmák felkutatásának motivációjával. Ha ezen a téren sikerülne fordulatot elérni, akkor létrejöhetne egy olyan „felhajtó erő”, mely már semleges gazdaságpolitikai környezetben is kellő lendületet vihet a gazdaságba. (Azon túl, hogy a Magyar Nemzeti Bank és a Kormány is időben felismerte, hogy a növekedésünk folytatása szempontjából a vállalkozásaink hitelhez jutása alapvető feltétel.)

A tudásalapú társadalom fejlesztéséhez mindenesetre nagyon fontos lenne az oktatásra fordított kiadások (elsősorban közösségi kiadások) növelése. Jelenleg az (összes) oktatási kiadások aránya a GDP-n belül alig haladják meg a 4%-ot, miközben a fejlett országokban ezek 6-7% felett vannak. Közismert, hogy az OECD elemzése szerint alapvetően háromféle felsőoktatás finanszírozási modell létezik a világban, az egyik a skandináv modell, amikor gyakorlatilag ingyenes a felsőoktatás (közösségi finanszírozás), valamint a támogatott diákhitel modell (ahol a felsőoktatás fizetős, de kedvezményes diákhitellel támogatják a szegényebb családokból érkező gyermekek továbbtanulását), valamint az a modell, ahol drága a képzés és nincsen támogatott diákhitel sem. Érdekes, hogy mindegyik modell képes jó eredményeket adni és magas részesedést biztosítani az oktatási kiadásoknak a GDP-n belül. Ez a sikeresség azonban már nagymértékben az értékrendszer függvénye. Ami működik a Távol-Keleten (Dél-Korea és Japán) az nem működik Európában, és pláne nem Kelet-Közép-Európában. Éppen ezért hazánkban az egyedüli járható útnak az ingyenes oktatás látszik... Vagy esetleg egy nagyon széles hatókörű, szociális kedvezménnyel bíró, támogatott diákhitel-rendszer?

Az egészségügy fejlesztése is hasonlóan fontos terület, mert az egészséges évek száma nagymértékben határozza meg egy ország lakóinak közérzetét. Jelenleg ugyan már elkezdődött az egészségügy reformja, de nem egyértelmű, hogy képes lesz-e a kormány azt végigvinni, ráadásul olyan módon, hogy egyúttal megállítsa az orvosok elvándorlását is. Át kellene azt is gondolni, hogy – szemben a jelenlegi elképzelésekkel – miként lehetne bevonni a magántőkét az egészségügyi rendszerbe. A francia modell igen jól működik, ott a szolgáltatók (kórházak, rendelők, laboratóriumok, képalkotó eljárásokat végző szervezetek, stb.) szerződéseket kötnek a betegbiztosító rendszerrel és a költségek nagy részét megtérítik a betegeknek. Nem célszerű éles falat vonni a magán- és az állami egészségügyi rendszer közé, mert ezáltal egyrészt az állami rendszer folyamatosan forráshiányos maradhat, míg a magánrendszer pedig – a jó minőségű szolgáltatásaival – csak a nagyon gazdagok számára lesz nyitott. Fontos itt is leszögezni, hogy az egészségügy fejlődése, szolgáltatásainak megfelelősége szempontjából kiemelt jelentőségű a digitalizálódás, az okos eszközök elterjedésének elősegítése.

Továbbá mindenképpen fel kellene hagyni annak az ismételtetésével, hogy az alacsony jövedelmek segítik a gazdasági növekedést, hiszen ez nincs így²⁴. Szükséges lenne a minimálbérek emelése, és a béreket terhelő elvonások csökkentése. A minimálbérek emelését a jobboldali kormányzat az eddigi ciklusaiiban szisztematikusan és jelentős mértékben képviselte, s csodák csodájára nem történtek meg azok a foglalkoztatottságbeli negatív forgatókönyvek, melyekkel egyes elemzők korábban riogattak.²⁵ Ezen tapasztalati bázison tehát további lépéseket lehet tenni. Ráadásul – ismerve a régiós minimálbér adatokat – ennek igenis megvan a létjogosultsága. Ez a változás akár a foglalkoztatásra is jó hatással lenne²⁶, ráadásul a kivándorlásra, annak visszafogására is hatékony eszköz lehetne.

Nem árt folyamatosan észben tartani, hogy a gazdaságunk növekedése, fejlődése a közeljövőben egyre inkább azon múlik majd, hogy mennyire leszünk képesek a fiataljainkat hazacsábítani, illetve megadni nekik azt a lehetőséget, hogy a mentalitásukban és a szakmai kompetenciáikban megszerzett „kincseiket” itthon kamatoztassák. A séfeinknél²⁷ már valami elkezdődött. Miért ne lehetne ez a ma még elszigetelt minta egyre több helyen is működőképes Magyarországon?

IRODALOMJEGYZÉK

- Alternatives Economiques. (2014): *Mondialisation et demondialisation*. Hors-série, n° 101 - avril 2014.
- Árva, L. – Diczházi, B. (1998): *Globalizáció és külföldi beruházások Magyarországon*. Kairosz Kiadó/ Növekedéskutató.
- Árva, L. – Mádi, L. (2015): *Gazdaságpolitika és értékrendszer*. (Megjelenés alatt. Kézirat.)
- Csikszentmihályi, M. – Gruner, Daniel T. (2015): Jókedv és bőség. A pszichológiai jóléthez a pozitív társadalmi viszonyok jelentősebben járulnak hozzá. *Magyar Nemzet*, 2015. 02. 27. 8. o.)
- Dózsa György (2014): *Figyelő*, 2014/28. 30–33. o.
- IMF (2015): *IMF Database*.
- Maddison, Angus (2007): *Contours of the World Economy, 1-2030. A. D. Essays in Macro-Economic History*. Oxford University Press.
- OECD (2014): *Education at a Glance*.
- PEW Research Group (2009): <http://www.pewglobal.org/database/indicator/57/country/98/>
- Piketty, Thomas (2013): *Le capital aux XXIe siècle*. Edition du Seuil, Paris.
- Portfolio (2015a): http://www.portfolio.hu/gazdasag/eleged_van_a_magyar_berekbol_az_oroszagod_tetehrola.1.210858.html?utm_source=index_main&utm_medium=portfolio_box&utm_campaign=portfoliobox
- Portfolio (2015b): http://www.portfolio.hu/gazdasag/miert_alacsonyok_a_bereink_valasz_a_portfolio_irasara.210244.html
- Portfolio (2015c): http://www.portfolio.hu/gazdasag/magyar_berek_szerintunk_meg_ezert_keresel_kevesebbet_egy_osztraknal.210425.html
- Portfolio (2015d): http://www.portfolio.hu/gazdasag/magyar_berek_eszak-_vagy_del-korea.210683.html

JEGYZETEK

- 1 A felmérésről egyébként a Figyelő 2014/28. számában számoltak be részletesebben.
- 2 Nagyon tanulságos cikket jelentetett meg a közelmúltban két világhírű pszichológus a hazai sajtóban, mely egyértelműen azt állítja, hogy a gazdasági fejlettség (GDP) és az étellel való elégedettség (SWB) egyaránt vizsgálандó, s meglepő módon azt állítják, hogy a kutatásuk eredményei azt támasztják alá, hogy Magyarország lemaradása az utóbbi téren lényegesen kisebb a vizsgált fejlett országoktól. (Lásd bővebben: Csikszentmihályi, M. – Gruner, G.T., 2015.)
- 3 Nincsenek megfelelő statisztikáink a cigánysággal kapcsolatosan, de hipotézisként megfogalmazható, hogy körükben – legalábbis Magyarországról – nehéz szociális helyzetük dacára alacsony a kivándorlási hullám, ami részben magyarázható nyelvtudásbeli és képzettségbeli hiányosságaikkal, részben viszont vélhetően tradícióikkal, családfelfogásukkal.
- 4 Személyes tapasztalatom, s a román kormánynak végzett tanácsadói tevékenység során kiderült, hogy maga a román kormányzat sem tudja, összesen hányan hagyják el évente az országot nyugat-európai munkakeresés céljából, a korcsoport-megoszlásról nem is beszélve, és egyébként éppen ezért terveznek 2016-ra egy mini-népszámlálást végezni Magyarországon, mert itt sem tud senki semmilyen pontos adatot a külföldön dolgozókról. (Árva László megjegyzése).
- 5 A hivatalos EUROSTAT megnevezés: Total number of long-term emigrants from the reporting country during the reference year.
- 6 A konkrét esetből is látszik, hogy különböző motivációi vannak a kivándorlásnak: munkavállalás (ami történhet nem csak azért, mert munkanélküli

- az illető, hanem speciális szakmai tapasztalatszerzés okán), kedvező klíma vagy földrajzi adottságok keresése vagy egyszerűen csak szociális juttatások megszerzése...
- 7 Persze más eredményeket kapnánk, ha a mindenkor EU-átlaghoz viszonyítanánk a visegrádi országokat, ám ezzel több gond is van. Egyrészt azért csapnánk be magunkat, mert Románia és Bulgária csatlakozása ugyan lejjebb vitte az átlagot (s ezzel „megemelt” bennünket), de ez az emelkedés a referencia változásából adódik. Másrészt az állampolgáraink se egy „átlaghoz” mérnek...
- 8 Az Ukrajnában zajló háború miatt ráadásul a helyzet még egyre csak romlik...
- 9 Románia és Svájc esetében nem állt rendelkezésre az EUROSTAT honlapján 2013-as adat, ezért a 2012-est használtuk.
- 10 A remélnél mintegy évtizeddel később valósult meg a csatlakozás.
- 11 Ezenfelül még meg kell jegyezni, hogy sok esetben – különösen Lengyelország és Magyarország esetében – óriási (alapvetően a fejlett országokból „indokolatlanul”, azaz a visszafizetés szempontjából nem felelős módon nyújtott) adósságállomány is nehezítette a helyzetet.
- 12 Nem akarunk most hosszabban időzni azoknál az eseteknél – pedig számosan voltak ilyenek –, amikor a fejlett országokból érkező cégek lényegében piacokat vettek, azaz rövid időn belül leépítették a kapacitásokat, s elbocsátották a munkavállalókat. (Lásd erre vonatkozóan például Árva, L. – Diczházi, B. [1998] könyvét.)
- 13 Emlékeztünk az Erdélyből Magyarországra vagy a Lengyelországból a volt NDK-ba áramlók nagy számára.
- 14 Ezt hívják szakszóval transzferárazásnak, amit ha egy kisvállalkozó csinál, akkor adócsalásnak nevezik.
- 15 Lásd: Piketty, 2014.
- 16 Mint például a francia Alternatives Economiques.
- 17 Mint például a Nobel-díjas Stiglitz vagy Krugman.
- 18 Bár Maddison esetében inkább a hosszú távú népesség és GDP-idősorok kiszámolása, illetve sok esetben becslése volt a fő nívó, Piketty pedig inkább a jövedelemkülönbségekre koncentrált.
- 19 A továbbiakban a szerzők szubjektív véleménye következik, mely természetesen nem törekszik a teljességre, s persze egyes pontjaiban vitatható is... A tanulmánynak szándéka is ennek a vitának a generálása, hiszen meggyőződésünk, hogy a válaszlépésekről az eddigieknél sokkal mélyebb és felelősebb eszmecsere szükséges.
- 20 Ezen írásnak nem célja, hogy a keresetény-szociális értékeket sorra vegye, s az sem, hogy az azokból leszürrhető következtetéseket, lépéseket megfogalmazza. Ebben a formában csupán jelezni kívántuk, hogy szemléletében, értékvilágában mely eszmerendszer megújítása lenne a legkívánatosabb alap a meghozandó intézkedések bázisaként.
- 21 Bár ezen változtatások legalább annyira szolgálták az adóbevételek fokozását, mint az igazságos közteherviselés és transzparens működés követelményeit.
- 22 Itt jegyezzük meg, hogy bár történtek kormányzati próbálkozások, de a túlszabályozottság hazánkban még ma is jellemző. Ennek csökkentése kifejezetten kv-barát lépés lenne!
- 23 Ahol is nem is annyira a pénzügyi támogatás lenne a középpontban, hanem legalább annyira jelentene ez egy olyan inkubátor-közeget, ahol a menedzsment-ismeretek, exportpiacokra való segítség, a pénzügyi-számviteli professzionális ismeretek továbbítása megtörténhetne.
- 24 Lásd a skandináv országokat vagy éppen Görögországot.
- 25 Igaz, hogy számos esetben a minimálbér-emelésnek volt egy jelentős járuléksökkentéssel, illetve támogatási rendszerrel kiegészített megoldása, melyek nélkül biztos, hogy nagyobb feszültség keletkezett volna.
- 26 Az állami költségvetési bevételeket pedig egyéb forrásokból lehetne beszerezni (áfa, a nagyon magas jövedelmek megadóztatása, stb.).
- 27 Magyarország ezen a területen egyértelmű sikerország. Rangos nemzetközi versenyeken rendre jól szerepelünk, törekvéseinket rendezési joggal is elismerik, s az országban szinte gombamód szaporodnak a Michelin-csillagos éttermek... Ha még ma nem is igaz, hogy hozzánk jár enni minden híres ember, de az igaz, hogy „felkerültünk a gasztronómia térképére”, s ez nemcsak, hogy egy eladható történet, de végre van olyan terület, ágazat, ahová szívesen hazajönnek a nemzetközileg megedződött fiataljaink.

A mesehősök a jó döntés nagykövetei

(*Mese-közgazdaságtan*) „Mi sem bizonyítja szebben a meseterápia és a döntéselmélet kapcsolatát, mint a tény, hogy individualitásunk alapja a döntéseinkben rejlik.” (Boldizsár 2010, 161) Mivel a közgazdaságtudomány a döntés tudománya (Bolla 2014a), ezen idézet által a hazai meseterápia egyik képviselője a mese „tudományát” a közgazdaságtan tudományával már össze is kapcsolta. Így az egyik legmainstreamebbnek tartott tudomány a talán legkevésbé mainstream tudománnyal lépett házasságra. Egy népszerű művében Tomáš Sedláček cseh közgazdász hangsúlyozta a történetek fontosságát és eredeti, majd mai szerepét a közgazdaság tudományában. Az interdiszciplináris gondolkodás szükségességét alátámasztván Sedláček nem áttal olyan merész gondolatokat is kijelenteni, miszerint „sokkal több vallás, mítosz és archetípus van a közgazdaságtanban, mint matematika.” (Sedláček 2012, 24) Foglalkozik Aquinói Szt. Tamás és Szent Ágoston gondolataival, amelyek között sok gazdasági alaptézis megtalálható. Bemutatja egy kevésbé ismert közgazdász, Bernard Mandeville munkásságát, aki meseíróként közgazdasági jellegű versek írásával vált nagy jelentőségű közgazdásszá. Véleménye szerint a közgazdaságtan nem Adam Smith-szel – akinek duális életművére is többek között rámutat –, hanem Bernard Mandeville-l kezdődik, aki „gazdasági versek” írásával is foglalkozott. A mesék világa a tudományok közül az irodalomtudománnyal mutat legnagyobb hasonlóságot. Már Keith Chan viselkedés-közgazdász esetében is láttunk az irodalom- és közgazdaságtudomány között egy kapcsolatot felvonultatni (Chan 2013), egy következőt láthatunk ebben a tanulmányban.

Kezdjük a mesehős definíciójával. Ki is az a mesehős? A mesehős... nem ilyen vagy olyan, hanem ilyenné és olyanná lesz, méghozzá kitartó, célirányos munkával, utánajárással, megvalósítással. Alakját végső soron ezek a konkrét cselekvések teszik nélkülözhetlenné (Boldizsár 2010, 129). „A mesékben a hős mindig tudja, mi a célja, miért megy (menekül) el onnan, ahol van.” (Boldizsár 2010, 89) „Akár saját elhatározásból, akár kényszerűségből teszi meg az első lépéseket, annak egyetlen oka van: boldogan szeretne élni.” (Boldizsár 2010, 108) Hol, a mese mely pontján lesz hős a szegény legényből, legkisebb királyfiból, és amazon az elűzött királylányból? „Amikor rájönnek, hogy nem akarnak tovább úgy élni, ahogy eddig éltek, és kézbe veszik sorsuk irányítását. Érdekes módon a mesében ez a helyzet egyben a hős magára maradását is jelenti. Ott áll egy szál magában, és döntenie kell, hogyan tovább. Az út egy részét a továbbiakban mindenképpen egyedül kell megtennie, s csak később találkozik segítőjével”. (Boldizsár 2010, 124) A probléma forrása abban rejlik, hogy „nem a „világ” működik rosszul, hanem az ember nem kapcsolódik harmonikusan a világ által felkínált lehetőségekhez, illetve rossz választásai nyomán kialakulnak olyan helyzetek, amelyek problémát okoznak” (Boldizsár 2010, 23) A cél tehát a harmonikus helyzet visszaállítása, illetve felállítás. A harmónia, tehát lelkünk egyensúlya a tét.

Mi az a jó döntés? Számos döntési modellt ismerünk, csupán egy darab menedzsmentkiadvány 52 döntési modellt mutat be (Krogerus–Tschappeler 2013). Honnan tudjuk, hogy melyik helyzetben melyik modellt használjuk? Miért és hogyan lehetnek segítségünkre a mesék a döntéshozatalban? Boldizsár szavaival élve „a mese hőse – esetünkben a menedzser, döntéshozó – ugyanazért indult el, ugyanazt szeretne volna magában kibontakoztatni, mint a páciens, de nem akadt el útja során – azaz a mesék szimbolikájánál

maradva nem szenvedett vereséget például a sárkánytól, és nem változott kővé –, hanem végig tudta járni azt.” (Boldizsár 2010, 21) Töretlen lelki állóképességről tesznek tanúbizonyságot a hősök. Kitartásra, erőre, tudásra van szükségük. A jó menedzser ismérve, hogy azonosul a hőssel, és a számos akadály ellenére szintén végig tudja járni az utat.

Boldizsár Ildikó – a Metamorphoses Meseterápiás Módszer kidolgozójának, és a meseterápia hazai anyjának – könyvében lettem figyelmes egy esettanulmányra, ahol egy cégvezető a képességeinek elégtelenségét, szorongását, negatív gondolatok eluralkodását, tökéletességre való törekvését, félelmét, bizalom hiányát, depresszióját (Boldizsár 2010, 294–295) látja a jó döntés meghozatalának gátjaként – csak néhány abból a felsorolásból, ami a kifejtésre kerülő modellünket érinti. A döntésképtelenség állt a problémájának fókuszában, „aminek következménye a rossz döntés” (Boldizsár 210, 299). Ez a „történet” erősített meg abban a hitemben, hogy van létjogosultsága annak a gondolatmenetnek, hogy megpróbáljam a közgazdaságtant a mesék színpadára állítani. Mivel hazánkban fiatal magyar módszerről van szó, valamint hatékonyságát tekintve kecsegtetőek és bizonyítottak az eredmények, úgy gondoltam, megpróbálom a gyakorlatban is a meséket a tanulmányban bemutatott ER-AR-LR menedzsmentmodell szolgáltatába állítani. Úgy gondolom, hogy a „puha” elemek használata döntéstámogató hatással bír, hiszen bizonytalanság esetén jobban rá kell hagyatkoznunk intuíciónkra, megérzéseinkre, miért ne tegyük ezt a mesék világában, a mesék világának segítségével? Mindezt annak érdekében, hogy azt követően a valóságba átültetve sikeresebb választásokat hozzunk. Mi sem támasztja alá jobban ennek eredményességét, mint Soros György intuícióra alapuló döntéshozatala, aki sikeres pénzügyi szakemberként köztudottan hangsúlyozza ennek fontosságát (Soros 2000).

A jó döntéshozatalhoz tehát nemcsak a közgazdaságtanra, a matematikai modellekre van szükségünk, hanem kis pszichológiára és önismeretre is. A személyiségjegyeink átalakítása esetenként előfeltétele a kívánt cél elérésének, mivel egy megfelelően rugalmas, ellenálló vezetőnek ezekkel a képességekkel szükséges rendelkeznie. Egy sikeres cégvezető ez irányú kívánságát fejezte ki Boldizsár Ildikó *Meseterápia* című könyve hasábjain: „szeretném növelni az ellenálló képességemet, szeretnék felszabadult lenni” (Boldizsár 2010, 296). Az esettanulmányban szereplő cégvezető személyiségjegyeinek átalakításának szükségességét közvetve a szervi bajok és fájdalmak egyre gyakoribb felbukkanása (szív, torok, gyomor, folyamatos betegség, fájdalom) (Boldizsár 2010, 295; 297) is indokoltá teszi, amelyek több egészségügyi szakember szerint is a lelki bajok, nemegyszer stressz alapú problémák forrása. Önkéntelenül ráérezett e képesség fontosságára, hiszen Paul Stoltz-ot Adversity Quotient¹ nevű könyvéért 2010-ben a legnagyobb gondolkodók közé sorolták. Nem csoda, hogy a nemzetközi szakirodalomban az előbb említett Paul Stoltz a Health Intelligent kérdéskörében hangsúlyozza az egészség fontosságát a rugalmas döntéshozatalban.

(*Lelki állóképesség*) Csíkszentmihályi Mihály, a flow-elmélet kidolgozója szerint „a harmóniánkat a saját belső életünk feletti uralom segítségével érhetjük el. Ehhez nagyon fontos tudni, hogyan és milyen eszközökkel kontrollálható a tudat” (Csíkszentmihályi 2009, 25). A lelki állóképesség azt is jelenti, hogyan tudjuk „a pozitív energiák hatalmas tartalékait mozgósítani a szükséges pillanatban” (Loehr–McLaughlin 2008, 29). Egy másik definíció szerint a lelki állóképesség „az a vonásunk, hogy a kudarcokon könnyen túltesszük magunkat, vagy összeomlunk miattuk. Érzelmi vagy másfajta megpróbáltatás esetén képesek vagyunk-e állhatatosan és elszántan továbbmasírozni, vagy olyan tehetetlenek érezzük magunkat, hogy feladjuk.” (Davidson–Begley 2013, 24)

Csikszentmihályi szerint is „rugalmasnak kell maradnunk ahhoz, hogy meg tudjunk ragadni a környezet színes kaleidoszkópjában adódó minden alkalmat. A megérzés, az empátia, a bölcsesség, a kreativitás mind részei az emberi evolúciós folyamatnak – és együtt változnak az eseményekkel és a róluk szerzett ismereteinkkel.” (Csikszentmihályi 2011, 65) Nagyon szépen kirajzolódik a lelki állóképesség és a megérzés kölcsönhatása, tehát az, hogy a non-mainstream elemek összjátéka fontos felismerések alapja lehet.

Csikszentmihályi munkatársa, Martin Seligman, akit a pozitív pszichológia másik atyjának neveznek, a rugalmasságot mint életeket, házasságokat megmentő, öngyilkosságokat megelőző, valamint alkoholfüggőséget és droghasználatot mellőző módszert mutatja be. (Seligman 2011, 184) Tervei szerint a kiképzőmesterek és a katonaság tagjai és családjai a traumából való felfejlődés megsegítésére kapják a mentális rugalmasságtréninget. (Seligman 2011, 185) *Flourish* című könyvében fejti ki a rugalmassági kutatásának négy alappillérét: az érzelmi, családi, társas és lelki fitness modult.

Davidson és Begley szerint érzelmi stílusunk egészét a következő hat dimenzió adja ki: „rugalmasság, szemlélet, társas intuíció, ön-tudatosság, kontextusérzékenység, figyelem” (Davidson–Begley 2013, 24–25). Ebből a felsorolásból az első faktorról foglalkozunk. Fontos tudni, hogy „a rugalmassággal függ össze a distresszre való hajlam és a pozitív és negatív érzelmek” (Davidson–Begley 2013, 127), ezért úgy gondolom, hogy a mai kor varázssereje ebben a képességben rejlik. A siker mutatójaként az utóbbi évtizedekben az érzelmi intelligenciát említették. Ugyan fontos az érzelmi intelligencia, de napjainkra egyre fontosabbá váltak azok a technikák, amelyekkel az érzelmeinket kezeljük, illetve kordában tartjuk. A kordában nem tartott érzelmek „az okos emberekből is hülyét csinálnak” (Klein–Klein 2004).

A lelki állóképesség fogalmára szinonimaként a nemzetközi szakirodalom az önkontrollt, rugalmasságot, rezilienciát használja. „A rugalmasság nem a megbántás, megbánottság elleni immunitás, hanem az a folyamat, ahogyan visszapattintjuk magunkról a megbántást.” (Garmezzy 1991). Ez a matematikára és a fizikára vezethető vissza, ahol a rugalmasság olyan erőként került definiálásra, amely ahhoz szükséges, hogy egyensúlyi állapotunktól elmozduljunk, ahol a rugalmasság azt az időt is jelenti, míg a rendszer viszszerelődik az egyensúlyba, ahonnan elmozdult (Bodin–Wiman 2004).

Magyarországon üzleti pszichológia folyóiratok foglalkoznak a reziliencia kérdéskörével. Míg nemzetközi szinten már több évtizedes kutatása van a fogalomnak, nálunk még gyerekcipőben jár. Az egyik vezető üzleti lap egy száma kiemelten foglalkozik a rezilienciával, ahol „reaktív megújulóképességnek” is nevezik. A pszichés működést érő sokkhatás, trauma következtében a személyiség károsodás nélkül képes alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, és a személyiség egészséges működése hosszú távon is megmarad. (Kiss 2013, 22) Ugyanezen szám másik szerzője szerint a gyerekkorban nagymértékben múlik, hogy „valaki a stressz után viszonylag rugalmasan visszanyerje eredeti formáját», rá jellemző és számára jól – vagy legalábbis megfelelően és kiegyensúlyozottan – működő lelkiállapotát.” (Vekerdy 2013, 58)

Karácsonyi vásárlásom alkalmával Kádár Annamária „Mesepszichológia” című könyve „megszólított”. Éppen akkoriban írtam ezt a tanulmányt, amelyben a rezilienciát, vagy ha úgy tetszik, lelki állóképességet párhuzamba hoztam gondolatban és papíron is a mese világával. Meglepett, amikor láttam, hogy a szerző is hasonlóan gondolkodik, valamint a rezilienciaképesség és a mesék között kapcsolatot fedezett fel. Megnyugtató, hogy jó úton járok. Közgazdász lévén azonban a szerző könyvében hangsúlyos gyermeki nevelés mellett kerestem a menedzsment-, közgazdaságtudománnyal való kapcsolatot, hisz szakmámhoz hű lévén döntési krízishelyzetekben való jó döntésekre keresem a választ.

Ezen nézőpontból való összehasonlítással hazánkban még nem találkoztam. Kádár értelmezésében „a reziliencia az a képességünk, hogy amikor belső egyensúlyunk felborul, meg tudjuk találni az új egyensúlyi állapotunkat. Erre vonatkozik a keleti filozófiában a »Maradj a középpontban!« felszólítás.” (Kádár 2013, 168)

Nemcsak egyéni, de társadalmi szinten is hasznosabbá válunk, ha megfelelően kezeljük érzelmeinket, hiszen „a szociális rugalmasság egy fontos komponens, amikor egyének és társadalmi csoportok a környezet változásaihoz adaptálódnak” (Adger 2000). Fontos uralni és kezelni érzelmeinket, mivel „a fejlett érzelmi képességű embernek nagyobb az esélye a megelégedett, termékeny életre, hiszen elsajátította azokat a lelki szokásokat, melyek teljesítőképességüket fokozzák”; „akinek nincs semmi kontrollja érzelmi élete felett, belső csatákban örlődik, melyek elvonják a figyelmét a koncentrált munkától és a világos gondolkodástól” (Goleman 1993, 63).

A nem egyensúlyban lévő, hanem negatív érzelmek, valamint az abból eredeztethető stressz a rugalmasság legnagyobb ellenségei, hiszen „ami az önkontroll erejét megsemmisítik, az az alkohol, stressz, álmatlanság” (Camerer et al. 2005, 40). Célszerű tehát ezen ellenségekkel felvenni a harcot. A rugalmasság egy képességet jelent, amely stabil egyensúlyt tart fenn. Miután stresszes állapotnak voltunk kitéve, segít nekünk, hogy szervezetünk visszatérjen eredeti állapotába. Biológiai rendszerekben ez rendszerint nem egy azonnali visszaugrás egy előző fázisba, hanem a kiigazítás, adaptáció és a kihívások és követelményekre adott válaszokban rejlő transzformáció (Kirmayer et al. 2011). A lelki állóképesség befolyásolására az élet különböző területeit szükséges megfelelően kezelnünk: pozitív energia fenntartása, az érzelmek kövessék a gondolatokat, motiváció, vizualizálás, testedzés, táplálkozás, légzésszabályozás, humor, teljesítmény-szertartás, problémamegoldás és alkotókészség, stressz (Loehr–McLaughlin 2008). Kádár a könyvében a reziliencia következő öt szintjét sorolja fel: „Az érzelmi stabilitás, jó problémamegoldó képesség, belső fókusz, jól fejlett reziliens készségek, szerendipitás képessége.” (Kádár 2013, 175–177) Az utolsó fogalom számomra idegenül hatott, de kiderült, hogy „a szerendipitás nem más, mint egy palló, amely áthidalja az álmaink és a valóság között tátongó szakadékot. Ez a palló láthatatlan – csak az fogja érezni, hogy ott van, aki rá mer lépni.” (Kádár 2013, 180) Mindez bizonyítja, hogy ahány szerző, annyiféleképpen értelmezi, de egyben mindenképpen megegyeznek: a siker mérőjének a 21. században ezt a képességet tekintik.

„Az önkontroll erősítése a manapság oly divatos tudatosság eléréséhez vezető egyik legrövidebb út. Az elmélyedt önszemlélet, elfogulatlan befelé tekintés önismerethez vezet. Ez önkontrollt, önkritikát fejleszt ki.” (Bagdy–Koronkai 1988, 46) Ugyanazon szerző több mint húsz évvel későbbi szavaival élve ez így hangzik: „Légy tudatos! – ez az egészségpszichológia legfontosabb üzenete. Tanuld meg, hogy mit kell tenni, és tedd!” (Bagdy 2012, 18)

(*Mese-lelki állóképesség-érzelmek*) 2012-ben egy hazai kutatás részese voltam, ahol egyetemi hallgatók lexikai tudása, lelki állóképessége, érzelmei kerültek felmérésre. A lexikai ismeretek különböző tárgyi tudást (reál, társadalmi, környezeti, életmód, nyelvi, műszaki) visszatükröző blokkokra kerültek felbontásra, az érzelmek közül a büszkeség, irigység, önbizalom², félelem volt érdekes számunkra. A mi rugalmassági rátánk a bioritmusból, életmódból, genetikából és a betegségekből állt.

Nagyító alá került az egyes érzelmek lexikai tudásra vonatkozó hatása. A következő táblázaton keresztül láthatjuk, hogy mind a négy érzelem hatással van a nyelvi blokkra, a blokkok közül egyedülként. A büszkeség kevésbé, de az irigység, önbizalom, féle-

lem nagyobb mértékben befolyásoló tényező. A kutatás szerint a nyelvi blokk tartalmaz irodalomtudományra, nyelvészetre, idegen nyelvekre vonatkozó kérdéseket. Az összehasonlítás hűen tükrözi az érzelmek mesékkel való kapcsolatának erősségét is, amely az irigység, önbizalom, félelem vonatkozásában a legerősebbnek bizonyul (1. táblázat). Mivel azonban minden érzelem érintett, ebből arra következtethetünk, hogy a mesék erős érzelembefolyásoló erővel bírnak

1. táblázat: Az egyes blokkok eredményeit befolyásoló tényezők

Blokk	Nem	Oktatási int.	Kor	Munka- erőpiac	Érdekl-e az adott blokk	Sport	Büszkeség	Irigység	Önbizalom	Félelem
Reál	-1,314	-0,319	0,671	0,883	1,404	0,011	-3,788*	-4,094*	-3,419	-4,717**
Társadalmi	-0,476	0,341	0,167	0,71	1,011*	0,004	-3,719***	-2,546	-3,040*	-2,084
Környezeti	-2,0662	1,970**	0,128	0,043	0,053*	0,009	-1,979	-1,698	-2,766	-4,493**
Életmód	-0,858	0,321	0,091	0,116	-0,933	0,001	-1,513	-1,22	-2,26	-1,931
Nyelvi	0,726	2,961***	-0,087	1,353	3,411***	-0,003	-3,750*	-4,573*	-5,332**	-5,114**
Műszaki	-1,8043	-0,024	0,269**	-0,219	1,122	-0,018	-2,449	-2,325	-0,344	-3,587**

* $P < 0,1$ ** $P < 0,05$ *** $P < 0,01$

Forrás: Bolla Emőke – Faragó Péter, 2012

A 2. táblázat a lelki állóképességgel (AR) korrigált érzelmeket mutatja be. Ezt a faktort bevonva az elemzésünkbe, még jobban kitűnik, hogy mind a 4 érzemeltípus erős szignifikancia mellett befolyásolja a nyelvi blokk eredményét. A 6 blokk közül egyértelműen a nyelvi blokk mutatja a legerősebb kapcsolatot a lelki állóképességgel korrigált érzelmekkel.

2. táblázat: A lelki állóképességgel korrigált érzelmi intenzitások hatása a lexikai teljesítményre

Kategória	Büszkeség	Irigység	Önbizalom	Félelem
Összesen	19,593***	20,403***	17,148***	18,534***
Reál blokk	3,475**	3,710**	2,649	3,174**
Társadalmi blokk	3,155**	2,468*	2,225*	1,656
Környezeti blokk	2,433***	3,199*	2,886*	4,013***
Életmód blokk	2,505**	1,330	2,238*	1,187
Nyelvi blokk	5,222***	6,158***	5,526***	4,864***
Műszaki blokk	3,000**	3,717***	1,595	3,538***

* $P < 0,1$ ** $P < 0,05$ *** $P < 0,01$

Forrás: Bolla Emőke – Faragó Péter, 2012

Az is megfigyelhető, hogy a válaszadó, merőben közgazdász szakos hallgatók 1,79%-a volt azok aránya, akik a nyelvi blokkban értek el legjobb teljesítményt (3. táblázat). Elgondolkodtató tény tehát, hogy a legtöbbször érzelemmentes, racionális dön-

téshozatalt igénylő közgazdasági szakma képviselői a jövőben mennyire tudják majd kezelni érzelmeiket, hiszen az érzelmekre legnagyobb hatást kifejtő nyelvi blokkban a leggyengébben teljesítenek. Az 58, 93%-os nagy lemaradás azt jelenti, hogy a nyelvi blokkban elért pontarány nagymértékben marad el a hallgató által legjobban teljesített blokk teljesítményétől. Látható, hogy messzemenően a legnagyobb lemaradással bírnak a reál blokkban teljesítők az összes blokk közül. Megközelítőleg 59 százalékponttal rosszabb eredményt értek el a nyelvi blokkban, mint az általuk legerősebbnek mutatókozó részben. Kis lemaradást szintén csak a megkérdezettek kis százaléka mondhat magáénak. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a döntéshozatal tudományát elsajátító hallgatók az egyik leggyengébb teljesítményt mutatják abban a blokkban, amely az érzelmek kezeléséért leginkább felelős.

3. táblázat: A válaszadók teljesítménye az egyes blokkokban relatív összehasonlításban (%)

Kategória	BLOKK					
	Reál	Társadalmi	Környezet	Életmód	Nyelvi	Műszaki
Maximális teljesítmény	7,02	29,82	22,81	26,32	1,79	16,07
Kis lemaradás	52,63	54,39	54,39	66,67	39,29	42,86
Nagy lemaradás	40,35	15,79	22,81	7,02	58,93	41,07

Forrás: Bolla Emőke – Faragó Péter, 2012

(„Katasztrófa”-közgazdaságtan) Személy szerint a mai világban a stressz által okozott mentális betegségeket (depressziót, pánikbetegségeket, poszttraumás stressz szindrómát) sorolom a betegség, azaz nem egészség kategóriájába. Célunk tehát az, hogy e betegségek nélkül éljük életünket, választva nem a halált, hanem az Életet, az egészséget, mint legnagyobb kincsünket. Mindezt a boldogsághoz vezető út fontos mérföldkövének tekintem. Előrevetítve egy későbbi analízist, egy, a Meseterápia könyv hasábjain idézett pszichiáter szakorvos véleménye alapján elmondható, hogy „a „negatív kóddal” szemben – véleményem szerint – kultúránkban a magyar népmesék tartalmazzák azokat a „pozitív kódokat”, amelyek a krízishelyzetben lévőket az Élet oldalára állítják. Hiszen a „kusza gondolatok, döbrent rémület, nehézlégzés, szapora szívverés, szédülés... a szorongás, a pszichés szenvedések királynője.” (Della Seta 2006, 33) A szorongás extrém esetekben depresszióvá fajulhat, amit többek között negatív életesemények válhatnak ki. (Ormos 2006, 30)

A fukushimai katasztrófa negatív életeseménynek minősül, hiszen az utóbbi száz évben sok szempontból ilyen nagyságú atomkatasztrófa (Csernobilt kivéve) nem sújtotta a világot. Elszenvetettjeinek példáján keresztül szeretném bemutatni a bevezetőben említett modellt, annak szoros kapcsolatát a mesékhez, amely segítségünkre lehet a nehéz pillanatok leküzdésében. A fukushimai katasztrófát követően az emberek depressziótól, poszttraumatikus stressz szindrómától szenvedtek. Negatív érzéseik eluralkodtak, bizalmatlanságuk, félelmük felerősödött. Az önkontrolljuk magasan tartása mellett félelmeiket, bizonytalanságukat csökkenteni kell, valamint a megnyugtató információ megfelelő közvetítésével elérni, hogy mielőbb képesek legyenek a táblázat „szármaló sas” kategóriájába eljutni. Mindhárom kategória kezelhető a mesék faktorainak segítségével.

4. táblázat: A fukushimai katasztrófa társadalmi-gazdasági megközelítésben (ER-AR-LR modell)

AR-ER	Pozitív	Éjszakai hold	Szárnyaló sas
	Negatív	Kisfiú	Vak bagoly
		Alacsony	Magas
		LR	

, ahol AR a lelki állóképesség, ER az érzelmi ráta, LR lexikai ráta.

Forrás: Bolla Emőke: Social-economic approach of the Fukushima nuclear accident, 2014

A mesék ereje abban rejlik, hogy „olyan energiaforrásokat szabadítanak fel, amelyekből a gyógyuláshoz szükséges erő is megszerezhető. A mese oldja a feszültséget, kiegyensúlyoz és harmonizál, egyszerre több szinten fejti ki hatását.” (Fekete 2004) Napjainkban az alternatív stresszkezelés olyan módszerekből áll, mint masszázs, kineziológia, aromaterápia, pozitív megerősítések, pozitivitást erősítő „művészeti” módszerek (film, zene, társasjáték, könyv, mese), a teljesség igénye nélkül. Seligman, a pozitív pszichológia egyik elismert tudósa szerint a „gyógyítás azt jelenti, hogy felhasználjuk a teljes terápia eszköztárát – gyógyszereket és pszichoterápiát – a szenvedés csökkentésére, és ehhez hozzáadjuk a pozitív pszichoterápiát. A pozitív pszichológia tudományának kialakításához motivációt adott a katonák poszttraumatikus stresszhelyzete, amelyet fejlődést követve egy pozitív állapotra kellett átalakítani, hiszen „ha pozitív életet akarunk élni, ha jól-létet szeretnénk magunknak, valóban minimalizálnunk kell a gyötörődést; de emellett feltétlenül szükségünk van pozitív érzelmekre, beteljesedésre (teljesítményre) és pozitív kapcsolatokra. Az ezeket építő képességek és gyakorlatok teljesen mások, mint azok, amik a gyötörődést csökkentik.” (Seligman 2011, 61) Véleményem szerint a mesehősök ezt az utat járják be, ahol a végén a megérdemelt jutalom jut nekik osztályrészüln.

(Szubjektív jóllétélményre való képesség) A jó döntést arról ismerjük meg, hogy siker- és boldogságélménnyel járnak, vagyis szubjektív jóllétélménnyel párosulnak. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy rövid vagy hosszú távon szeretnénk-e élvezni jó döntésünk jótékony hatását. A lentebb található táblázat tartalmazza azokat a faktorokat, amelyek létfontosságúak a pozitív végekimenetel érdekében. A férfi mesehősök, akik hamuba sült pogácsával indulnak el, a próbatételek során azokat a tulajdonságaikat fejlesztik, amelyek az aktív megküzdéshez alapvetően szükségesek. Ezek a tulajdonságok a pozitív gondolkodás, rugalmasság, kontrollérzés, kihíváskezelés, leleményesség, én-hatékonyság, kitartásképeség, indulati és érzelmi kontroll. A mesehős tudja azt is, amit a stressz-kezelés pszichológiai irodalmában olvashatunk: hogy alapvetően a mi hozzáállásunkon múlik, mi történik velünk a különböző élethelyzetekben. (Antalfai 2011, 384–385) A mesék alapján úgy tűnik, hogy a sikeres női megküzdéshez alárendelődés, áldozathozatal, kitartás, türelem, indulati és érzelmi kontroll is szükséges. (Antalfai 2011, 385) Láthatjuk, hogy Antalfai szerint milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a mesehősnek a megküzdéshez. Ezeket a tulajdonságokat összevetve a stresszcökkentő jólétérzés táblázatával, az átfedéseket kiemelve kívánok mesei alternatívákat felvonultatni.

5. táblázat. Boldogság – megküzdés – pszichológiai jóllétérzés

A szubjektív pszichológiai jóllétérzés, mint a boldogsághoz vezető út	
A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív a személyes stresszel való megküzdésének hatékonyságát méri.	
A stresszhatások eredményes leküzdését mérő skálákból kiemelve:	
Pozitív gondolkodás	A mesék próbatételeit végigjáró hős tudja, „hogyan többnyire rajta múlik, mi fog történni azokban az élethelyzetekben, amelyekben részt vesz.” (Oláh 2005)
Kontroll-érzés	
Rugalmasság	
Kihívás-keresés	
Leleményesség	
Én – hatékonyság érzés	
Kitartásképesség	
Impulzivitás-kontroll	
Érzelmi kontroll	

Forrás: Antaljai 2011, 384

Pozitív gondolkodás

Magyarázatot kívánok adni, hogy az 5-ös táblázatban kiemelt tulajdonságok hogyan kapcsolódnak a mesékhez. Hazánkban virágkorukat élik a mesék gyógyító erejéről szóló kiadványok. Úgy vélem, hogy a sikeresség, az életben való döntésekkel kapcsolatos megküzdés szempontjából is érdekes megnézni, mennyi sok erő rejtőzik a mesékben. A fent említett kiadványok mellett jelen „mesecsokor” használjon segédletül mindenki számára, aki erősíteni szeretné megküzdési erejét a 21. században. A mesék megnyugtató befejeződése, a rendeződés élménye sokszor készíteti az embereket annak kinyilvánítására, hogy a jó nem történhet meg, hiszen „ilyen csak a mesékben van”. Azt azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a mesehős folyamatos cselekvésben, mozgásban van, próbatételeket, bukáásokat kell elszenvednie annak érdekében, hogy a végkifejlet pozitív legyen. A mesék is erre tanítanak, hogy a nehézségek ellenére is „elnyerhetjük a fele királyságot, a királylány kezét”. Mindezek a gondolatok az ember fókuszát a pozitív gondolkodáson tartják. Úgy ítélem meg, a mesék nagy részénél a pozitív végkifejlet, ezzel a pozitív gondolkodásra sarkallás alapfeltétel.

A többi, fent nevezett tulajdonság erősítésére külön-külön vonultatok fel általam összegyűjtött mesei példákat – összekapcsolván a két modell egyes alkotóelemeit –, amelyek segítségünkre lehetnek nehéz pillanatokban.

(Válogatott mentális erősítő mesék)

Rugalmasság, kihívás-keresés, érzelmi kontroll, kontrollérzés

- ER gyengítése – AR erősítése érzelmekkel

Bizalom: A háromágú tölgyfa tündére; A méhkirálynő; Kevélység, Kedvesség és Szívesség

Büszkeség: Az ezüsthúszas; A császár új ruhája; A nagyravágyó tű; Kisokoska; A dicsekedők

Irigység: Az irigy testvérek; Így jár, aki irigy; Rózsa és Ibolya

Félelem: Aki nem tudott se félni, se megijedni; A sárga kicsi kígyó; A vénleány

Leleményesség, kitartásképesség

- ER gyengítése – AR erősítése képességekkel

leleményesség: A paraszt meg az ördög; A nyúl meg a sün; Együgyű Misó; Pista kapitány; A bölcs pásztorfiú

kitartás (türelem): Az ezüsthúszas; János diák; A suszter manói; Türelemkő-türelemkés; A méhkirálynő

Bizonyított tény továbbá, hogy a közgazdaságtanban oly fontos racionális, „érzelemmentes” döntéshozatalra az irodalomtudomány, a „mesék világának” ismerete jótékony hatással bír. Országunk leendő döntéshozói, jelenlegi közgazdászhallgatók a leggyengébb teljesítményt humán területen érték el. Mivel az irodalomtudomány hat legjobban érzelmeinkre, így ebben a tudományban való elmélyedés tesz minket képessé jobb döntések meghozatalához. Elgondolkodtató tehát, hogy a hallgatóknak nem kellene-e több érzelmekezelő technikát oktató, az érzelmek kezelésére pozitívan ható kurzuson részt venniük. Bizonyítva ezzel, hogy a közgazdaságtan igenis interdiszciplináris tudomány, és más tudományoknak, és a meséknek is helyük van a közgazdaságtanban. Láthatjuk, a sikerhez vezető jó döntések faktorai mind-mind erősíthetők mesékkel. Megfelelően kezelve, a jóléthez vezető képességeket jó időben felhasználva mi is saját mesénk mesehősei lehetünk, bármekkora, bármilyen nemű katasztrófa is jutott nekünk adott pillanatban osztályrészüln. Természetesen a legjobb döntés meghozatalához hatásosabb a meséket tovább bontani és analizálni, így még inkább személy- és problémáspecifikus jó választásokhoz juthatunk, de segítő, „edző” hiányában a fent felsorolt mesék csak úgy önmagukban is jótékony hatással vannak mentális erőnkre. Aki nem hiszi, járjon utána!

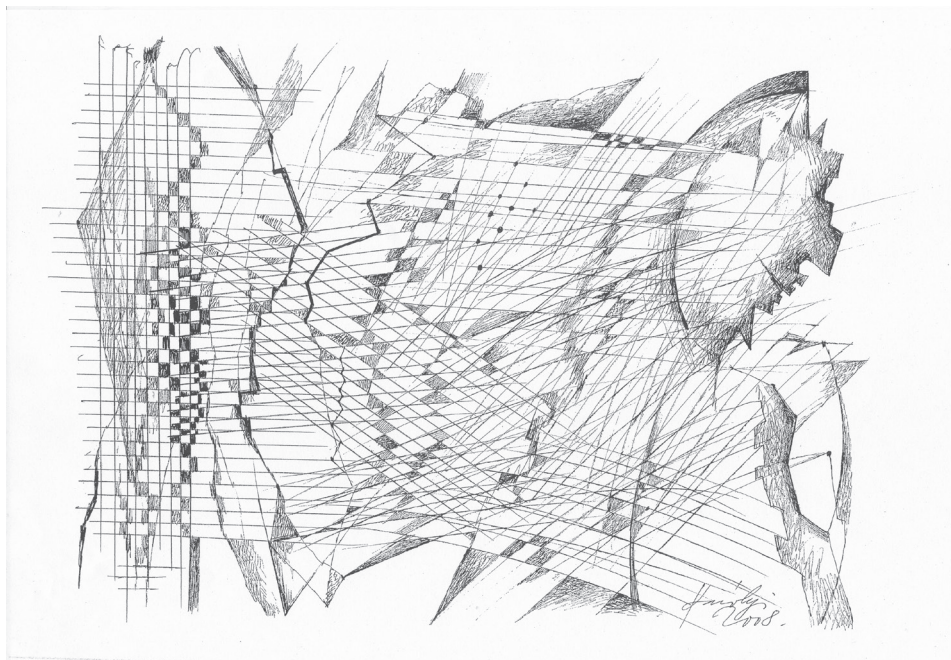
FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adger, W. Neil (2000): Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364.
- Antalfai, Márta (2011): *A női lélek útja mondákban és mesékben*. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Bagdy Emőke (2012): Az érzelmi kölcsönösség adhat igazi boldogságot. In *HVG Extra Pszichológia*, 2012/4. 16–19.
- Bagdy Emőke dr. – Koronkai Bertalan dr. (1988): *Relaxációs technikák*. Bp., Medicina Kiadó.
- Bedecs László (2011): A mese a lélekben lakik. *Irodalmi Szemle*, 2011. december. Online letöltés ideje: 2015.02.24. <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2011/2011-decemver/896>
- Benedek Elek (1978): *Az aranylámfa*. Bp., Móra Könyvkiadó.
- Benedek Elek (1987): *A vitéz szabólegény*. Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Benedek Elek (2012): *A kék lilium*. Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Bodin, P., – Wiman, B. (2004): Resilience and other stability concepts in ecology: Notes on their origin, validity, and usefulness. *ESS Bulletin*, 2, 33–43.
- Boldizsár Ildikó (2007): *Mesék nőkről férfiaknak*. Bp., Magvető Kiadó.
- Boldizsár Ildikó (2008): *Mesék Anyákról*. Bp., Magvető Kiadó.
- Boldizsár Ildikó (2010): *Meseterápia*. Bp., Magvető.
- Bolla Emőke (2014): Az „unortodoxia” keretrendszere a közgazdaságtanban, avagy fogalommagyarázat szakmai(bb) szemmel. *Valóság*, 2014. március, 74–80.
- Bolla Emőke (2014): *Social-economic approach of the Fukushima nuclear accident*. Terrestrial konferencia, Veszprém. Poszterelőadás.
- Bolla Emőke – Faragó Péter (2012): Krízishelyzet az iskolapadban, avagy emberi erőforrás válságban? *Valóság*, 2012. december, 94–102.
- Camerer, Colin F. – George Lowenstein – Matthew Rabin (2005): *Advances in behavioral economics*. Russel Sage Foundation, Princeton University Press, New York, 2012.08.12. <http://sds.hss.cmu.edu/media/pdfs/lowenstein/BehEconPastPresentFuture.pdf>
- Chan, Keith (2013): The effect of language on economic behaviour. Evidence from saving rates, health behaviours, and retirement assets. *American Economic Review*, 103/2, 690–731.
- Csikszentmihályi Mihály (2009): *Kreativitás. A flow és a felfedezés, avagy a találékonyság pszichológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Davidson J. Richard, Begley Sharon (2013): *Az agy érzelmi élete*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Della Seta, Lucio (2006): *A bűntudat leküzdése. /Lélek-Kontroll./* Bp., Háttér Kiadó.
- Fekete F. József (2004): *A meseepétikáról*. Akadémiai Kiadó. Letöltés ideje: 2015.05.19., helye: http://meseterapia.hu/?page_id=323

- Garnezy N. (1991): Resilience and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34 (4), 416–430.
- Géczy József (szerk.) (1989): *Hetedhét ország. Népmesék*. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár.
- Goleman, Daniel (1995): *Érzelmi intelligencia*. Bp., Háttér Kiadó.
- Kádár Annamária (2013): *Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.
- Kiss Enikő Csilla (2013): Motiváló traumák. In *HVG Extra Pszichológia*, 2013/3, 22–24.
- Klein Balázs – Klein Sándor (2005): *Az érzelmileg intelligens vezetés. Humánpolitikai Szemle*, 2004/6. 35–46.
- Krogerus, Mikael – Tschappeler, Roman (2012): *52 döntési modell. A stratégiai gondolkodás kézikönyve*. Bp., HVG Kiadó Zrt.
- Loehr, James E. – McLaughlin Peter J. (2008): *Lelki állóképesség*. Bp., Bagolyvár Könyvkiadó.
- Ormos Gábor dr. (2006): *A depresszióról mindenkinek*. Budapest, White Golden Book.
- Sedláček, Tomáš (2012): *A jó és a rossz közgazdaságtana. A Gilgames-eposztól a Wall Streetig*. Budapest, HVG Kiadó.
- Seligman, Martin (2011): *Flourish – élj boldogan! A boldogság és a jól-lét radikálisan új értelmezése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Soros György (2000): *A nyílt társadalom, avagy a globális kapitalizmus megreformálása*. Bp., Scolar Kiadó.
- Stoltz, Paul (1997): *Adversity Quotient. Turning obstacles into opportunities*. Published by John Wiley and Sons Inc.
- Varga Tamásné (szerk.) (1965): *Grimm legszebb meséi*. Budapest, Móra Könyvkiadó.
- Vekerdy Tamás (2013): A legstabilabb kapcsolat. In *HVG Pszichológia*, 2013/3, 58–60.
- http://www.resilientus.org/wpcontent/uploads/2013/03/Behav_Science_Perspectives_fn_1309545968.pdf

JEGYZETEK

- 1 Rugalmassági együttható.
- 2 Bizonytalanság értelmében.

Szitás János regénybe illő esete(i)

A 19. századi magyarországi pénzhamisítás kutatása nem tartozik a hazai történeti kutatások kiemelt területei közé. Manapság csak a numizmatikai folyóiratokban találkozhatunk ezzel a témával foglalkozó tanulmányokkal, de ott sem szerepelnek nagy számban.¹ Kahler Frigyes az 1970-es és 80-as években több tanulmányt is írt ebben a témában, de azok is csak múzeumi és levéltári évkönyvekben jelentek meg.² Kahler jogtörténeti és eljárásjogi szempontból foglalkozott a témával. A 19. századi pénzhamisítás jelentőségének társadalom- és gazdaságtörténeti feldolgozásával máig adós történetírásunk. Jelenleg folyó kutatásaim az utóbbi hiány enyhítését célozta meg, és a most közreadott tanulmány már igyekszik felmutatni néhány, a kutatás során figyelembe vett szempontot.

1830. június utolsó napjaiban egy Sitás János nevezetű férfit kísértek be a kecskeméti városházára. Azzal az indokkal fogták el, hogy a városban több helyen is hamis pénzzel fizetett, így fennállt az a gyanú, hogy hamis pénzt csinált.

Czinábor Mihály kecskeméti városi strázsa június 30-án keltezett írásbeli jelentésében a következő módon adta elő a történeteket:

Előző este sógorával, Faragó Istvánnal és Kapus Andrással járták a város utcáit, amikor egy kapatos férfit (Sitás Jánost) találtak az úton feküdve. A férfi nem tudta megmondani, hogy merre volt szállása, mivel nem volt odavalósi, nem ismerte a várost. Éjszakára elvitték Czinábor lakására. Másnap reggel a férfi kereste a kalapját, de mivel nem tudták neki azt odaadni, kérte a strázsát és társait, hogy vigyék el olyan helyre, ahol kalapot vagy sapkát lehet venni. Több üzletbe is elvitték, végül Gröber József szücsnél vett az illető egy kalapot. A vásárlás után Czinábor előadása szerint Sitás meghívta őket „fölstökre” (reggelire). Azt Király Sándor kocsmájában fogyasztották el, ahol még biliárdoztak is. Czinábor azt írta, hogy meghívójuk ekkor egy 10 ft-os bankóval fizetett. Ezután Sitás további meghívásokban is részesítette őket. A nap folyamán kétszer is megfordultak a nagy kávéházban, egyszer pedig Kolács István kocsmájában. Mindenhol Sitás fizetett. Éppen Faragó István lakásán tartózkodtak, ahova Király Sándor jött bejelentést tenni, hogy a társaságukban lévő férfitől kapott 10 ft-os hamis. Megválaszolatlanul marad a felvetődő kérdés, hogy hogyhogy nem tűnt fel senkinek se, pláne a strázsáknak, hogy az általuk egész nap kísért férfi hamis pénzzel fizetett? Ekkor lefogták Sitást, és átadták Kasza Istvánnak, akit az ezüstpénzzel le akart fizetni. Megtudták, hogy Sitás holmija Hornyik Ádám csizmadiánál volt. Kecskés Jánost bízták meg Sitás holmijának behozatalával, aki berendelte Hornyik Ádámot is kihallgatásra, valamint egy általa gyanúsnak vélt személyt is behozott, Szvatsek Jánost, akit évekkel korábban ő fogott el, amikor az hamis pénzzel fizetett. Nem tekintette elhanyagolhatónak azt a tényt is közölni, hogy Szvatsek János egy Szabó József nevezetű férfi lakásában szállt meg, aki korábban szintén raboskodott már pénzhamisítás miatt. A jelentés végén megemlítette, hogy Gröber József szücs is bejelentette, hogy a neki kiadott 10 ft-os is hamis volt.³

Sitás János cselekedeteinek értékeléséhez nem elhanyagolható színfolt a Szvatsek-mellékszál, ezért érdemesnek tartom elsőnek ezt a mellékszálát részletesen bemutatni.

A jelentés keltezésének napján kihallgatták Szvatsek Jánost.⁴ Szvatsek 33 éves, római katolikus, kiskunfélegyházi lakos, takácsmester, aki gyalogosan tartott Vác felé, hogy ott megsürgesse válóperét. Azt állította, hogy a nagykőrösi vásárban éppen Hornyik csizmadiánál akart csizmát venni, amikor beszélgetésbe elegyedett egy idegennel, aki felajánlot-

ta neki az ügyében a segítségét. Megegyeztek, hogy Kecskeméten Hornyik házánál újra találkozni fognak. Tagadta, hogy korábban ismerte volna az illetőt (Szitás Jánost), tagadta, hogy együtt raboskodtak volna. Szvatsekkel közölték, hogy múltja miatt gyanús, és amiatt is, mert olyan férfinál szállt meg, aki a múltban szintén volt már fogva pénzhamisítás miatt. Másnap, július 1-jén Szvatseket szembesítették Szitás Jánossal, aki felismerte őt. Szvatsek ezután beismerte, hogy együtt raboskodott Szitással a vármegyeházán, de most ténylegesen Nagykőrösön találkoztak, ahol Szitás segítséget ajánlott neki.

Július 16-án ismét kihallgatták Szvatsek Jánost, ekkor már Szitás János vallomásának ismeretében kíváncsiak voltak bizonyos részletekre.⁵ Ekkor Szvatsek részletesebben előadta Szitás Jánossal való ismeretségét. Először a közelmúlt eseményeit mondta el, miszerint június 28-án véletlenül találkoztak a nagykőrösi vásárbán a korábban már megnevezett csizmadia sátrában. Akkor megegyeztek, hogy majd Kecskeméten fognak találkozni, hogy tárgyaljanak arról, hogy Szitás milyen segítséget tud neki nyújtani perében. 30-án ő kereste is Szitást Hornyik házánál, de éppen akkor járt ott, amikor Kecskés János Szitás holmijáért volt ott. Mint mondta, a hadnagy felismerte őt, mert évekkor korábban pont ő fogta meg őt (Sztatseket) pénzhamisítás miatt, és kísérté be a városházára. Ekkor már nem tagadta, hogy korábban együtt raboskodott Sztatással Pesten. Azt is bevallotta, hogy 1830. május 8-án véletlenszerűen találkozott Sztatással a vármegyeháza kapujában, és akkor megkapta annak pesti lakásának címét, de ott sose kereste fel. Nem emlékezett arra, hogy már akkor említette-e az ügyét Sztatásnak. A nagykőrösi találkozás véletlenszerű volt. Ekkor beszélt peréről Sztatásnak, aki, Szvatsek állítása szerint, segítséget ajánlott, ami miatt jóhiszeműen akarta felkeresni Kecskeméten. Elismerte, hogy Szabó Józsefet, akinél megszállt, a börtönben ismerte meg, ismerte annak bűnét. Szvatsek egyébként 3 évig volt fogva pénzhamisítás büntetése miatt, és 1829. február 18-án szabadult, visszatért Kiskunfélegyházára, ahol élt és dolgozott.

Sztatsek Jánost a második kihallgatása után szabadon bocsájtották. A nyomozóhatóságok megbizonyosodhattak arról, hogy a jelenlegi ügghöz valóban nincs semmi köze. Az ügyben való szereplése annak a jelenségnek tekinthető szemléletes példának, hogy egy már elítélt ember kénytelen megbélyegzettként élni, és ettől a bélyegtől sose szabadulhat. És emiatt a bélyeg miatt kénytelen élete hátralévő részében elviselni az ebből eredő kellemetlen helyzeteket.

Szitás János első kihallgatására július 1-jén került sor, a Szvatsek Jánossal való szembesítés után.⁶ Ekkor 32 évesnek, a Nyitra megyei appinyi születésűnek és tanulóknak vallotta magát. Vallomásának rövidebb, második részében elmondta, hogy valóban együtt raboskodott Szvatsek Jánossal, akivel néhány nappal korábban Nagykőrösön találkozott. Ott meghallgatta annak ügyét, és megbeszélték, hogy Kecskeméten részletesebben beszélnek Szvatsek dolgáról. A hosszabb első részben kérdésekre úgy válaszolva adta elő az esetet, hogy nem tudott arról, hogy a nála lévő pénz hamis lett volna. Azok nem voltak az övé, mert azokat Pesten találta, így azokat nem csinálhatta, és így társai sem voltak. És nem is tudta pontosan, hogy mekkora összeget tett ki a kérdéses pénz. Ekkor még nem mondta meg, hogy mikor szabadult korábbi fogságából, csak azt mondta meg, hogy Pesten a Józsefvárosban lakott, írásból élt. Szolgáltatkeresés céljából indult el Pestről, Debrecenbe akart menni, de a nagykőrösi találkozót követően fordult Kecskemét irányába. Ekkor már tagadott néhány, az elfogásáról szóló állítást. Elismerte, hogy annyira részeg volt, hogy nem tudta mit tett és mondott, de azt tagadta, hogy le akarta volna fizetni a hadnagyot. Utána magának ellentmondva azt mondta, hogy az elfogása közben összeszólalkozásba keveredett, és azért kínált pénzt a hadnagynak, mert félt attól, hogy előélete miatt ártatlanul fogják meg. Úgy látszik, Szitás János is érezte a megbélyegzettség súlyát. A nála talált, Jankura György nevére szóló iskolai igazolásról ekkor nem mondott jelentős információkat.

Második kihallgatására július 16-án került sor. Az iraton nem tüntették fel, hogy hol hajtották végre, a szövegezésből úgy tűnik, hogy erre már Pesten került sor, legalábbis a vallomás egyik pontja erre utal. Ekkor személyazonosságát a következőkkel egészítette ki: római katolikus, nőtlen, volt tanuló (!), pesti kocsmabérlő. Ekkor már elárulta, hogy 1830. március 24-én szabadult, és részletesen elbeszélte, hogy milyen módon jutott hozzá a nála talált és az általa kiadott pénzhez: „... nagy nyomorúsággal küszködve a múlt pesti vásárkor kimentem a lóvásárban megvallom oly szándékkal, hogy mivel tudtam, hogy ottan pénzes emberek fordulnak meg, valahol valami pénzhez jutok, ezen szoros és keserves állapotomban, és ugyancsak ide s tova vizsgálódván észrevettem, hogy egy ember egy lóra alkudozván a pénzét a kebliben lévő zsebből kivette, de meg nem alkudhatván ismét visszatette, melyet én észrevévén, és látván, hogy egy kendő is vagyona rajta, próbáltam a kendőt kihúzni, és ugyancsak a kendővel a pugillárist is kirántottam melyet azután felvévén vele elmentem és a pénzt belőle kivévén a pugillárist egy árokban bele hajtottam...”⁷⁷ Elmondta, hogy a „pugillárisban” (bugyelláris) 65 forintnyi pénz volt, 1 db 10 ft-os bankjegy, 2 db 10-es érme, és 4 db 5 ft-os érme. (Vagy Szitás János számolt rosszul, esetleg emlékezett rosszul, vagy a vallomás lejegyzője írt el, esetleg hagyott ki valamit, mert ha összeszámoljuk a tételeket, akkor a 65 ft-ból 15 ft hiányzik.) Azt mondta, hogy a 10 ft-os bankjegyet még Pesten beváltotta. A lopás után még 12 napig tartózkodott Pesten, június 26-án érkezett meg Nagykőrösre, ahol több napig tartózkodott. Július 28-án valóban találkozott Szvatsek Jánossal a nagykőrösi vásárban. A volt rabtárs akkor mesélt neki válóperéről. Akkor ő valóban felajánlotta segítségét Szvatseknek. Eredetileg Debrecenbe szándékozott menni, de ekkor tudta meg, hogy oda csak úti passzussal lehet menni. Szvatsek ezek után javasolta neki, hogy menjen Kecskemétre, szálljon meg Hornyik csizmadianál, akinek a sátrában találkoztak. Még aznap este Szitás Hornyikkal eljött Kecskemétre. Másnap Hornyikkal elment a kávéházba, de az ott elvált tőle. Szitás egyedül ment napközben a kocsmába, azt is mondta, hogy Szabó Józsefnél volt ebédelni, akit ő is ismert a börtönből, de este részegen már nem talált vissza Hornyik házához.⁸ A Szabó Józsefnél elkötött ebédéről Szvatsek nem beszélt, vélhetőleg nem is tudott róla, hiszen csak másnap érkezett Kecskemétre. Később teszik a dologhoz hozzá, hogy Szvatsek invitálása nélkül nem ment volna Kecskemétre, de, ha már így alakult, akkor „... a mellett azt is gondoltam, hogy ott lakó ösmerőseimet Szabó Józsefet, Szabó Sándort és Borostyán Istvánt meglátogatom.”⁷⁹ A megnevezett férfiakat a börtönből ismerte. Rajtuk kívül megnevezett még néhány kecskeméti lakost, akiket a börtönben ismert meg, de azt nem mondta, hogy szándékában lett volna mindet meglátogatni. Hogy Szitás valóban ebédelt-e Szabónál, nem tudjuk, mert az iratok között nincs nyoma annak, hogy Szabót is behívták volna kihallgatásra. Ekkor már Czinábor Mihály jelentésénél jelentősebb eltéréssel mond el bizonyos eseményeket. Most már azt mondta, hogy a kalapvásárlás után kísérői kényszerítették arra, hogy meghívja őket fölöstökre és ebédre, valamint Faragó Istvánnál tudatosan itatták. Az ebédet egy 10 ft-os bankóval fizette ki. Faragónál, amikor már több pohár bort is megittak vele: „... és akkor kérdeztek tőlem, hogy van-e sok pénzem, melyre azt feleltem, hogy mi közük hozzám van-e vagy nincs, ők pedig unszoltak a pénzemet, hogy mutassam meg, mert azon 10 ft-os bankó, melyet a kocsmában kiadtam hamis, és csakugyan nemsokára el is hozták a 10 ft-os bankót melyért én más pénzt tudni illik 12 húszast adtam...”¹⁰ Tehát már ekkor úgy adta elő az ügyet, hogy őt megvezették. Tagadta azt a felvetést, hogy azért ment Nagykőrösre, hogy ott szerezzen Debrecenbe szóló útlevelet és, hogy „... midőn több vidéki emberek összevegyülnek, kiknél a hamis bankót bátoriaságabban felválthatad...”¹¹ Ekkor ismét állította, hogy nem tudott arról, hogy Debrecenbe neki útlevél kell. Ha tudott volna róla, akkor sem mert volna a megye-

házára menni, mert nem tudott arról, hogy az általa meglopott ember tett-e bejelentést. Kerülte azt az épületet. Ekkor mondta el, hogy a nála található iskolai testimoniálist is lopta, sőt, bele is javított.¹² Ekkor előadta sirámát, hogy ha tudta volna, hogy a nála lévő pénz hamis, akkor azzal sose fizetett volna. Szvatsek János vallomásától is eltérően adta elő pesti érintkezésüket. Az igaz, hogy találkoztak a vármegyeházán, de nem emlékszik arra, hogy mikor adta meg Szvatseknek a pesti elérhetőségi címét. Ráadásul szabadulása, és Pestről való távozása között többször is lakhelyet váltott, részben azért, mert nem jött ki szállásadói feleségeivel. Egyébként mindig félt attól, hogy előjön tolvaj hajlama.¹³ A kihallgatás utolsó, szokásos kérdésére, hogy volt-e már fogva, azt válaszolta, hogy egyszer hamis bankó készítéséért, egyszer pedig lopás miatt volt már fogva.¹⁴

Ezek alapján a vallomások alapján Szitás Jánosról úgy vélekedhetünk, hogy egy megrogzött, visszaeső bűnöző. Képes hazudni, hogy mentse a bőrét, a lopás sem esik neki nehezére, és mint bevallotta, hamis pénzzel sem most volt először dolga. A lopással kapcsolatos korábbi elítélésére nem akadtam rá, de megtaláltam a hamis pénzhez kötődő korábbi ügyének iratait.

Eszerint Szitást 1824-ben fogták el, amikor az augusztusi pesti vásáron a Rókus kápolna közelében egy vászonkereskedőnél fizetett egy hamis 100 ft-os bankjeggyel. Pontosabban a vászonkereskedésnél gyanúsak találták a bankjegyet, az megmutatták a cédulaházban, ahol felismerték annak hamisságát és akkor fogták meg Szitást. A cédulaház azon intézmények egyike, ahol volt olyan „szakember”, akinek volt megfelelő felkészültsége ahhoz, hogy felismerje a hamisítványokat.¹⁵ Meglepő, hogy kihallgatására több mint egy évvel később, 1825. szeptember 21-én került sor. Akkor elmondta, hogy a kérdéses bankjegyet a nála és Török Évánál kosztot és kvartéjt igénybe vevő egyik tanuló-tól, Boros Sándor nevű kirurgustól kapta. A bankjegy átadás-átvételének több szemtanúja is volt. A bankjeggyel kapcsolatban nem fedezett fel semmi gyanúsat. Sőt, a bankjegyet eddig senki nem ismerte fel hamisnak, pedig még abban az évben Baján játék közben (valószínűsíthetően kártyajáték) elveszítette, de azonnal vissza is nyerte.¹⁶ Akkor sem fogadták el mentegetőzését, hogy nem ismerte fel a hamisítványt, hiszen volt lehetősége többször is megvizsgáztatni, valamint azt is mondták neki, hogy tanult emberként meg kellett volna különböztetnie az igazi bankjegyeket a hamisaktól.¹⁷ Ebben a vallomásában szólt arról, hogy többször is elcsavargott Pestről, és egy alkalommal járt Kecskeméten is.

A hamis 100 ft-os bankó átadás-átvételének egyik szemtanúja volt Török Éva is, akit szintén kihallgattak. Török elmondta, hogy Szitással együtt mentek ki a vásárba annak elfogása napján, de kettéváltak, Szitás tovább maradt a vásárban. Elmondta, hogy látta, amint Szitás átvette Boros Sándortól a 100 ft-os bankót. Ő sem találta gyanúsak, és senki mástól nem hallotta, hogy gond lenne vele. Egyébként Szitás Jánossal úgy ismerkedett meg, hogy korábban a férfi kosztosként lakott nála, majd pedig együtt éltek és közösen tartottak kosztosokat és béreltek kocsmát. Együttélésük nem volt felhőtlen, sokat veszekedtek Szitás játékszenvedélye miatt, emiatt többször is különváltak. Ő úgy tudta, hogy különléseik idején Szitás végig Pesten tartózkodott.¹⁸

Mindketten elismerték, hogy még 1824. év elején voltak már fogva hamis pénz kiadása miatt. Akkor Török Évát fogták el, mert hamis 10 ft-os bankjeggyel fizetett. Török Éva akkor csak azzal tudott védekezni, hogy azt fizetségül kapta egy asszonytól, amikor annak baromfiakat adott el. Azt is mondta, hogy akkor azt megmutatta egy fiatalembernek, de az nem vett rajta észre semmi gyanúsat.¹⁹ Szitás akkor volt Töröknél kosztos és kvartéjon, így akkor őt is kihallgatták, és ebből eredően fogságban volt 1 hónapig, majd szabadon engedték. Ennek a még korábbi esetnek a kimenetelét nem ismerjük, mert annak iratai nem maradtak fenn.

Még inkább meglepő, hogy az 1825. szeptemberi kihallgatás után a hivatalos büntetőeljárás csak 1828. február 1-jén kezdődött el, és csak ezután kerestették fel a hatóságokkal a megnevezett szemtanúkat. A Szitás által megnevezett szemtanúk közül Bogdán Mózes, aki 1829. december 15-én kelt levelében úgy nyilatkozott, hogy nem emlékezett olyan jelenetre, amit Szitás és Török Éva előadott, valamint Boros Sándor nevét korábban nem hallotta.²⁰ Ennek a nyilatkozatnak a keletkezése idején már ismert volt Boros Sándor vallomása, aki Szitással egyezően adta elő a történeteket, és azt az embert is meg tudta nevezni, akitől a 100 ft-ost kapta. Ezt az embert Bátori Andrásnak hívták.²¹ Bátori András nyilatkozatát 1829. április 21-én vették fel. A jászapáti lakó férfi jól ismerte Boros Sándort, és elmondta, hogy 1824 nyarán, mikor Boros vakáción volt, akkor ő megvásárolta annak búzáját, amiért cserébe több bankót is adott, köztük a kérdéses 100 ft-os bankjegyet. Egy Antal János nevezetű férfit nevezett meg tanúnak, aki jelen volt a búza kifizetésénél. Bátori azt nyilatkozta, hogy az általa továbbadott bankjegyeket két héttel korábban, a Lőrinc napi kecskeméti vásárban kapta egy ismeretlen férfitől, amikor az megvette az ő ökreit. A kérdéses bankjegyről még a következőket mondta: „... egészen új ugyan nem volt, mivel a kezek között volt forgás végett, valamennyire már meg törődött, hanem rajta semmi némű szakadás, vagy nagyobb piszok nem volt.”²² Ezzel a bankjegy eredetét vizsgáló nyomozás elveszítette a további nyomokat.

Szítás Jánosot ebben az ügyben ítélték el hamis pénz kiadása miatt. A kecskeméti elfogatását követő perben 1831. május 21-én mondták ki az ítéletet. A vallomások után a vádat tolvajlásra cserélték, abban marasztalták el. Eszerint eddigi raboskodását beszámolják, ezen felül még 25 botütésre és hivatalos hazatoloncolásra ítélték. Az ítélet utolsó két elemének végrehajtásának idejéről már nincsenek adataink.

Szítás János esetei több szempontból is tanulságosak a mai kutatók számára:

1. Láthatjuk, hogy a hamis papírpénzek könnyen részt vettek a készpénz-forgalomban, mert azokat a lakosság legnagyobb része nem ismerte fel. Így fordulhatott elő, hogy sokszor nem a hamisítótakat állították bíróság elé, hanem a lehetséges áldozatokat (feltéve, ha nem éppen a terjesztés volt a szerepe).

2. Szítás két alkalommal is kapcsolatba került az egyik leggyakrabban hamisított címmel, a papír 10 ft-ossal. (Korábban publikált esetek²³, és saját levéltári kutatásaim során tapasztaltam, hogy a papírpénzek között ennek a címletnek a hamisításából származó hamisítványok voltak a legnagyobb számban forgalomban. Egy másik példa ennek az állításnak az igazolására a tanulmányban ismertetett Szvatsek-eset is.)

3. Szintén kutatási tapasztalat alapján elmondhatjuk, hogy a kocsmák és a vásárok a hamisítványok egyik fő beváltási helyei voltak. Az is saját kutatási tapasztalat, hogy Kecskeméten nagy volt a felbukkanó és felismert hamis pénzek száma. Ezt a megállapítást ez a tanulmány is szemlélteti.

4. Szítás a talált hamis pénz történetével nem egy egyedi eset képviselője. Kahler Frigyes 1974-ben publikálta Kiss Balázs esetét, akit 1843. november 23-án hallgattak ki Debrecenben. Kist is pénzhamisítással vádolták, de ő akkor azt állította, hogy a Szent György napi vásár délutánján talált egy zsineggel átkötött papírcsomót, amiben a nála talált 10 ft-os hamis bankjegyek voltak.²⁴

5. Szítás János és Szvatsek János esete is mutatta, hogy akiket egyszer már elítéltek olyan bűncselekmény miatt, ami kapcsolatban állt a hamis pénzekkel, azok azt stigmatiként élték át, az újabb elítélés elkerülése érdekében hajlandók voltak kisebb hazugságokat is mondani. Igaz, Szítás esete annyival más, hogy ő egy másfajta, valóban elkövetett bűncselekményt igyekezett egy ideig elfedni. (A végül beismert bűncselekményét pedig egy olyan hajlamnak állítja be, amit ma kényszerbetegségnek is értelmezhetünk, amitől még

ő is szorongott. Szorongásos tünetnek tekinthetjük játékszenvedélyét is, amit szintén tagadott egyik vallomásában.)

Sajnos a periratokban egyik esetben sincs említés arról, hogy milyen módszerrel készültek azok a hamisítványok, amikkel Szitás kapcsolatba került.

Szitás János esetei saját korában a közvélemény előtt ismeretlenek maradtak. Ha 80 évvel később történtek volna ezek az esetek, akkor könnyen a ponyvairodalom egyik mintafigurája lehetett volna. Története teljes mértékben megfelel annak a sémának, amit Perényi Roland ismertetett Rudnyánszky Gyula *A természet fia vagy mit csinált Petke Imréről a városi élet?* című ponyvája alapján²⁵: a vidéken felnőtt fiatalember bekerült a nagyvárosi életbe, tanult, próbált valahogy tisztességes keresethez is jutni. De olyan események jöttek közre, amik letérítették a tisztességes útról, és így jutott a bűnösök világába, ahonnan nem tudott visszatérni a becsületes útra. A ponyván kívül Szitás János története bőven témája lehetett volna akár egy Balzac-regénynek is.

De író helyett az élet produkálta ezt az „antikarriert”.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára IV. 31-f Pest-Pilis-Solt vármegye Központi Törvényszékének iratai 1627–1848 (–1872). Bevégzett büntetőpercek.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára O32 Causae Contra Cusores Falsae Monetae

IRODALOM

- Kahler Frigyes: Adatok a magyarországi papírpénz hamisítás történetéhez. I. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974.* (szerk.: Dankó Imre) Debrecen, 1975, 387–412.
- Kahler Frigyes: Pénzhamisítók a XIX. század első felében. *Numizmatikai Közlöny*, 1985–1986. (főszerk.: Bíróné Sey Katalin) Budapest, 1986, 103–114.
- Kahler Frigyes: Pénzhamisítás és hamispénz-forgalmazási ügyekben folytatott bírói gyakorlat a XIX. század első felében Debrecenben. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus IX.* Miskolc, 1994, 61–112.
- Káplán László – Kahler Frigyes: Ajánló bibliográfia a pénzhamisítás témaköréhez. *Az Érem*, 1984/1. Budapest, 1984, 45–48.
- Pallos Lajos: Hamis papírpénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. *Numizmatikai Közlöny*, 2001–2002. Budapest, 2003, 175–190.
- Perényi Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914. /A múlt ösvényén./* Budapest, 2012, L'Harmattan.
- Pető Mária: Egy magyar származású műgyűjtő, műkereskedő és érmehamisító (?) a XIX. század elején. *Numizmatikai Közlöny*, 2003–2004. Budapest, 2004, 141–142.

JEGYZETEK

1 1990 óta mindössze három jelentősebb figyelmet érdemlő tanulmány jelent meg ebben a témában: Kahler Frigyes: Pénzhamisítás és hamispénz-forgalmazási ügyekben folytatott bírói gyakorlat a XIX. század első felében Debrecenben. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus IX.* 1994. Miskolc, pp. 61–112. (Továbbiakban: Kahler

1994.); Pallos Lajos: Hamis papírpénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. In: *Numizmatikai Közlöny* 2001–2002. 2003. Budapest, pp. 186–190.; Pető Mária: Egy magyar származású műgyűjtő, műkereskedő és érmehamisító (?) a XIX. század elején. In: *Numizmatikai Közlöny* 2003–2004. 2004. Budapest, pp. 141–142.

- 2 Káplán László és Kahler Frigyes összeállítottak és 1984-ben megjelentettek egy bibliográfiát a magyarországi pénzhamisítás témaköréről szóló általuk fontosnak tartott munkákról, abban szerepelnek Kahler Frigyes addig megjelent munkái is: Káplán László – Kahler Frigyes: Ajánló bibliográfia a pénzhamisítás témaköréhez. In: Az Érem 1984/1. 1984. Budapest, pp. 45–48.
- 3 IV. 31-f Pest-Pilis-Solt vármegye Központi Törvényszékének iratai 1627–1848 (–1872). Bevégzett büntetőpercek. 1831. év fasciculus 32 nummerus 26. Szitás János. f. 19-20 (Továbbiakban: IV. 31-f 1831/32/26)
- 4 IV. 31-f 1831/32/26 ff 24- 25
- 5 IV. 31-f 1831/32/26 ff 27- 30
- 6 IV. 31-f 1831/32/26 ff 36- 38
- 7 IV. 31-f 1831/32/26 f 40 (A szövegekből az idézeteket a mai helyesírásnak megfelelően közlöm.)
- 8 IV. 31-f 1831/32/26 f 41
- 9 IV. 31-f 1831/32/26 f 42
- 10 IV. 31-f 1831/32/26 f 42
- 11 IV. 31-f 1831/32/26 f 44 Mai olvasónak szokatlan, de a kihallgatást végző jegyzők, ügyészek tegező formában beszéltek a kihallgatottakkal.
- 12 IV. 31-f 1831/32/26 f 44
- 13 IV. 31-f 1831/32/26 f 45
- 14 IV. 31-f 1831/32/26 f 48
- 15 Kahler Frigyes: Pénzhamisítók a XIX. század első felében. In: Numizmatikai Közlöny 1985–1986. szerk.: Bíró Sey Katalin, Budapest. 1986. p. 106. (Továbbiakban: Kahler NK 1985–1986.)
- 16 Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltár O32 Causae Contra Cusores Falsae Monetae Nr. 99. ff 22-23. (Továbbiakban: MNL MOL O32 Nr. 99.)
- 17 MNL MOL O32 Nr. 99. f 24.
- 18 MNL MOL O32 Nr. 99. ff 26-27.
- 19 MNL MOL O32 Nr. 99. f 51.
- 20 MNL MOL O32 Nr. 99. f 58-59.
- 21 MNL MOL O32 Nr. 99. f 42.
- 22 MNL MOL O32 Nr. 99. f 44.
- 23 Kahler 1994. pp. 75–96. 1823 és 1845 között tárgyalt 65 esetből 12 esetben hamis 10 ft-osok voltak a corpus delicti.
- 24 Kahler Frigyes: Adatok a magyarországi papírpénz hamisítás történetéhez. In: A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. p. 388.
- 25 Perényi Roland: A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914. pp. 214–216.

A „rulettkirály” születése és halála

Avagy Gály Lajos anyakönyvi bejegyzései

Gály Lajos¹ a 19–20. századi magyar szerencsejáték-történet egyik legismertebb alakja volt. A budapesti, majd a monte-carlói, párizsi, nizzai, velencei és oostendei kaszinóknak, játékbárlangoknak ő volt minden idők egyik legnagyobb szabású és legszerencsésebb kezű házárdjátékosa. Nevét csak „rulettkirály”-ként emlegették, mely elnevezés leginkább a neves újságíró és novellista, Kellér Andor (1903–1963)² Gályról írt és először 1936-ban – „Gály Lajos életregénye” alcímmel – megjelent kisregényével vonult be a magyar köztudatba.³

Gály Lajos születésének adatai azonban eddig ismeretlenek voltak a számunkra. Még Kellér Andor – aki alapos kutató módjára hőse életének szinte minden egyes mozzanatát megpróbálta kinyomozni regénye számára – sem tudta kideríteni, hogy tulajdonképpen hol és mikor látta meg a napvilágot a „rulettkirály”.

Az alábbiakban ezt a hiányosságot pótolandó, valamint a halálának az idejét pontosítandó szeretnénk közreadni a „rulettkirály” születési – pontosabban keresztelési, mivel csak az 1894. évi XXXIII. törvénycikk életbelépte után, azaz 1895. október 1-je óta beszélhetünk polgári anyakönyvvezetésről és így születési matrikulákról – és halotti anyakönyvi bejegyzéseinek az adatait.

Gály Lajos születése

Kellér Andor semmit nem közöl Gály Lajos születéséről. Regényében nem esik szó sem a születési helyéről, sem annak időpontjáról, de még a szüleiről is csak annyit ír, hogy az édesapja, az „*őreg Gály, aki gróf Andrássy György kétegyházi birtokán tisztartóskodott*”, később pedig „*négyezer holdon gazdálkodott*.”⁴ (Itt jegyezném meg, hogy a Békés vármegyei Kétegyháza nem az Andrássy, hanem az Almássy grófi család birtokában volt, 4000 hold nagyságú saját földbirtokkal rendelkező Gály család pedig soha nem létezett Magyarországon.)

A véletlennek köszönhetően azonban sikerült rátalálnom Gály Lajos születési adataira a Budapest-lipótvárosi – 1938 óta Budapest-szentistvánvárosi – római katolikus plébánia anyakönyveiben.⁵ Ebből pedig kiderült, hogy a „rulettkirály” Pesten, 1847. április 2-án látta meg a napvilágot. A keresztelési bejegyzés a következő adatokat tartalmazza:

A születési dátuma:	1847. április 2.
A keresztelési dátuma:	1847. április 4.
Neve:	Lajos Péter János Vincze
Törvényessége:	Törvényes
Szülei:	Gály Vincze Ur és Herczog Anna asszony
Vallásuk:	Római katolikusok
Az apa hivatala:	Hétszemélyes Táblai igdtató Pesten
A keresztszülők:	Nagyságos Keszlerfy János Ur Kincstári Tanácsos, Tekintetes Gály Péter udvari titoknok helyett
A keresztelő pap:	Simunchich Ignác helyi plébános

Gály Lajos keresztelésére a lipótvárosi római katolikus egyházközség akkori plébániatemplomában került sor. A Zitterbart János által, a 19. század elején épített kis templom a fenti esemény után két évvel, 1849-ben, a szabadságharc alatt teljesen tönkrement. A lebontott épület helyén 1851-ben tették le az új templom alapkövét. A kezdetben Hild József, majd a kupola 1868-as beomlása után Ybl Miklós tervei alapján készült templomot 1905-ben szentelték fel. Ez a épület ma Budapest egyik legismertebb és legjelentősebb egyházi műemléke, a Szent István Bazilika.⁶

További adalékként szeretném megemlíteni, hogy a szülők Budán, a krisztinavárosi római katolikus plébániatemplomban, 1843. november 6-án házasodtak össze. Az erről az eseményről szóló anyakönyvi bejegyzésből – többek között – megtudhatjuk, hogy a 35 éves, római katolikus vallású, nőtlen vőlegény, „*Tekintetes Gály Vincze úr*” a „*Föllebviteli Váltótörvényhivatal*” kiadója volt, a 23 éves, római katolikus vallású menyasszonyt pedig özvegy „*Tekintetes Dietl' Anna asszony*”-nak hívták.⁸

Gály Lajos halála

A „rulettkirály” haláláról Kellér Andor a következőket írja: „*1916 elején megcsendesedetten, szomorúan élt az »Erzsébet királyné« szálló kis szobájában. Április tizenhatodikán reggel felöltözött. Hirtelen elvágódott. Azonnal meghalt.*”⁹

Gály Lajos – ezen szépirodalmi forrás szerint – Budapesten hunyt el, mégpedig az Erzsébet Királyné Szállodában, mely akkoriban a IV. kerület Egyetem utca (ma az V. kerület Károlyi utca) 5. szám alatt volt található.¹⁰

A fenti adatokból kiindulva tehát átnéztem az akkori IV. kerületi állami anyakönyveknek a – Budapest Főváros Levéltárában található – másodpéldányait, és azokban sikerült is megtalálnom a keresett bejegyzést.¹¹ Ebből pedig kiderült, hogy a halálozási hely valóban az Erzsébet Királyné Szálloda volt, de maga az esemény nem 1916. április 16-án, hanem három nappal később, 1916. április 19-én következett be. Gály Lajos halotti anyakönyvi bejegyzése a következő adatokat tartalmazza:

Folyószám:	259.
A bejegyzés ideje:	1916. ápr. 23.
Az elhalálozás ideje:	1916. ápr. 19. ismeretlen óra
Az elhalt családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakhelye:	Gály Lajos Péter János Vincze Budapest IV. Egyetem u. 5.
Az elhalt vallása:	római katolikus
Az elhalt életkora:	69 éves
Az elhalt házastársának családi és utóneve:	—
Az elhalt szüleinek családi és utóneve:	néhai Gály Vincze néhai Herczog Anna
Az elhalálozás helye, ha az elhalálozás nem az elhalt lakásán történt:	—
A halál oka:	függőér-daganat repedés
Bejelentő:	Hügel Erzsébet sk. V. Veres Pálné u. 10.
Anyakönyvvezető:	Wéber Kálmán anyakönyvvezető helyettes

Kellér Andor írja, hogy a „rulettkirály” már jó pár évvel a halála előtt vásárolt magának Budapesten egy sírhelyet. A „*Hivatalos értesítés szerint a Duna balparti köztemetők igazgatósága a 470. számú sírbolt birtokosul a sírbolt-főkönyvbe bejegyzi Gály Lajost*” és – hogy ebben a sírban ne egyedül nyugodjon – „*megszerzi édesanyja iratait, majd özv. Gály Vincéné tetemét felhozatja, és újra eltemeteti a Kerepesi temetőben, a 470. számú sírboltban.*”¹²

Itt jegyzendő meg, hogy Gály Vincéné, született Herczog Anna földi maradványait nem kellett felhozatni Budapestre, mivel nevezett 1876. február 12-én a fővárosban – 55 éves korában, szervi szívbántalom következtében – hunyt el.¹³ Majd, a gyászjelentés szerint a „*boldogult hült tetemei f. hó 14-én, délután 3 órakor; fognak az elhunyt lakásáról (Budapest V., Erzsébettér 2. sz.) a kerepesi ut mellett fekvő sírkertbe örök nyugalomra vitetni.*”¹⁴ (Amúgy a férje, Gály Vince „*nyug. volt urbéri törvényszéki tanácsos és földbirtokos*” egy évvel korábban, 1875. június 20-án, Pozsony városában távozott az élők sorából. A temetésére pedig ott, a pozsonyi Szent András temetőben, 1875. június 23-án került sor.¹⁵)

Az azonban tény, hogy Gály Lajos és az édesanyja valóban ebben a sírboltban alusszák örök álmukat. A Fiumei úti Nemzeti Sírkert (régábban Kerepesi temető) sírboltkönyvének tanúsága szerint ugyanis a temető jobb 470. számú sírhelyén az alábbi személyek nyugszanak:

1. Gály Anna – azaz Gály Vincéné, született Herczog Anna – özvegy földbirtokosnő, akit 1876. február 14-én temettek el.

2. Gály Lajos római katolikus vallású, nőtlen, 69 éves, aki a Budapest, IV. kerület Egyetem utca 5. szám alatt, 1916. április 19-én hunyt el és akit 1916. április 24-én temettek ide.¹⁶

Ennek ellenére a temető jobb 470. számú sírhelyén található nagy méretű, márványból készített síremléken nem szerepel a „rulettkirály” neve, azon csupán a következő felirat olvasható:

GÁLY VINCÉNÉ
SZÜLETETT
HERCZOG ANNA

SZÜL. 1820. MÁRCIUS 1.
MEGH. 1876. FEBRUÁR 12.

JEGYZETEK

- 1 Gály Lajosról ld.: Nikolaus Dobay: *Rulett avagy az ördög golyója*. Budapest, 1995. 37–39.; Jánoska Antal: *A rulettkirály trónfosztása*. Gály Lajosra emlékezve. In: *Tiszti Kaszinó*, 2003/2. sz. 82–84.
- 2 Kellér Andorról ld.: Gulyás Pál – Viczián János: *Magyar írók élete és munkái*. XVII. köt. Budapest, 1995. 72.; *Magyar Irodalmi Lexikon*. I. köt. Főszerk.: Bendek Marcell. Budapest, 1963. 616.; *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. II. köt. Főszerk.: Péter László. Budapest, 1994. 1004.
- 3 Kellér Andor: *A rulettkirály*. Budapest, 1984. (A kötet összesen négyszer jelent meg. 1. kiadás: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1936.; 2. kiadás: Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.; 3. kiadás: Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.; 4. kiadás: Noran Könyvkiadó, Budapest, 2002.)
- 4 Kellér: i. m. 5.
- 5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL). X 2016. A Budapest-szentistvánavárosi római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilm-másolatai. Kereszteltet anyakönyve. III. köt. 185. old.
- 6 Magyar Katolikus Lexikon. XII. köt. Főszerk.: Diós István. Budapest, 2007. 997.
- 7 A menyasszony leánykori vezetékneve Herczog volt, Dietl-nek az első férjét hívták.
- 8 MNL OL. X 2010. A Budapest-krisztinavárosi római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilm-másolatai. Házassultak anyakönyve. XII. köt. 15. old.

- 9 Kellér: i. m. 154.
 10 Csapó Katalin – Káner Katalin: Budapest az egyesítéstől az 1930-as évekig. Budapest, 1999. 97.
 11 Budapest Főváros Levéltára. XXXIII. 1. a. Anyakönyvek. A IV/IX. kerületi halotti anyakönyvek. 1916. év. 259. fsz.
 12 Kellér: i. m. 133.
 13 MNL OL. X 2016. A Budapest-szentistváni római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilm-másolatai. Halottak anyakönyve. XIX. köt. 155. old. 34. fsz.
 14 Országos Széchényi Könyvtár. Plakát- és Kisnyomtatványtár (a továbbiakban: OSzK. PéKt). Özv. Gály szül. Herczog Anna gyászjelentése (Budapest, 1876. február 12.)
 15 OSzK. PéKt. Gály Vincze gyászjelentése (Pozsony, 1875. június 22.)
 16 Nemzeti Sírkert. Sírbolt könyv. Jobb 470. sb.

Szerb és orosz menekültek magyar földön a második világháború éveiben

A magyar földön menedéket találtak külön csoportját alkották a szerb menekültek. A Balkán a második világháború időszakában is fontos terület maradt, ahol az olasz, a német és az e kettővel szemben az angol érdekek ütköztek. Elsőként Mussolini Olaszországa nyúlt a fegyverekhez, de a görögországi hadműveletei csakhamar elakadtak, őket a németek csak megsegíteni az ún. „Marita-terv” végrehajtásával tudták. Ennek a tervnek a lényege az volt, hogy a Románia déli területén összegyűjtött csapatok Bulgária területén, a bolgár hadsereg együttműködésével harapófogóba zárják az olaszok ellen eredményesen harcoló görög hadsereget. Közismert tény, hogy a második Balkán-háborúban elszenvedett vereségért, a reváns reményében, a bolgár kormány is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez (1941. március 1.), Bulgária ebből adódóan engedte át területén a Görögország ellen felvonuló német hadsereget. Azonban a „Marita-terv” legbizonytalanabb pontja Jugoszlávia volt. Az angol elképzelés szerint egy esetleges görög–török–jugoszláv szövetség kulcsállama ugyancsak Jugoszlávia lett volna. Ennek a tervnek bizonytalan pontja pedig Törökország volt, amely csak abban az esetben harcolt volna Németország ellen, ha a németek felől közvetlen támadás éri. A Görögország elleni német támadás esetén viszont semleges álláspontra helyezkedett. A kör valóban bezárult. A jugoszláv kormány meggyőződött arról, hogy Anglia nincs abban a helyzetben, hogy érdemi segítséget adjon és szavatolja az ország függetlenségét. Ebben intő figyelmeztetés volt számára Csehszlovákia és Lengyelország esete. Ezért írta alá Jugoszlávia 1941. március 25-én a háromhatalmi egyezmény csatlakozási jegyzőkönyvét.

Röviddel később a jugoszláv kormány ellenzéke – 1941. március 27-én – Dusan Simovics tábornok irányításával megbuktatta a háromhatalmi egyezményt aláíró Dagisa Cvetkovic-kormányt. A szerb tisztok puccsa ezúttal vér nélkül zajlott le, ennek ellenére a jugoszláv függetlenség napjai meg voltak számolva. A német katonai tervekből Jugoszláviát nem lehetett kiiktatni. Ezt tükrözi Hitler kijelentése a német katonai vezetők előtt: „anélkül, hogy a jugoszláv kormány további lépéseit megvárnánk, minden intézkedést megteszünk Jugoszlávia katonai széttrésére. A támadást azonnal megindítjuk, mihelyt az eszközök és csapatok erre készen lesznek”.

(Háború és megszállás) A német–jugoszláv háborúra nem sokáig kellett várni, 1941. április 5-én beindult a hadigépezet. Teleki Pál öngyilkossága után ebben az akcióban – csak a második hullámban – Magyarország is részt vett. Hitler parancsának megfelelően a támadás könnyörtelen volt. A német bombázók több mint ezer gépe több hullámban támadta Belgrádot, míg a jugoszláv légierőnek csak dél-magyarországi városok szörványos bombázására volt ereje. A minden területen technikai fölényben levő német hadsereg 1941. április 10-én elfoglalta Zágrábot, a németbarát politikusok április 11-én kikiáltották Horvátország függetlenségét, ezzel Jugoszlávia alkotóelemeire hullott, de jure és de facto megszűnt a délszláv királyság. Szlovénia is német megszállás alá került. A magyar csapatok 1941. április 11-én átlépték a volt magyar–jugoszláv határt, és ezzel érvényét veszítette az 1940. december 12-én kötött magyar–jugoszláv barátsági szerződés. Magyarország megkezdte az 1918-ban elcsatolt területek részleges birtokbavételét.

A jugoszláv kormány 1941. április 17-én aláírta a fegyverszüneti egyezményt, így a németek 11 nap alatt végeztek a Balkán legerősebbnek ítélt hadseregével. Közel 350 ezer jugoszláv katona esett fogsága, akik többségét a németek németországi fogolytáborokba kívántak szállítani. A fogolykérdés ennél bonyolultabb volt, minthogy minden katonát egyszerű úton eltávolítsanak és Németországba szállítsák őket.

A Délvidéken a magyar fennhatóság két szakaszra oszlott: 1941. április 18. és 1941. augusztus 16-a között a magyar honvédség ellenőrzése alatti területeken katonai közigazgatást léptettek életbe, majd 1941. augusztus 16-a után – egészen 1944 októberéig – polgári közigazgatást vezettek be. Ez 17 járásra, 3 törvényhatóságú városra (Szabadka, Zombor, Újvidék), 2 megyei jogú városra (Zenta, Magyarkanizsa) terjedt ki, bár ez 50-50%-ban közös volt a katonai parancsnokságokkal. A Belügyminisztérium biztosította a közigazgatást, az iskolaügyet, az egészségügyet, a rendvédelmet, a gazdasági élet működését. A közellátást részben helyi forrásokból, részben a Belügyminisztérium IX. osztálya szervezésében érkezett segélyekből biztosították.

A magyar közigazgatáshoz nem minden volt magyar területet csatoltak: magyar hadsereg fennhatósága alá került Bácska, a baranyai háromszög, Muraköz és Muravidéke, de Bánát és több értékes mezőgazdasági terület nem. A visszacsatolt területeken 310 ezer magyar mellett 200 ezer német, 300 ezer szerb, 80 ezer horvát, 80 ezer szlovén, 50 ezer szlovák, 20 ezer ruszin, valamint 15 ezer zsidó élt. A visszaintegrálás komoly nehézségekbe ütközött, hiszen e területről nemcsak a közigazgatás megfelelő emberei, hanem a munkaképes férfi lakosság jelentős része hiányzott. A helyzet is alapvetően más volt, hiszen Kárpátalja, bizonyos szlovákiai magyar területek és Észak-Erdély visszacsatolásában a diplomácia játszott döntő szerepet, a magyar csapatok – minden ellenállás nélkül – csak bevonultak és birtokba vették a volt magyar területeket, és a nem magyar lakosság tömeges kitelepítése és internálása fel sem merült. Ezzel egy időben jelentkezett a menekültügy, hiszen a német katonai megszállás és katonai közigazgatás alá került területekről (például Bácskából) tömegesen menekültek a szerbek, szlovének, horvátok, a jugoszláv adminisztráció egy része, valamint a földjeikről elűzött dobrovoljácok sokasága. Ők azok az ószerbiai telepések, akiket 1918 után az elkobzott magyar és német földekre telepítettek, erősítendő a szerb elemet. (Ilyenek jelentős számban voltak a magyar közigazgatás alá került területeken is.) Ugyancsak azonnal jelentkezett egy „másik” menekülési irány is: a magyar állam területére tömegével menekültek a zsidó vagy annak minősített emberek, akik Magyarországon több védelmet reméltek, mint a teljes kiszolgáltatottság állapotában élni a német hadsereg ellenőrizte vidékeken. A menekültek között voltak a volt jugoszláv hadsereg és rendőrség tisztjei, tiszthelyettesei, katonái, akik nem estek fogságba. Tömegével Bácskába érkeztek, de már voltak olyanok is, akik a dél-magyarországi szerb és délszláv települések felé vették az irányt. A magyar belügyi nyilvántartások szerint közel 40 ezer délszláv polgári menekülttel foglalkoztak, ezek csak Bánátból és az ószerbiai területekről érkeztek. Őket le kellett választani a tényleges katonai foglyok tömegétől. A polgári menekülteket Újvidék környékére tömörítették, elhagyott házakba, iskolákból kialakított szállásokon helyezték el, fokozatosan telepítették olyan falvakba, ahonnan a lakosság tovább menekült, hiszen az újvidéki területeken élő horvátok – jelentős létszámú bosnyákokkal együtt – tömegesen menekültek a független horvát állam területére. Ezen menekülő tömegben külön gondoskodást igényeltek a volt Jugoszlávia legkülönbözőbb vidékein élt magyarok, ezek részére Szabadkán 1200, Zomborban 600 fő befogadására alkalmas „magyar” menekülttáborokat szerveztek.

A harci cselekmények befejezése után a délvidéki szerbek köréből 11 375 főt internáltak, akik többsége a már említett dobrovoljácok (szerbek, bosnyákok), a volt jugoszláv

adminisztráció hivatalt vesztett tisztviselői, rendőrök, előljárók stb. voltak. Egy 1941. június 1-jén kelt rendelet ugyan az előbbieket kiutasította a Vajdaság területéről, de mivel nem lehetett hová szállítani őket, internáló táborokba helyezték el e létszámot. A források szerint egész dobrovolják falvak kollektív internálására is sor került, úgy, hogy maradtak – fegyveres felügyelet mellett – saját házaikban, művelték földjeiket, míg új az tulajdonosok megérkeztek. Ezek többsége helyi német nemzetiségű volt, akik valóban „kedvezményezettjei” lettek a Délvidék lerohanásának. Magyarországon is toboroztak magyar telepeseket a megszállt területekre, de alig volt erre érdeklődés. Viszont még 1941-ben letelepítettek közel 11 ezer bukovinai csángó magyart, akiknek töredéke a háború végén nagy nehézségekkel vergődött Baranya megyébe.

A visszacsatolt magyar területeken 13 helységben 20-21 ezer személy internálására alakítottak ki tábort, akiket volt középületekben és kaszárnyákban helyeztek el. Az élet-körülmények rendezéséig segélyekkel, különböző természetbeli és pénzügyi segítségben részesítették őket, valamint központi ételmezést biztosítottak számukra. Gondot jelentett a betegek és a különösen nagyszámú tüdőbetegek aránya, így 1941 nyarán, Újvidéken tbc-s gyermek és felnőtt betegeknek 200 ágyas kórházat és szanatóriumot rendeztek be, a városi kórházat (350 betegágygal) a menekültek gyógyítására alakították át. Ennek fenn-tartási költségeit a magyar Belügyminisztérium biztosította.

(Hadifoglykérdés) Más volt a helyzet a magyar honvédség felügyelete alá került hadifoglyokkal, akik „vegyes” képet mutattak nemzetiségi összetételben: ezek a katonák szerbek, horvátok, szlovének, magyarok, németek, bosnyákok, bunjevácok, románok, szlovákok, olaszok, bolgárok, görögök és törökök voltak. Igen gyors elbírálást kívántak: a német katonai hatóságok a magyar katonai közigazgatás alá tartozó területekről a magyar, a német és a horvát nemzetiségű hadifoglyokat Belgrád, Sabác, Mitrovica, Brod hadifogoly-gyűjtőtáboraiba irányították, ahonnan a németeket, minden különösebb igazolás nélkül visszairányítottak lakóhelyükre. Ezt tették a horvátokkal és a magyarokkal is, később a magyaroknak és a horvátoknak Újvidéken és Paláncán állítottak fel igazoló bizottságot, hogy minél gyorsabban lezárják ügyüket. A bolgároknak a hazaszállítás miatt külön tábort szerveztek. A magyar hatóságok a német katonai parancsnokságoktól zsidónak minősülő és ószerbiai jugoszláv hadifoglyokat nem vettek át. A magyar fennhatóság alá tartozó területekre illetékes magyar, horvát és bolgár hadifoglyokat a magyar katonai parancsnokságok – függetlenül az igazoló bizottság határozatától – nem tekintették hadifogolynak, részükre ételmezést és segélyt biztosítottak.

A jugoszláv hadifoglyok ügyében a magyar és a német katonai parancsnokságok 1941. június 1-jén kötöttek megállapodást, lényegében az előbbi feltételek mellett, a vázolt rendszerben. Viszont a magyar honvéd főparancsnokság a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek kezelésébe bevonta a Honvédelmi Minisztérium 21. „hadifoglyokkal foglalkozó” alosztályát, amelynek nagy gyakorlata volt már a lengyel katonai menekültek révén. Igaz, a lengyel és a délszláv hadifoglyok ügye, főleg az „ügy keletkezése” vonatkozásában, eltérő volt egymástól. A lengyelek – elhagyva hazájuk területét – tudatosan menekültek Magyarországra, míg a jugoszlávok – függetlenül nemzetiségüktől – saját államuk területén estek fogságba.

A Honvéd Fővezérség hadműveleti osztályán 1941. április 17-én tartott értekezletén a jugoszláv hadifoglyokkal kapcsolatban – elhelyezés, ételmezés és bánásmód vonatkozásában – a következőket határozta el. Három kategóriában állapodtak meg. Az első csoportba a jugoszláv hadseregbe besorozott magyar, német, szlovén, horvát és bolgár katonák tartoztak, akik számára jobb ételmezést biztosítottak, az igazolás után azonnal

szabadon kellett bocsájtani őket. Átmeneti tábor is kijelöltek Sárváron, Párkányban és Bük községben.

A második csoportot a szerb, román, szlovák, ruszin, bosnyák, dalmát, albán, görög és a zsidó vallásúak alkották, akiket szigorúan őriztek, s gyengébb élelmezésben részesültek. Részükre Érsekújváron, Kisbodakon, Gánton és Tápiósülyön akartak tábort szervezni, olyan helyeken, ahol a lengyel katonai táborok az evakuáció miatt megszűntek.

A harmadik csoportba sorolták a veszélyes és gyanús elemeket, a szökések szervezőit, a csetnikeket, a dobrovolják telepeseket, a jugoszláv közigazgatás alkalmazottjait, a magyarellenes „nagy szerb gondolat” hirdetőit, a kommunistákat és a zsidókat. A parancs értelmében akkor is őrizetben kell őket tartani, ha az elfogásuk idején felforgató tanításokat nem hangoztattak.

A pécsi IV. hadtestparancsnokság, amely a megszállt területen a katonai közigazgatást biztosította, 1941. április 18-án kelt parancsában a jugoszláv hadifoglyok összegyűjtését és nemzetiség szerinti szétválogatását rendelte el, kiemelve, hogy „a magyarokat, németeket, horvátokat megkülönböztetett bánásmódban kell részesíteni”. Központi hadifogolytábort Belgrádban, Sabácon, Miroviticán, Bródban állítottak fel, az ezekbe irányított jugoszláv hadifoglyokat a német parancsnokságok Újvidéken és Palánkon vették át, valamint ideiglenes gyűjtőhelynek Baját és Kiskundorozsmát jelölték ki. A németektől átvett és magyarok által foglyul ejtettek részére Szabadkán, Begecsen, Óbecsén állítottak fel hadifogolytáborokat, Siklóson pedig hadifogoly-gyűjtőtábor szerveztek. Később ezek a táborok megszűntek, amint az igazoltatások lezáródtak, illetve a szerb katonák többségét a németországi hadifogolytáborokba szállították. Ezeket az ügyeket a HM 21. alosztálya intézte. Talán a legtöbb gond a horvát nemzetiségű katonákkal volt, hiszen nem mindegyik akart Horvátország területére kerülni, sokuknak a családja a német és a magyar hadseregek által megszállt vidékeken élt, másik részük a magyarországi horvát rokonaihoz igyekezett. 1941 szeptemberében a horvát követség 19 ezer horvát nemzetiségű hadifogoly átadását szorgalmazta. Szerintük Bácsopolyán négyezer, Barcsen hétezer, Nagykanizsán kétezer, Sárváron ötezer és Palicsen ezer horvát katonát tartanak a magyarok fogságban. A magyar katonai nyilvántartások szerint viszont ekkor 144 horvát tiszt és 1522 legénységi állományi volt magyarok őrizte fogolytáborokban. A magyar katonai parancsnokság szerint az előbbi számadat feletti létszámot „hazaszállították”.

1941 második felében a központi probléma az internáltak további sorsa volt. A katonai kormányzás rendelete szerint (1941. június 1.) mindazon személyek, akik 1918. október 31-e után kerültek (telepítéssel vagy önként) Ószerbiából a volt Magyarország területére, azokat rövid időn belül ki kell utasítani, addig is internáló táborokban kell tartani. Ez mintegy 150 ezer főt jelentett, viszont a Szerbiát megszállva tartó német katonai parancsnokság elzárkózott ettől. A magyar hatóságnak előbb 15 ezer, majd újabb 12 ezer dobrovoljácot sikerült átadni, de megkíséreltek 25 ezer volt szerb telepest illegálisan áttenni a határon. A magyar kormány még 110-120 ezer szerb Szerbiába való telepítését szerette volna elérni, de ezek átvétele vontatottan haladt. Az internálótáborok lakóiból munkásszázadokat szerveztek, munkaerővel küszködő ipari és mezőgazdasági létesítményekbe vezényelték őket. Ettől függetlenül a táborok zsúfoltsága nem szűnt meg, mivel a németek által kormányzott Bácskából és még Szerbiából is folyamatosan szöktek magyar területekre délszlávok. Ennek oka, hogy menekültek a német megszállástól, másrészt a magyar kormány a ténylegesen szerb menekülteket a délvidéktől távoli dunántúli helységeken helyezte el. Így kerültek szerbek a sárvári menekülttáborba, ahol korábban lengyel menekült katonákat őriztek. Sárváron kívül Komáromban, Érsekújváron, Kisbodakon, Pétervásáran létesítettek új hadifogolytáborokat. Sárvárra polgári, Komáromba jugoszláv királyi hadseregbeli személyeket irányítottak, mindkét tábor szinte a háború végéig működött.

A komáromi tábor folyamatos „utánpótlását” jelentette a németországi hadifogolytáborokba került jugoszláv katonák – nemzetiségre való tekintet nélkül – folyamatos szökése, amelynek célja Magyarország lett, ahol közismerten emberségesen bántak a menekültekkel. 1942. március 17-én Pásztóy Ámon, a KEOKH vezetője arra figyelmezteti a rendőri szervezeteket, hogy „Németországból Magyarországra eddig is több jugoszláv hadifogoly szökött át. Az átszökések száma a tavaszi idő beálltával előreláthatólag növekedni fog. Felhívom a Főkapitány urat, utasítsa az összes tekintetbe jöhető alárendelt hatóságait, hogy a Németországból átszökött jugoszláv hadifoglyokat a komáromi katonai gyűjtőtábor parancsnokságának adják át. A honvédelmi miniszter úr a komáromi táborparancsnokság jelentése alapján a megbízható magyarországi, délvidéki illetőségű hadi foglyokat otthonukba bocsáthatja.” Ez vonatkozott azokra a szerbekre is, akik a „magyar nemzethűség szempontjából kifogástalan magatartást tanúsítanak”.

A legnagyobb gondot a magyar területre szökött, 1941 őszétől egyre növekvő számú, nem magyar honos és nem délvidéki illetőségű – jugoszláv királyi hadseregbeli hadifoglyok jelentették. Ezek ószerbiai illetőségű katonák voltak, akiket – a megállapodások szerint – a szerbiai német hatóságoknak kellett volna átadni, de azok hallani sem akartak átvételről. Ezt tették a horvát hatóságokkal is. A magyar–horvát fogolyátvételi megegyezés is tiltotta a szerb katonai fogoly átadását, ha tévedésből mégis átvették, később rövid úton visszatoloncolták magyar területre. Az úgynevezett kolonista szerbeket (dobrovoljácokat) a szerbiai német parancsnokságok sehonnan nem vették át. A zsidónak minősülő hadifoglyokat senki nem fogadta be, később, több hónapos internálás után a német katonai parancsnokságok Németországba, koncentrációs táborokba szállították őket.

Csak 1942 januárjában rendeződött végleges formába a magyar állam területén élő jugoszláv, ószerbiai illetőségű hadifoglyok sorsa: ezek teljes létszámában a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályához kerültek, a más nemzetiségűeket illetőségi helyükre kellett visszaküldeni, a Németország felől szökötteket Hegyeshalomnál át kellett adni a német katonai hatóságoknak. A feladat végrehajtásával a csendőrséget bízták meg. Az internált vagy magyar földre menekült jugoszláv (szerb, horvát, bosnyák stb.) polgári lakosság szociális gondozása (szállás, ellátás, napidíj, betegellátás, iskolázás stb.) a Belügyminisztérium IX. osztályának feladata lett. A menekültügyben meghatározó szerepet játszó Belügyminisztériumban, kezdetben ellentétes álláspont alakult ki a szerb menekültüggyel kapcsolatban: 1939 őszén a lengyel polgári menekültügy irányításával a IX. ügyosztályt bízták meg, Antall József irányítása alatt közmegelegedéssel intézték az ügyeket, amelyet nem rendőrségi, hanem szociális kérdésként kezeltek.

A délvidéki katonai akció után azonban Bonczos Miklós államtitkár, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter politikai helyettese, a kormánypárt szélsőjobboldali képviselője szerette volna a minisztériumon belül „átrendezeni” a polgári menekültügy kezelését, egy erősen németbarát szemléletű irányba terelni. Ez ellenkezett Keresztes-Fischer belügyminiszter Hitler-ellenes szemléletével, amivel nem rokonszenveztek Bonczos államtitkár nézetei. Bonczos államtitkár – megkerülve a belügyminisztert – Antall József osztályát mindenképpen felügyeleti körébe akarta vonni, ezzel szakításra kényszeríteni eddigi szociálpolitikai irányvonalával. Antall József, ragaszkodva a közvetlen miniszteri függőségéhez, nem vett tudomást az államtitkár próbálkozásairól. Erről a feszültségről Antall József ezeket írta emlékiratában: „Bonczos elérkezettnek látta az időt, hogy beavatkozzon a menekültügybe, amikor a szerencsétlen vezérkari intézkedés folytán (Keresztes-Fischer nem volt benne) a bukovinai menekült magyarokat a bánáti községekbe helyezték el, és a bánáti szerb lakosságot a sárvári cukorgyár épületeibe hurcolták. Bonczos – előttem ismeretlen módon – a Sárvárra internált szerbek ügyének ura lett. Keresztes-Fischertől

nem kapott adminisztratív személyzetet, és hozzám fordult, hogy azok élelmezését, felügyelését, stb. is én lássam el az osztállyal. Ezzel együtt – mondotta – az egész menekültügyet együtt fogjuk csinálni. Én közöltem vele, hogy a szerbek nem menekültek, mert azok erőszakos cselekmény áldozatai. Bonczos figyelmeztetett, hogy a vezérkart nekem nincs jogom kritizálni. A sárvári tábor élelmezését azért vállaltam, mert előzőleg felkerestek szerb képviselők (Dungyerszki, Popovics Milan). Az Újvidéki szerb püspök Csirics Ireney küldöttei ugyancsak nálam érdeklődtek a kitelepített szerbek sorsa iránt. Ők arra kértek, hogy én vigyem az ügyüket, mert aggasztja őket, hogy mi lesz a szerbek sorsa. Amikor tehát Bonczos szólt nekem, én a háta mögött a szerb vezetőkkel már abban is megegyeztem, hogy majd szerb vidékekre kiadom őket munkára, és lassanként visszaviszik őket. Bonczostól azzal a feltétellel fogadtam el a szerb tábor kezelését, hogy az ottani rendőri szervek felett én rendelkezem. Bonczos nem értett az ügyhöz, és készséggel ígent mondott minden javaslatomra. [...] Emlékezetem szerint 1943 őszén Bonczos összehívott a miniszterelnökségen Pataky államtitkár elnöklete alatt egy miniszterközi értekezletet, amelynek egyetlen tárgya lett volna a magyar menekültügyben egységes szempontok kialakítása. Pataky úgy látszott nem ismerte fel Bonczos szándékait és beugrott neki, mert összehívta. [...] Bonczos előadta, hogy a harctereken a németek és a magyarok véreznek, itthon az ország felháborodva látja, hogy a menekültek élnek világukat, szabadon járnak-kelnek, kémkednek. Javasolta, hogy az értekezlet foglaljon állást ebben a kérdésben, hogy ezt az állapotot megszüntessék. Kemény kéz kell ide – mondotta, és szemrehányóan rám nézett. [...] Indítványoztam, hogy a kérdést előkészítés hiányában ne tárgyaljuk. Kormányzati és politikai kérdésekről mi itt nem tárgyalhatunk, mert ez a miniszterelnökre és kormányára tartozik. Pataky szemmel láthatóan örült az indítványomnak, és Bonczos kivételével minden résztvevő helyeslésére az ülést berekesztették. Az ülés végén Pataky odajött hozzám és kifejtette, hogy osztja nézeteimet. Bonczos csak annyit mondott, hogy ezt nem felejtí el nekem. Néhány nap múlva – más ügy referálása után – Keresztes-Fischer, aki már teljesen tájékozott volt az ügyről, csak annyit mondott, hogy senkinek sem lehet kifogása felfogásommal kapcsolatban. Az »egyesítést« megúsztuk.”

Bonczos elképzelése veszélyes helyzetbe hozhatta volna a menekültügyet, mivel a rendőri-adminisztratív módszerek teljesen lehetetlen helyzetbe hozhatták volna a kormányzatban megbúvó németellenes tisztviselői kart. Ugyancsak figyelembe kell venni, hogy a korabeli Belügyminisztériumban nemcsak Keresztes-Fischer Ferenc politikai nézetei és Hitler-ellenes szemlélete volt a meghatározó, hanem a szélsőjobboldali és erősen németbarát körök is képviselve voltak. Gondoljunk csak arra, hogy 1944. március 19-e után a bevonuló Gestapo Keresztes-Fischer Ferenc letartóztatásával jó néhány belügyi főtisztviselőt is őrizetbe vettek. Németország mindvégig rosszalta és ellenezte a magyar menekültügypolitikát, a kivételes bánásmódot, de állandóan indítványozták e politika irányítóinak leváltását. Keresztes-Fischer erre nem volt hajlandó, sőt ilyen alkalmakkor külön is bizalmáról biztosította az érintett munkatársát. Bonczos Miklós javaslata – ha megvalósul – a németek szája íze szerint rendezte volna át az egész menekültügyi politikát.

(Magyar nemzetiségű foglyok ügye) A polgári közigazgatás részéről született meg az a kezdeményezés, hogy a volt jugoszláv hadsereg német fogságba esett, a németországi és ausztriai fogoly- és munkatáborokba került muraközi, bácskai, baranyai illetőségű katonáit kiszabadítsa a fogságból, hazahozatalának kérvényezését megoldja. 1941. július 9-én Bécsben felállították a Magyar Királyi Hadifogolykiváltó Bizottságot, amelynek koordináló tevékenységét a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályára bízták. A hazahozatalt sürgető, kérő kérvények továbbítása a közigazgatási, honvéd és rendőri osztály

feladata lett. Bár az ügymenet kicsit hosszúnak tűnt (a szerbek esetében igazolni kellett a Magyarországhoz való viszonyt, a két világháború közötti magatartást, stb.), de a hazahozandók listájára számos olyan is felkerült, aki a volt Jugoszlávia más területén élt. Ám tény, hogy a magyar hatóságok segítségével 1941–1943 között a magyarok mellett több ezer szerb nemzetiségű volt jugoszláv hadifoglyot is kimentettek a táborokból.

A szűkebb értelemben vett szakirodalom sem szentelt eddig nagy figyelmet a bécsi Magyar Királyi Hadifogolykiváltó Bizottság embermentő tevékenységének és eredményeinek. A számszerű adatok is ismeretlenek voltak. A Honvédelmi Minisztérium hivatalos – belső – jelentéseiből kitűnik, hogy 1942. január 31-ig a német fogolytáborból 8667 személyt hoztak ki, ebből 1105 szerb, 3861 magyar volt, a többi nemzetiségét nem jelölték. Az 1942. május 5-i összegzés már részletesebb. Ennek adatai: 9521 személyt hoztak haza, ebből 4282 magyar, 1688 szerb, 1195 szlovén, 689 bunyevác, 584 vend, 458 román, 210 rutén, 188 német, 85 horvát, 42 sokác, 31 zsidó, 30 bolgár, 20 cigány, 12 cseh, 4 orosz, 2 szlovák, 1 török. 1943 novemberében a kiszabadítottak létszáma 15 561 volt, ebből szerb 6451 volt, a magyarok száma 5285-re emelkedett.

A kiszabadított szerbeket – a magyarokkal és a többi nemzetiségűekkel együtt – a magyar katonai hatóságok egyelőre a komáromi várba szállították, majd onnan engedték tovább. A magyarok nem jelentettek gondot, viszont a szerbek és a többi délszláv nemzetiségű igen. Akit lehetett, azt lakóhelyükre irányították, viszont szép számban voltak olyanok, akiket a megszálló német katonai hatóságok vagy nem engednek be, vagy fennállhatott a visszatoloncolás lehetősége is. Ezekből a személyekből alakultak ki a szerb menekülttáborok: a legnagyobb délszláv tábor Sárváron működött, ahol 1856 személy lakott, a többi – élve a munkavállalási lehetőséggel – a környező gazdaságokban és üzemekben kapott alkalmazást, kinlakásukat is engedélyezték. A nagykanizsai, a komáromi és a siklósi szerb katonai táborokban összesen 2905 volt délszláv tisztet, altisztet, rendőrt, határőrt és közkatonát regisztráltak. Ezek nem mertek visszatérni a volt Jugoszlávia területére, de voltak olyanok is, akik egyéni akcióval szöktek meg a német táborokból és „önvédelemből” álnevet vettek fel. Voltak olyanok is, akik a német fogolytáborból történt kiszabadulás után Magyarországról értesítették családjukat, azok ide jöttek és polgári státusban Sárvárra kerültek, illetve valahol családos elhelyezéssel együtt járó munkát kaptak.

A fogolytáborokból kiszabadított délvidéki magyarok és délszlávok többsége visszatért Bácskába és Bánátba, a hontalanok vagy birtokukat elvesztett személyek magyarországi letelepedésében nagy segítséget nyújtott a magyarországi szerb ortodox egyház. E táborok létszáma soha nem haladta meg a kétezer főt, bár létszámuk ingadozónak bizonyult, mivel állandóan érkeztek újak, illetve a délszláv menekültek integrálódtak a magyarországi nemzetiségi falvakban.

Nem bizonyítható levéltári anyagokból, csupán visszaemlékezésekben történtek utalások arra, hogy a délszláv hadifoglyok mentési akciója során olyan személyek is felkerültek a Honvédelmi Minisztérium listáira, akiket közvetítők útján a jugoszláv partizánok kérték. Az is bizonyítható, hogy a kiszabadított foglyok közül sokan hazatérésük után csatlakoztak az akkor még királyi és a Titót követő partizánokhoz.

A sárvári délszláv táborba a Belügyminisztérium 1943 végétől elhelyezett több, a német hadifogolytáborból megszökött és magyar földre menekült szovjet katonát és nőt, akiket mint délszláv menekülteket vettek nyilvántartásba.

Magyarország német megszállása után a délszláv táborokból nem történtek elhurcolások, bár az ellátásokat 1944. április közepétől felfüggesztették, s emiatt nehéz helyzet alakult ki. Komáromból, Nagykanizsáról és Siklósról a délszláv katonák a németek bejövetelének hírére megszöktek, illegálisan éltek, 1944 végén visszatértek szülőföldjükre, de a tisztek közül többen Nyugatra emigráltak.

A kiszabadított szerbek többsége nem volt honos a magyar államhoz csatolt délvidéki területeken, ezeket a Baló Zoltán ezredes vezette bizottságok humanitárius okokból vették nyilvántartásba, sok volt az ún. dobrovolják, az 1918 után földhöz jutott szerb paraszt. Ugyancsak problémát jelentettek a jugoszláv hadsereg olyan hivatásos tisztjei, akik továbbra is fenntartották a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságra tett esküjüket, így féltek visszatérni a Délvidékre, tartottak a Tito-partizánok bosszújától. Hivatalosan ügyeiket a kiszabadításig a Honvédelmi Minisztérium intézte, ezt magyar földre kerülésük után már nem tehette, mert olyan katonai személyekről volt szó, akiket a honosság alapján kértek ki a német hatóságoktól. Éppen ezért született megállapodás a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium között, hogy azokat a volt jugoszláv hadifoglyokat, akik nem tudnak vagy nem mernek visszamenni lakóhelyükre, azok kerüljenek polgári menekült állományba, róluk a BM IX. osztálya gondoskodik. Ezek 1942 januárjában családjukkal együtt Sárvárra kerültek, a magányosok Nagykanizsára, Siklósrá és Komáromba, a tisztek tiszt ellátást és zsoldot kaptak, többüknek engedélyezték a városban való kintlakást. A családosoknak engedélyezték a munkavállalást, biztosították az egészségügyi biztosítást. Elhelyezésüknél és a munkahely biztosításnál nagy segítséget nyújtott a magyarországi szerb ortodox püspökség.

Munkalehetőséget nem volt nehéz találni, mivel 1944 tavaszán–nyarán a munkaerőhiány akkora volt, hogy például a sárvári tábor szinte kiürült. A táborparancsnok jelentése szerint, a gyerekeken, az időseken és a betegeken kívül alig 30–40 személy tartózkodik a táborban, a többi 2150 fő mezőgazdasági munkát vállalt. Egy másik jelentés szerint, a tábor minisztériumi ellenőrzése megállapította, hogy az élelmezési normákat a táborparancsnokság betartatja, viszont az elkészült ételek minőségileg nem felelnek meg az előírásoknak. Ezért az addig alkalmazott, az élelmezést biztosító vállalkozónak felmondtak, és mással kötöttek szerződést.

A Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályának parancsa szerint a jugoszláv katonák és tisztek a lengyel internált katonáknak biztosított ellátásban részesültek, csupán szabad mozgásukban lettek korlátozva. A tisztek az elhelyezésen és élelmezésen kívül napi 5 pengő zsoldot kaptak, az altisztek teljes ellátásban és 1 pengő, a legénységi állományúak – a teljes ellátás és szállás mellett – napi 40 fillér összegű zsoldot kaptak. Ugyancsak részesültek egészségügyi, szükséges esetben kórházi ellátásban, mindez megfelel a nemzetközi egyezményekben rögzítettekkel, miszerint ennek azonosnak kellett lenni a szolgálatra behívott póttartalékosok ellátásával. Viszont a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztály több alkalommal is felhívta a katonai parancsnokságok figyelmét, hogy a „szóba forgó jugoszláv katonák ugyan internáltak, de nem hadifoglyok, így joguk van táboron kívül szállást bérelni, amit a tábori őrségek ellenőrizhetnek”. Így a komáromi táborhoz tartozó szerb tisztek a városban béreltek szobát, akiket a városi rendőrkapitányság heti három alkalommal ellenőrzött, illetve a szerb tiszteknek jelentkezniük kellett a kapitányságon. Zsoldjukat havi három alkalommal a táborparancsnokságon kapták meg.

A komáromi tábor létszáma lényegesen nem változott, de folyamatosan fogadtak be olyan szökött szerb katonákat, akik egyénileg szöktek meg német fogolytáborokból. A bécsi hadifogoly-kiváltó bizottság folyamatosan működött, bár a hazahozott foglyok létszáma lassan leapadt. Éliás őrnagyot, a parancsnokot azzal vádolták, hogy több szerbet hoz haza, mint magyar nemzetiségű jugoszláv foglyot. Az akkor lefolytatott – nem publikus – vizsgálat szerint valóban, a magyar nemzetiségű hadifoglyok mellett mintegy 14 ezer szerbet és közel 10 ezer más nemzetiségű délszláv foglyot mentett ki a német hadifogolytáborokból.

(*Orosz menekültek*) A magyar menekültügyön belül talán a legkisebb létszámot, mintegy 300 főt jelentettek az 1941-től folyamatosan érkező volt szovjet katonák és polgári személyek. A helyzet „furcsaságát” jelentette, hogy a magyar–német katonai megállapodás szerint a szovjet fronton magyar fogságba került katonáknak a magyar parancsnokságok sem a frontvonal mögött, sem a hátszágban fogolytábor nem tartottak fenn. Így Magyarországra a Szovjetunió területéről nem kerülhetett hadifogoly. 1941 őszétől a német hadsereg jelentős számú szovjet hadifoglyot szállított a németországi és ausztriai fogolytáborokba, ezzel egy időben megkezdte a szovjet polgári lakosság köréből – férfiakat, nőket, a fiatalabb korosztályhoz tartozókat – a németországi kényszers munkára való vezénylést. Utóbbiak útpítésekénél, munkaerőhiánnyal küzdő gyártelepeken dolgoztak, és katonai őrizet alatt álltak. A németországi fogolytáborokból Magyarországra irányuló szökésekbe, a franciákkal és lengyelekkel együtt, bekapcsolódtak a szovjet hadifoglyok is, bár létszámuk meg sem közelítette azok számát. Az első szovjet hadifoglyok 1941 őszén jelentkeztek, akik először – szerb nemzetiségi megjelöléssel – a komáromi táborba kerültek. Gondot jelentett, hogy a magyar–német katonai megállapodás szerint azonnal ki kellett volna adni őket Németországnak, illetve a határőrségnek vissza kellett volna őket toloncolni a Birodalom területére. Ez egyet jelentett volna a halálukkal. A Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium illetékes osztálya abban állapodtak meg, hogy a szökött szovjet személyeket délszláv vagy erdélyi menekültként azonnal polgári állományba helyezik. Ezt minden veszély nélkül megtehették, hiszen a szerbek és az oroszok nyelvi nehézség nélkül megértették a másik nyelvet. Elhelyezésük jelentett gondot, hiszen olyan helyet kellett találni számukra, ahol nem jelentettek feltűnést. Többet közülük a sárvári szerb táborba vezényelték, az asszonyokat és fiatalkorúakat Somlószőlőszre, erdélyi menekültként. Ezek olyan személyek voltak, akik Kárpátaljáról származtak, valamilyen szinten értettek és beszéltek magyarul. 1943-tól már folyamatosan érkeztek az ausztriai munkatáborokból polgári szovjet kényszers munkások, főleg nők, többen gyerekekkel. Somlószőlőszön már veszélyes lett volna nagyobb számú orosz elhelyezni, így őket a sárvári táborba irányították, ahol különben is több oroszos nevű személy élt. A hagyományos orosz–szerb rokonszerv kizárt mindenféle konfliktusveszélyt.

1943-ban szökött Magyarországra Borisz Csukovin százados, leningrádi tornatanár, akit előbb a komáromi munkatáborban tartottak, majd a zugligeti lengyel tiszt táborba vezényelték át. Antall József 1943 nyarán hivatalosan megbízta a szovjet menekültek képviselésével, a Belügyminisztériumban szervezett menekültügyi fordítók részlegében referensként dolgozott. Az ügyről Antall József emlékiratában a következőket írta: „... megemlítem azt is, hogy magyar katonai vonalról a vezérkari főnökségen a németek kezdeményezésére feljelentést tettek ellenem, hogy osztályomon nemcsak lengyel menekülteket alkalmaztam referensként, hanem egy orosz hadifoglyot is. A feljelentésben foglalt tényanyag megfelelt a valóságnak, az ahhoz fűzött következtetés azonban, hogy ez milyen veszélyes és ártalmas Magyarországra nézve – egy szovjet hadifogly referens – az már nem. A miniszter hivatott és megkérdezte, hogy igaz-e, hogy van orosz referensem. Igenlőleg válaszoltam, és elmondtam a miniszternek, hogy Csukovin Borisz nevű orosz katonát azért alkalmazom, mert nem tudok oroszul, a neveikkel hadilábon állok, és ő vezeti az orosz nyilvántartásokat. Egyébként Oroszországban rendkívül sok magyar hadifogly van, és ha az oroszok megtudják, hogy emberségesen bánunk velük, foglyaink hasonló eljárásra számíthatnak. [...] Különben is a felügyeletem alatt álló oroszok mezőgazdasági munkát végeznek. A miniszter semmiféle utasítást nem adott, csak arra kért, hogy készítsek egy feljegyzést az említett indoklásaimról. Én elkészítettem, soha erről nem beszélgettünk miniszteremmel. Egy alkalommal, amikor a miniszterelnökséget

felkerestem, Pataky Tibor államtitkár megemlítette, hogy Kállay Miklós miniszterelnök helyesnek találta az orosz foglyokkal kapcsolatos indoklásaimat, amit a legjobb időben írtam, mert a németek állandóan sürgetik az oroszok kiadatását. Indokaimat felhasználták a kiadatás megtagadásánál is.”

Csukovin Borisz kapcsolatban állt a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályával, amelynek parancsnoka, Utassy Lóránd ezredes a kiugrási kísérlet előkészítésénél tervezett Nemzetközi Rendőrség megszervezésébe bevonta, és feladata lett az itt élő szovjet katonák megszervezése. Ugyancsak kapcsolatban állt a magyar katonai ellenállási mozgalommal, személy szerint Kiss János altábornaggyal is. Nem véletlenül keresték a német megszállók, így 1944 novemberében sikerült elfogniuk, és ismeretlen időben és helyen kivégezték.

Tragikusan alakult az oroszok sorsa a szovjet hadsereg megjelenése után. A német megszállók nem sokat törődtek a sárvári délszláv táborral, legfeljebb korlátozták ellátásukat. A szerbek között élő oroszokról nem sokat vagy egyáltalán nem tudtak. Viszont a szovjet hadsereg biztonsági szolgálata 1945 tavaszán összeszedte valamennyiüket, mint hazaárulókat őrizetbe vette őket, és a Szovjetunióba történt szállításuk idején valamennyit kivégezték. Ez a sors várt a somlószlósi orosz menekültekre, akiknek neveit az 1943 karácsony előtt készített névjegyzékről ismerjük, amikor a Vöröskereszt 154 személynek osztott szét szeretetsomagot és csípőt.

FORRÁSOK

Antall József id.: *Menekültek menedéke. Emlékek és iratok.* Bp., Mundus, 1997.

Apór István emlékirata. Antall József hagyatéka. SOL.

Kapronczay Károly: *Lengyel menekültek Magyarországon. 1939–1945.* Bp., Mundus, 2009.

Lagzi István: Forgószél a délvidéken 1941-ben. *Valóság*, 2007. 3. sz.

Országos Levéltár K. 150. BM. IX. ügyosztály iratai 4123, 4124, 4125. Antall József összegzései.

HL. HM. 21. alosztály iratai, 1941–1943. Baló Zoltán levelezései.

HL. HM. 1941–1943. M. kir. Hadifogoly-kiváltó bizottság iratai. Jelentések, létszámok stb.

HL HM. Baló Zoltán emlékirata. 1966.

A „fordulat” hatása a kisgazdapárti kultúrdiplomáciai elképzelésekre (1946 ősze – 1948)

(A népi demokratikus átalakulás és a kultúrdiplomácia) A téma kutatása fontos, mert a dolgozat a Kisgazdapárt kultúrdiplomáciai felfogását egy olyan időszakban elemzi, amikor Magyarországon véget vetnek a politikai demokráciának. 1947 tavaszáig még két politikai irányzat: a centrum és a baloldal van jelen a pártban, ugyanakkor a Szovjetunió és a Baloldali Blokk által képviselt politikai stílus lesz meghatározó Magyarországon. 1946 ősztől megkezdődik a Független Kisgazdapártban (FKGP) és a magyar parasztság körében a legbefolyásosabb centrista csoport (Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla) elleni támadás, majd megtörténik eltávolításuk a politikai életből. A támadók részéről világos volt, hogy a centrum megszüntetésével egy olyan kisgazdapárti baloldal kerül előtérbe, amely elfogadja a népi demokratikus átalakulást, és nem lesz, aki megkérdőjelezze a munkásosztály és a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető szerepét.

Érdeklődésre tarthat számot, hogy milyen véleménye van a baloldali kisgazdáknak (Dinnyés Lajos, Ortutay Gyula, Olt Károly, Oltványi Imre) a kultúrdiplomáciáról és a nemzetközi kulturális kapcsolatokról, felfogásuk közelít-e a kommunista véleményekhez, illetve megőrizték-e a háború utáni demokratikus időszak alatt kialakított véleményüket. Ennek azért is van jelentősége, mert a háború után a kultúrdiplomácia területén lényeges eltérés az FKGP egyes irányzatai között nem volt. A feltáró elemzésre azért is szükség van, mert Magyarországon 1947 tavaszától formálisan kisgazda a miniszterelnök, illetve a kultuszminiszter is.

Lényeges lenne arra is rávilágítani, hogy a pluralizmussal szakító kommunista politika meghirdetése tükröződött-e a kisgazda kultúrdiplomácia-felfogásban. Ennek azért is van jelentősége, mert a „nép ellenségeinek” a koalícióból való kiszorítás gondolatai már 1946. szeptember végén előrevetítették, hogy ezek az „ellenségek” csak a centrum politikusai lehetnek, mivel a jobboldal 1946 tavaszára el lett távolítva a koalícióban résztvevő pártokból. A centrum eltávolítása rövid időn belül várható volt, mert az irányzat politikai filozófiájában egyértelművé tette, hogy nem rendeli magát alá a Magyar Kommunista Pártnak, nem fogadja el a munkásosztály vezető szerepét, szakpolitikai felfogásában a polgári demokrácia talaján áll, külpolitikájában – mint 1945 után – minden demokratikus országgal és a szomszédokkal kapcsolatra törekszik. Az 1946 ősze – 1947 tavasza közötti rövid szakasz kutatása azért is fontos, mert a centrum vezetői az ország politikai vezetésében még fontos tisztségeket töltenek be, ugyanakkor erőteljes kommunista támadásnak vannak kitéve. Kérdés, hogy ebben az időszakban veszít-e kultúrdiplomáciai aktivitásából a centrum, megnő-e a baloldal kezdeményező képessége. Kérdés, hogy a Szovjetunió által levezényelt és részben végrehajtott politikai átrendeződés eredményeként milyen erők kerülnek a kisgazdapárti kultúrpolitika és kultúrdiplomácia előterébe. Fontos annak tisztázása is, hogy a kultúrdiplomáciát segítő civil szerveződések közül eltávolítják-e a népi demokráciával nem azonosuló intellektuelleket, illetve politikusokat.

A háború utáni időszak elemzésénél láttuk, hogy a magyar kultúrdiplomácia történetének egy igen nehéz korszaka volt, mert egy elszigetelt országot kellett újból az egyetemes kultúra részévé tenni. A külpolitika pedig – a kultúrdiplomácia eszközeit is felhasználva – integrálni kívánta Magyarországot az új világrendbe. Az ország vezetése helyesen

ismerte fel, hogy a nyitás a világra csak a szomszédokon keresztül, a kialakult problémák rendezése révén lehetséges. A Kárpát-medencei népekkel a kiépülő kapcsolatokban elsődleges és meghatározó elem az utódállamokban élő magyarság jogainak biztosítása volt. A háború utáni gyűlöletteljes világban, az elkövetett súlyos hibák felszámolásánál, egymás megismerésénél elengedhetetlen volt a kölcsönösség. Ebben a helyzetben a kül- és kultúrpolitika alakításában fontos szerepet játszott a Kisgazdapárt. A kisgazdák szerepe azért is meghatározó, mert ők adták az ideiglenes kormánynak a külügyminisztert, majd a szabad választások után létrejött legitim magyar kormányok miniszterelnökei kisgazda politikusok voltak.

Az FKGP vezetése, valamint a kisgazdapárti kormánytagok sokat tettek a magyar–román és a magyar–jugoszláv kapcsolatok kiszélesítéséért. A magyar–csehszlovák viszony javításáért a Beneš-dekrétumok meghirdetése, a felvidéki magyarság legalapvetőbb jogaitól való megfosztása, valamint a magyarság kitelepítésére törekvő csehszlovák politikával szemben semmit sem tehettek. A Független Kisgazdapárt tisztában volt azzal is, hogy Magyarország szomszédja az a Szovjetunió (SZU) lett, amely világhatalommá vált és potenciális gazdasági és tudományos hatalom is lehet. Ezért helyes volt a párt részéről az a politika, amely a SZU-val való barátságot hirdette. A centrum meghatározó politikusai a Szovjetunió magyarországi jelenlétét provizórikusnak tartották, úgy ítélték meg, hogy a békeszerződés aláírása után a szovjet csapatok távozásával kölcsönösen előnyös együttműködés alakul ki a két ország között. A párt a reálpolitika talaján állva fontosnak tartotta a sokoldalú nemzetközi kulturális kapcsolatok kiépítését, ezért a „Kelettel” együttműködést kívánt kiépíteni. A „Nyugattal” való kapcsolat a Független Kisgazdapárt számára mind politikai, mind gazdasági, mind kulturális szempontból meghatározóan fontos volt.

(A román–magyar együttműködés visszaesése a békeszerződés megkötése után) A magyarság és a románság közötti évszázados gyűlölködés feloldása és a Duna-medencei országok együttműködésének megteremtése érdekében 1945–1946-ban sok pozitív lépés történt. Mindkét oldalon előkerültek azok a politikusok, akik abból indultak ki, hogy a jó viszonyoknak nincs alternatívája. A háború után az előítéletek a gyűlölködés feloldásában fontos, sőt meghatározó szerepet játszott a kultúra és a tudomány. 1945-ben a két ország szellemi eliteje kezdet nyújtott egymásnak, hogy megpróbáljon együttműködni a feszültségek feloldásában, és egy perspektivikus együttműködés érdekében munkálkodott. A megbékélést kívánó politikai erők a kulturális elittel közösen eredményt értek el a sovénizmussal szemben.

A magyar–román együttműködés alfája és ómegája – a két ország kulturális és tudományos kapcsolatában elért eredmények ellenére – az erdélyi magyarság kultúrájának biztosítása. A két nép együttműködése nem lehetett mindaddig őszinte, amíg a romániai magyarság identitását elsődlegesen meghatározó magyar kultúra elsajátításának feltételeit nem biztosítják.

A magyarság irányában is toleranciát biztosító Groza Péter a két ország kapcsolatait determináló problémával, az erdélyi magyarság kultúrájának garantálásával tisztában volt, Groza azért is tulajdonított különös jelentőséget a kérdésnek, mert a Romániával kötendő békeszerződés lehetőségei rossz magyar–román viszony esetén, illetve az erdélyi magyarság alapvető jogainak biztosítása nélkül romlottak volna.

A háború utáni demokratikus román kultúrpolitika eredménye a kolozsvári Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi Intézet, a kolozsvári Állami Magyar Színház és opera, a szatmári és aradi államilag támogatott színtársulatok. E pozitív politika része, hogy Moldvában 120 000 csángó lakos számára 100-nál több magyar nyelvű iskolát létesítenek

150 tanítóval. Groza politikájának eredményeként 1948-ra már 1790 magyar népiskola és 173 magyar középiskola működött Erdélyben. Pozitívan értékelhető az is, hogy a magyar iskolákat magyar tanügyi főigazgatók és tanfelügyelők irányították. Sokat tettek a nemzetiségi megkülönböztetés megszüntetése érdekében is. 1947. december 5-én Romániában törvény rendeli el, hogy ahol a lakosság 30%-a más, azaz nem román nyelvet beszél, törvényszéki, bírósági vagy népi ülnök csak az lehet, aki az illető nyelvet maga is beszéli. A Magyar Népi Szövetség közbenjárására eltörlik a magyar vasutasok kötelező román nyelvvizsgáját. A magyar kulturális kormányzat is mindent megtett a román anyanyelvi oktatás terén. Húsz magyarországi román iskola számára tankönyvet nyomatott. A VKM tanítóképzővel és gimnáziumi oktatással igyekezett bebizonyítani, hogy a szabadság és a demokrácia eszményei szerint politizál.¹

A békeszerződés körüli problémák azonban olyan erőket is működésbe hoztak Romániában, amelyek atrocitásoktól sem riadtak vissza. A két nép egymásra utaltságát elfogadó erők és a gyűlölködést ellenző írástudók a kulturális kapcsolatok népek közti megértést segítő erejében reménykedve továbbra is a Duna-menti népek együttélését szorgalmazták. A párizsi béke megkötése után azonban – a békeszerződés miatt keletkezett feszültségek, valamint a Románia számára már stabilizálódott nemzetközi helyzet miatt – a kulturális és tudományos kapcsolatok intenzitása csökkent. Egy év alatt a magyar–román szellemi kapcsolatok mélypontra jutottak, és az a sokoldalú együttműködés, ami a kultúra és a tudomány különböző területein 1945–1946-ban kialakult, sokat veszített súlyából. Románia és Magyarország kulturális kapcsolatai a legminimálisabb szintre korlátozódtak. Ezután kisebb aktivitás csak a kultúregyezmény megkötése, illetve az 1848-as centenáriumi ünnepségek idején volt tapasztalható.

A kulturális kapcsolatok visszaesése ellenére a politikai pluralizmussal 1946 őszén lényegében szakító magyarországi baloldal – kiváltképpen az MKP – az együttműködést jónak tartotta és elismerően nyilatkozott Románia nemzetiségi politikájáról. Ez a szemlélet érvényesült az MKP III. kongresszusán is.² A politikai szempontoknak alárendelt értékelések a múlt hibáit a reakciós politikai erőknek tulajdonították. A kommunista logika szerint a baloldal hatalomra kerülésekor a múlt bűnei megszűnnek, a problémák rendezőknek.

1947 tavaszán a kommunista vezetésű baloldal által sugalmazott jó viszony nem volt egyértelmű és a megoldandó problémák is maradtak. A visszaszorult magyar–román kapcsolatokra a legnagyobb kritikát Dinnyés Lajos miniszterelnök a kormányprogram 1947. október 7-i ismertetésekor gyakorolta Romániával szemben. Dinnyés kifejtette, hogy Groza fáradozásait őszintén megérti, de úgy véli, itt az ideje annak, hogy most már a baráti megnyilatkozásokon túl reális együttműködés alapjait is lefektessük.³ Román részről is érezhették a kapcsolatok leépülését, mert a Petru Grozát ért kritika után rövidesen olyan információ érkezett az MKP központjába, hogy Groza szívesen látná, ha a *Iașiban* (Jászvásár), Balázsfalván és Segesvárott rendezendő 1848-as ünnepségeken a magyar nemzet hivatalosan is képviseltetné magát, ugyanúgy Románia is hajlandó képviseltetni magát Magyarországon.⁴

A magyar–román kapcsolatok – az 1947-es mélyponthoz viszonyítva – a centenáriumi ünnepségeken bizonyos értelemben fellendültek. Romániában a sajtó már bővebben foglalkozott Magyarországgal, a magyar nyelvű lapok például ünnepi kiadásban jelentek meg. A centenáriumi ünnepségek kiemelt kultúrpolitikai jelentőséget kaptak.⁵ 1948 tavaszán a magyar kuskusz-kormányzat részéről több, részletesen kidolgozott, a magyar–román kulturális kapcsolatokat erősítő rendezvény terve készült el. Ezek között is az egyik legjelentősebb volt az andornoki Mocsáry Lajos kastély felavatása 1948. május 28-án. A magyar–román jó viszonyt kívánta az is demonstrálni, hogy a berendezést magyar és

román népművészeti tárgyakból állították össze. Ugyanekkor leplezték le a magyar és román barátság úttörőjének, Mocsáry Lajosnak a szobrát, amelyet Eugen Giunka román szobrász készített.⁶

A háború utáni magyar–román tudományos kapcsolatok – a két országot terhelő korábbi állapotok ellenére – jól indultak. A kezdeti eredmények után, 1946 őszétől azonban nem következett be az a folytatás, ami az együttműködés kiépülése után elvárható lett volna. 1946 második fele és 1948 között mindössze néhány, a tudományos kapcsolatokat erősítő rendezvényre és tudóscserére került sor a két ország között. 1947. május 3-án avatták fel Budapesten a Munkácsy Mihály utcában a Mocsáry Lajosról elnevezett magyar–román kollégiumot. A Mocsáry Lajos Kollégium a magyar hallgatók mellett a Magyarországon tanuló román egyetemistáknak nyújtott otthont. A kollégiumban kialakult szellemi légkört a román és magyar irodalom és tudomány jeles művelőit felölelő gazdag könyvtár biztosította.

A Mocsáry Lajos Kollégium felavatása mellett fontos cselekedete volt a magyar kultúrpolitikának, hogy 1947. november 17-én Budapesten felállította a Tanárképző Főiskolán a Román Tanszéket. A Román Tanszék a hazai román fiatalság köréből toborozva utánpótlást enyhítette az általános iskolai tanárhíányt.⁷ A tudóscsere sem mondható „tisztán” kutatói együttműködésnek: Gáldi László nyelvész 1947. július 23-tól a Magyar–Román Társaság képviselőjeként, Balázs Bélával, Bán Györggyel, valamint Fővény Lászlóval a Pedagógiai Szakszervezet képviselőjeként érkezett meg Romániába. A nyelvészprofesszor 1947 augusztusában úgy látta, hogy Magyarországnak komoly kulturális és gazdasági presztízse van Romániában. Gáldi a legminimálisabbra korlátozódott tudományos kapcsolatokra utalva felvetette, hogy mennyire nagy szükség lenne újabb magyar–román tudóscserére. Gáldit szívélyesen fogadták a bukaresti egyetemen, a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában, a Casa Szoalalelov Kiadónál, illetve a Kolozsvári Egyetemen.⁸ A szerény magyar–román tudományos kapcsolatok idején a Teleki Intézetnek a román történészekkel kialakított együttműködése 1947–1948-ban folytatódott. Egészében a magyar–román tudományos kapcsolatok 1947–1948-ban meg sem közelítették a háború utáni aktivitást. Magyar részről nyitottak voltak, ezért több kezdeményezést is tettek. Ortutay Gyula kisgazdapárti kultuszminiszter például a magyar–román kultúregyezmény parlamenti vitájában elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és a könyvtárak szívesen állnak a kultúrcsere szolgálatában egy egészséges szellemi vérkeringés megvalósítása érdekében. Egy a közeljövőben megvalósuló tudományos együttműködési eredményként Ortutay arról informálta a parlamentet, hogy előkészületben van egy román–magyar szótár. A visszafogott tudományos kapcsolatok időszakában az együttműködés bizonyos elmozdulására utal a kultuszminiszternek az a kijelentése, hogy nemcsak magyar részről, hanem román oldalról is kezdeményezték a kapcsolatok kiépítését.⁹ Kisebb előremutató, nem kizárólagosan szaktudományi jellegű eredményről csak a centenáriumi alkalmából megrendezésre kerülő tudományos összejövetelek kapcsán beszélhetünk. Ilyen volt az évfordulós tervezet 1848–1849 magyar–román vonatkozásainak a kölcsönös megértés és közeledés szellemében való feldolgozása és publikálása. A Debreceni Nyári Egyetem keretében előadássorozatot terveztek a dunai megbékélés szolgálatában. A magyarországi történelem és földrajz szakos tanárok számára hasonló szellemű tanfolyamokat kívántak indítani. Az elképzelések között szerepelt egy Román Intézet felállítása Budapesten, valamint lektorátus, esetleg tanszék létrehozásának előkészítése egy vidéki egyetemen.¹⁰

A háború után mindkét ország vezetése abból indult ki, hogy a megbékélés akkor lesz sikeres, ha a civil szféra részéről is akarják a közeledést. 1945–1946-ban igen aktív volt a Magyar–Román Társaság, és megpróbálták dinamizálni a Román–Magyar Társaságot

is. 1946 őszétől – mint a legtöbb területen – itt is csökkent az aktivitás. A társaságoknak mindössze két rendezvényére került sor. Az első, 1947. május 3-án a Magyar–Román Társaság által rendezett, Román Kultúra Hete keretében felavatták a Mocsáry Lajos Kollégiumot. A Román Kultúra Hete rendezvénysorozaton Groza Péter vezetésével 80 tagú román delegáció látogatott Magyarországra.¹¹ A Román Kultúra Hetén a Társaság emelkedett hangú kiáltványt intézett a magyar és román néphez, amelyet a magyar művészeti, irodalmi és tudományos elit is aláírt. Kiáltványukban felszólították a magyar és román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és a gyűlölködés ellen.¹²

1947 nyarán a Magyar–Román Társaság Romániába látogatott. A magyar küldöttség találkozott a román szellemi élet és a pártszervezet vezetőivel. A Román–Magyar Társaság vendégszerető volt, elmélyült tevékenységet azonban nem folytatott. A kevés rendezvény közé tartozott a háború utáni Magyarországot bemutató előadássorozat. Azonban nemcsak a Román–Magyar Társaság¹³ szerepe vált formálissá, hanem a Magyar–Román Társaságé is. A háború után a két nép közeledésének elősegítésében munkálkodó szervezet ellaposodott, tevékenysége a legminimálisabb szintre csökkent. A Társaság jelentőségének csökkenését egyrészt a civil társadalomnak a hatalom által történt visszaszorításával hozhatjuk összefüggésbe, másrészt azzal a vérvesztéssel, amely minden, az elit által létrehozott szerveződést sújtott 1947-től. Nagy csapást jelentett az is, hogy a Társaságokban fontos szerepet játszó politikai pártoknak nemcsak a jobboldalát, hanem a centrumát is felszámolták. A pártokban, így a Független Kisgazda Pártban is csak a baloldal játszik vezető szerepet. A politikai dezorganizáció, a Magyar Kommunista Párt szalámi taktikája révén azonban a baloldal aktivitása is visszaesett. A háború után aktív Független Kisgazda Párt alig fejt ki véleményét. Az 1947–1948-as nagy emigrációs hullám a Magyar–Román Társaságot sem kímélte. A Társaságban korábban vezető szerepet játszóak közül ekkor hagyta el Magyarországot Szent-Györgyi Albert, Alföldi András, Csicserei Rónay István. A Társaság visszafogottnak mondható aktivitása ugyan a centenáriumi ünnepségek idején formálisan megélénkült, de a Kisgazda Párt részéről még erről sem beszélhetünk.¹⁴

A szerénynek mondható román–magyar kulturális kapcsolatok ellenére 1947. november 25-én mégis az első között Romániával köt kultúregyezményt Magyarország. 1947 őszén a formálódó népi demokráciák az „egységes imperializmusellenes frontot” másként nem építhették ki, mint a köztük lévő „ellentétek felszámolásával”. A magyar–román ellentétek 1947 őszétől a mindkét országban tényleges hatalmat gyakorló kommunisták érdekeinek megfelelően „megszűntek”. Hatalmi szóval így „megszűnt” a két ország közti ellentét és egy „internacionalista” közegben „feloldódtak” a problémák. A nemzetközi politikai érdekek és belpolitikai szempontok alapján inspirált egyezmény így rendkívül gyorsan született meg 1947. október végén, november elején.¹⁵ A román és magyar nyelven készült szerződést 1947. november 25-én Bukarestben magyar részről Ortutay Gyula baloldali kisgazdapárti politikus, VKM-miniszter, román részről pedig Livezeanu tájékoztatási miniszter írta alá. A magyar–román kulturális egyezmény már egy közös imperialistaellenes blokk szemléletén alapult és a reakciós múlttal való szakítás alapján állt. Az egyezményben tetten érhetők aktuálpolitikai és legitimációs célkitűzések, ugyanakkor a reális múlt, a valós viszonyok is részben megtalálhatók. Az első cikkely szerint a szerződő felek mindannak előmozdítására töreksenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. A cél érdekében küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen. A kérdés ideológikus megközelítése mellett az 1. cikk csak ott utal a valóságra, hogy a két ország kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaiból kiküszöbölik mindazt, ami a másik szerződő fél népének méltóságát sérti.

A szerződés 2. cikkelyében már megfogalmazódnak a legfontosabb tényleges problémák és a megoldási javaslatok. E szerint mindkét fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik fél nemzetiségéhez tartozó és saját országban élő népesség mindennemű kulturális és tudományos, saját anyanyelvű oktatási, művészeti és testnevelési intézményeit az országukban élő állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján. A 3. cikkely is fontos célt fogalmaz meg akkor, amikor a szerződő felek a két nép közötti barátság előmozdítása céljából saját területükön támogatják a Román–Magyar Társaság és a Magyar–Román Társaság működését.

A 4. cikkely arról szól, hogy a román kormány Bukarestben kolozsvári fiókintézettel saját vezetése alatt álló magyar, a magyar kormány pedig Budapesten debreceni fiókintézettel saját vezetése alatt álló román kulturális intézetet létesít. Az intézetek a viszonyosság alapján, a két állam kulturális és tudományos együttműködésének célját fogják szolgálni, olyan információs feladatokat teljesítenek, amelyek rendszeresen és állandóan anyaggal látják el a sajtót és a kulturális élet intézményeit.

Az egyezmény szerint Magyarország és Románia a tudomány eszközeivel is fel kívánta venni a harcot a gyűlölködés és az előítéletek ellen. Az 5. cikkelyben a szerződő felek kinyilvánították, hogy erőfeszítéseket kívánnak tenni annak érdekében, hogy a lehetőségekhez mérten a másik nép nyelve, irodalma, történelme, valamint a másik nép helyes megismerésére alkalmas tudományok számára az egyetemeken és a főiskolákon tanszékeket és lektorátusokat létesít. A pontos és reális tájékoztatás érdekében – ami egymás jobb megismerésének eszköze – a szerződő felek mindkét országban kölcsönösen sajtótügynökségeket létesítenek, megkönnyítik a sajtótudósítók működését és elősegítik az újságírói látogatásokat. Az együttműködés és a kölcsönös megértés érdekében számos, a közeledést elősegítő lépést tartalmaz a 7. cikkely. Ebben kimondják, hogy Magyarország és Románia népeinek kulturális téren való együttműködésére és kölcsönös megismerésére irányuló törekvéseikben támogatást nyújtanak egymásnak tudósok és nevelők kölcsönös meghívásában, a kutatási feltételek megteremtésében, valamint művészek, kulturális szakemberek és újságírók cseréjének a megkönnyítésében.

A szerződés fontosnak tartja a szakképzést elnyerni szándékozó tudósok, művészek, mérnökök, tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolások és munkások cseréjének megszervezése céljából ösztöndíjak juttatását. A megállapodás magában foglalta Magyarország és Románia tudományos, művészeti és kulturális intézményei, könyvtárai, az állami gyűjtemények és szakmai szervezetei közötti együttműködés kiépítését. Különösen lényeges volt az erdélyi magyarság szempontjából a szerződésnek az a része, amely kimondta a könyvek, folyóiratok és más sajtótermékek szabad forgalmának és szabad terjesztésének biztosítását, lehetőleg a szállítási kedvezmények engedélyezése útján. Az egyezmény fontosnak tartotta a népművészeti, képzőművészeti kiállítások, irodalmi rendezvények, zenei versenyek, színi előadások megrendezésének a szervezését, valamint a rádióadások közvetítését.

Az előítéletek megszüntetéséhez járult volna hozzá a másik fél országának és népeinek minél teljesebb megismerésére irányuló kirándulások szervezése, a sportrendezvények és a turisztikai együttműködés. Egymás kultúrájának megismerését segítették a 8. cikkelyben foglaltak. Ezért a Szerződő Felek támogatást nyújtanak tudományos és irodalmi munkák fordítására és megjelentetésére, ugyanakkor gondoskodnak a szerzői jog törvényes védelméről. A közeledés és a jó viszony szempontjából lényeges a 9. cikk, amely kimondja, hogy a Szerződő Felek megállapodást fognak kötni a felsőfokú és szakiskolai felvétel jogi vonatkozásairól, az iskolai oklevelek elismeréséről, a végzettség, a vizsgák és a tudományos fokozatok szabályozásáról.

A perspektivikus és elmélyülő együttműködés érdekében a Szerződő Felek biztosítják a tudósok segítségét egymás tudományos intézeteiben való kutatásaikban, megkönnyítik a múzeumokban, levéltárakban folyó kutatást. A 11. cikkely szerint Magyarország és Románia lehetővé teszi az ifjúsági és sportszervezetek együttműködését. A társadalmi manipuláció, a gyűlölködés elleni harc visszaszorítása szempontjából nagy fontosságú a 12. cikkely. A hamis tudat kifejlődése ellen gondoskodni kívántak arról, hogy a jövőben a tankönyvekben és más kiadványokban mindazt mellőzzék, ami a valóság elferdítését vagy a meghamisítást segíti és arra alkalmas, hogy a másik államot kedvezőtlen színben tüntesse fel. Kinyilvánították azt is, hogy a tankönyvek és más közhasználatban lévő nyomtatványok felülvizsgálatát megszervezik.

Az elvi célkitűzések mellett a szervezeti kereteket is meg kívánták teremteni, ezzel a szerződés II. fejezete foglalkozik. Az egyezményben foglalt célok gyakorlati megvalósítására Román–Magyar Vegyes Bizottságot hoznak létre. A bizottság egy 8 tagból álló magyar és egy 8 tagból álló román tagozatra oszlik. A Bizottság tanácsadói, kezdeményező és felügyeleti jogkörrel rendelkezett, továbbá a kormánynak elvi jelentőségű javaslatokat terjesztett elő. Az egyezmény előírta, hogy a Vegyes Bizottság első ülése ügyrendjének megállapítása után azonnal megkezdí az egyezmény alkalmazására irányuló javaslatok kidolgozását.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállaltak arra is, hogy az egyezmény gyakorlati alkalmazására irányuló szükséges adminisztratív és pénzügyi intézkedéseket megteszik. Az egyezmény kimondja, hogy mindazok a megegyezések érvényben maradnak, amelyek nem ellentétesek a jelen egyezmény általános szellemével. A szerződés szerint az egyezményt ratifikálni kell, és a ratifikációs okmányokat Budapesten cserélik ki és ettől az időponttól 5 évig marad érvényben. Amennyiben hat hónappal az egyezmény lejártá előtt a szerződő felek egyike sem mondja fel, az egyezmény önmagától további öt évre meghosszabbítotttnak tekintendő.¹⁶

A magyar–román kulturális egyezmény olyan államközi okmány, amelyben a „sollen” túlsúlyos a valós tényekkel szemben. Ebben a kultúregyezményben olyan idealisztikus jövőkép fogalmazódik meg, amely egyetlen népi demokráciával megkötött egyezményben sem volt tetten érhető. A magyar–román ellentétek miatt nem véletlen, hogy ez a szerződés ennyire át volt politizálva, hiszen itt kellett volna a legtöbb problémát megoldani. A baloldal vezette két népi demokrácia úgy látta, hogy képes az ellentmondásokat felszámolni. Az évszázadok óta felhalmozódott ellentétek miatt azonban nem lett volna szabad ennyi utópisztikus elemet beépíteni. Az utópisztikus elemeknek a szerződésbe való beépítése nem véletlen, mert a „népi demokrácia” útjára lépett új politikai eliteknek erre szüksége volt, ezáltal is remélték társadalmi támogatottságuk növelését.

A háború utáni első kultúregyezmény ratifikációs vitája 1948. január 30-án kezdődött. Mivel a szerződés valós megoldandó problémákat és utópisztikus elemeket egyaránt tartalmazott, ezért a politikailag aktív tényezők mentalitásuknak megfelelően, de pozitívan viszonyultak hozzá. A magyar–román kultúregyezményhez elsőként a kisgazdapárti Barcs Sándor szolt hozzá. A baloldali kisgazda politikus a népek megértése és egymás kultúrájának és gondolkodásának jobb megismerése szempontjából fontosnak tartotta a magyar–román szerződést. Barcs helyesen mutatott rá, hogy a magyar és a román nép kultúrájában sok az azonos vonás és ezek a közös vonások lépten-nyomon fellelhetők. A magyar és román kultúrában ténylegesen meglévő sok azonosság kimutatása mellett a felszólaló két ország közti problémák okát már kissé leegyszerűsítően láttatta. Barcs szerint a népek közti múltbeli gyűlölködést az intelligencia szította, a jövőt viszont túlzottan optimista módon képzelte el. A képviselő szerint a felszabadulás lehetőséget teremtett a

magyar–román problémák megoldására és a román törvények biztosítják a magyar nemzetiség jogegyenlőségét a kulturális fejlődésben.¹⁷

A szerződés vitájához hozzászóló Ortutay Gyula egyértelműen megfogalmazta, hogy az egyezmény nemcsak fontos történelmi missziót teljesít, hanem azért is jelentős, mert a jövő politikai fejlődési perspektíváit is megmutatja. A kultuszminiszter szerint a szerződés azért is nagy jelentőségű, mert olyan két országot köt össze, amelynek nemzetiségei egymás országaiban élnek. Úgy ítélte meg, hogy a magyar–román szerződés nemcsak a két ország közötti kormányzati kezdeményezés következménye, hanem a civil társadalomé is.¹⁸ A magyar–román kulturális egyezményt az országgyűlés 1948. é. IX. t.c.-ben hagyta jóvá, kihirdetése 1948. július 15-én volt.

Az egyezményben foglaltak – már ami az érdemi, lényeges problémákat illeti – papíron maradtak, azokat a szőnyeg alá söpörték azzal, hogy mindenki a „saját háza előtt söpörjön”. Az egyházi javak államosításával kihúzták a talajt a magyar nyelvű oktatás alól Erdélyben, a kolozsvári Bolyai Egyetemet pedig – miután az Erdélyi Tudományos Intézetet és az Erdélyi Múzeum Egyesületet már 1950-ben megszüntették – 1959-ben „egyesítették” a román egyetemmel, és ezáltal a magyar nyelvű felsőoktatást is ellehetetlenítették.

(Jó magyar–jugoszláv viszony – sikeres kulturális egyezmény) 1944 végétől a magyarság a világ minden demokratikus országgal, de mindenekelőtt a Duna-medence népeivel kívánt jó viszonyt kiépíteni. Jugoszlávia politikája kezdettől hozzájárult a Duna-medence népeinek együttműködéséhez. A jugoszláv kultúrpolitikai gyakorlat is pozitívan elősegítette a magyar–jugoszláv közeledést. A kulturális intézkedések mellett a délszláv állam a magyarság politikai jogait is igyekezett helyreállítani. Magyarország nemzetközi elszigeteltsége idején a jugoszlávoknak a magyarsággal kapcsolatos jó szándékát és toleranciáját kevésbé árnyékolták be a közelmúltban mindkét részről elkövetett atrocitások. A magyar kultúrpolitika és kultúrdiplomácia 1945 második felében az egyik legfontosabb feladatának tartotta az új magyar műveltség nemzetközi teltételeinek a biztosítását. A választások után létrejött kisgazda vezetésű Tildy-kormány különös jelentőséget tulajdonított a szomszéd népekkel való viszony rendezésének és a kölcsönös megértés szellemében való továbbfejlesztésének. A miniszterelnök november 30-i parlamenti beszédében újból kinyilvánította, hogy a magyar kormány egyszer s mindenkorra szakított mindenféle imperiaalista politikával és nem igényel magának a Kárpát-medencében előjogot.¹⁹ A Kisgazdapárt számára a magyar és a szomszéd népek barátságának a megteremtése elsőrendű nemzeti érdek volt, ezért az együttműködés politikája mellett foglalt állást.²⁰ A Tildy-kabinetet követő ugyancsak kisgazdapárti Nagy Ferenc-kormány is abban bízott, hogy a magyar köztársaság leszámolt azzal a sovíniszta múlttal, amely az ellentétek egyik okozója volt, és hogy a magyar nép őszinte vágya megtalálni velük a testvéri együttműködést.²¹

A magyar–jugoszláv kapcsolat mondható az egyetlen olyan viszonynak, amelyről mind a sajtó, mind a politikai erők csak elismerően nyilatkoztak. A kisgazda külügyminiszter Gyöngyösi János 1947. március 20-i parlamenti felszólalásában a szomszédos országok közül először nem véletlenül Jugoszláviával foglalkozott. A magyar külügyek irányítója azért is emelte ki délszláv szomszédunkat, mert a jugoszláv nép és kormány fátylat borított a múltra és az együttműködést kereste. Jugoszlávia preferálásának azért is volt kiemelt fontossága, mert azt más nem megfelelően, sőt rosszul működő kapcsolatokkal állította egy sorba.²² Az újságokban a későbbiek során is csak pozitív vélemény volt olvasható Jugoszláviáról.

A magyar politikai erők nagyra értékelték Jugoszlávia pozitív viszonyulását Magyarországhoz és igen elismerően nyilatkoztak a magyarság kulturális és állampolgári jogainak biztosításáról.

A magyar kormány legfontosabb feladatai közé tartozott a Jugoszláviával kialakult barátság ápolása, ezért Ortutay Gyula kisgazdapárti miniszter 1947. július 22-én Belgrádba utazott a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény előkészítésére. Mivel a tárgyaló felek között lényeges eltérés nem mutatkozott, ezért az egyezmény aláírását 1947 augusztusára tervezték.²³ A szerződés aláírására augusztusban nem került sor, de a két ország közötti viszony továbbra is a legsikeresebb kapcsolatok egyike volt. Dinnyés Lajos 1947. október 7-i parlamenti beszédében nem véletlenül a legnagyobb baráti elismeréssel emlékezett meg Jugoszláviáról, arról az országról, ahol a magyarok állampolgári jogaikkal teljességben élhetnek.²⁴ A miniszterelnöki vélemény nem volt formális udvariassági gesztus, mert ugyanebben a beszédben Romániáról nem a legpozitívan nyilatkozott a kormányfő.

A magyar–jugoszláv kulturális kapcsolatokról szóló egyezményt végül is 1947. október 15-én írták alá, amikor a miniszterelnök vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba. A magyar, valamint szerb–horvát nyelven készült szerződést magyar részről Molnár Erik, Jugoszlávia képviselőjében Sztilinovics Marjau írta alá. Az 1947 őszen és telén kidolgozásra kerülő és aláírt kulturális egyezmények „létüket” elsősorban a Kominform megalakulásának, a népi demokráciák „formálódó” egységes érdekeinek köszönhetik. A megkötött egyezmények között a magyar–jugoszláv szerződés kivételt jelent, és eltér azoktól annyiban, hogy egy háború óta kiépült jó viszonyra épít, egy eredményes együttműködést zár le. Mivel a szerződést jóval a Kominform 1947. október 7-i létrejötté előtt dolgozták ki, ezért itt direkt módon nem fogalmazódnak meg a kominformos érdekek, az egyezmény nincs „átideologizálva” és „átpolitizálva”. A magyar–jugoszláv kulturális együttműködésről ezért megállapíthatjuk, hogy egy „normális” kultúrdiplomáciai okmány, egy olyan szerződés, amely az 1945–1948 közötti jó magyar–jugoszláv viszonyokban gyökerezik és reális célokat fogalmaz meg. Ennél az egyezménynél nem kellett az ellentéteket a népi demokráciák egységének demonstrálása miatt a szőnyeg alá söpörni, nem kellett ideologikus és politikai szempontok miatt a viszonyokat idealizálni. A háború utáni valóság és az egyezmény szelleme itt szinkronban voltak.

Magyarország és Jugoszlávia kormánya a népek közötti baráti viszony és a kölcsönös megismerés és kultúrájuk összhangba hozása miatt köti meg a kultúregyezményt. Egy olyan okmányról van szó, amelynek középpontjában a jó viszony és a kölcsönös jóindulat áll. A 6 szakaszból álló szerződés első szakaszában a szerződő felek kinyilvánítják, hogy a tudományos, az irodalmi és kulturális kapcsolatok keretében a lehető legnagyobb jóindulatot és előzékenységet fogják tanúsítani. A 2. szakasz is a jobb megismerés miatt tartja fontosnak a másik nép kultúrájának tanulmányozására tudományos intézetek létrehozását. A szerződés 3. szakasza kimondja, hogy az egyezmény feladatainak megvalósítására Vegyes Bizottságot kell alakítani. A magyar és jugoszláv tagozatra oszló bizottság egyik székhelye Budapest, a másik Belgrád.

A magyar tagozatban helyet kaptak a legfontosabb kulturális, politikai és tudományos szervezetek képviselői, valamint a magyarországi délszláv lakosság elismert kulturális-művelődési intézményeinek és politikai szervezetinek vezetői. Az egyezmény szerint a Vegyes Bizottság szükség szerint tartja üléseit, azonban legalább évenként kétszer, éspe dig váltakozva Magyarország és Jugoszlávia területén egy közösen kiválasztott városban. A 4. szakasz azt fogalmazza meg, hogy a Vegyes Bizottság feladata az egyes javaslatok előterjesztése az illetékes kormányokhoz. A kormányok feladata pedig az, hogy a javaslatoknak megfelelő rendelkezéseket országukban a legrövidebb idő alatt oldják meg és hajtják végre. Az 5. szakasz a Vegyes Bizottságok feladatait tartalmazza. Az egyik legfontosabb és első helyen álló célkitűzés egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése nyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi, valamint műszaki és gazdaságtudományok terén és egyéb olyan szaktárgyak körében, amelyek a másik állam megismerésére vonatkoznak.

Az egyezmény feladatának tekinti tudományos kutatók és oktatók, egyetemi hallgatók és tanulók cseréjének az előmozdítását, továbbá mindennemű iskolákban folytatandó tanulmányok és szakképzés támogatását, ösztöndíjak nyújtását, valamint a két ország tudományos, kulturális és nevelési szervezetei együttműködésének az elősegítését. A szerződés arról is gondoskodik, hogy megadjon minden könnyítést a másik országban folytatandó tanulmányokhoz. Ezért olyan megállapodásokat irányoznak elő, amelyek szabályozzák a fő- és szakiskolai felvételt, a közép- és felsőfokú végzettségek és tudományos fokozatok kölcsönös elismerését. Jugoszlávia és Magyarország lehetővé kívánta tenni kutatóinak egymás intézeteinek kölcsönös felkeresését, a tudományos, irodalmi és művészeti kiadványok állandó cseréjét, továbbá a tudományos intézetek, könyvtárak és közgyűjtemények, valamint mindkét fél egyéb nemzeti művelődési intézményei közötti kapcsolatoknak a biztosítását.

A megállapodás gondoskodni kívánt a tudományos, művészeti és irodalmi művek fordításának elősegítéséről és a szerzői jog kölcsönös védelmének szabályozásáról. A két ország nagy fontosságot tulajdonított a képzőművészeti, grafikai és más kiállítások, valamint a színházi előadások cseréjének és megrendezésének, valamint a filmek, hang-lemezek és rádióadások cseréjének a megkönnyítésére. Egymás jobb megismerésének előmozdítása érdekében az ötödik szakasz egy alpontja kiemelten kezeli a kölcsönös kirándulásokat, a sportrendezvényeket. A kölcsönös tájékoztatás érdekében mindkét fél sajtója és rádiója részére ügynökséget és képviselőket létesít. Nagyon fontos a szerződés azon pontja, amely kimondja Magyarországon a jugoszláv, Jugoszláviában a magyar nemzeti kisebbség kultúrájának az elősegítését. Az egyezmény 6. szakasza azt tartalmazza, hogy a lehetőséghez képest a szerződést mielőbb meg kell erősíteni és a ratifikációs okmányokat Budapesten kicserélni, majd az Egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezetének titkárságánál regisztrálás végett bejelenteni. Az egyezmény a megerősítési okmányok kicserélésének napján lép életbe és öt évig marad érvényben. Ha az öt éves időszak letelte előtt hat hónappal egyik fél sem mondja fel a szerződést, úgy tekinthető, hogy azt hallgatólagos megegyezéssel további öt évre meghosszabbították, és így tovább, öt éves időszakonként.²⁵

A szerződés aláírására és ratifikálására már a Kominform létrejötte után került sor, ezért a magyar–jugoszláv egyezmény a később aláírt, a népi demokráciákkal megkötött szerződésekhez hasonlóan – de csak a sajtónyilvánosságban – a Szabad Néptől kapott egy ideológiai-politikai dimenziót.²⁶

1947. december 3-án Molnár Erik külügyminiszter előterjesztette Belgrádban az 1947. október 15-én aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. December 1-jén pedig Losonczy Géza nyújtotta be a külügyi bizottság jelentését.²⁷ A törvényjavaslat vitájában már erőteljes volt az MKP részéről az ideológiai-politikai aspektus, Losonczy a szerződést beszédében, mint a népi demokrácia érdekeit szolgáló egyezményt méltatta. Megítélése szerint a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának célja az együttműködés és szövetség a világ haladó és békeszerető erőivel a demokrácia megerősítése és a béke megőrzése céljából.²⁸ A december 5-én felszólaló Losonczy Géza azt is kifejtette, hogy a magyar–jugoszláv kultúregyezmény láncszeme a megkötendő szerződéseknek.²⁹ A kultúregyezményhez ugyanezen a napon hozzászóló Horváth Márton elsősorban a politikai szempontok elsődlegességét hangsúlyozta. Először arról beszélt, hogy ritkán kerül a parlament elé olyan javaslat – és ebben igaza volt –, amely annyira kifejezte volna az országgyűlés egységes véleményét és a magyar nép érdekeit. A szerződés elsődleges célját a kommunista vezető a formálódó népi demokrácia érdeke szempontjából tartotta a legfontosabbnak. Horváth a kulturális egyezmény legnagyobb

jelentőségét abban látta, hogy első lépés a kölcsönös segélynyújtás és a barátsági szerződés megkötéséhez. Úgy ítélte meg, hogy a jugoszláv–magyar kultúregyezmény alapjaiban változtatja majd meg Magyarország külpolitikai helyzetét.³⁰

A szerződés kapcsán a kommunisták mellett kifejtették véleményüket más pártok politikusai is. A kisgazdapárti Lupkovits György is melegen üdvözölte a törvényjavaslatot.³¹ Az egyezmény kapcsán ugyancsak december 5-én szólalt fel Fischer József szociáldemokrata politikus, aki nem a politikai szempontokat és a népi demokrácia érdekeit hangsúlyozta, hanem azt emelte ki, hogy egy történelmi-kultúrtörténeti gyökerű egyezményt tárgyal a ház. Ebben a helyzetben az országgyűlés feladata az, hogy megszüntesse a két nép közeledésének útját álló összes akadályt. Megítélése szerint a törvényjavaslat biztosítja a két ország közti kulturális kapcsolatok zavartalan lehetőségét.³²

Szabó Pál ugyancsak az egyezmény történelmi jelentőségére hívta fel a figyelmet. A parasztpárti politikus szerint ezzel a szerződéssel a magyar országgyűlés évszázados mulasztást pótol.³³ Támogatásáról biztosította a szerződést Bálint Sándor, a Demokrata Néppárt képviselője is. Az ismert etnográfus professzor azonban arra is figyelmeztetett, hogy a történelmi és néprajzi kapcsolatok feltárása terén még számos feladat van. A képviselő szerint – ami a szomszéd népekkel való viszonyunkat illeti – a Demokrata Néppárt minden olyan utat, módot és eszközt helyesnek tart, amely a viszonyosság elve alapján a határokon túl élő magyarság jogainak a biztonságát szolgálja.³⁴

Bálint Sándornak a határon túli magyarság jogai biztosításának garantálásával kapcsolatos felvetésére is reagált Rab Antal. A kommunista képviselő szerint a megkötött kulturális egyezmény hozzájárul a Jugoszláviában élő magyar nemzeti kisebbség és a Magyarországon élő délszláv kisebbség nemzetiségi és kulturális fejlődéséhez. A felszólaló különösen fontosnak tartotta a kultúregyezménynek azt a pontját, amely a Magyarországon élő jugoszláv és a Jugoszláviában élő magyar kisebbség kulturális és közművelődési tevékenysége elősegítéséről szól.³⁵

Az egyezmény vitájában december 5-én Molnár Erik is felszólalt. A külügyminiszter szerint a kulturális egyezménynek az a hivatása, hogy Magyarország és Jugoszlávia kulturális közeledését megvalósítsa, az ellentéteket megszüntesse és lehetővé tegye, hogy a népek egymást és egymás kultúráját megismerjék.³⁶ A szerződéshez hozzászóló kommunista politikusok közül Molnár Erik azon kevesek közé tartozott, aki nem egy átpolitizált beszédben méltatta az egyezményt. Természetesen ő is szólt arról, hogy a szerződésnek politikai célzata is van, de a „megközelítés” a vajdasági magyarsággal kapcsolatos politikából indult ki. Molnár Erik itt kifejtette, hogy miért éppen Jugoszláviával köti meg Magyarország első egyezményét. Azért, mert a magyar kisebbséggel szemben a nemzetiségi, polgári, politikai egyenjogúság a legteljesebb mértékben Jugoszláviában van biztosítva, azért is, mert Jugoszláviában a magyar kisebbség számára garantálva van a legteljesebb fejlődés lehetősége minden tekintetben.³⁷ Az előzményekből következett, hogy az országgyűlés minden pártja javasolta a szerződést.

A jó magyar–jugoszláv kapcsolatokban fontos állomás volt Tito elnök 1947. december 6-i magyarországi látogatása.³⁸ Mivel a magyar–jugoszláv kulturális szerződést a kommunista politikusok a barátsági szerződés megalapozásának tartották, ezért nem volt meglepő, hogy 1948. január 9-én a külügyi bizottság a parlament elé terjesztette, és a Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segélynyújtásról szóló szerződés becikkelyezését törvényjavaslatban elfogadta.³⁹

A magyar–jugoszláv szerződés megkötése után néhány, a két nép barátságát reprezentáló rendezvényre is sor került. Így a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett országos népi ének- és táncsoportok kultúrversenyének döntőjében részt vettek a dél-

szláv ének- és táncsoportok. 1948. május 9-én Pécsen „Harcos munka Jugoszláviában” címmel kiállítás nyílt. Szegeden májusban jugoszláv színdarab bemutatására került sor. Ugyancsak 1948 májusában és júniusában volt a magyarországi szerb írókra és politikusokra való emlékezés.⁴⁰ A jugoszlávok számára is nagy fontossága volt a magyar barátságnak. A jugoszláv sajtó a legbarátibb hangon írt 1848-ról. A lapok 14 hasáb terjedelemben emlékeztek meg a forradalomról és szabadságharcról.⁴¹ Magyarországon azzal is demonstrálták a két ország példás kapcsolatait, hogy a magyar–jugoszláv viszony ápolásáért több jugoszláv politikus, így Eduard Kardelj miniszterelnök-helyettes és Staneje Simic külügyminiszter megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrendet.⁴²

A felszínen 1948-ig még zökkenőmentes magyar–jugoszláv viszony nem vetítette előre, hogy rövidesen megszakad a szomszédos országok közül legeredményesebbnek mondható együttműködés és a két ország egy ideig ádáz ellensége lesz egymásnak a Szovjetunió diktálta Kominform „határozatai” és ennek itthoni következményei miatt.

Összegzésként megállapíthatjuk: annak ellenére, hogy 1947 tavaszától a Független Kisgazdapártból eltávolították a centrumot és azok a politikusok kerültek a párt élére és a kormányba, akik elfogadták a népi demokratikus átalakulás programját a szomszédos országok irányában kialakított kultúrkapcsolatokról vallott felfogásukban lényeges fordulat nem következett be. A párt továbbra is fontosnak tartotta annak a kultúrdiplomáciának a folytatását, amely biztosítja a szomszédos országokban élő magyarság kulturális jogait.

(A „fordulat” és a szovjet kapcsolat) A demokratikus Magyarország létrehozásakor a Független Kisgazdapárt az új alapokra helyezett külpolitika legfontosabb feladatai közé sorolta a Szovjetunió jóindulatának és bizalmának megszerzését.⁴³ 1945-ben a demokratikus erők, így a Kisgazdapárt nyilvánosan nem foglalkoztak a Szovjetunió belső viszonyaival, nem tulajdonítottak különös jelentőséget annak, hogy ott egy totalitárius diktatúra van. Nem gondoltak arra, hogy a szovjet belső viszonyok hosszú távon hatással lesznek a magyar átalakulásra, abban reménykedtek, hogy a háborút lezáró békeszerződés után, a szovjet csapatok távozásával a két ország kapcsolata kölcsönös előnyökön nyugvó baráti viszony lesz, amelyben a kultúra és a tudomány területén létrejövő kapcsolat mindkét ország javára válik. A választások után 1945. november 15-én Tildy Zoltán kisgazdapárti politikus vezetésével létrejött kormány is fő feladatának tekintette a Szovjetunió bizalmának megszilárdítását, valamint a gazdasági és kulturális kapcsolatok megalapozását. Az 1946. február 4-én alakult ugyancsak kisgazdapárti vezetésű Nagy Ferenc-kabinet is elsődleges fontosságot tulajdonított a Szovjetunióhoz való viszonyoknak.⁴⁴ A párt képviselői ott vannak a szellemi kapcsolatokat elősegítő szervezet, a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság megalakításánál, és vezetésében is szerepet vállalnak.⁴⁵ Tildy köztársasági elnök a Társaság 1946. július 7-i kongresszusán felszólalásában felbecsülhetetlen értékűnek tartotta azt a szolgálatot, amelyet a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság a magyar népnek tehet a szovjet kultúra kincseinek megmutatásával. Tildy abban is hitt, hogy a magyar kultúra értékeinek a Szovjetunió felé való közvetítése is jó szolgálatot biztosíthat az egyetemes emberi haladás ügyének. Nagy Ferenc miniszterelnök szerint a Magyar–Szovjet Művelődési Társaságnak nemcsak az a fontos és jelentős feladata, hogy a magyar és orosz nép között a kulturális kapcsolatokat elmélyítse, hanem az is, hogy híd szerepét játssza: a Kelet és Nyugat kultúráját közvetítse egymás felé.⁴⁶

1945–1946-ban a Szovjetunió jóindulatát elnyerni akaró, a magyar–szovjet kulturális és tudományos kapcsolatok bővítését ambicionáló és ezzel a két ország szellemi életének gazdagodását egyaránt szolgáló magyar kezdeményezésekre a szovjet szervek udvariasan, de tartózkodóan reagáltak. A szovjet magatartás okát a bizalmatlanságban, a még

nem végleges status quóban látták. Annak ellenére, hogy a térség és így Magyarország „jövője” Jáltában már eldőlt, a Szovjetunió a békeszerződés aláírásáig és a magyar belpolitikai viszonyok „letisztulásáig” a helyzetet provizórikusnak tekintette. Az „ideiglenes” viszonyok miatt a Szovjetunió a kultúra és a tudomány egyetlen lényeges területén sem volt hajlandó lépni.

A Szovjetunió által nem egyértelműnek tartott magyar viszonyok 1946 őszén módosultak. A kommunisták 1946. szeptember 28. – október 1-jén a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusán szakítottak azzal a politikai pluralizmussal, amelyet a II. világháború utáni nemzetközi viszonyok és a magyar belpolitikai helyzet alapján elfogadtak. Így 1947-től a nemzetközi viszonyok is „pozitívan” változtak a Szovjetunió javára. A párizsi béke 1947. február 10-i megkötése után a szovjetek helyzete Magyarországon és a térségben „végérvényesen” stabilizálódott. 1947 tavaszától a Szovjetunió olyan körülmények közé került, ami után már nem volt elvi akadálya annak, hogy szovjet kultúrdiplomácia hosszú távú gondolkodásra is berendezkedjen. A nagy kérdés az volt, hogy módosul-e a szovjet politika Magyarország irányában, illetve a Kisgazdapártban a centrum eltávolítása, illetve a belpolitikai és nemzetközi változások következményeként változik-e a párt kultúrdiplomáciai felfogása.

A változásokkal kapcsolatos aggályokat az országgyűlésben először Léway Zoltán, a Magyar Szabadságpárt képviselője fogalmazta meg. A képviselő 1947. február 12-i interpellációjában választ kért a külföldi kultúrkapcsolatok felvételéről, a magyar intézetek működéséről, a tudós és művészcseréről. Léway végül rákérdezett, hogy van-e koncepció a kultúrdiplomáciában.⁴⁷ A mindinkább érződő Nyugat-ellenesség miatt fogalmazza meg aggályait Udvary Dezső kisgazdapárti képviselő 1947. március 12-én, a kultusztárca költségvetési vitájában, rámutatva arra, hogy kulturális-tudományos vonalon kell az országot fejleszteni, mert csak itt kaphatjuk meg az igazi, őszinte elismerést a kultúrnemzetek, Európa és az egész világ részéről.⁴⁸ Az egyoldalúvá váló kapcsolatok miatt Léway Zoltán 1947. március 13-án újólág szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a magyarság csak a világba beilleszkedve, a jövő Európájához csatlakozva, remélhetőleg az Egyesült Európába fejtheti ki képességeit.⁴⁹

A kommunista hatalmi túlsúly miatt a külpolitikában és kultúrdiplomáciába végbe-menő esetleges átrendeződések miatt aggódó polgári erők véleménye miatt Gyöngyösi János külügyminiszter 1947. március 20-i hozzászólásában még úgy látta, hogy a magyar külpolitika alappillére az, hogy Magyarországnak mindenekelőtt a szomszédokkal kell jó viszonyt teremteni és a Szovjetunióval őszinte barátságot fenntartani. A kisgazdapárti Gyöngyösi szerint ugyanakkor a Szovjetunió barátsága és a szomszédokkal megerementendő jó viszony nem jelenti, hogy a távolabbi nemzetektől és a többi kultúrától elszigeteljük magunkat. A külügyminiszter ezért az amerikai, angol és francia kapcsolatok további fenntartásának fontosságát hangsúlyozta.⁵⁰ A Független Kisgazdapárt centrumából már megfosztott – kiváltképpen az MKP-tól – állandóan támadott miniszterelnök 1947. március 29-én szólott hozzá a külpolitikai és kultúrdiplomáciai vitához. Nagy Ferenc újólág is nagy fontosságot tulajdonított a kultúrdiplomáciának, ezért szerinte a kultuszkormány törekedni fog a külföldi kultúrkapcsolatok kiépítésére. Egyrészt azért, hogy a külföldi eredményeket a magyar művelődésügy fejlesztésére idehozza, másrészt a mi eredményeinket a világ más népei felé megmutassa. A miniszterelnök azt is kifejtette, hogy őszinte barátságot és zavartalan jó viszonyt kívánnak fenntartani a hatalmas Szovjetunióval. Ennek érdekében mindent el kell követni azért, hogy Magyarország és a Szovjetunió egymáshoz való viszonya erősödjön a további gazdasági és kulturális kapcsolatok kiépítésével. Nagy Ferenc ugyanakkor megerősítette, hogy Magyarország ápolni kívánja a barátságot az

Amerikai Egyesült Államokkal, és örömdetesnek tartotta, hogy jó kapcsolatok épültek ki Nagy-Britanniával. A szomszédokkal kapcsolatosan – mint 1945 óta állandóan – az egymásrautaltságról beszélt, és arról szólt, hogy békében és nyugalomban kell élnünk.⁵¹

Az MKP politikai célkitűzése, hogy „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” 1947. május 31-én realizálódott. A Kisgazdapárt centrumához tartozó képviselők eltávolítása után kiszorították a párt vezetéséből és a kormányból mindazokat a politikusokat, akik egyfajta polgári alternatívában gondolkodtak. Varga Béla eltávolítása után a miniszterelnök, Nagy Ferenc is „sorra került”, és svájci útján „lemondott”. A már csak baloldalból álló FKGP élére olyan politikusok kerültek, akik elfogadták a népi demokratikus átalakulást. A Kisgazdapárt és a kormány vezetője Dinnyés Lajos lett. A miniszterelnök 1947. június 10-i parlamenti beszédében arról beszél, hogy Magyarország külpolitikájának alapja nem lehet más, mint egészséges viszony az összes demokratikus államhoz, elsősorban a Szovjetunióhoz és hogy barátságban akarunk élni a Duna-medencében élő szomszédainkkal. Ugyanakkor arról is szólt, hogy a legszorosabb együttműködést és kapcsolatot kívánjuk fenntartani az Amerikai Egyesült Államokkal és Angliával.⁵² A miniszterelnök a kultúrdiplomáciai orientációval kapcsolatosan még azt is kifejti, hogy a külföldi művelődési kapcsolatok újjászervezése érdekében Magyarország a kulturális egyezmények egész sorát szándékozik megkötni, elsősorban a szomszédokkal és a nagyhatalmakkal. Az 1947-es választások után létrejött kormányprogram vitájában, 1947. október 7-én Dinnyés a külpolitikai és kulturális kapcsolatokat illetően már nem tartotta fontosnak a nyugati kapcsolatok fenntartását. A hangsúly a Szovjetunióra és a többi demokratikus „szomszédra” tevődött.⁵³

(Magyar–francia viszony alakulása) A háború után, a demokratikus Magyarország megszerveződésével a Független Kisgazdapárt meghatározó fontosságot tulajdonított a nyugati kapcsolatoknak. Az FKGP olyan külpolitikát tartott jónak, amely biztosítja az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország jóindulatát és bizalmát.⁵⁴ 1945-től a nyugat-európai tájékozódás előterében a francia kultúra állt. A háború utáni két évben a Magyarország és Franciaország közötti kétoldalú kulturális és tudományos kapcsolatok a legtöbb területen igen sikeresek voltak. A belpolitikában 1946 őszétől bekövetkezett változások, valamint a nemzetközi viszonyokban történő elhidegülés ellenére a magyar–francia kulturális kapcsolatok továbbra is fontosak maradtak. A hidegháborús légkör dacára Magyarország több nyugati országgal is kulturális egyezményt szándékozott kötni. A kisgazda vezetésű KM 1947. június 12-én elkészítette a magyar–francia kulturális egyezmény tervezetét. A tervezet a minisztertanács elé került. Ortutay Gyula miniszter a külügyminisztériummal egyetértésben kérte a minisztertanács hozzájárulását, hogy a Francia Köztársaság kormányának javaslatot tegyen a két ország közötti kulturális együttműködés érdekében kötendő egyezmény aláírására.

Ortutay Gyula ahhoz is kérte a hozzájárulást, hogy a javaslatnak a francia fél által történő elfogadása esetén a magyar kormány nevében ő írassa alá az egyezményt. A kultuszminiszter indoklasként előterjesztésében azt is előadja, hogy az egyezmény módot ad arra, hogy a két ország közötti szellemi kapcsolatok ápolása minden területen intézményesen biztosítva legyen. Az egyezményt ezenkívül a franciaországi magyar kisebbség anyanyelvi oktatásának biztosítása szempontjából is fontosnak tartotta. A magyar kulturális vezetés értelmezése szerint a magyar–román kulturális egyezmény megkötése előkészület alatt áll, valamint az, hogy Franciaország az elmúlt hónapokban Lengyelországgal, Belgiummal, Ausztriával és Csehszlovákiával már kötött kulturális egyezményt. A háború utáni kül- és kultúrpolitikai koncepcióból következett, hogy a minisztertanács Ortutay Gyula javaslatát 1947. június 19-én elfogadta.⁵⁵

A Magyar Köztársaság és a Francia Köztársaság kormánya között kötendő kultúr-egyezmény tervezete 15 cikkelyből állt. E szerint a szerződő felek vállalják egymás nyelvén, irodalmának, történelmének, kultúrájának bemutatását. Gondoskodnak – a már korábban létrejött kulturális intézmények fenntartása mellett – új kulturális intézmények felállításáról. Megvalósítják az egyetemi oktatók és diákok cseréjét. Ösztöndíjasokat küldenek egymáshoz. Együttműködnek a tudományos társaságok és elismerik egymás tudományos fokozatait. Kiszélesítik a szakmai-művelődési és közművelődési kapcsolatokat. A színházi, művészeti élet, a folyóirat- és könyvcseré, valamint az ifjúsági szervezetek területén szintén együttműködnek. A tervezet az egyezmény megvalósítása érdekében állandó Vegyes Bizottság létrehozását kezdeményezett, amely tagozatokból áll és évenként ülést tart. Az elképzelés szerint az egyezményt megerősítés után Párizsban cserélik ki és öt évig maradt volna érvényben.

A tervezet a magyar–francia kulturális kapcsolatok terén igen sok javaslatot is tartalmazott. Többek között indítványozta, hogy a Francia Köztársaság állítson fel Budapesten Francia Intézetet, előadót tarthat a Pázmány Péter Tudományegyetemen és az Eötvös Kollégiumban, Magyarország viszont egy-egy előadót tart a Sorbonne-on és a párizsi École Nationale des Langues Orientales Vivantes főiskola finnugor nyelvészeti tanszékén. A magyar kormány ugyanakkor minden tudományegyetemen fenntartja a francia nyelv és irodalom tanszékeket, beleértve a közgazdasági karon lévő Francia Intézetet is. A francia kormány viszont a magyar kultúrának tanszéket állít a Sorbonne-on, annak megszervezéséig pedig gondoskodik a magyar oktatásról. A magyar kormány lektort tarthat a lyoni és a lille-i egyetemen, ellentételezésként francia lektorátusok is lehetnek magyar egyetemeken. A tervezetben is szereplő számos javaslat mellett indítványozták, többek között kiemelkedő művek fordítását és azt is, hogy a tankönyvek ne tartalmazzanak hamis adatokat. A tervezetben és a javaslatok között szereplő elképzelések költségét realizálódásuk esetén az érintett államok fedeznék.⁵⁶

A magyar–francia egyezmény körül Magyarországon a nyár folyamán bonyodalmak voltak. A késés miatt Sauvageot professzor, a magyar kultúra egyik fő patrónusa levélben fordult Ortutay Gyulához, amelyben kifejti: a franciák azt várják, hogy a konkrét javaslatokat az illetékes hatóságok juttassák el Franciaországnak. A professzor aggályoskodó levelére válaszolva a magyar kultuszminiszter kifejti, meg lehet róla győződve: teljes erővel azon lesz, hogy a magyar–francia egyezmény megkötése elől minden akadályt elhárítsanak.⁵⁷ A magyar–francia kulturális egyezmény többször napirendre került, de aláírására nem került sor.

A magyar–francia kulturális egyezménnyel kapcsolatos első aggályok már a szerződés előkészítésének fázisában megfogalmazódtak, amikor a kommunisták a polgári erőket 1947 tavaszán a hatalomból kiszorították. A VKM költségvetési vitájában 1947. március 12-én Révész Ferenc kifejti, hogy elérkezettnek látja az időt, hogy Magyarország külföldi csereakciókat bonyolítson le. A szociáldemokrata képviselő megemlítette, tud arról, hogy magyar–francia kultúregyezmény készül. A szociáldemokrata politikus úgy ítélte meg, hogy többek között francia tanárok jöhetnének Budapestre és magyar tanárok mehetnének Párizsba. Révész a nyugati kapcsolatok fenntartását azért is fontosnak tartotta, mert a külföldi kultúrkapcsolatok kiépítésével nagyon sok téves eszmét háríthatunk el hazánkról.⁵⁸ Március 20-i felszólalásában Gyöngyösi János külügyminiszter is fontosnak tartotta a francia kapcsolatok ápolását.⁵⁹

A többi nyugati tervezettel együtt ennek az egyezménynek az aláírását is politikai okok akadályozták meg, 1947 nyarára a világ ugyanis már kettészakadt, a hidegháború már „működött”. Magyarországon a hegemonisztikus hatalmat gyakorló Magyar Kommunista

Párt kiszorította a polgári alternatívát képviselő erőket a hatalomból, Franciaországban viszont a kommunistákat távolították el a kormányból. A politikai változások után Magyarországon már nem az a kül- és kultúrpolitikai koncepció érvényesült, mint amit a pluralizmus idején meghirdettek és amit megvalósítani próbáltak. A magyar vezetés 1947 őszétől már egyoldalúan csak a népi demokráciákra, illetve a Szovjetunióra koncentrált. Annak ellenére, hogy Dinnyés Lajos miniszterelnök a kormányprogramról folyó vitában 1947. október 7-én még arról tesz említést, hogy Franciaországgal gazdasági és kulturális téren jelentős előrehaladás történt.⁶⁰ A nyugati kapcsolatok nem deklarált, de tudatos kommunista leépítésével szemben Supka Géza PDP-képviselő október 10-i felszólalásában bejelenti, hogy a parlamentben megalakult a franciabarát képviselők csoportja. A csoport célja, hogy termékeny és egészséges munkával hozzájáruljon a magyar nemzet és a francia nemzet baráti viszonyának erősítéséhez.⁶¹ A kommunista hatalomátvétel után is megmaradt nyugati – elsősorban francia – kapcsolatokat próbálta igazolni Ortutay Gyula a VKM 1948. február 24-i költségvetési vitájában. A kultuszminiszter kijelentette, hogy az ösztöndíjak fennmaradtak, Magyarország nemcsak küld, hanem fogad is. Példaként említette, hogy legutóbb a Sorbonne hat növendékét hívták meg.⁶² A politikai átrendeződések kultúrdiplomáciai hatását a követségi jelentések igazolják.

Erős János tanácsos 1947. augusztus 26-i, Párizsból küldött jelentéséből a politika negatív hatása már kiolvasható. Erős János szerint a pénzügyi nehézségek mellett a politikai átalakulásokkal kapcsolatos sűrűlődések és változások fékeztek a követség munkáját.⁶³ Károlyi Mihály követ 1947. november 12-i jelentése is arról számol be, hogy a kultúregyezmény aláírását egyes francia körök szeretnék elhalasztani és arról is értesülése van a magyar követségnek, hogy a francia külügyminisztériumban még nem alakult ki a végleges vélemény arról, hogy a kulturális egyezmény aláírása időszerű-e.⁶⁴

A politikai változások összefüggéseit világítja meg Szabó Zoltán is, aki 1947 októberében utazott Párizsba. A kiváló szociográfus is arra figyelmeztet 1947. december 27-én Molnár Erik külügyminiszternek írt levelében, hogy ha a fejlemények a jelenleg érvényesülő irányban haladnak, néhány napon belül eljuthat a követség abba a helyzetbe, hogy a magyar értékek képviselete legfeljebb csak kulturális vonalon lesz lehetséges. Szabó Zoltán felhívja a külügyminiszter figyelmét arra is, hogy Franciaországban minden állami állásban működő szellemi ember a lehetséges, hirtelen változások igézetében él, s ezért olyan törekvések szabják meg nézeteiket, amelyek politikai possibilitásukat további jobbratolódás esetén nem veszélyeztetik.⁶⁵ Az MKP vezetése részére készített feljegyzések szerint a Párizsból érkező hírek arra utalnak, hogy a franciák szívesen kapcsolódnának be a magyarországi 1848-as ünnepségekbe. Ezt támasztja alá az is, hogy Jánossy Dénes, a Nemzeti Múzeum vezetője megegyezést kötött a francia múzeumokkal, hogy az 1848-as vonatkozású anyagokat a centenáriumi emlékkiállítás rendelkezésére bocsátják.⁶⁶ A centenáriumi ünnepségek a totalizálódó politikai életben visszaszorult civil szervezeteket is kissé működésbe hozták. 1948 májusában a Magyar–Francia Társaság tervbe vett egy előadást, amelynek tárgya a magyar szabadságharc a francia sajtó tükrében lenne.⁶⁷ Az 1948 tavaszára már visszaszorult magyar–francia kultúrkapcsolatok ellenére a francia sajtó több cikkben számolt be a centenáriumi ünnepségekről.⁶⁸

Láttuk, hogy a kisgazdapárti külügyminiszter Gyöngyösi János diplomáciai szempontból fontosnak tartotta a francia kapcsolat ápolását. A baloldali kisgazda miniszterelnök Dinnyés Lajos is a francia együttműködés mellett érvelt. Különösen sokat tett a magyar–francia kulturális egyezmény elfogadtatásáért az ugyancsak baloldali kisgazda VKM-miniszter Ortutay Gyula. Hiába került a kulturális egyezmény többször napirendre, aláírásra azonban nem került sor. A két táborra szakadt világban a magyar–francia kulturális

kapcsolatok is a legmélyebb szintre süllyedtek. A détenté után azonban újból fellendülnek a két ország közti kulturális kapcsolatok. Ennek eredményeként Magyarország 1964. december 2-án kulturális szerződést kötött Franciaországgal.⁶⁹

(A hidegháború hatása az angolszász kulturális kapcsolatokra) A kultúrpolitika és a Független Kisgazdapárt számára 1945 után magától értetődött, hogy Angliával a megszakadt kapcsolatokat felelevenítse. 1945 első felében erre azonban nem került sor, hiszen a nyugati hatalmak, köztük Nagy-Britannia a parlamenti választásokig nem ismerték el a magyar demokráciát. A háború után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium minden igyekezetével azon volt, hogy a szellemi érintkezés lehetőségeit ismét megteremtse Angliával. A legszorosabb szellemi kapcsolatok a szigetországgal a tudomány területén épültek ki. A tudományos élet modernizálása érdekében a magyar tudomány számára nem volt közömbös, hogy sikerül-e megtalálni azokat a mintákat, amelyek modellül szolgálhatnak Magyarország számára. A magyar tudományos élet az angol tudománypolitikát tekintette modellértékűnek. A tudományos együttműködés kiépítését a kezdetektől pártfogolta a háború utáni tudománypolitikában meghatározó szerepet játszó Szent-Györgyi Albert.⁷⁰ A tudományos kapcsolatok mellett az irodalmi, művészeti együttműködés is kibontakozóban volt. A még eredményesebb kulturális együttműködés kiszélesítése érdekében lényeges lett volna kulturális egyezményt kötni, amely keretet jelentett volna a kulturális teendők számára, amelyet azután tartalommal lehetett volna megtölteni. A magyar kormány tisztában volt a kulturális egyezmény szükségességével, ezért jelentette be ilyen szerződés kötésére hajlandóságát. Ez azonban 1946-ban nem valósult meg. Az angol kormány Magyarországgal csak a békeszerződés ratifikálása után volt hajlandó kulturális egyezményt aláírni.⁷¹

A hivatalos angol–magyar kulturális kapcsolatok aláírásának a békeszerződés megkötése, illetve annak ratifikálása előtt nem sok realitása volt. Az államközi kulturális kapcsolatok kiépülése előtt a kultúra emberei között azonban már volt együttműködés. A háború utáni magyar kultúrdiplomáciai lépésekről megállapítható, hogy azok nemcsak a kultúra demokratizálását és modernizálását szolgálták, hanem az ország külpolitikai stabilizálódásához is hozzájárultak. A kapcsolat fontossága ellenére a Független Kisgazdapárt szerepvállalása csekélynek mondható.

Annak ellenére, hogy a Magyar Kommunista Párt 1946. szeptember 28. – október 1. közötti III. kongresszusán hegemoniára törekedve szakít a politikai pluralizmussal, az angol–magyar tudományos kapcsolatok továbbra is fennmaradtak. Angol tudósok ezután is jöttek Magyarországra és előadásokat tartottak magyar egyetemeken. Például Dorothy Keeling, a London School of Economics tanára szeptember végén, dr. Chrisle penicillin-szakértő pedig novemberben járt Budapesten.⁷²

A hidegháború kezdeti időszakában több lényeges kezdeményezés valósult meg. A politikai viszonyok romlása ellenére is segítette a két ország közötti kulturális kapcsolatok ápolását a British Council – az ösztöndíjakon kívül – két-, illetve háromhetes szaktanfolyama. A kéthetes tanfolyamon dr. Kovács Albert vezetésével 12, a háromhetesen dr. Véges István vezetésével 32 angolszász tanár vett részt. Ugyancsak a Council meghívására jött ki négyhetes tanulmányútra a Földművelésügyi Minisztérium 3 szakembere, továbbá a Népióléti Minisztérium két kiküldöttje. Rövidebb tanulmányi ösztöndíjat adott a Council Veress Sándor zeneművészeti főiskolai tanárnak, aki nagy-britanniai tartózkodása alatt többször szerepelt az angol rádió műsorán.⁷³

Azt, hogy a magyar kulturális kormányzat 1946 végén még továbbfejlesztendőnek tartotta a magyar–angol kapcsolatokat, az is alátámasztja, hogy Bassola Zoltán VKM-

államtitkár 1946. december 27-én levelet írt a British Council magyarországi megbízottjának londoni magyar kulturális centrum létrehozásának szándékáról. Bassola szerint a központ feladata kétirányú lenne. Egyrészt tájékoztatná az illetékes angol tudományos és kulturális tényezőket Magyarország kulturális törekvéseiről. Elősegítené, hogy az angol egyetemeken rendszeres előadások legyenek magyar nyelvből és irodalomból, továbbá informálná a brit tudományos tényezőket a magyar tudományos élet eredményeiről. A tervek szerint az intézmény a magyar képzőművészet megismertetése terén is szerepet vállalna. Törekvése lenne, hogy az irodalom kiváló alkotásaival művészi színvonalú fordításokban megismertesse a brit közönséget.

A felállítandó tanulmányi központ feladatát másfelől abban látta, hogy rendszerezen tájékoztatná az illetékes magyar tényezőket az angol tudományos és kulturális élet eseményeiről, felhívna a figyelmet azokra az aktuális kulturális kérdésekre, amelyek Magyarországot érdekelhetik. A levélből azt is megtudjuk, hogy Magyarország idővel tájékoztató könyvtár felállítását is tervezte. Véggkonklúzióként megállapította: a magyar kulturális vezetésnek szüksége volt arra, hogy a Brit Birodalom fővárosában a magyar kultúrának komoly központja legyen.⁷⁴ A kommunisták által erősen támadott Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök 1947. március 29-i beszédében is még arról beszélt, hogy örövendetesen alakulnak Magyarország kapcsolatai Nagy-Britanniával.⁷⁵ A magyar tudományos élet a politikai változások ellenére továbbra is fenn kívánta tartani az együttműködést az angol tudósokkal. Szent-Györgyi Albert 1947 júniusában Angliába utazik és részt vesz az oxfordi egyetem tudományos rendezvényein. A háromévenként megrendezésre kerülő nemzetközi élettani kongresszuson Szent-Györgyi tartotta a központi előadást. A magyar tudóst az egyetem díszdoktorává is avatták.⁷⁶ Az oxfordi élettani kongresszusra Szent-Györgyi Albert mellett meghívást kapott még Beznák Aladár, a tihanyi Biológiai Intézet igazgatója, Tankó Béla debreceni professzor és Laki Kálmán biológus.⁷⁷

A Nagy Ferenc megbuktatása utáni baloldali kisgazdapárti Dinnyés-kormány a Nagy-Britanniával kialakult tudományos kapcsolatokat – ha csak deklaráció szintjén is – fontosnak tartotta. Ortutay Gyula kultuszminiszter 1947. július 12-én a budapesti egyetem Angol Intézete felavatása alkalmából mondott beszédében még a sokoldalú kultúrkapcsolatok mellett foglalt állást. A VKM-miniszter szerint az Angol Intézet felállítása szervezen egészíti ki azokat az intézeteket, amelyek mind egy cél érdekében működnek: hogy bekapcsolják a magyar tudományos életet a nemzetközi vérkeringésbe. Ortutay továbbra is úgy ítélte meg, hogy a magyar tudomány ablakai egyaránt kitarulnak nyugat és kelet felé.⁷⁸ A népi demokratikus átalakulást vállaló Dinnyés Lajos is például a kormányprogram ismertetésekor, 1947. október 7-én azt emelte ki, hogy Magyarország arra törekszik, hogy baráti viszonyba kerüljön Nagy-Britanniával.⁷⁹ A kommunisták befolyása alatt álló magyar kulturális vezetésnek az angol kapcsolat fennmaradása lényeges lehetett, mert a VKM vitájában, 1948. február 24-én az egyoldalúvá váló kapcsolatokkal szemben Ortutay Gyula a nyugati kapcsolatok megmaradását az akkor létesítendő londoni intézettel demonstrálta.⁸⁰

A bel- és külpolitikai viszonyok átrendeződése ellenére az irodalom és a művészet területén nem következett be visszaesés. 1946–1947 fordulóján több angol művész Magyarországon vendégszerepelt. Arthur Bliss zeneszerző 1946. november végén, december elején tartózkodott Budapesten, saját szerzeményeit vezényelte a Magyar Rádióban és a Fővárosi Zenekarban. Stephen Spender költő és kritikus 1947. július 9–18. között járt Budapesten és Debrecenben.⁸¹ 1947 nyarán viszont magyar énekkar volt Nagy-Britanniában. A langolleni kórusversenyen szerepelt a Magyarországi Munkásdalegyetek Szövetségének férfikara, nagy sikert aratott és elnyerte az I. díjat.⁸² A magyar zenei élet a

kapcsolatok továbbfejlesztését kezdeményezte. 1947. március 31-én Ránki György zeneszerző azt javasolta a VKM-nek, hogy létesítsen zenei lektorátust Londonban. Ránki szerint a magyar zenekultúrának hasznára válhatna, ha a demokratikus angol zenekultúrával intenzívebb kapcsolatokba kerülne. A kultuszminisztérium vezetése a kezdeményezéssel elvileg egyetértett, de ez az elképzelés anyagiak hiányában nem valósulhatott meg.⁸³ Sokat tett a magyar zene megismertetéséért az angol rádió. A BBC-nek oroszlánrésze volt abban, hogy Bartók és Kodály kedvelt zeneszerzőkké lettek a brit közönség előtt. A Magyar Vonósnyegyes 1947 tavaszán több ízben adott hangversenyt a rádió harmadik műsorában. A Magyar Rádió elnökének és a külföldi kapcsolatok osztálya vezetőjének angliai látogatása szorosabbá tette a két intézmény közötti együttműködést. A látogatás alatt tárgyalások folytak műsorcsere létesítése tárgyában is.⁸⁴

1948-ban az anyagi, utazási és valutáris nehézségek, valamint a mindinkább érződő hidegháborús politikai hatás ellenére kulturális tervek készültek és a szellemi kapcsolatok is fennmaradtak. A VKM 1948 tavaszára „Modern magyar művészet” címmel Londonban kiállítást tervezett, amit nagy sikerrel meg is tartottak.⁸⁵ Angol muzsikusok is jöttek Magyarországra. Michael Tippet zeneszerző 1948. június 1–8-ig saját szerzeményű oratóriumát „A Child of Our Time”-ot vezényelte. Tippet két előadást is tartott a Morley College-ről, ezenkívül magyar zenei intézeteket is felkeresett.⁸⁶ Tippetet meghívták az 1948. szeptember 10-re tervezett Bartók Béla Zenei Verseny zsűrijébe.⁸⁷

Magyarországnak 1946-tól politikai és kulturális szempontból egyaránt érdeke fűződött ahhoz, hogy egyezményt írjon alá Nagy-Britanniával. Anglia 1946-ban kulturális egyezményt kötött Belgiummal és tárgyalásban volt Hollandiával, Norvégiával, Csehszlovákiával, Braziliával és Olaszországgal. Keresztury Dezső vallás- és közoktatási miniszter úgy ítélte meg, hogy Nagy-Britannia kedvezően viszonyul egy kulturális egyezmény aláírásához.

1946. október 3-án ezért levelet írt a külügyminiszternek a magyar–angol kulturális egyezmény megkötésének lehetőségéről. Ebből nyilvánvalóvá válik, hogy Keresztury fontosnak tartaná, ha Magyarország a Brit Birodalommal tárgyalásokat kezdeményezne kultúregyezmény kötéséről.⁸⁸ A kultuszminiszter levelére reagálva a Külügyminisztérium kulturális osztálya 1946. október 17-én levelet intézett a londoni magyar misszióhoz a magyar–angol kultúregyezménnyel kapcsolatos tájékozódásról. A minisztérium azt kérte a követségtől, hogy tájékozódjon: a téma brit részről milyen megítélésben részesül.⁸⁹ A magyar tájékozódás része, hogy 1947 májusában Szentmihályi János VKM osztálytanácsos hivatalos látogatást tett Londonban a két ország közti kulturális kapcsolatok elmélyítése céljából.⁹⁰

Az angol kulturális és politikai körök rokonszenvvel kísérték a háború utáni új magyar kultúrpolitika úttörő munkáját. A brit kormány azonban csak a békeszerződés ratifikálása után mutatott hajlandóságot kultúregyezményt kötni Magyarországgal.⁹¹

A népi demokratikus átalakulás talaján álló Dinnyés-kormány kultúrdiplomáciai orientációja Angliát illetően nem módosult. A magyar–angol kulturális egyezmény megkötésének fontosságát az új művelődési miniszter, Ortutay Gyula is fontosnak tartotta. Az egyezmény aláírásának kezdeményezésére 1947. október 30-án levelet írt Molnár Erik külügyminiszternek. Ortutay Gyulának az volt a benyomása, hogy a kulturális egyezmény megkötésére irányuló hivatalos lépések megkezdésének ideje már elérkezett és hogy magyar kezdeményezésekre az angol kormány kedvezően fog reagálni. Ennek érdekében kéri Molnár Eriket, hogy a londoni követ útján hivatalosan vesse fel a kérdést az angol Foreign Office-ban. Az egyezmény érdekében a kultuszminiszter levelet intézett R.G.C. McNabhez, a British Council képviselőjéhez is.⁹²

1947. december 16-án Ortutay újjólag levelet írt a külügyminiszternek az angol–magyar kulturális egyezmény diplomáciai előkészítése érdekében. A VKM-miniszter azért keresi fel újabb levelével Molnár Eriket, mert Helm brit követtel való beszélgetése során a diplomata arról informálta, hogy a kultúregyezményre tett magyar ajánlatot az Egyesült Királyság kedvezően fogja fogadni. A feltételezett kedvező angol reagálás miatt Ortutay arra kéri Molnár Eriket, hogy haladéktalanul utasítsák a londoni követet a tapogatódzásra.⁹³ Magyarországon bízhattak az egyezmény aláírásában, mivel 1947 decemberében elkészült a Magyar Köztársaság és az Egyesült Királyság között kötendő kulturális egyezmény tervezete.

A tervezet szerint az egyezmény célja, hogy a művelődési értékek cseréjével kölcsönösen előmozdítsák népeink szellemi, művészeti és tudományos tevékenységét. Az egyezmény fontosságára utal, hogy a szerződést magyar részről a köztársaság elnöke, angol részről a király írta volna alá. A tervezett XVI. cikk két részből állt: e cikkek foglalkoznak az egyetemi-főiskolai tanszékek felállításával és kulturális intézmények létrehozásával. Tartalmazzák a tudósok, az ösztöndíjasok cseréjét és a tudományos társaságok kapcsolatát. A tervezet gondoskodni kívánt a diplomák kölcsönös elismeréséről, valamint a szakmai kulturális és tudományos együttműködés kibővítéséről. Fontos szerepet szánt egymás kultúrájának megismertetésére, az ezt elősegítő kulturális és tudományos vegyes bizottságok felállítására. Az elképzelés szerint a szerződést öt évre kötötték és a ratifikáció után lépett volna életbe.⁹⁴

1948. január 2-án Boldizsár Iván államtitkár telefonon értesíti Bede István londoni követet, informálja az illetékes brit tényezőket, hogy magyar részről a megbeszélések fonalát fel szándékozzák venni. Bede első lépésként jegyzékben közölte Bevin külügyminiszterrel és a brit külügyminisztérium kulturális osztálya vezetőjével, Macdermattal a kulturális kapcsolatok felvételével kapcsolatos magyar elképzeléseket. A kultúrosztály vezetőjének a reagálása az volt, hogy az egyezmény kidolgozása érdekében mielőbb megbeszéléseket kell tartani.

A magyar követ látogatást tett Tomlinson brit közoktatási miniszternél, ahol szintén szóba került a kultúregyezmény. Tomlinson is pozitívan állt a kérdéshez és kilátásba helyezte, hogy támogatni fogja annak sikeres megvalósulását. A magyar–angol kulturális kapcsolatok fontosságát demonstrálandó a brit kultuszminiszter személyesen vett részt a magyar képzőművészeti kiállítás megnyitásán. Bede István az angol reagálással kapcsolatban közölte, hogy sem a tárgyalások során, sem az egyezmény esetleges megkötésekor brit részről semminemű manifesztációra nem gondolnak.

A magyar követ ugyanakkor olyan információ birtokába jutott – ami Magyarország részéről a Nyugattal, konkrétan Angliával való szakításnak is jele –, hogy a magyar–angol kulturális megbeszélések „zavarnák” Magyarország és a szomszédos államok közötti hasonló természetű tárgyalásokat. Magyarország és a szomszédos országok viszonyának az összekapcsolása az angol–magyar kapcsolatokkal már a kialakuló népi demokráciák egyeztetett külpolitikája a nyugati „imperialisták” ellen. A Kominform létrejötté az „új” kultúrpolitikai gondolkodásban is érezte hatását. A Nyugattal szakító kultúrdiplomáciai gondolkodás ellentétben állt a korábbi művelődéspolitikai koncepcióval. Nem vétlen, hogy Bede István követ kéri Czinkótszky Jenőt, a külügyminisztérium kulturális osztályának vezetőjét, hogy futár fordultával közölje vele az általános magyar intenciókat és adjon utasításokat a keretek megszabására.⁹⁵

Annak ellenére, hogy a kulturális egyezményt 1947 végéig mindkét fél fontosnak tartotta, a totalitárius rendszer fokozatos kiépülése, valamint a hidegháború következtében a szerződést nem kötötték meg. A politikai változások ellenére az angol sajtó 1848-as cen-

tenáriumi megemlékezéseivel kapcsolatos pártjelentés Nagy-Britanniát még úgy mutatja be, hogy van néhány baráti cikk is.⁹⁶ A kisszámú magyar–angol kulturális rendezvények egyike volt a Magyar–Angol Társaság centenáriumi megemlékezése Pulszky Ferenc angliai munkásságáról.⁹⁷

1948 nyarától a magyar–angol kulturális és tudományos kapcsolatok a legminimálisabb szintre szűkültek, majd a hidegháború „kiteljesedése” után mélypontra jutottak. A világ nemcsak politikailag, hanem kulturálisan és tudományosan is kettészakadt, az évezredes európai kultúra is kettévált. Európa keleti és nyugati fele élesen elkülönült, és ezáltal megszűnt a régiók közt az egymás kultúráját megtermékenyítő kölcsönhatás. Magyarország kulturális és tudományos kapcsolatai a Nyugattal leépültek, az angol kultúra és oktatás súlyát a hivatalos művelődéspolitikai a minimálisra igyekezett visszazorítani. Az egyoldalú orientáció, a szovjet–oroszkultúra kizárólagos preferálása másfél évtizedében károsan befolyásolta Magyarország kulturális–tudományos fejlődését. A hidegháborút fokozatosan felváltó enyhülés körülményei lehetővé tették, hogy a detente kiteljesedése előtt, már 1963. március 13-án aláírassák Magyarország és Nagy-Britannia között a kulturális szerződést.⁹⁸

Annak ellenére, hogy a baloldali kisgazdapárti vezetők a belpolitikában támogatták a népi demokratikus átalakulást, kultúrdiplomáciai felfogásukban pozitívan viszonyultak az angol kultúrához és fontosnak tartották a kulturális kapcsolatok ápolását Nagy-Britanniával.

A magyar kultúrdiplomácia irányítói és a szellemi élet meghatározó személyiségei a háború után nagy fontosságot tulajdonítottak az amerikai kapcsolatoknak. A magyar kultúra nemzetközi pozíciójának javítása és a modernizáció érdekében, valamint az emigrációval való jó viszony miatt is fontos volt az együttműködés kialakítása az Amerikai Egyesült Államokkal. A demokratikus magyar tudományos élet számára pedig létfontosságú lett az együttműködés a világ-tudomány központjává vált Egyesült Államokkal. A demokrácia idején nemcsak a tudósok és a kultúra emberei, hanem a civil szervezetek, köztük a Magyar–Amerikai Társaság is sokat tett a kapcsolatok létrehozásáért és kiszélesítéséért. Nagy kérdés, hogy a „népi demokratikus” útra léptetett Magyarország a különböző politikai erők, köztük a Kisgazdapárt miként látja az Amerikával folytatandó viszonyt.

A politikában már létező Amerika-ellenesség dacára a polgári erők 1947-es eltávolításának időszakában sem a kisgazdák, de maguk a kommunisták sem fogalmazzák meg a szakítást az Amerikai Egyesült Államokkal. Jellemző erre Gyöngyösi János külügyminiszter 1947. március 20-án a külügyi tárca költségvetési vitájában tartott beszéde, amelyben kifejti, hogy a magyar külpolitika centrális feladata a szomszédos országokhoz, illetve a Szovjetunióhoz fűződő viszony. Ugyanakkor megjegyezte, hogy Magyarország nem szigetelődhet el az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól.⁹⁹ A kommunisták által már állandóan támadott, de még el nem távolított Nagy Ferenc március 29-i felszólalásában kinyilvánítja, hogy Magyarország ápolni kívánja barátságát az Egyesült Államokkal.¹⁰⁰ A már népi demokratikus átalakulást végrehajtó Dinnyés-kormány programja feletti vitában – 1947. június 11-én nyilvánvalóan taktikai szempontból – Révai József még arról beszélt, hogy a kommunisták nem szöszlői olyan politikának, amely legkisebb mértékben is barátságtalan, vagy éppen ellenséges az Amerikai Egyesült Államokkal. Ellenkezőleg, a legjobb barátságban akar élni a nyugati nagyhatalmakkal, szoros kulturális és gazdasági kapcsolatokat akar velük kiépíteni.¹⁰¹ A baloldali kisgazda miniszterelnök, Dinnyés Lajos a kormányprogram október 7-i ismertetésekor is arról beszélt, hogy Magyarország baráti viszonyra törekszik az Egyesült Államokkal.¹⁰²

Aztán az ideológiailag és politikailag kettészakadt, bipoláris világrendben a legfőbb ellenséggé az Amerikai Egyesült Államok vált. Ebben a helyzetben „természetes” volt,

hogy a Szovjetunió vezetésével egységbe szerveződő népi demokráciák számára az USA az imperializmus vezető hatalma, amellyel az együttműködést minimalizálni kell. A magyar–amerikai kapcsolatok a hidegháború éveiben – a többi nyugati kapcsolathoz hasonlóan – a mélypontra jutottak. Magyarország és az Egyesült Államok tudományosságában megvolt a kölcsönös kötődés, ezért a hidegháború hosszú és nehéz éveitől újabb lehetőség volt az együttműködésre.

JEGYZETEK

- * N. Szabó József: A Független Kisgazdapárt véleménye a szomszédos országok kultúrájához való viszonyról (1945–1946). *Acta Historica Tomus CXXXIII. Acta Universitatis Szegediensis. A Független Kisgazdapárt II. világháború utáni kultúrpolitikáját „A Független Kisgazdapárt művelődéspolitikája a politikai pluralizmus idején (1945–1946)”* (Stúdium Kiadó, Nyíregyháza, 1994) c. monográfiámban elemeztem. Az FKGP művelődéspolitikájáról megjelent további cikkeim: A Független Kisgazdapárt értelmiségi politikája a politikai pluralizmus kiépülésének időszakában. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1990. 2. no.; A Független Kisgazdapárt oktatáspolitikája a politikai pluralizmus megteremtésének idején (1945), Pedagógiai Műhely, 1991. 5. no.; A Független Kisgazdapárt felsőoktatás és tudománypolitikája (1945–1946) Kutatás-Szervezési Tájékoztató, 1993. 2. no.
- 1 A Független Kisgazdapárt II. világháború utáni történetét Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944–1947. (Akadémiai Kiadó, Bp., 1976) c. monográfiájában feldolgozta. Magyarország történeti kronológiája 1944–1970. Főszerkesztő: Benda Kálmán, Akadémiai Kiadó, 1983. p. 1034., 1037., 1040. Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948. p. 519., 535. A II. világháború utáni pozitív román nemzetiségi politikának a párizsi békeszerződés utáni „fordulatával” Sebestyén Kálmán: A romániai Magyar Népi Szövetség belső ellenzékének felszámolása. A Decsy-ügy című Világtörténet, 1996 tavasz-nyár megjelent tanulmányában részletesen foglalkozik.
 - 2 Szabad Nép, 1946. október 1.
 - 3 Országgyűlés Naplója, Hiteles kiadás. I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948. p. 46.
 - 4 Párttörténeti Intézet Archivuma /PTI Arch./ 274f. 21/71.
 - 5 PTI Arch. 274f. 21/71
 - 6 Új Magyar Központi Levéltár. /UMKL/-XIX-I-1e. 1948-253111
 - 7 Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Főszerkesztő: Sinkovics István. Budapest, é. n., p. 511., 512.
 - 8 Domokos Kosary: The Idea of a Comparative History of East Central Europe: the Story of Venture. *Historiáns az Nation-Builders Central and Couth-East Europe.* Macmillan Press Scholl of Slovanic and East European Studies University of London. P. 134. UMKL-XIX-I-1e. 1947-120701.
 - 9 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 534., 536., 537.
 - 10 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253-111.
 - 11 Magyarország történeti kronológiája 1944–1970. p. 1036.; Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma. i. m. p. 511.
 - 12 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 516.
 - 13 Szabad Nép, 1947. július 6.
 - 14 PTI. Arch. 274f.21/71. Az 1947-es tudós-emigráció néhány kérdését Tarnóczy Tamás: A Természettudományi Társulat nehéz napjai. Természet Világa, 1996. 11. no. p. 505. c. írásában világítja meg.
 - 15 Magyarország történeti kronológiája 1944–1970. p. 1040.; UMKL-XIX-I-1e. 1947-168492, A magyar–román kulturális szerződést 1947. november 25-én kötik meg. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. p. 466.
 - 16 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253157.
 - 17 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513., 514.
 - 18 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513., 533.
 - 19 Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. Hiteles Kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1946. p. 23–25.
 - 20 Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. p. 82–91., 406., 450.; Népszava, 1946. január 3., 20.; Kis Újság, 1946. január 30.; Szabadság, 1946. február 10.
 - 21 Nemzetgyűlés Naplója, I. köt. p. 370.
 - 22 Nemzetgyűlés Naplója VII. köt. Hiteles Kiadás, Budapest, 1952. p. 49.
 - 23 Szabad Nép, 1947. július 23.
 - 24 Országgyűlés Naplója I. köt. p. 46.
 - 25 UMKL-XIX-I-1e. 1947-158213, A magyar–jugoszláv kulturális egyezményt 1947. október 15-én Belgrádban írták alá. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. P. 466.
 - 26 Szabad Nép, 1947. október 16.
 - 27 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 72.
 - 28 Országgyűlés Naplója, II. köt. p. 72.

- 29 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 78.
 30 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 86–87.
 31 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 91.
 32 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 91.
 33 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 91.
 34 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 93.
 35 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 36 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 37 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 98.
 38 Szabad Nép, 1947. december 7.
 39 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 367.
 40 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 41 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 42 Magyar Közlöny, 1948. 133–134. sz.
 43 Balogh Sándor – Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944–1948. Tankönyvkiadó, 1977. p. 184.
 44 Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. p. 23. 68.
 45 UMKL-I-1e. 1945-9116.
 46 Kis Újság, 1946. július 9.
 47 Nemzetgyűlés Naplója. V. köt. Hiteles Kiadás. Budapest, 1952. p. 434–435.
 48 Nemzetgyűlés Naplója. VI. köt. Hiteles Kiadás. Budapest, p. 677.
 49 Nemzetgyűlés Naplója. VI. köt. p. 784.
 50 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. Hiteles Kiadás. Budapest, 1952. p. 47., 48.
 51 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 348., 358., 359.
 52 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 772.
 53 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 780., Országgyűlés Naplója. I. köt. p. 43.
 54 Kis Újság, 1945. július 28.
 55 UMKL-XIX-I-1e. 1947-85719
 56 UMKL-XIX-I-1e. 1947-85719
 57 UMKL-XIX-I-1e. 1947-115079
 58 Nemzetgyűlés Naplója. VI. köt. p. 637.
 59 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 49.
 60 Országgyűlés Naplója. I. köt. p. 46.
 61 Országgyűlés Naplója. I. köt. p. 278.
 62 Országgyűlés Naplója. III. köt. Hiteles Kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948. p. 672.
 63 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-62708/6.
 64 UMKL-XIX-I-1e. 1947-272263.
 65 UMKL-XIX-I-k. 1948-63/pol.
 66 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 67 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 68 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 69 Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon... p. 446.
 70 Kis Újság, 1946. július 31. Szent-Györgyi Albert tudománypolitikai szerepének részletes kifejtését lásd: N. Szabó József: Szent-Györgyi Albert tudományszervező és kultúrpolitikai szerepe (1945–1946) Tiszatáj, 1993. 10. no.
 71 UMKL-XIX-J-I-k. 1948-61137/6
 72 UMKL-XIX-I. 1e. 1948-23889.
 73 UMKL-XIX-J-I-k. 1948. 61137/6.
 74 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-60183/6.
 75 Nemzetgyűlés Naplója, VII. köt. p. 359.
 76 Kis Újság, 1947. június 10.
 77 Kis Újság, 1947. június 22. Beznák Aladár a kommunisták hatalomra jutása után emigrál, Kanadában telepszik le. A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai /1825–1975/ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975. p. 31. Laki Kálmán 1948-ban az USA-ba emigrált. A Szent-Györgyi iskola tagjaként jelentős eredményeket ért el a biológiai oxidáció és az izomkutatás területén. Akadémiai Kislexikon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. p. 21., A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai (1825–1975) ... p. 168.
 78 Kis Újság, 1947. július 13.
 79 Országgyűlés Naplója, I. köt. ... p. 46.
 80 Országgyűlés Naplója, III. köt. ... p. 672.
 81 UMKL-XIX-I-1e. 1948-238899.
 82 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-60183/6, UMKL-XIX-I-I. 1947-96008.
 83 UMKL-XIX-I-1e. 1947-57166.
 84 UMKL-XIX-J-I-k. 1948-61137/6.
 85 UMKL-XIX-I-1e. 1947-167145, UMKL-I-XIX-I-1e. 1948-245912.
 86 UMKL-XIX-I-1e. 1948-238899.
 87 UMKL-XIX-I-1e. 1948-252655.
 88 UMKL-XIX-J-I-k. 1946. 61559/6.
 89 UMKL-XIX-K-I-k. 1946-61559.
 90 UMKL-XIX-J-I-k. 1948-61137/6.
 91 UMKL-XIX-K-I-k. 1948-61137/6.
 92 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-63413/6.
 93 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-63969/2.
 94 UMKL-116/b.sz.
 95 UMKL-XIX-J-I-k. 1947-60803, UMKL-J-I. 1947-XIX-I.k.
 96 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 97 PTI. Arch. 274f. 21/71.
 98 Diplomáciatörténeti és nemzetközi jogi lexikon ... p. 466.
 99 Nemzetgyűlés Naplója. VII. ... p. 47., 48., 49.
 100 Nemzetgyűlés Naplója. VII. ... p. 358.
 101 Nemzetgyűlés Naplója. VII. ... p. 804.
 102 Országgyűlés Naplója. I. p. 46.

A merénylettől a hadüzenetig – „A boldog békeidő” utolsó hónapja Magyarországon

1914. június 28., vasárnap: átlagosnak mondható nyári nap, kánikulaközei hőmérséklet, helyenként hűsítő záporokkal. Sem a közigazgatás tervezett reformjának megvitatására készülődő országgyűlési képviselők, sem a nyári „uborkaszegzon” álmosan unalmas napjait élő lakosság nem sejtette, mi történik másnap Szarajevóban a trónörökösrel és feleségével. Ferenc Ferdinánd és Zsófia meggyilkolásának hírére elsőként a *Pesti Napló* hozta nyilvánosságra még aznap, az igazi hírözön két nappal később árasztotta el a megjelenő sajtóorgánumokat, a tényyszerű beszámolók mellett a híres párizsi jósnő misztikus jövendölésének hátborzongató beteljesedését bizonygató újságcikkkel egyetemben. Mindezek azonban még mindig nem homályosítottak el olyan „szenzációs” eseményeket, mint az állatkert Pista nevű, reumás elefántjának Széchenyi fürdőbeli iszapkezelése és fürdőkúrása, vagy az alagi lovasverseny várható eredményei.

A *Merénylettől hadüzenetig...* című, közelmúltban kiadott kötet a történelmi Magyarország területén megjelent sajtó segítségével követi nyomon a „boldog békeidő” utolsó napjait, a trónörökös pár meggyilkolásától a hadüzenetig, az Osztrák–Magyar Monarchia Szerbia elleni hadba lépésének napjáig.

Az ország hétköznapijait, a lakosság életének és gondolkodásának viszonylag hű képét kétségtelenül a napi sajtó írásain keresztül lehet közelebb hozni a ma kutatójához, érdeklődő olvasójához. Rendkívül izgalmas azt a folyamatot nyomon követni, ahogyan a háború közelségének lehetősége, a közembereket is magával ragadó megtorlás vágya, a biztos győzelembe vetett hit mind nagyobb teret és hangot kap. Történhetett mindez azért, meglehetősen rövid idő alatt, mivel *„A Monarchia és benne Magyarország lakossága 1914-ben már nagyon messzi múltként élhetett meg háborús időszakot. A béke az emberek számára a lét természetes közegeként jelent meg ... a társadalomnak csak elvont fogalmi voltak a háborúról és gondolhatták, hogy a háború legfeljebb a békeviszonyok vitéséggel dúsított folytatása.”* – fogalmazza meg a kötet bevezető tanulmányában Gerő András.

A korszak eseményeit jól ismerő történész a sorok közé és mögé lát, a témakörök széles skáláját felvonultató hírek, cikkek és cikkecskék azt is érzékeltetik, hogy mit tudhatott a lakosság és mit nem, a törvényileg garantált sajtószabadság égisze alatt a lapok mennyiben szolgálták ki az őket eltartó olvasótábor információs igényét, és hogyan befolyásolták, formálták a véleményét, ízlését. A mindennapok eseményeihez tartozott, hogy próbálkoznak a drótnélküli telefonnal, egyre több az utcákon „száguldozó” automobil, hamisítják a tejet, török fagyaltosok kérnek árusításra engedélyt, a külföldről behozott paprika rontja a hazai termelők esélyeit, a népszerű futballcsapatok még kánikulában is vonzzák a drukkolókat, a hölgyek legújabb divathóbortja a sétatálca, a drogériák és patikák csodálatos kencéiket és titkos szereiket reklámozzák az áhított tökéletes női szépség elérésére, szerelemfáltésból és csalódás miatt gyilkolnak és öngyilkosok lesznek, betörnek és rabolnak, kritizálják a színházi előadást, a munkások tiltakoznak és szervezkednek az alacsony bérézés miatt, híres emberek házasodnak és születésnapot ünnepelek, mások sajnálatosan távoznak az élők soraiból stb. A fajsúlyosabb témák is helyet kaptak, ezek közé tartozott a statisztikai adatokkal alátámasztott összefoglaló cikk a diplomás, tudományos pályára lépő nőkről, vagy a lakosság nem megnyugtató egészségi állapotát

tükröző tömeges megbetegedésekről szóló írások, amelyek a trachoma, a tbc és a vörheny járványos terjedéséről tudósítanak. Elgondolkodtató a Vöröskereszt-Egylet ápolónőképző tanfolyamáról szóló, igencsak kritikus hangvételű cikk, hiszen a háború évei alatt a sebesültek ápolásában éppen a vöröskeresztes nővérek végezték a munka dandárját.

A hónap vége felé – természetesen – a sajtó is egyre nyíltabban beszél a feszült politikai helyzetről, közlik a vezető politikusok nyilatkozatait, a hivatalos lépéseket, amelyek a háború elkerülhetetlenségét teszik nyilvánvalóvá.

A sajtószemle anyagát hatvan korabeli lapból válogatták össze. Ez a hatvan lap a történelmi Magyarország valamennyi régióját bemutatja, a fővárostól a Dunántúlig, az Alföldről a Kárpátjáig, a Felvidéktől Erdélyig és a Délvidékig, ez biztosítja az összeállításba beválogatott írások változatosságát is.

A könyv bevezető tanulmányát Gerő András írta, a háború kitörésének régen érlelődő nemzetiségi, politikai, szemléleti okainak elemzésével. A csatolt *Kronológia* a hónap legfontosabb politikai történéseinek rövid áttekintése. A kötet epilógusaként Ignó Pálnak a Nyugatban megjelentetett *Háború* című, és Móricz Zsigmond, szintén a Nyugatban közreadott *Inter arma...* című írásait olvashatjuk, amelyek a Szerbia letiprására induló Monarchia népeinek összefogását, az „igazságos” háború elkerülhetetlenségét, a biztos győzelembe vetett hitet, vagyis az általános közvélekedést, netán annak tudatosítására irányuló szándékot sugallták.

A kötet fontos kiegészítője a felhasznált sajtótermékek listája, valamint a helység- és személynév mutató.

A kiadvány létrehozása, az anyaggyűjtés az Első Világháborús Centenárium Projekt munkatársainak – Kloska Tamás, Nagy Beatrix, Nagy Ildikó, Nagy Marianna, Szilágyi Alexandra, Tóth Bálint és Veres Miklós – érdeme.

Ha nem olyan komoly következményekkel járó történelmi eseményhez kapcsolódna a kiadvány, mint az első világégés, megkockáztathatnánk azt a jellemzést, hogy a *Merénylettől hadüzenetig...* című összeállítás nem csupán érdekfeszítő, de egyúttal igen szórakoztató olvasmány is.

(Merénylettől hadüzenetig. A béke utolsó hónapja a Monarchia Magyarországon (1914. június 28. – 1914. július 28.) A bevezető tanulmányt írta és a kötetet szerkesztette: Gerő András. Budapest, 2014, Habsburg Történeti Intézet, Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság, 485 p.)

Raziye Akkoc

Törökország és az örmény népirtás

Örmény források szerint mintegy másfél millió örmény lett *népirtás áldozata 1915-ben Törökországban – a török kormány több ponton vitatja a történeteket*

Amal Clooney, emberi jogvédő ügyvéd egy újabb ellentmondásos ügyet vállalt fel: az örmény népirtását. Clooney munkatársaival jelenleg egy olyan ügyben képviseli Örményországot, amelyben egy török politikust ítélték el Svájcban azért, mert tagadta, hogy az 1915-ös népirtás egyáltalán megtörtént.

Hogyan kötött ki az örmény népirtás ügye az Emberi Jogok Európai Bíróságán? Doğu Perinçek, a törökországi Munkások Pártjának elnöke 2005-ben „nemzetközi hazugságnak” nevezte a mintegy másfél millió örmény halálát okozó népirtást, amelynek tényét, illetve az áldozatok számát Törökország vitatja.

Egy Svájc–Örményország nevű lobbicsoport rögtön ezután, júliusban feljelentette, mivel egy megtörtént népirtás nyilvános tagadása Svájcban bűncselekménynek számít. 2007-ben Svájcban Perinçeket bűnösnek találták közösség elleni uszítás büntetében, mivel – ahogy az az EJEB egy későbbi, 2013-ban megjelent sajtóközleményében olvasható – a politikus „indítéka gyűlöletkeltő jellegű” volt.

Perinçek kimerített minden jogorvoslati lehetőséget, amely a döntés ellen Svájcban elérhető volt, ezért 2008 júniusában kérelmet nyújtott be az EJEB-nek, amelyben panaszt tett véleménynyilvánítási szabadságának megsértése miatt. A török kormány, a népirtás tényét megkérdőjelező érintett államként írá-

sos észrevételeket tett. 2013 decemberében az EJEB, Perinçeknek igazat adva, kimondta: az ellene hozott ítélet „megalapozatlan” volt.

Milyen ügyben képviseli tehát Amal Clooney Örményországot? Örményország, amelyet egy londoni ügyvédi iroda képvisel, fellebbezett az EJEB ítélete ellen. A hírek szerint Amal Clooney is jelen lesz, noha az nem teljesen egyértelmű, hogy ügyvédként vesz-e majd részt az ügyben, amelyet Strasbourgban tárgyal a 17 tagú elsőfokú bíróság.

A népirtás sok örmény számára fájó pont – csakúgy, mint a zsidók számára a hatmillió zsidó halálát eredményező holokauszt –, és Törökország tagadása csak ront a helyzeten. Örményország reméli, hogy a Perinçek-ügyben tényként ismerik majd el a népirtást, és annak tagadása a jövőben jogi következményekkel jár majd.

Mi történt 1915-ben?

A Török Birodalom utolsó éveiben az etnikai megosztottság egyre nagyobb problémát jelentett, az örmények elleni bizalmatlanság megnőtt. Taner Akçam török történész *Gyalázatos cselekedet* című könyvében leírja, hogyan szervezték a nem muszlin közösségeket korlátozott önkormányzattal rendelkező millet-rendszerbe. A birodalomban ugyan a törökök voltak hatalmon, de bizonyos vallási és etnikai csoportoknak korlátozott önkormányzatuk volt a saját ügyeik tekintetében.

1908-ban a gyakran ifjútörököknek nevezett fiatal katonatisztek az Egység és Haladás Bizottságával együttműködve megszerezték a hatalmat II. Abdul-Hamid szultántól. Az ország ezután a történészek által „törökösítésnek” nevezett folyamaton ment keresztül. Ez a fajta nacionalizmus az ország államalkotó népcsoportjainak együtt-

működésén alapult volna, azonban – John Kifner, a New York Times újságírója szerint – 1914-ben „az ifjútörökök kampányba kezdtek, amelyben az ellenséggel együttműködő csoportként állították be az örményeket”.

Sokak, többek között Sarafin által elfogadott tény, hogy az öldöklés 1915. április 24-én kezdődött. Ezen a napon több száz örményt tartóztattak le és végeztek ki, majd Törökország-szerte további vérengzésekre került sor. Történészek szerint a folyamat 1917-ig tartott, és másfél millió örmény halálát eredményezte. Törökország ezt a számot 300 ezer és 600 ezer közé teszi. A törökök állítása szerint az örmények összeajásztottak az oroszokkal. Voltak csoportok, amelyek valóban az oroszok oldalára álltak: az ország délkeleti részén található Van városát 1915-ben egyszer el is foglalták.

A török hatóságok egész családokat deportáltak, illetve meneteltettek a halálba. Sokan éhen haltak vagy a kimerültségbe pusztultak bele. Sokukat kivégezték, az ő holttesteiket évekkel később találták meg tömegsírokban. Raffi Sarkissian, az Örmény Népi Párt Centenárium Emlékbizottságának társelnöke szerint 1923-ban, a köztársaság kikiáltásának évében, hasonló de „kevésbé intenzív” cselekmények történtek.

A washingtoni székhelyű Örmény Nemzeti Intézet szerint a deportálásokat áttelepítési programnak álcázták. „A deportáltakkal szemben, akiknek többsége gyalog tette meg az utat a végzet felé, kegyetlen bánásmódot tanúsítottak, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a deportálások lényegében halálmarsok voltak. A deportálásokkal az örményeket elkülönítették a társadalom többi részétől, és embertömegek halálát okozták úgy, hogy vagyontárgyaikban, ingatlanjaikban jelentősebb kárt nem tettek.”

Az eseményekről a média (ahogyan azt a New York Times archívumában található tudósítások is tanúsítják) és a kormányok is tudtak. 1915-ben Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország „emberiesség ellen elkövetett bűncselekménynek” nyilvánította a történeteket.

De ha mindez bizonyított tény, akkor miért tagadja Törökország a népirtást? Geoffrey Robertson brit ügyvéd, a Doughty Street Chambers ügyvédi iroda alapítója *Kellemetlen népirtás* (An Inconvenient Genocide) című könyvében úgy magyarázza Törökország álláspontját, hogy az örmények elleni vérengzések célja nem a szó szoros értelmében vett népirtás volt. A népirtás kifejezést Raphael Lemkin lengyel-zsidó származású jogász alkotta meg. A meghatározás „egy adott csoport kiirtására irányuló erőszakos cselekményeket” jelöl.

Törökország nem tagadja, hogy voltak halálos áldozatok, de a másfél milliós számot, valamint azt, hogy az események célja az egész népcsoport kiirtása lett volna, vitatja. Az ország álláspontja szerint az áldozatok egy fegyveres konfliktus, és nem egy szisztematikus népirtási hadművelet következtében haltak meg. „Az örmények fegyvert fogtak saját kormányuk ellen”, és csatlakoztak az orosz hadsereghez.

Törökország szerint „demográfiai tanulmányok bizonyítják, hogy az első világháború előtt kevesebb mint másfél millió örmény élt az egész Török Birodalom területén. Így azok az állítások, melyek szerint több mint másfél millió kelet-anatóliai örmény halt meg, nem lehetnek igazak. De, ahogy Robertson rámutat, az örmény egyház becslése szerint 2,1 millió örmény élt a birodalomban. Ara Sarafian örmény történész szerint bizonyítékok vannak arra, hogy a törökök szándéka a népirtás volt. Ilyenek többek közt Talaat pasa, a Török Birodalom irányításáért felelős egyik ifjútörök iratai is, amelyeket egy török újságíró publikált 2011-ben.

Sarafin a Mediamaxnak tett nyilatkozatában elmondta: „Úgy döntöttem, hogy Talaat pasa által gyűjtött adatokat használom arra, hogy török oldalról mutassam be az örmény népirtást [...] Az egyik oszlopban az örmény népesség hivatalos török statisztika szerinti, 1914-es száma látható különböző tartományokra lebontva. Ezen belül van egy oszlop, amely az 1917-es számokat mutatja. A legtöbb hiányzó örményt valószínűleg megölték.”

A török külügyminisztérium álláspontja

A Telegraph felvette a kapcsolatot a török külügyminisztériummal, hogy kommentálják az Emberi Jogok Európai Bíróságán tárgyalt ügyet, illetve az örmények állítását, amely szerint népirtás történt. A törökök szerint „történetírásunk nem erősíti meg az 1915-ös eseményekről szóló örmény beszámolókat, [de] mindezt csak Törökország és Örményország együttműködésével lehet véglegesen tisztázni. Törökország készen áll arra, hogy ennek érdekében minden tőle telhetőt megtegyen.”

Recep Tayyip Erdoğan, a török miniszterelnök szintén elismerte a „törökök, kurdok, arabok, örmények és több millió törökországi polgár szenvedéseit”. Orhan Tung, a londoni török nagykövetség sajtótanácsosa – a hivatalos magyarázat megjelenésének idején – azt írta a 2007-es Új Nyilatkozatba, hogy népirtást igazoló „hitelt érdemlő bizonyítékot” nem mutattak be. Ez a törökök által gyakran ismételt érvelés.

„Az ENSZ Közgyűlése által 1948. december 8-án elfogadott, a népirtás büntetésének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény (az ún. Genocídium-egyezmény) szigorúan meghatározza és rögzíti a népirtás tényállási elemeit. Az örmények azonban – miközben „elsőprő bizonyítékról” beszélnek – eddig még egyetlen hitelt érdemlő bizonyítékot sem nyújtottak be, amely igazolná a népirtást.

A vita jelenlegi állása

Összesen 18 ország ismeri el, hogy Törökországban népirtás történt. Többek között Németország, Görögország és Franciaország. A brit parlament nem nevezi hivatalosan népirtásnak az eseményeket, de John Whittingdale, konzervatív parlamenti képviselő és a Brit–Örmény Pártközi Parlamenti Csoport Telegraphnak adott nyilatkozata szerint „szörnyű öldöklés volt, amit el kell ismerni népirtásként.”

Sarafian azonban – a Telegraphnak adott nyilatkozata szerint – reménykedik abban, hogy Törökország elismeri az eseményeket

népirtásként. A történész, aki gyakran jár Törökországban, hozzáteszi: az „események tagadása káros az országnak”, de úgy ítéli meg, hogy Erdoğan elnöksége alatt a törökök a sorozatos tagadások ellenére is nyitottabbá váltak a párbeszédre. „Az 1980-as években Törökországban tanultam és a barátaimmal – akik tudták, hogy örmény vagyok – soha sem beszélünk a népirtásról.” A történész most Törökország dél-keleti részébe utazik a népirtást vizsgáló eseményekre, és reméli, hogy mindkét felet párbeszédre tudja majd ösztönözni, „hiszen mind emberek vagyunk”.

(The Telegraph)

Freeman Dyson

Tudós, kém vagy zseni: ki volt igazából
Bruno Pontecorvo?

Frank Close: Half-Life: The Divided Life of Bruno Pontecorvo, Physicist or Spy (Basic Books, 2015, 378 oldal) című könyvének bemutatása

„Azt akarom, hogy a halálom után az emberek úgy emlékezzenek rám, mint nagy tudósra, és ne úgy, mint a maguk elcseszett kémére!” Az idézett szavakat 1993-ban, egy évvel halála előtt mondta (oroszul) Bruno Pontecorvo egy orosz kormányzati tisztviselőnek, aki megpróbált összehozni egy találkozót közte és egy Oroszországba látogató külföldi történész között. Pontecorvo talán soha nem járt ennyire közel ahhoz, hogy személyesen is megerősítse azt a széles körben elterjedt vélekedést, miszerint a Szovjetunióknak kémkedett, amikor az 1940-es években a kanadai atomreaktor-projekten dolgozott.

Frank Close részecskefizikus, a *Half-Life: The Divided Life of Bruno Pontecorvo, Physicist or Spy* című Pontecorvo-életrajz szerzője a „maguk kicseszett kémének”

fordítja a *vás jebanij spion* (ваш ебанный шпион) szavakat, ám ez a fordítás nem tükrözi azok pontos jelentését. Pontecorvo minden bizonnyal jól tudta, hogy mit jelent a *jebanij* szó, amikor használta. A jelző leírja az érzelmi reakcióját arra, ahogy az oroszok és a nyugati média bántak vele, és bepillantást enged abba a lelki vívódásba, amit sikerrel titkolt el a családja és a barátai elől. Pontecorvo kétségtelenül nagy tudós volt – hogy kém volt-e, az még mindig megválaszolatlan kérdés...

A szavak pontos jelentéséről lehetne vitatkozni, az alábbi tények viszont nem képezik vita tárgyát. A fiatal Pontecorvo zseniális kísérleti fizikus volt, aki 1934–1936 között Enrico Fermi római laboratóriumában dolgozott. Pontecorvo segítségével Fermi – a lassú neutronok kísérleti eszközként való használata révén – forradalmasította az atomfizikát. A lassú neutronok alkalmazásával lehetővé vált, hogy egy adott elem atomjait egy másik elem atomjaivá alakítsák át. Az egyik ilyen, lassú neutronok által előidézett reakció az uránatom hasadása, amit végül nem Fermi fedezett fel.¹

Amikor 1936-ban Hitler után Mussolini is elrendelte a zsidók hátrányos megkülönböztetését, Pontecorvo (aki egy vallását nem gyakorló zsidó család sarja volt) Franciaországba költözött, ahol Irene Curie-vel, és férjével, Frédéric Joliot-val dolgozott együtt, akik ismert és meggyőződéses kommunisták voltak. Pontecorvo is belépett a kommunista pártba, és úgy tűnik, hogy élete végéig a kommunizmus őszinte híve maradt. Amikor 1940-ben Hitler lerohanta Franciaországot, Amerikába menekült, ahol a texasi Well Surveys nevű olajtársaságnál talált munkát. Ő kezdte el alkalmazni a neutronszelvényezés technológiáját az amerikai olajiparban a kőolajlelőhelyek kutatásánál.

1943-ban Pontecorvót meghívták, hogy csatlakozzon a kanadai atomreaktor-projekt-hez. Chalk Riverbe került, ahol hat éven át reaktorokon dolgozott. A munkája titkosnak minősült, jóllehet semmi köze sem volt

az atombombákhoz. 1949-ben áthelyezték a harwelli brit nukleárisenergia-projekthez, ahol továbbra is titkos, reaktorokkal kapcsolatos kutatásokat végzett.

1950 nyarán a Pontecorvo-család – Bruno, Marianne és három kisfiuk – Olaszországba utazott nyaralni. Néhány gondtalannak látszó, túrázással és úszással töltött hét után a család váratlanul repülőre szállt, és Rómából Finnországba repült. A helsinki repülőtéren orosz rendszámú gépkocsik vártak rájuk, amelyek a Szovjetunióba vitték őket. Pontecorvo ezután nyomtalanul eltűnt. A brit rendőrség házkutatást tartott angliai otthonukban, és meglepetéssel látták, hogy Marianne szörmebundája a szekrényben maradt. Az asszony nyilvánvalóan nem tervezte, hogy a következő telet Oroszországban tölti...

Öt évvel később Pontecorvo újra felbukkant, immár a dubnai szovjet fizikai kutatóintézet megbecsült és aktív munkatársaként. Ugyanebben az évben, azaz 1955-ben azok az országok, ahol nukleárisenergia-projektek voltak folyamatban, megállapodtak abban, hogy feloldják a reaktorokra vonatkozó információk titkosítását. Ezután csak az atombombákra vonatkozó információk maradtak titokban. Pontecorvo többször is elmondta, hogy soha, sem Kanadában és Nagy-Britanniában, sem Oroszországban nem dolgozott atombombákon. Mindazonáltal a Szovjetunióban maradt, és huszonnyolc éven át nem utazhatott nyugati országokba. (1978-ban ugyan eltörölték a rá vonatkozó utazási korlátozásokat, de ezután is Dubna számított az otthonának.)

Frank Close emberi drámaként meséli el a történetet, melynek központi rejtélyét megoldatlanul hagyja. Mégis miért döntött Pontecorvo ilyen váratlanul úgy, hogy a megszokott környezetével szakítva családotól Oroszországba menekül? A lépés valóságos katasztrófa volt Marianne számára. Az asszony már Franciaországban és Kanadában is visszatérő depressziótól szenvedett, ami Oroszországban csak súlyosbodott. Életének nagy részét pszichiátriai intézetekben töltötte, és képtelen volt felnőni ahhoz a feladat-

¹ Az uránatom hasadását 1938-ban fedezte fel Otto Hahn, Lise Meitner és Fritz Strassman – Ford.

hoz, hogy tartalmas életet teremtsen magának a Szovjetunióban. Bruno sokkal jobban boldogult: ő gondoskodott a fiúkról, a legjobb tudása szerint vigyázott Marianne-ra, barátságot kötött az orosz kollégákkal és Dubnában, fizikusként folytatta szakmai pályafutását.

De az Oroszországba költözés az ő számára is katasztrofális következményekkel járt. Kísérleti fizikus volt, akinek világszínvonalú készülékekre van szüksége ahhoz, hogy világszínvonalú kísérleteket folytathasson. Több olyan kísérletre vonatkozó ötlete is volt, amelyek nagy felfedezésekhez vezethettek volna, ha szabadon használhatja a legújabb berendezéseket Nyugat-Európában vagy az Egyesült Államokban. A Dubnában elérhető eszközökkel kísérletezve azonban nem lehetett versenyképes. Ő is tisztában volt vele, hogy az Oroszországba költözés tönkretette az esélyeit arra, hogy egykori mesteréhez, Fermihez hasonlóan a világ egyik vezető fizikusává váljon.

Close összehasonlítja Pontecorvo 1950-es helyzetét két olyan fizikus – Allan Nunn May és Ted Hall – helyzetével, akik tényleges kémek voltak. Ha Pontecorvo nem menekül Oroszországba, három lehetséges forgatókönyvvel számolhatott volna. A legrosszabb, ám legkevésbé valószínű esetben (ha valóban kém, és ezt be is vallja) Nunn May-hez hasonlóan körülbelül hét éves börtönbüntetésre ítélik, amit egy brit börtönben kellett volna letöltenie. Marianne és a fiúk erre az időre Svédországba költöztek volna az asszony családjához. Miután kiszabadult a börtönből, folytatni tudta volna a szakmai pályafutását, még hozzá legalább olyan sikeresen, mint Nunn May. A legvalószínűbb esetben (ha kém volt, de a hatóságoknak nem volt ellene nyilvánosan használható bizonyítékuk) tagadhatta volna a vádakát, és élhette volna tovább az életét. Bár ezután a gyanú árnyékában kellett volna élnie, de Tedd Hallhoz hasonlóan őt sem állították volna bíróság elé. A harmadik esetben pedig (ha soha nem volt kém) szabad állampolgárként élhetett volna, akinek nincs semmi félnivalója a hatóságoktól. A három említett alternatíva bármelyike sok szempontból előnyösebb lett volna ahhoz képest, hogy

elszigetelt számúzótként éljen Oroszországban.

1950-ben Pontecorvónak egyetlen komoly gondja akadt a brit hatóságokkal. A britek úgy gondolták, hogy kommunista múltja miatt biztonsági kockázatot jelent, ezért nem tudták tartósan foglalkoztatni Harwellben. John Cockcroft, a Harwell igazgatója megvitatta a problémát Pontecorvóval, és elintézte, hogy áthelyezzék Liverpoolba. Itt a Liverpooi Egyetem professzoraként taníthatott és kutathatott volna, de nem fért volna hozzá titkos információkhoz. Pontecorvo beleegyezett az áthelyezésbe, hiszen Liverpool, ahol épp akkoriban épült egy új, nagyteljesítményű részecskegyorsító, nagyon jó helynek számított egy kísérleti részecskefizikus számára.

Alighanem gyorsan és könnyedén alkalmazkodott volna a liverpooi élethez. A városban sok kisebb-nagyobb koncertterem volt, és szép számmal akadtak helyi zenekarok is. Pontecorvo szívesen járt bulikba, szeretett a reflektorfényben lenni, és mindig ő volt a társaság központja. Amikor tíz évvel később a Beatles a világ popkultúrájának fellegrárává tette Liverpoot, Pontecorvóból akár az egyik első Beatles-rajongó is lehetett volna, aki segíti a fiatal zenészeket a hírnévhez és szerencsééhez vezető útjukon. Akár így, akár úgy, de Liverpoolban mindenképp ígéretes jövő várt volna rá kísérleti fizikusként.

Close egy saját, feltételezésen alapuló magyarázattal szolgál Pontecorvo sietős Oroszországba menekülésének rejtélyére. Tegyük fel, hogy valóban kém volt, és 1950-ben elmondta a szovjet kapcsolatának, hogy áthelyezik Harwellből Liverpoolba, azaz többé már nem tud semmilyen titkos információval szolgálni. Lehetséges, hogy a moszkvai hatóságok ezt szigorúan büntetendő árulásként értelmezték. Amikor 1950 nyarán Olaszországban volt, egy orosz ügynök közölhette vele, hogy azonnal választania kell két lehetőség közül: vagy Oroszországba menekül, vagy az oroszok gondoskodnak róla, hogy a brit kormánynak legyen bizonyítéka a kémtevékenységéről.

Ez az elmélet – miszerint Pontecorvo azért menekült Oroszországba, mert megsarolták

az orosz kapcsolatai – azt a tényt is megmagyarázná, hogy a szovjet hatóságok a megérkezése után öt évig őrizetben tartották, és sosem bíztak benne igazán. Close azzal a megjegyzéssel fejezi be a történetet, hogy a Szovjetunió talán súlyosabb büntetést szabott ki Pontecorvóra az árulásáért, mint amekkorával az Egyesült Királyság Nunn May-t sújtotta. Allan Nunn May hét évet töltött börtönben, Pontecorvo viszont gyakorlatilag negyvenháromat – még ha az ő börtönének nem is voltak olyan rácsai és falai, mint Nunn May-énak...

1956-ban, Oroszországban, egy Dubnában rendezett nemzetközi fizikuskonferencián találkozott Pontecorvóval. A külföldi látogatók többségének ez volt az első alkalom arra, hogy láthassák Oroszországot és megismerhessék az 1955-ig titokban tartott orosz nukleáris projekteket. Pontecorvo elegáns fehér nadrágot és fehér pulóvert viselt, mintha csak a tenispálya felé menet nézett volna be a konferenciára. A munkájáról nem mondott semmit, és úgy tűnt, mintha a megjelenését előre megrendezték volna, hogy a gondtalan jólét benyomását keltsék bennünk anélkül, hogy lehetőségünk lenne valódi kommunikációra. A dubnai laboratóriumok akkor még épülőfélben voltak: mikor kinéztünk az ablakon, mi is láhattuk a Gulag-foglyok odakint dolgozó csapatait. Pontecorvóval ugyanúgy nem lehetett beszélni, mint ahogy az építőmunkásokkal is lehetetlen volt kommunikálni.

Close aprólékos részletességgel meséli el Pontecorvo életének történetét, minden gondosan dokumentált ténnyel és minden sejtéssel együtt. Két fő információforrása van. Pontecorvo számos barátjával és rokonával készített interjút, köztük Gillel, a legidősebb fiával, aki mindvégig szoros kapcsolatban maradt apjával, és ma is Dubnában él. Másrészt megvizsgálta a Pontecorvóról szóló jelentéseket, amelyek immár kutathatóak Nagy-Britannia, Kanada, az Egyesült Államok és Oroszország hírszerző szolgálatainak levéltáraiban. A hírszerzési feljegyzések soha nem adnak egyértelmű bizonyítékot arra, hogy Pontecorvo kém volt, viszont

bőséges bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy komoly aggodalomra okot adó személynek számított mind a négy országban. Lehet, hogy ő maga nem volt kém, de minden bizonnyal sokan voltak, akik utána kémkedtek.

Mit tanulhatunk az ehhez hasonló kémtörténetekből? Ha Pontecorvo valóban kém volt, a kémkedésének fő hatása az lehetett, hogy néhány évvel hamarabb épülhetett meg az első szovjet atomreaktor. A kanadai reaktor szolgálhatott ugyan néhány hasznos információval a szovjet bombatervezők számára, de katonai szempontból nem lehetett jelentős Pontecorvo információinak összehatása. Vele vagy nélküle, a Szovjetunióknak épp elég szakembere volt ahhoz, hogy annyi atombombát állítson elő, amennyire szüksége volt. Voltak olyan technikai kémek – mint Klaus Fuchs és Ted Hall – akik Los Alamos-ban dolgoztak, és naprakész információkat adtak át szovjet kapcsolatainknak az amerikai bombatervekről. De valószínűleg ezek az információk is csak kisebb mértékben befolyásolták a szovjet atomfegyverek fejlesztésének menetét. Lehet, hogy a kémeknek köszönhetően két-három évvel rövidebb idő kellett az első szovjet atombombák előállításához, de ezek a bombák hamarosan elavulttá váltak, és olyan új modellek léptek a helyükbe, amelyeket már a kémek segítségével nélkül fejlesztek ki.

A technikai kémek tevékenysége nem volt túlságosan fontos, mert a Szovjetunióban sok első osztályú tudós volt, akik a nukleáris fizika érintett területein dolgoztak. 1939-ben, azaz nem sokkal a maghasadás felfedezése után a szovjet szakirodalomban jelent meg az első olyan tanulmány – Jakov Zeldovics és Julij Kariton munkája –, amely részletesen ismertette egy atomreaktor megépítésének lehetőségeit. Tizenöt évvel később Kariton már a szarovi szovjet atombomba-laboratórium igazgatója volt, Zeldovics pedig tagja volt az intézet ragyogó elméleti fizikusokból álló csapatának, akik Andrej Szaharovval együtt dolgoztak a hidrogénbombák tervezésén.

Ha egy ország rendelkezik az ilyen hazai nevelésű műszaki tehetséggel, akkor nincs szüksége technikai kémekre az előrejutáshoz. Ha

nincs ilyen tehetség, akkor a technikai kémek segítsége sem elegendő. A technikai kémek hozzájárulása tehát mindkét esetben minimális lesz. A tudomány kollektív vállalkozás, ahol a sikerhez minden nagyobb projektben aktív résztvevők közösségére van szükség.

A közvélemény nagymértékben túlértékeli a Klaus Fuchs-hoz hasonló technikai kémek jelentőségét, mert ugyanazt a szót (kém) használjuk a technikai és a taktikai kémekre. A taktikai kém archetípusa a mesterét, Jézust eláruló Iskarióti Júdás. Az európai kultúrákban kétezer éven át összekapcsolódott Júdás története és a kémekről alkotott kép. A hidegháború korának egyik legismertebb taktikai kéme Kim Philby volt, aki magas pozíciókat töltött be a brit hírszerzésben, miközben a szovjeteknek kémkedett. Philby átadta kapcsolatainak a világ különböző országaiban tevékenykedő nyugati titkosügynökök névsorát, így a szovjet hatóságok gyorsan „semlegesíthették” a szóban forgó személyeket. A taktikai kémeket joggal ítéli el a közvélemény éppúgy, mint a hagyományos hadviselés szabályai. Nekik közvetlen hatásuk van embertársaik életre és halálára. A taktikai kémeket bármelyik katona megölheti, akár jogi eljárás lefolytatása után, akár bármiféle előzetes jogi procedúra nélkül. A technikai kémek azonban már más lapra tartoznak, hiszen ők nem emberekkel, hanem dolgokkal – berendezésekkel, technológiákkal stb. – foglalkoznak.

Egy másik kémtörténetét is példázza, hogy a technikai kémek nem ártanak túlságosan sokat. Amikor 1947 őszén a Cornell Egyetem végzős hallgatójaként először Amerikába jöttem, megismertem két fiatal családot, akik egymással szomszédos telkeken kezdték építeni a házaikat a New York állambeli Ithacában. Azokban a háború utáni szűkös években még érezni lehetett a világégés alatt kialakult szokások hatását: a szomszédok segítettek egymást és megosztották a forrásokat. Így aztán mi, végzős hallgatók is segítőtünk fiatal oktatóinknak az építkezésben. Ma is élénken emlékszem arra a vidám téli napra, amikor minden erőnket megfeszítve kötelek-

kel a helyükre emeltük a gerincgerendákat. A két fiatal tanársegéd Alfred Sarant és Bruce Dayton volt: előbbi műszaki tudományokat, míg utóbbi fizikát oktatott az egyetemen. Mindketten nős emberek voltak, és mindkettejüknek két kisgyermek volt. 1948 tavaszán együtt ünnepeltünk velük, amikor beköltöztek új otthonaikba.

Két évvel később egy reggelen Alfred Sarant felesége arra ébredt, hogy a gyerekek még mindig alszanak, a férje pedig eltűnt. Ugyanannak a napnak a reggelén Bruce Dayton is az ágyban találta még a gyerekeket, és az ő felesége is eltűnt. A Cornell Egyetem felbolydult, és az egész ország csatlakozott az eltűnt pár kereséséhez, de hiába. Nem akadtak nyomukra: Alfredet és Carolt elnyelte a föld...

Hatvankét éven át én sem hallottam felőlük. 2013-ban viszont találkoztam egy ifjú orosz hölgygel Kaliforniában; ő és matematikus férje néhány évvel azelőtt költöztek Oroszországból az Egyesült Államokba. Pár percnyi beszélgetés után kiderült, hogy ismertem a szüleit: az eltűnt pár, Alfred és Carol nevelt lánya volt. Elmondta, hogy apja fényes karriert futott be Oroszországban vezető számítógép-tervezőként. Pontecorvóval ellentétben ő megváltoztatta a nevét, és – immár Filipp Sztaroszként – képes volt oroszként beilleszkedni a szovjet társadalomba.

Filipp és Carol négy orosz gyereket nevelt fel. Amikor Filipp 1979-ben meghalt, az *Izvesztyij*-ban, a szovjet kormány hivatalos lapjában jelent meg a nekrológia, amely lelkesen méltatta az eredményeit és a szovjet népnek tett szolgálatait, de nem említette, hogy külföldi származású, és nem írt a titkos tevékenységéről sem. Sztarosznak tehát megadatott, amit Pontecorvótól megtagadott a sors: fogadott hazájában nagy tudósként, és nem bukott kémként emlékeztek rá. Tizenkét évvel később, amikor a Szovjetunió felbomlott, Carol hazatért az Egyesült Államokba, és visszaköltözött a férjéhez. Amikor orosz lányával beszéltem, még mindketten életben voltak, és Kaliforniában élvezték a békés öregkort. A történetük tehát happy enddel zárult.

A kezdete viszont korántsem volt ilyen felhőtlen. Sarant szovjet kém volt, aki egy Julius Rosenberg által szervezett kémhálózat tagjaként tevékenykedett. A hálózat,

melynek egy Joel Barr nevű munkatársa is tagja volt, a II. világháború alatt és után sok évig működött sikeresen, miközben a három kém különféle titkos projektekből dolgozott. Aztán Rosenberget letartóztatták és kivégezték, Barr (aki később a szovjetunióban Joszif Bergre változtatta a nevét) és Sarant pedig – Carollal együtt, aki nem volt kém – Oroszországba menekült.

Sztarosz és Berg új, orosz neveik alatt folytatták életüket, a kém múltjuk pedig idővel feledésbe merült. A kommunista társadalom megadott nekik valamennyit azok közül a lehetőségek közül, amelyekről Rosenberggel együtt álmodtak, amikor 1930-ban a New York-i City College és a Cooper Union idealista baloldali diákjai voltak. Nyikita Hruscsov támogatásával, aki akkoriban igyekezett modernizálni a Szovjetuniót, Sztarosz és Berg felépítette a Zelenográdnévű várost, amit a Szilícium-völgy szovjet megfelelőjének szántak. Zelenográdn virágzott a vezetésük alatt, és az elektronikai és számítástechnikai ipar központjává vált.²

Nehéz megmondani, hogy mi esik nagyobb súllyal a latba: a jó, amit azzal tettek, hogy modern elektronikai technológiát adtak át Oroszországnak, vagy a rossz, a kár, amit a kémkedéssel az Egyesült Államoknak okoztak. Nem állítom, hogy elfogulatlan a megítélés. Mivel személyesen ismertem Alfredet és Carolt, úgy gondolom, hogy életük során sokkal több jót tettek, mint rosszat, és találkozásom a fogadott lányukkal csak megerősíti ezt a következtetést.

Akkor miért gondolja még mindig úgy az amerikai közvélemény, hogy a kémek valamiféle démonok? Miért nem tesznek különbséget a technikai kémek, mint a hasznos tudást eltulajdonító Julius Rosenberg, és a taktikai kémek, mint az emberéleteket tönkretévő Kim Philby között? Talán azért, mert a nagyközönséget félrevezeti az ame-

rikai titokvédelmi rendszer. Ez a rendszer egy bürokratikus szörnyeteg, amely hatalmas mennyiségű információt titkosít, lehetetlenné téve az átlagpolgár számára, hogy lássa a különbséget a fontos és kevésbé fontos titkok között.

Évek óta figyelem belülről a titokvédelmi rendszert, és hűségesen betartom a szabályait. De úgy gondolom, hogy ez a rendszer nemcsak mélységesen káros a nemzetbiztonság számára, hanem a közérkölcse is ütközik. Sokszor visszaélnék vele, hogy a fegyverrendszerek gyenge teljesítményét vagy a taktikai hibákat elrejtse a közvélemény elől. És visszaélnék vele azért is, hogy illegális és alkotmányellenes tevékenységeket leplezzenek, mint például a foglyokkal való rossz bánásmódot és a belföldi kémkedést.

A több millió hivatalos dokumentumból, amelyre minden évben rányomják a „Secret”, azaz „Titkos” pecsétet, talán 1-2% tartalmaz valódi titkokat. A valódi titok olyan titok, ami igazi veszélyt okozna, ha az ellenség kezébe kerülne. A titkosnak minősített iratok fennmaradó része elsősorban a bürokratikus óvatosság eredményeként válik titkossá. A rendszer ösztönzi az óvatosságot, mert a titkok felfedezéséért súlyos büntetés jár, azért viszont senkit nem büntetnek meg, ha egy ártalmatlan papírdarabra üti rá a „Titkos” pecsétet. A több millió papír közül sokra azért kerül rá a „Titkos” bélyegző, mert olyan információkat tartalmaznak, amelyek politikailag érzékenyek lehetnek a kormányzat szempontjából.

Már régóta esedékes a titokvédelmi rendszer radikális reformja. A valódi titkokat, ahogy azt a jelenlegi rendszerben is teszik, szigorúan védeni kell. A maradéknak viszont hozzáférhetőnek kell lennie, elfogadva a kockázatot annak, hogy egy részük veszélyes lehet. A jelentéktelen titkok közzétételének veszélyeit felülmúlják a nyilvánosság előnyei. A titkok volumenének csökkentése csökkenti azoknak az embereknek a számát, akiknek biztonsági engedélyekre van szüksége. A kevesebb titok kevesebb biztonsági ellenőrzéssel jár, és ezzel együtt csökkenni fog a biztonsági korlátokon belül tevékenykedő kémek száma is.

2 Sarant és Barr történetét Steven T. Usdin dolgozta fel *Engineering Communism: How Two Americans Spied for Stalin and Founded the Soviet Silicon Valley* (Yale University Press, 2005) című könyvében.

Ami pedig a biztonsági korlátokon kívüli világot illeti, egy nyitottabb társadalom fokozottabb társadalmi tudatosságot és az állampolgárok nagyobb mértékű részvételét jelenti a háború és béke kérdéséről való döntésekben. A bemutatott kémtörténeteknek ugyanaz a tanulsága számunkra, mint a Vietnamban, Afganisztánban és Irakban elkövetett amerikai stratégiai hibáknak. A nagyobbik rossz a titkolódzás a fontos döntések meghozatalánál – a kémek ehhez képest viszonylag ártalmatlanok. A kémek miatt elveszíthetjük a csatát, de a politikai döntések nyilvánosságtól való védelme a háború elvesztéséhez vezethet.

(*The New York Review of Books*)

Borisz Akunyin³

Moszkva 2025-ben

Két képzeletbeli város a nem is olyan távoli jövőben

Amikor a kínai Ming-dinasztia először került érintkezésbe Oroszországgal – az északi határán létrejövő új állammal –, a kínai tisztviselőknek ki kellett választaniuk a megfelelő írásjelet amivel jelölhetik. A következőképpen nevezték el: 俄國, amely lefordítva a „kiszámíthatatlanság országát” jelenti.

Csak csodálhatjuk a 17. század külpolitikussainak lényeglátó képességét. Oroszország anatómiájának fájó pontját egy zseniális csontkovács pontosságával azonosították. Igen, a drága országom kiszámíthatatlan. Egészen mostanáig a fővárosban éltem. De ha azt az egyszerű kérdést teszik fel nekem, hogy milyen lesz Moszkva tíz év múlva, igazság szerint fogalmam sincs. Talán Oroszország állami jelképe, a kétfejű sas, szemlélteti a legjobban a válasz nehézségét. A megzavarodott mutáns képtelen eldönteni,

melyik irányba tekintsen, keletre vagy nyugatra, és folyamatosan két különböző irányba próbál repülni.

Azért ezzel a bevezetéssel kezdem, mert úgy érzem, el kell magyaráznom, hogy írom le egymás mellett a Moszkva és a 2025 szavakat. Nem egy, hanem két várost látok, amelyek még annyira sem hasonlítanak egymásra, mint Dr. Jekyll és Mr. Hyde. A nem is olyan távoli jövő két képzeletbeli városát Moszkva-1-nek és Moszkva-2-nek neveztem el.

Moszkva-1

Ez az, amivé Moszkva válik, ha a dolgok abba az irányba haladnak tovább, amerre az ország 2014 márciusa óta tart, vagyis amióta Oroszország határozott lépésekkel elindult az elszigeteltség irányába. Elképzelem magam, amint egy hosszú távollét után megérkezem Moszkvába. Az utóbbi tíz évben nem volt lehetőségem a látogatásra, mivel árulónak és az emberek ellenségének tartottak, de jelenleg már némi enyhülés érzékelhető. A Nemzeti Összetartozásért Felelős Bizottság vendégeként érkezem. Úgy döntök, hogy igent mondok a meghívásra. Lelkes vagyok, hogy újból láthatom a szülővárosomat. Nem nehéz elképzelnem ezt a bizonyos Moszkva-1-et. Jártam már itt. A Szovjetunióban nőttem fel, és még élénken élnek az emlékeim.

Mintha egy időgépből visszamennék a múltba. Egy szigorú határőr az elavult számítógépes rendszeren keresztül megpróbálja az útleveletem ellenőrizni, de az autonóm orosz hálózat nem működik megfelelően, így néhány percet várnom kell, miközben a „bölcs vezér” hatalmas arcképét tanulmányozom, amely a bódében van kifüggesztve. Miközben én az elmúlt tíz évben öregedtem, a „bölcs vezér” folyamatosan fiatalodik. A homloka sima, a főparancsnoki váll-lapja csillog.

Hamarosan megérkezik a kísérőm, aki először gyanakodva méreget, de aztán hamar oldottá válik. Suttogva, hogy a sofőr ne halljon minket, beszámol arról, hogy „bölcs vezérünk” hogyan kísérte ki Észak-Korea „bölcs vezérét” a repülőtérre. Megcsókolta, majd hosszú ideig integetett neki. Amikor megkérdezem az okát, ő bizonytalanul így válaszol: Ó, nem akármilyen csók volt az! Kedvetlenül mosolygok. Erről már

3 Gregorij Salvovics Csartisvili írói álneve Borisz Akunyin. Esszéista, műfordító és krimiszerző.

hallottam fél évszázaddal ezelőtt. Brezsnyevvel és az akkori Német Demokratikus Köztársaság vezérével, Honeckerrel kapcsolatban.

A hangos Volga márkájú autó zörögve halad a kátyús úton. Az utcák kopottságát számtalan plakát ellensúlyozza, amelyek narancssárga-fekete, valamint fehér-kék-piros színekben tündökölnek. Nincsenek reklámok, csak jelmondatok, és a „bölcс vezért” ábrázoló arcképek. Láthatom őt lovon, vadászgép pilótafülkéjében, boldog gyerekek társaságában, vagy amint egy hálás tekintetű nyugdíjossal kezét fog. Amíg az Intourist Hotel csarnokában a kísérem bejelent, egy fiatal férfi meghúzza a kabátujjamat és rám kacsint. Rubelt akar nekem eladni a hivatalos árfolyam ötszöröséért. Ezután elcsúszok abba az utcába, ahol oly sok évet éltem. A régi lakásomat nem újították fel. Az ősrégi, hatalmas légkondicionálók, amelyek időközben berozsdásodtak, még mindig ott vannak.

Elmegyek a Hazafiasság Múzeuma mellé, ami egykor a Tolerancia Múzeuma volt. Egy élelmiszerbolt előtt hosszú sor kígyózik. Elolvasom az ajtón lévő feliratot: „Kínai marhakonzerv! Vásárlónként maximum két doboz. Élelmiszerjegyet nem fogadunk el.”

Amikor visszaérek a hotelbe, megnézem a híreket. A hírhedt „Medvegyev-csoport” második tárgyalásáról szól. A volt miniszterelnök és a miniszterek beismerik, hogy CIA ügynökök voltak, és tiltott homoszexuális viszonyt folytattak. Kegyelemért esedeznek. A riport hangneméből ítélve nem fognak benne részesülni. Reszketek. Kinyitom a hűtőt, és mindent megiszok, amit ott találok: egy pocsék dagesztáni brandyt és egy Putyinka márkájú vodkát. Ennyi elég is lesz. Itt befejezem Moszkva-1 jellemzését, mielőtt újabb italért kellene nyúlnom.

Moszkva-2

Amennyiben az országomban az élet konszolidálódik (amit remélek, hogy így lesz), akkor úgy gondolom, hogy 2025-re Moszkva lesz a világ legérdekesebb helye. Nem a legszebb, nem a leggazdagabb, nem is a legkényelmesebb, egyáltalán nem, de egy olyan város, amelyben lüktet az életerő.

Itt nincs semmiféle ábrándozás, csak a fizika egyszerű törvényei. A „konszolidálódás” alatt a szabadságot értem. Amikor egy nagy ország hosszú ideig tartó elnyomás után szabaddá válik, az olyan, mintha egy összenyomott acélrugó kipattanna. Pezseg az élet, mindenki nyüzsög, minden folyamatosan változik.

Az előző évtized agyelszívási hulláma megfordult, a vállalkozói és az értelmiségi réteg folyamatosan visszatér Oroszországba. Ez az a hely, ahova mostanság sok pénz áramlik, a nagy események itt történnek.

Nem fogom észrevenni, hogy mennyire megváltozott a szülővárosom, mivel az elmúlt tíz évben folyamatosan itt éltem. Íróként gyönyörködöm az összes felgyülemlett energiában és frissességben. Másként írok most, 2025-ben, és nem szeretem visszaolvasni a régi írásaimat. Ez most egy másik Oroszország, egy másik Moszkva, egy másik szerző tollából.

2015. április 22-e van. Rádöbbenek, hogy ez Vlagyimir Iljics Lenin születésnapja. Hirtelen eszembe jut valami. El kellene mennem a Lenin-mauzóleumba. Nem jártam ott gyermekkorom óta.

Egészen sok időbe telik oda eljutni, mivel a mauzóleumot már régen elmozdították a Vörös térről. Moszkva külvárosában van egy emlékpark, ez most a volt Szovjetunió fő látványosa, ide helyezték át a diktatúra összes emlékművét, egy park, amely a régmúlt korszak egyfajta történelmi Disneylandje. Végigsétálok a szobrok között, Lenin, Sztálin, Dzerzsinszkij, Szverdlov szobrai mellett, lelkes bányászok és boldog tsz-tagok, emlékei annak a kornak, amikor én még úttörő voltam. Egy bronzból készült dzsúdóruhába öltöztetett Putyin-szobor is található ott, amely Zurab Tszeteli szobrász műve, körülbelül 20 évvel ezelőtről.

Erről eszembe jut, hogy nem akarom lekézni a mai sajtótájékoztatót, így hazasietek.

A dzsúdóst épp most helyezték feltételeesen szabadlábra, a büntetésének csak a felét ülte le. A televízió képernyőjén keresztül nézem a ráncos arcát. Azt mondja, hogy nincs szándékában politikai tevékenységet folytatni. Igen, az összes idejét a gyermekeivel akarja tölteni, kárpótolva őket az évekért, amikor nem volt jelen az életükben. Nem, sajnos nem árulhatja el, hogy mennyi

előleget kapott készülő emlékiratainak kiadójától.

Ez nem igazság, gondolom irigykedve. Ennek a nyomorultnak az emlékiratai biztosan nemzetközi hírű bestsellerek lesznek, míg az én könyveimet senki sem veszi majd. Az igaz, hogy mostanában másképp írok, jobban, mint korábban, de a fiatalok szerint így is csak az elmúlt korok alkotója vagyok. Magamnak azt mondogatom, hogy a jövő generációja biztosan újból felfedez majd engem, de ha őszinte vagyok magamhoz, akkor belátom, hogy erre semmi esély. De ez rendben is van így. Elnézó

vagyok 2025-ös öregedő önmagammal szemben. De remélem ez az ember sem nosztalgiáznia azokról az időkről, amikor az élete kudarcot vallott, ám a könyvei sikeresek voltak.

Tudom, tudom. A valóságban minden rendszert valahol a csillogó fehér és a komor fekete között lévő szürke tartományban helyezkedik el. De most nem. 2025 Moszkváján nem lesz szürke árnyalat. Vagy ez lesz, vagy az. Majd meglátjuk.

(Politico)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Ankerl Géza egyetemi tanár, Genf

Dr. habil. Árva László közgazdász, az École Supérieure des Sciences Commerciales d'Angers (ESSCA) budapesti fakultásának nyugalomba vonult professzora

Bolla Emőke kutató, Radioökológiai Tisztaságért Társadalmi Szervezet, Veszprém
Harmati Róbert (1984) PhD-hallgató, ELTE BTK Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Program, Isaszeg

Kapronczay Károly történész, Budapest

Kapronczay Katalin könyvtáros, orvostörténész, Budapest

Dr. Mádi László PhD, a Wekerle Sándor Üzleti Főiskola főiskolai tanára, Budapest

Dr. Merényi-Metzger Gábor PhD, munkánélküli történész, Budapest

N. Szabó József, professor emeritus, Nyíregyháza

Szegedi László történész, Rimaszombat

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2015. június; LVIII. évfolyam 6. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1428 Budapest, Pf. 51
Telefon: 327-8965
Fax: 327-8969
E-mail: valosag@mail.datanet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
iPress Center Hungary Zrt.
Felelős vezető
Lakatos Imre
vezérigazgató

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatónk:

Nemzeti Tehetség Program
Nemzeti Kulturális Alap

 **Nemzeti
Tehetség Program**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tardy János
Tellér Gyula
Zoltán Zoltán

Főszerkesztő
Tőkéczki László

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter
Kucsra Tamás Gergely

Szerkesztőségi irodavezető
Horváth Krisztina

Előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: 06-80-444-444, hirlapelofizetes@posta.hu,
illetve a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnál: 327-8965, titlap@telc.hu.
Árusításban megvásárolható a Lapker Rt. árusítóhelyein.

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2015. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 31 200 Ft helyett 21 840 Ft
Fél évre: 15 600 Ft helyett 10 920 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 22 800 Ft helyett 17 100 Ft
Fél évre: 11 400 Ft helyett 8580 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 000 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 000 Ft helyett 9060 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 15 600 Ft helyett 10 500 Ft
Fél évre: 7800 Ft helyett 5280 Ft

Akciónk a 2015. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - zöldszámon: 06-80-444-444
 - e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - faxon: 06-1-303-3440
- levélben: MP Zrt. Hírlap Üzletág, Budapest 1008.

A 2013. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

